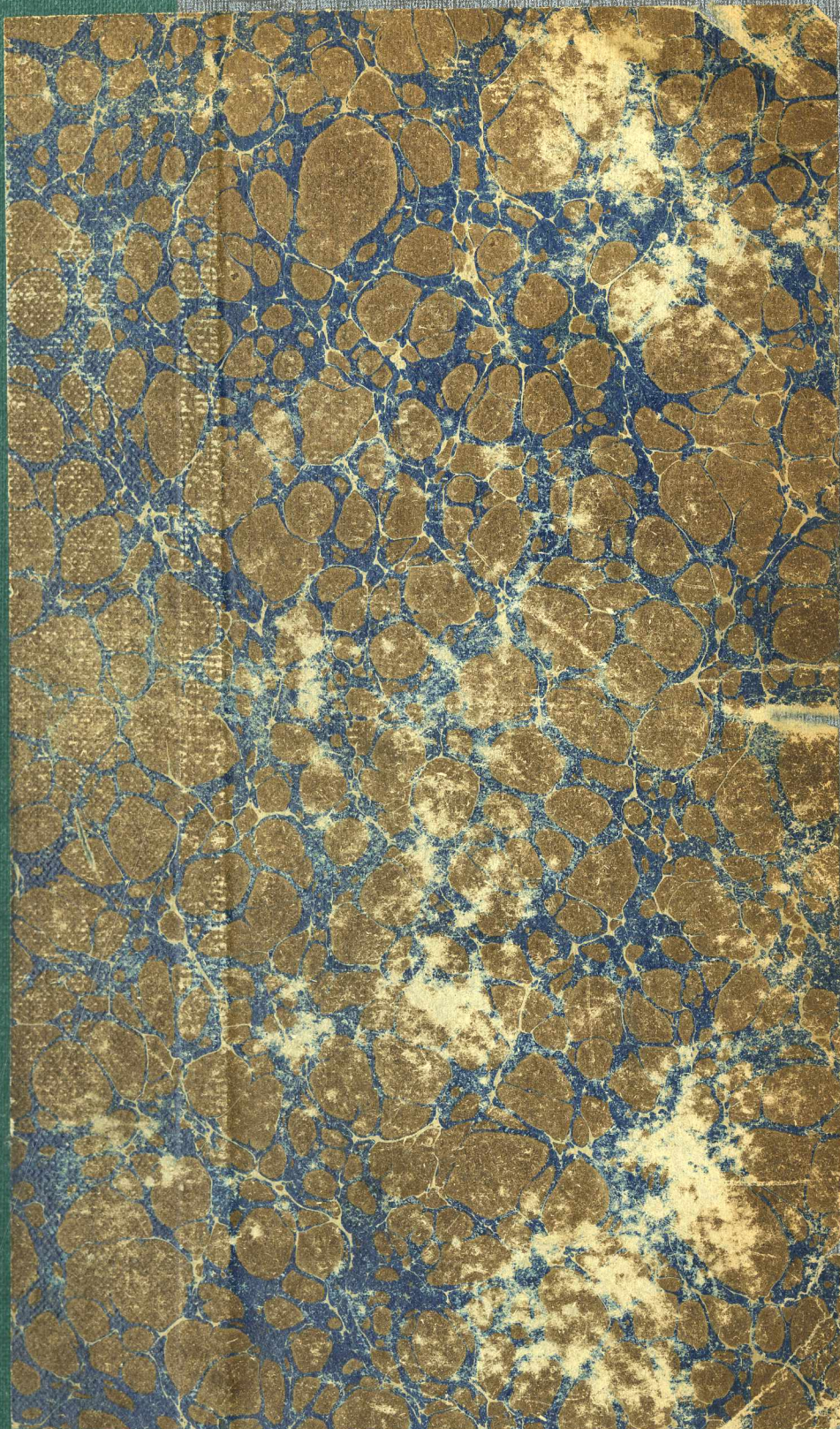
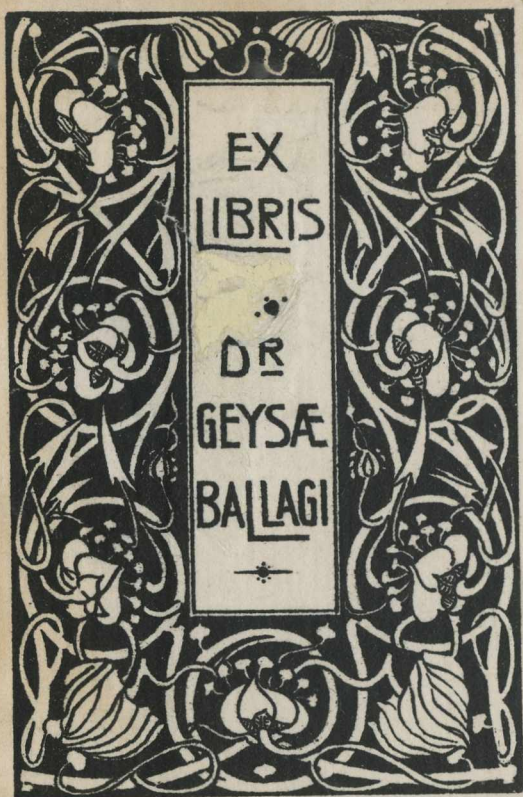
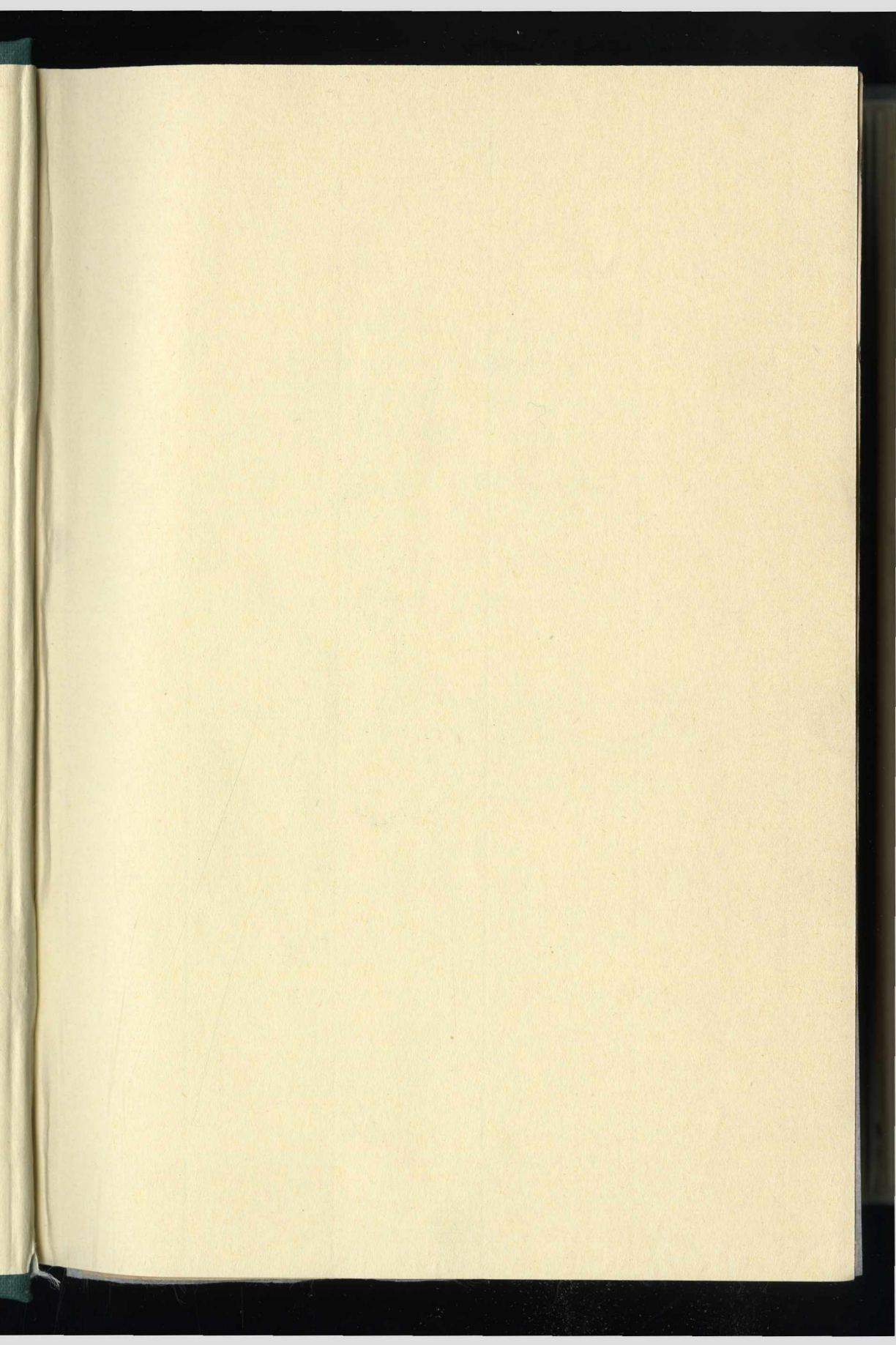

Politikai
röpiratok.

124.

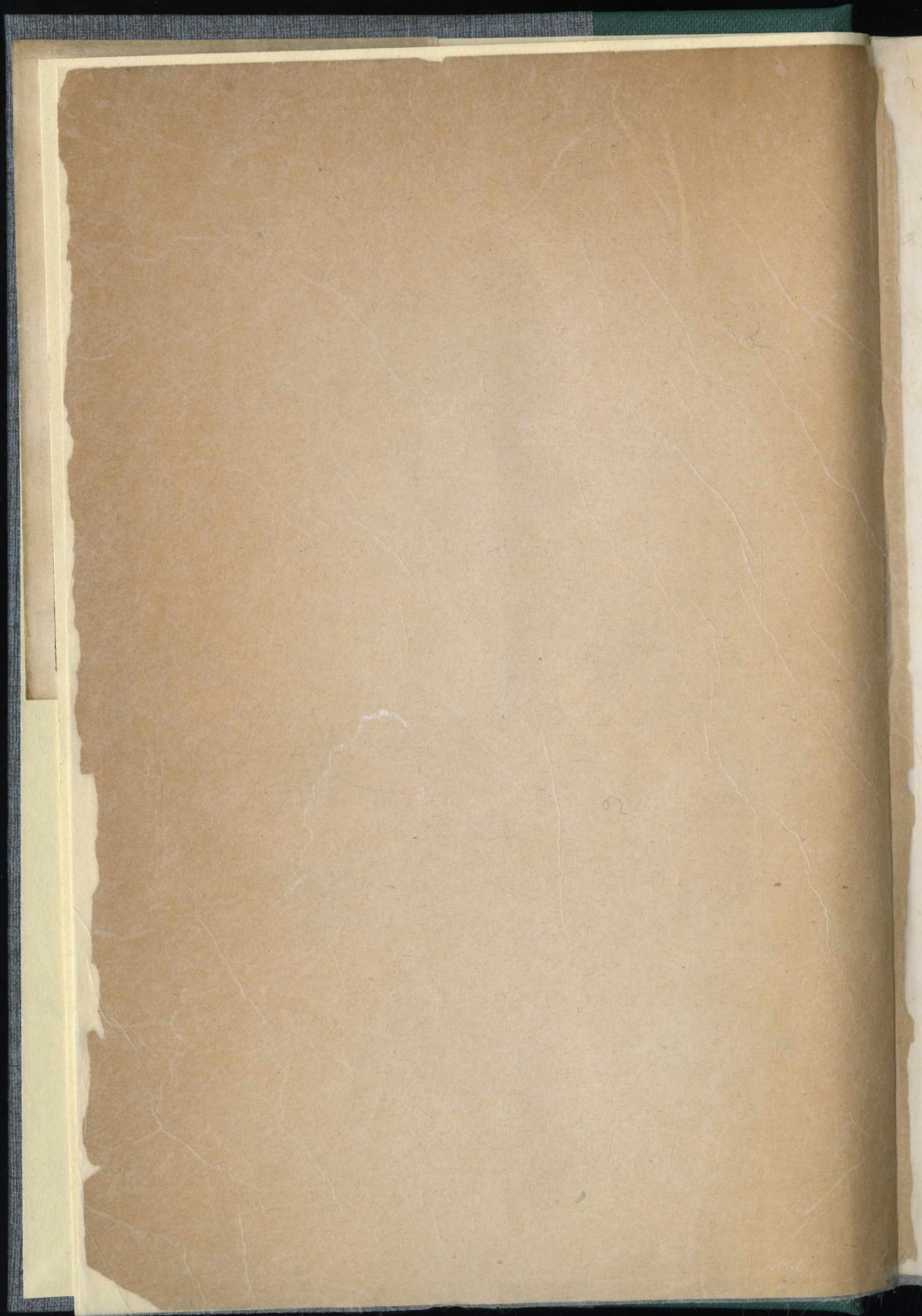

- 1.) 001 0006 813 573
2.) 001 0006 813 580
3.) 001 0006 813 597
4.) 001 0006 813 603

1077 — 1080

1. Könyvekről. Nemzetgárdiasági újabb dolgozatok. Lónyay Menyhért. 1863.
2. Könyveinkről. Kérek Magyarországi pénzügyi állapotairól. Dr. Lónyay Menyhért
1873.
3. Keleke magyar. György Endre. 1877.
4. Magyarországi pénzügyi és közigazgatási állapotainak vázlatja 1458-1526.
Teginya Gyula. 1880.

1.

124

1077

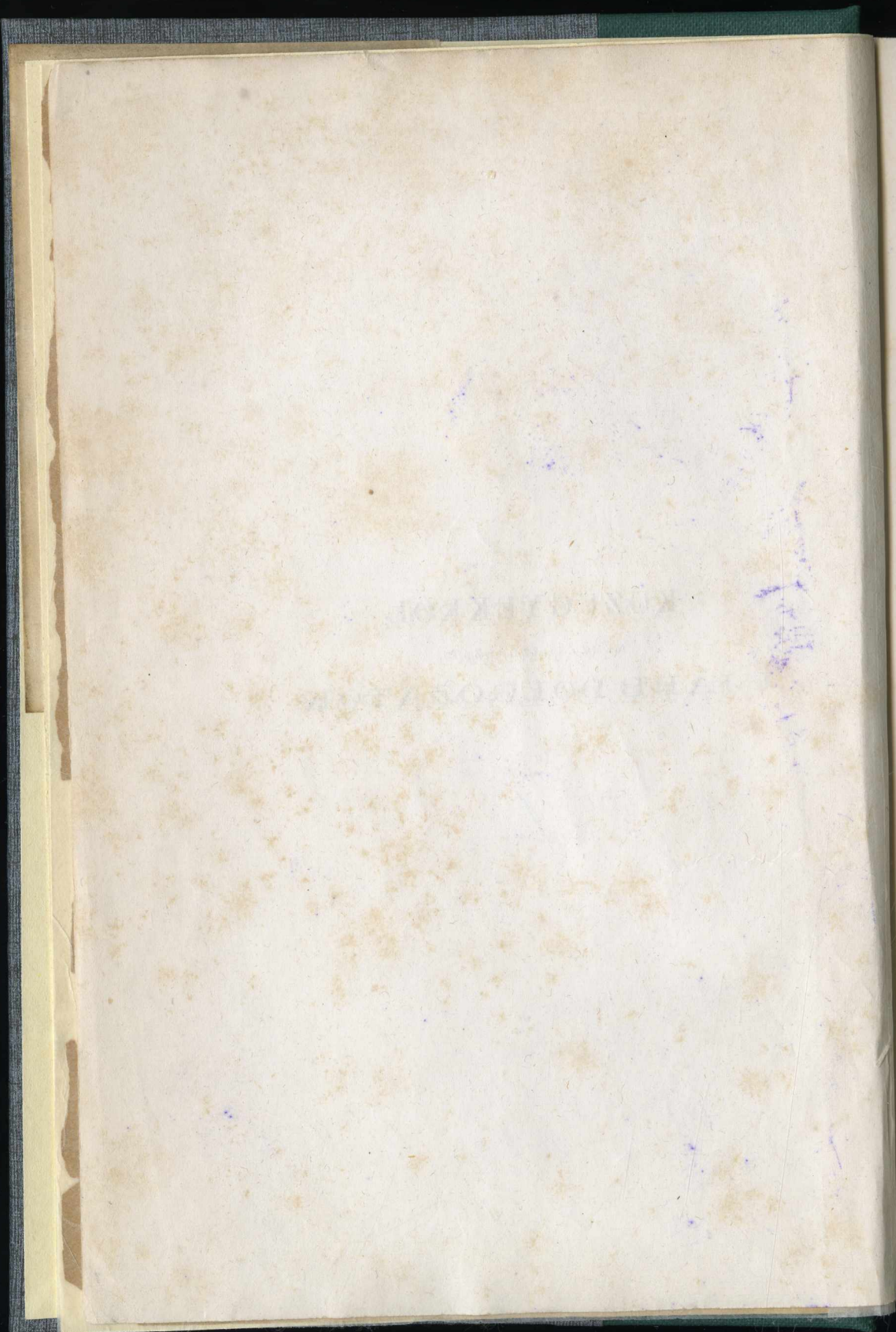
KÖZÜGYEKRŐL.

NEMZETGAZDÁSZATI

UJABB DOLGOZATOK.

1.

124

2

KÖZÜGYEKRŐL.

NEMZETGAZDÁSZATI

UJABB DOLGOZATOK,

IRTA

✓ LÓNYAY MENYHÉRT.

PEST,

KIADJA OSTERLAMM KÁROLY.

—
1863.

KÖNYVEKRŐL

NYOMDASZATI

NYOMDASZATOK

DE BALLYAI GÉZA

A szerző szives engedelméből összeállítva adom az utóbbi években, a „Buda-Pesti Szemlében,” az „Akadémiai Értesítőben,” az „Akadémia statistikai közleményeiben” és a „Pesti Naplóban” megjelent dolgozataiból azokat, melyek a földhitelintézettről, tiszaszabályozásról, adózási viszonyokról és más nevezetesen napi kérdésekről megjelentek és melyek már a tárgyak fontosságánál fogva is belbecsesebbek.

Azon meggyőződésben vagyok, hogy ezen kiadás által némi szolgálatot teszek azoknak, kik komoly olvasmánynyal foglalkoznak és kik hazánk nemzetgazdasági kérdései iránt érdeklődnek.

PEST, január 15-én 1863-ban.

A KIADÓ.

A szerkesztő és a szerkesztőbizottság elnöke, az
azt előbbi években a "Budapesti Hírlap" az
"Akadémiai Hírlap" az "Akadémiai
statistikai közlemények" és a "Pesti Nap-
lóban" megjelent dolgozatokból azokat, melyek a
földművelésügyi, kereskedelemügyi, oktatási és köz-
ügyügyi miniszternek vagy annak helyettesének
munkájához vagy feladatához kapcsolódnak, és
melyekről a szerkesztőbizottság úgy véli, hogy
érdekesebbek, mint a többiek.

Azok, amelyekben a szerkesztőbizottság úgy véli,
hogy az érdeklődés nemcsak a szerkesztő-
bizottság tagjaira korlátozódik, hanem a köz-
véleményre is, azokat a szerkesztőbizottság
közvetlenül a szerkesztőbizottság felé
küldi.

PEST, január 15-én 1883-ban.

A KIRÁLY.

TARTALOM MUTATÓ.

		Lap.
	A kiadó előszava	III.
	A FÖLDBIRTOKI HITEL SKÜLÖNÖSEN A HITELINTÉZETEK. A Budapesti Szemle 5, 6 és 15-ik füzetéből 1857.	1
2	PÉNZÜGYI KÉRDÉSEK. A Pesti Napló 1857-ik évi folyamának II. felében a 285, 286, 288, 289 és 290-ik számaiban (Sylvester, Dessewfy és Schwarzer pénzügyi műveikről)	58
3	A FÖLDADÓRÓL. A Pesti Napló 1859-ik évi folyamának 232, 293, 294 és 297-ik és az 1860-ki négy első számában (Az imme- diat bizottmány)	91
4	A TISZASZABÁLYOZÁS TÖRTÉNETE. A magy. akad. Értesítő (a philosophiai, törv. és törttud. osztályok közlönye) I. köt. III. számában, (Akadémiai székfoglaló)	119
5	NÉZETEK A TISZASZABÁLYOZÁS-KÖRÜLI TEENDŐKRŐL. A Pesti Napló 1860-ik évi folyamának jul. 18. 20, 22, és 24-ki számai	171
6	AZ ÉLETBIZTOSÍTÁS ANGLIÁBAN. (A Budapesti Szemle 20-ik füzetéből 1859)	193
7	MAGYARORSZÁG SZEREPE EUROLA ÉLELMEZÉSÉBEN. A Buda-pesti Szemle 42-ik füzetéből. 1862.	209
8	UJABB ADATOK A MAGYAR BIRODALOM FÖLDTERÜLETÉ- RŐL ÉS ADÓVISZONYAIRÓL. A magy. tud. Akadémia statistikai közleményei I. kötetében 1860.	247
9	AZ 1862-diki és 1863-dik ÉVI ÁLLAMKÖLTSÉGVETÉS	348

5.

A
FÖLDBIRTOKI HITEL

S KÜLÖNÖSEN

A HITELINTÉZETEK.

ROLDRIOTKI HITEI

EXHIBITION

A HISTORY OF THE

I.

A FÖLDBIRTOKI HITEL ÁLTALÁBAN

ÉS A

HITELINTÉZETEK KÜLFÖLDÖN.

Nagy Fridrich porosz királyról följegyezte a történet, hogy a súlyos hét éves háború után, melyben az osztrák és orosz császár, s a francia és svéd király, meg a német szövetség hadait egyesülve látta maga ellen, — miután e hadakat maroknyi hű és erélyes népével, kedvező feltételek alatt békére kényszeríté, s romba dőlt falvak megfogyott és elszegényedett népessége között haladva, az ellenség által két ízben megszállott fővárosába utazott; s midőn mindenütt az öröm és részvét nem előkészített de őszinte és való nyilatkozatával találkozott: megindult ezen érez kebel, mely a csaták vihara közt, s annyi hős élet feláldozása mellett hideg tudott maradni; s önkéntelenül és lelke mélyéből kiáltá: „sokáig éljen az én kedves népem, sokáig éljenek gyermekeim.“ S e pillanattól fogva kettőztetett erővel igyekezett megmutatni valódi szeretetét hű népe iránt, s munkás kézzel fogott a háború által okozott sebek orvoslásához.

A felvirágzás gyorsabban haladt, mintsem képzelni lehetett, mert nem veté zálogba a háború terheinek viselése végett a jövő kor gyümölcseit; az ifju állam anya-

gilag gyöngülve ugyan, de minden államadósság nélkül volt a harc után.

De szomorú képet mutatott a földművelés. Az ellenséges seregek hadi serezei, az állam nagy erőködései, a megfogyott munkaerő, a csökkent termelés s az ingadozó árak a földbirtokos osztályt, adósságuk súlyos terheivel, nyomasztó állapotba helyezték.

Első gondolatai közé tartozott a nagy fejedelemnek e bajon is segíteni. Jól érezvén, hogy minden monarchiának, mely állandó és szilárd alapokon kíván nyugodni, egyik főfeladata megtartani és erősíteni azon birtokos osztályt, melynek családi története a nemzet történetével szoros kapcsolatban áll: nem lehetett előtte közömbös, hogy a százados birtokosok, érték csökkent ősi birtokukat, a mostoha idők alatt kötött s az uzsora által még inkább növekedett súlyos adósságok következtében, újra vetetni s az első ajánlkozó kezei közé csekély áron átmenni szemléljék.

A helyre állt béke után kormányzása első tettei közé tartozott három évi moratoriumot rendelni. De viszont gondoskodott ez idő alatt, hogy a moratorium megszűnte után a birtokosok kellőleg teljesíthessék kötelezettségeiket.

Dühring nevezetű berlini kereskedő terve szerint fölállítá és tetemes öszllettel dotálta az első sziléziai földbirtoki hitelintézetet, melynek alapelvei után képződtek utóbb nem csak minden egyes porosz tartományban, de a német birodalom országaiban is a földbirtoki hitelintézetek, a melyek nagy részt eszközlői voltak ama nagyszerű földművelési fölvirágzásnak, melynek jelenleg a német birodalom örvend.

Ez volt első kezdete a földbirtoki hitelintézeteknek.

Mielőtt hazánk földbirtoki hitelviszonyait vizsgálnók: foglalkozzunk előbb a hitel eszméjével, s a földbirtoki hitelintézetek alapelveivel; vessünk egy futó pillanatot más országok földbirtoki hitelintézményeire és intézeteire.

A hitel alapja a bizodalom; azon bizodalom, mely a tőkével bírót azon meggyőződésre vezérli, hogy az, a kinek bizonyos időre rendelkezése alá bocsátja tőkét: képes is, akar is pontosan eleget tenni visszafizetési kötelezettségének.

A jól rendezett, egészséges alapokon nyugvó hitel nagyszerű hatással van a nemzetgazdaság fölvirágzására.

Ha minden iparos és kereskedő csak annyira terjesztené munkásságát a mennyi készpénz tőkével bír, — mint századok előtt, midőn a hitel még rendszeritve nem volt, s a törvénykezési eljárás bizonytalan, az államviszonyok pedig zavartak és önkényesek voltak — akkor nem volna szükség hitelre, hitelintézetekre, jegybankokra, hiteltörvényekre.

A középkorban az emberiség szükségei kevesebbek, könnyebben kielégíthetők voltak; kevés forgalmi értékjelre vagyis pénzre volt szükség, mert minden háztartás igyekezett majd minden szükségét önmaga állítani ki; s a mit nem állithatott ki, vagy könnyű módon meg nem szerezhett, azt nélkülözni természetesnek és könnyűnek tartotta.

A mivelődés terjedése növelte a szükségeket; a szaporodott szükségek utáni vágyódás sokszorozott munkásságot idézett elő az ipar és kereskedés minden ágában; életbe lépett a munka felosztás okszerű elve, mely nélkül tökéletesedett készítest nagyban nem képzelhetni, s mely mellett minden egyes iparos és kereskedő az által tehet eleget üzletének, ha mások — gyakran parlagon fekvő — tőkái segédelmével munkásságát kettőztetheti.

A tőkék magánosoknál, valamint nemzeteknél, meggazdálkodott értékekből állanak elő. De nem mindig képes vagy akarja a tulajdonos maga kezelni tőkéjét: hanem annak használatát hosszabb vagy rövidebb időre másnak engedi át, ki azt czélszerűen forgatván, keresetét ez által növelheti, s a tőkepénzesnek is bizonyos hasznot nyújt ezen előnyért a fizetett kamatok által.

A hitel hatása nagyszerű; nem azért, mint ha a hitel maga érték volna, hanem mivel termékenyítő alkalmazást nyújt a létező tőkéknek, a melyek gyakran a nélkül tétlenségben maradtak volna; s gyorsabb forgásba hozván a tőkéket, a nemzeti forgalomban kevesebb készpénzt tesz szükségessé. S midőn egy részt kettőztetett munkásságot tesz lehetővé a készíttéssel (*productio*) és kereskedéssel foglalkozó osztálynál s más részről minden tőkét folytonosan jövedelmezővé tesz: láthatólag neveli a nemzetgazdasági erők képződését; növeli a gazdálkodási és tőke képzési vágyat a magánosoknál, s ez által is üdvös hatást gyakorol.

Nem szólva most itt az államhitelről, általában kétféle a hitel.

Először: személyes hitel, mely mellett — mint a kereskedő világban, — egyszerű váltóra, kötelezvényre vagy fizetési utalványra történik a hitelezés, hol egyedül a kölcsön-vevőbe helyezett személyes bizalom a hitelezés alapja. — A hitelezés másik neme az, mely mellett már nem annyira a kölcsön vevőbe helyezett bizalom, mint bizonyos biztosításul lekötött érték szolgál a hitelezés alapjául, álljon bár ezen biztosítás a kereskedőknél és iparosoknál bizonyos áruban, ingóságban, vagy a földbirtokosoknál bizonyos ingatlan vagyonban.

A személyes hitel leginkább kereskedési, s az iparral foglalkozóknál fejlődött ki. Ez minden ily üzlet életét

ereje. E hitelt legczélszerűbben kereskedői hitelnek nevezhetjük. A hitel azon nemét, mely bizonyos tárgyi biztosításon nyugszik, — miután ezen biztosításul lekötött tárgyak rendesen ingatlanok, ugymint földbirtok és azon tett hasznos építmények — hypothecalis hitelnek hívják. Nevezzük mi az utóbbit földbirtoki hitelnek.

Mi különbség van a kereskedői és földbirtoki hitel közt?

A kereskedő és iparos üzletét a körülmények szerint intézi; bőviti és szélesíti munkássága körét: ha a körülmények kedvezők; összevonja: ha kedvezőtlennek váltak; s mindig a legtöbb hasznot hajtó üzlet felé törekszik; saját — és hitel által szerzett — tőkéjét gyakran forgatja; tehát rövidebb idejű hitelezésre van szüksége. Ellenben a földbirtokosnál a hitelezés szüksége előállhat:

a) ha beruházás — instructio — nélküli, vagy nem elegendő beruházással ellátott jószágát jövedelmezőbbé kívánja tenni, s e végett állandó forgó tőkére van szüksége;

b) ha lényeges javításokat, építéseket tart szükségessé;

c) ha örökség és osztály következtében, vagy oly vételnél fogva, melyhez elegendő tőkéje nem volt, jószágára bizonyos terhet kénytelen vállalni a birtokos;

d) végre ha időközi károk és veszteségek, rosz termés, vagy gondatlan kezelés következtében évi jövedelmével nem képes a folyó költségeket fedezni.

Minden körülmények közt a birtokosnak csak hosszú idejű hitelre van szüksége, már azon körülményeknél fogva is, hogy a föld majdnem egy évi munkát és várakozást igényel, míg a fáradság díját meg-

hozza; a marhatartás s a föld javítására fordított költségek pedig gyakran évek mulva kezdenek jövedelmezőkké válni, és csak évtizedek mulva fizettetnek a nyújtott haszon által.

A kereskedő megvesz valamely árut, melyet haszonnal eladni remél; veszi a hol legjutányosabban kapja; s eladja ott és úgy, a hol és a hogy legjobb árt kaphat érte. Oly munkálat, a mely rövid, alig néhány heti, gyakran legfeljebb néhány havi időt igényel. S eladván az árut, visszafizeti a felvett pénzt; a nyereségből él, tőkét növeli, s a pénz kamatait is képes fizetni. — A kereskedő tehát rövid idejű hitellel képes üzletét virágzóvá tenni, s ha kedvezők az idők: nagyobb mértékben; ha nem kedvezők: kisebb mértékben használja hitelét.

Ellenben a földbirtoknál minden beruházás, minden javítás, nem néhány óra, nem egy évre történik, hanem gyakran több év mulva kezd jövedelmezővé válni, s évek hosszú során hoz annyi jövedelmet, a mennyi a beruházási tőke lerovását eszközölheti. Tegyük föl, hogy mostoha viszonyok megszorítják a solid kereskedő hitelét: de ha biztos alapokon nyugszik üzlete, akkor is könnyen megfelelehet kötelezettségeinek; a hitel által nyert áruk mindennap, minden órában eladóvá tehetők, százak, ezrek veszik áruját; ellenben a beruházások — például a miket épületekbe, alagsövezésekbe, árkolásokba, földjavításba fektettek — a birtokoktól el nem választhatók, külön épen el nem adhatók, sem a birtok maga részleteként könnyen és hamar — mint a posztó rőfönként — pénzé nem tehető.

Itt fekszik tehát a nagy különbség a két hitel közt; a dolog természeténél fogva a kereskedői hitel csak rövid idő alatt lejáró s megújítható, holott a földbirtoki hitelnek felmondhatlannak, hosszú évi illeték mellett törleszt-

hetőnek, és — lehető legbiztosb adós a birtokos levén — lehető legolesóbbnak is kell lennie, ha valódi üdvös hatást várunk tőle.

Bátran kimondhatjuk, hogy minden józan elvek szerint kormányzott, előrelátó, jól számító államnak mulhatlan kötelessége a dolog természetével megegyező, általános és biztos földbirtoki hitel fölvirágzását minden lehető eszközzel hathatósan előmozdítani.

A személyes hitelt jegybankok, escompt és hitelintézetek engedményezése; jól rendezett váltótörvény, gyors igazság-szolgáltatás, kereskedelmi kamarák — stb. által előmozdítani mulhatlan szükséges feladat.

De nagyszerű csaldódás lenne azt hinni, hogy ily intézményekkel mindennek elég van téve. Nem kevesebb fontos feladata minden államnak a földbirtoki hitel előmozdítása; s rendezett és biztos birtokviszonyok, telekkönyvek, terheltetés nélküli betáblázási rendszer mellett, a földbirtoki hitel előmozdítása leginkább az által eszközöltetik, ha egyesületi uton, de az állam támogatása mellett, vidékenként, a szükségnek megfelelő, józan alapokra fektetett földbirtoki hitelintézetek jönnek létre.

Ennek megmutatása végett állítsunk össze két államot. Egyik legyen olyan, minő — Ausztrián kívül — a német birodalom, melynek minden vidéke követte a Nagy Fridrik által fölállított példát, s jelenleg területét felmondhatlan olcsó kamatu és hosszú évi törlesztésre alapított földbirtoki intézetekkel áldá meg; másik legyen olyan, a hol még a földbirtoki hitel akadályai nincsenek elhárítva, a hol józan elvekre alapított földbirtoki hitelintézetek nem létezvén, a földbirtok tökéletes hitel nélküli állapotban, az uzsora martaléka. Lássuk minő arányban szaporodhatik egyiknél, minőben a má-

siknál évről évre a termesztés, a nemzetgazdasági erő, s ez által az adózási képesség és az állam ereje.

Rövidség okáért nevezzük azon államot, hol a földbirtoki hitel kifejtésére semmi sem történt, A. államnak; s a másikat, mely kifejlett földbirtoki hitellel bír B. államnak.

a) Egyenlő természeti viszonyoknál fogva B. állam minden terményt olcsóbban, és ugyan annyi területről többet fog kiállithatni, mint A. állam; mert B. államban minden rendes gazda félelem nélkül fog javításhoz nyulni, biztosan tehet beruházásokat, mivel olcsó, fölmondhatlan és lassanként törlesztendő tőkék állanak rendelkezésére, vezethet javító gazdasági rendszert, tarthat elegendő marhát, trágyázhatja, javíthatja földét s megéri szorgalma gyümölcseit; mert évi forgalmi tőkéje után csekély kamat-leszámítást kell tennie; ily módon művelés alá jöhetnek az előbb használatlan térek, a jó földek többet, a rosszak eleget és mindig többet fognak teremni.

Ellenben A. állam földművelője rettegve fogja maga előtt látni a példát, hogy mindazok, a kik beruházásokat tettek, s gazdaságukat javítani akarák, ha kölcsön pénzzel kelle dolgozniok, nem érték el fáradaik gyümölcseit; mert alig vivé terményét a csűrbe: eljött a tőkepénzes s uzsorás kamatjaival elvitte nem csak a fölös, de gyakran az egész termesztés értékét; a tőke felmondás esetében pedig, kivált ha egy kis szerencsétlenség érte, csakhamar dobra verték az ősi birtokot, s így a ki csak józanul számít, a lehető legegyszerűbb gazdálkodási módot fogja követni; a földjavítást nem bírván, parlagon maradnak gyakran a legszebb térek.

Nagy dolog pedig többet és olcsóbban termelni egy állam földművelési terén. A földművelés tökélyesbülésénél fogva, a sokasodott, olcsó és elegendő üzleti tőke mellett,

s a kevesebbe kerülő termelésnél fogva olcsóbb áruk tág mezőt nyújtanak a nemzeti gyáriparnak, kereskedésnek, növelik a kiviteli kereskedést s ez által a nemzetgazdaság értékét.

b) B. államban, a földbirtoki hitelnél fogva, a birtokos osztály kezében időről időre új tőkék állanak elő; a törlesztés érezhetlenül megy előre; ha a tőke kamatja 4, s a törlesztés 1 : úgy 40 év múlva többé nem adós a birtokos, s évről évre kevesedik terhe; a hasznos beruházás, a forgalmi tőke megmaradt; a növekedett termesztés azonkívül tőkepénzek alakítását tette lehetővé. Ellenben A. államban a földbirtokos osztály — néhány szerencsés kivételével, ki talán alapítványoknál vehetett kölcsön — a 6 százdtólit örökké fizetheti s terhe le nem rovatik; a kik pedig könnyelműen, vagy kényszerűségből uzsorás tőkéket vettek kölcsön: néhány év múlva kitöröltetnek a birtokosok sorából.

c) B. államban rendszerint fenn fognak maradni a régi történeti nevek, ősi birtokuk által tekintélyüket fönntartják, s a hazafiuság és értelmiség terén nem szűnnek meg tündökölni, s a trón nem veszti el bennök legbiztosb támaszát. Holott A. államban, ha a türhetlen állapot sokáig tart, évtizedek múlva — egyes fényes kivételekkel — többnyire olyanok képviselhetik a vagyont, a földbirtokot, a kiknek főjellemök őseiktől öröklött anyagiasságban áll s képtelenek magasb eszmékért valódi áldozatra.

4) B. államban növekedik a föld értéke, növekednek évenként a tőke értékek, a földmivelés fölvirágzásával új lendületnek indul a mű- és gyár-ipar meg a kereskedés, s ez által növekedik az adóképeség; az adó terheinek viselése pedig mind inkább könnyebbé válik; az így rendezett állam megelégedett, s vagyoni jólétben és műveltségben haladó, nemzete tekintélyét fönntartani, szellemi

és anyagi javát előmozdítani képessé tétetik. Holott A. állam adóképesége sokkal lassabban, vagy épen nem növekszik, az adó súlyos teher marad, s az állam a folytonos pénzbajok közt legjobb akarat mellett sem tehet semmit a nép anyagi és szellemi felvirágzására.

A földmivelés legjobb kincse, sőt -- lehet mondani — alapja minden nemzetgazdaságnak. Mindenütt, még a kitünőleg iparos és kereskedő Nagy-Britanniában is, hol csak az összes népesség 25 százaléka foglalkozik földmiveléssel, a lakosság ipara által évenként előállított értéknek tulnyomó része földmivelési termékekből áll. Moreau de Jonnes *) 8552 millio évenkénti érték készítésből 5420 millio frankot számít a földmivelési ipar javára. Pableau de Pebrer **) 514 millio font (5140 mill. pft) sterling áru készített értékből, a földmivelés s azzal rokon készítés értékét 270 millio font sterlingre teszi. A mennyivel alább állanak más államok a büszke Albionnál gyár, mű, kéz-ipar és kereskedés tekintetében: annál nagyobb fontosságú az ilyeneknél a földmivelési ipar; annál parancsolóbb szükség — természetesen mindenkor a józan állam bölcseségi elvekből indulva ki, — a földmivelést minden lehető mód és eszköz által előmozdítani, minden akadályt eltávolítani; s jogosan követelhetni, hogy a földmivelés természetes szabad mozgása balfogalom, szükkeblőség és közömbösség okozta akadályok által ne hátráltassék.

És ezen földmivelési ipart előmozdító fő eszközök között első helyen áll a földmivelési hitelnek lehető leg-

*) Moreau de Jonnes : Statistique de la Grande-Bretagne, et de l'Irlande. I. 312.

**) Pableau de Pebrer : Histoire financière, et Statistique generale de l'empire Britannique.

czélszerűbb — a létező szükség erejéig menő — kifejtése és megerősítése; és ezen legczélszerűbb eszköz, kivált kitünőleg földmivelő országokban, csak jól rendezett — a birtokosok javát tartván szem előtt a rendezésben — és természetes alapokon nyugvó földbirtoki hitelintézetek által (Hypotheken-Bank) érhető el.

II.

A HITELINTÉZETEK ISMERTETÉSE.

Föladatul tűztük ki, tisztelt olvasóinkkal megismertetni főbb vonásokban a földbirtoki hitelintézetek alapelveit.

Bühring kereskedő a földbirtoki hitelintézetek tervét 1761. februárban beadván, Hagen akkori porosz miniszter, kinek véleményadás végett a Bühring terve kiadott, ellene nyilatkozott, s 1667-ben mart. 13-án azt nyilváníta, hogy ő felsége a terv életbe léptetését az azzal összekötött nagy nehézségeknél fogva „ne engedményezze.” Azonban Poroszország bölcs és erélyes fejedelme az eszmének életet adott.

Sziléziának a háboru pusztításait kiállott s a sok csapás között eladósodott birtokosai egyenként véve és magukra hagyva, a meglevő terhek súlya alatt s minden hitel nélkül — nem építhették vala föl leégett lakaikat, nem szerelheték vala föl elpusztult birtokaikat, nem emelheték a termesztést, s érték-vesztett jószágaik mi hamar foglalás és eladás tárgyaivá váltak volna. De Szilázia összes birtokosai — az önkormányzás józan elvei alap-

ján — egy földbirtoki hitelintézetbe egyesülve, egymásért jótállva, egymás fölött őrködve — hozzájárulván az álladalom részéről a tetemes tartalék-pénztári dotatio, a jótigazán akaró állam czélszerű felügyelete és jótállása — megerősíték az ingadozó földbirtoki hitelt; a tőkepénzesek bizalommal tódultak ily biztos és jó elhelyezés felé, s számtalan család belső nyugalma helyreállott, s megőriztetett a végromlástól; a földmivelés nem is gyanított fölvirágzásnak indult; a jól számított törlesztési járulékoknál fogva a birtokosok lassanként terheiktől megszabadultak. És meg volt fejtve a nevezetes problema, az állam, a földbirtokosok és a tőkepénzesek javára. Ezen intézet üdvös hatása oly gyorsan nyilvánult, hogy midőn 1777-ben Kur- és Neu-Mark számára hasonló intézet fölállításáról volt szó: Gróf Schulenberg-Blumberg miniszter azon bizonyítványt adá Bűhringnek, hogy „a tőle származott terv a haza jobblétét hathatósan mozdítá elő, oly mértékben, mint ezt Bűhring előre jósolá.”

Sziléczia fényes példája után alig vonult el néhány év, s egyik földbirtoki hitelintézet a másik után állítottatott fel nem csak Poroszországban, de az egész Német, sőt Oroszország területén is. *)

A főnálló földbirtoki hitelintézetek három osztályba sorozhatók, u. m.

Az első osztályba tartoznak azok, melyek egyesü-

*) 1777-dik évben Brandenburgban, 1781-ben Pomerániában, 1782-ben Hamburgban, 1782-ben a nyugoti porosz hercegségben; 1787-ben a lüneburgi hercegségben; 1791-ben Esthland és Lieflandban; 1811-ben Meklenburgban; 1818-ban a poseni nagyhercegségben; 1825-ben Orosz-Lengyelországban; 1826-ban a brémai és verdeni hercegségekben; 1826-ban Bajorországban; 1827-ben Würtembergben; 1832-ben Hessen-Casselben, Westpháliában; 1841-ben Galli-
cziában; 1842-ben Szászországban; nem említve a Dániában, Belgiumban alakított újabb intézeteket, sem a később Poroszországban és más német tartományokban föllállított kisebb birtokosokat segélyező vidéki intézeteket.

leti téren a birtokosok által alakítva, azok által igazgatva, az állam felügyelete alatt, egyedül a birtokosok javára működnek. Ilyenek a poroszországi hét tartományi egyesület, a hannoverai négy, szászországi két igen czélszerűleg működő hasznos intézetek; ilyenek a meklenburgi, württembergi, dániai, hamburgi, brémai, az orosz birodalomban a lithvániai, curlandi, orosz-lengyelországi és gallicziai.

A második osztályba tartoznak azok, melyek tőkepénzesek által alakítva és igazgatva, inkább a tőkepénzes, mint a földbirtokos érdekeit képviselik. Ilyenek a bajor, mely egyszersmind jegybank, s e kettős munkálat által olcsó pénzt ad a birtokosoknak; a hessen-darmstadt, nassau, württembergi a községek javára, Schweizban a berni, bázeli; ilyen a belga hypothecalis és földbirtoki pénztár: a Franciaországban 1852-ben fölállított Banque foncière, végre az austriai nemzeti bank hypothecalis osztálya, melyről közelebb fogunk szólni.

A harmadik osztályba tartoznak azon intézetek, melyek az államok által a földbirtokosok javára, a földmílesi érdekek előmozdítására állittatván föl, — egyenesen az állam által igazgattatnak és kezeltetnek. Ilyenek a hessen-casseli, mely leginkább a jobbágyi tartozások megváltása czéljából alakított; a hannoverai hasonló czélból alakítva, mely később kölcsönzésekre is kiterjesztett. Poroszországban több ily intézet van, melyek a jobbágyi tartozások és tized megváltására működnek. A dán intézet hypothecalis és személyes hitel alapján működik. Oroszországban az első osztályban említetteken kívül egy főhitelintézetet, s különböző tartományi hitelintézeteket alakítottak a köz jólét előmozdítása czéljából. Ilyen a belgiumi, mely 1850-ben alapított és sok tökéletességgel bíró intézet.

Angliában nem mutatkozott szükség földbirtoki hitelintézetek föllállítására. Ott a földbirtok többnyire hitbizományi természetű, mely betáblázás alá nem jöhet, de a személyes hitel annyira ki van fejlődve és a tőkéknek oly sokaságával bir, melyek igen csekély kamatra adatnak, hogy ott ily intézkedések nem szükségesek. Az állam pedig költséges javítási munkákra, — minők az alagsövezés, kiszáritás, kopár vidék termékennyé tétele — igen csekély kamat mellett előlegez.

Mi volt mindezen földbirtoki hitelintézeteknél a vezéreszme?

Az államok átlátták, hogy legnagyobb kincsök a földmivelés fölvirágzásában rejlik, melyet semmi sem mozdít elő annyira, mint fölmondhatlan, törlesztéssel ellátott olesó hitel. Mint minden hitelnek, ugy a földbirtoki hitelnek is bizalom az alapja, a bizalmat pedig előállítja a biztosság és pontosság a kamatok és tőke visszafizetésénél, s a kötelezvények megkönnyített forgalma; ezen ezélt eszközlik a földbirtoki hitelintézetek, melyek egyesítik az egész tartomány hitel szükségéit. Jól rendezett és szoros fölügyelet alatt álló önigazgatás és kölesönös jótállás mellett már nem csak egyesek a hitelt nyujtó tőkepenzesek adósai, hanem egy számos milliányi értékű ingatlan vagyont képviselő hatalmas intézet, mely a kibocsátott záloglevelek (Pfandbriefe) kamatait és magát a tőkét pontosan képes fizetni minden viszonyok közt; s még nem volt rá eset, hogy a legkisebb fenakadás adta volna magát elő; a tőkepenzes pedig kezéhez vett záloglevelében, mint biztos értékben, kényelmes elhelyezési módot talál, melynek kamat-szelvényei pontosan fizetnek, s a melyet egyszerű hátirat által bárkire forgathat.

Ez által meg volt oldva a föladat, a földbirtoki ér-

ték mobilisatiója, mely párhuzamba állítja a földbirtokost a kereskedővel a hitel dolgában, még pedig úgy, hogy a mobilisatio létesíthető volt birtok csönkítés nélkül.

Ha van egy birtokosnak százezer forintot érő 1000 holdas birtoka, s 10,000 forintot akar hasznos beruházásra fordítani: a földbirtoki hitel mellett nem szükség 100 holdat eladnia birtokából hogy a pénzt megszerezze, a földbirtoki hitelintézeteknél nyílt hitele van 50,000 forint erejéig; ezen hitelre kivesz 10 ezer forintot érő záloglevelet, s a mint szüksége van pénzre, az intézetnél, vagy közforgalomban pénzzé teszi hitelleveleit; a 100 hold jövedelme fedezi a kamatokat és törlesztést, a nélkül, hogy azt kénytelen lenne birtokától elszakítani; s ha a hasznos beruházásból eredt nyereség vagy rendes törlesztés útján megszabadítja birtokát e tehertől: a 100 hold jövedelmeit maga élvezheti.

Lássuk röviden a földbirtoki hitelintézetek belső rendezését.

A földbirtoki hitelintézet valósággal egy bizonyos vidék vagy tartomány földbirtokosainak egyesülete, mely földbirtokosok a tartomány rendjeinek általános jóállása mellett, a rendek és a fejedelem felügyelete alatt, fekvő birtokaik bizonyos értéke erejéig egymásérti kezesség mellett kamatozó, s törlesztéssel ellátott záloglevelek kiadására egyesültek.

Az intézet organumai: a közgyűlés, mely minden évben összegyűl, s áll az egyesület minden tagjából; a bizottság, mely a tartományi birtokosok által választatik s időnként összeül és minden fontosabb tárgy fölött határoz; a megyei bizottságok, melyek a tartomány minden megyéjében léteznek, s ismerván a vidék viszonyait, a becsléseknél, a zár alá vett jó-

szágok kezelésénél, a szükségessé vált fölügyeletnél czél-szerűleg és biztosan járhatnak el, végre az igazgató-ság, mely a folyó tárgyak kezelését viszi, s a szükség-hez képest elegendő hivatalos személyzettel van ellátva.

A felügyelet egy fejedelmi biztos által gyakoroltatik, a ki minden tanácskozáson megjelen, aláírja a végzéseket, ellenjegyzi a kiadandó zálogleveleket, s a szabályok pontos megtartására ügyel.

A kezelési költségek csekélyeknek mondhatók, miután egyesületi téren, az érdekeltek és hivatottak lelkiismeretesen mindnyájan együtt közremunkálván, az intézetek mentek a bürocraticus rendszer hiányától. E költségek vagy bizonyos tartalékpénztári alapból, vagy évenkénti csekély járulékból fedeztetnek, melyek $\frac{1}{4}$ százaléknál többre nem mennek.

Az egyesületbe lépés mindenki szabad tetszésétől függ; a belépés kölcsönvétellel kezdődik, s kilépettnek csak akkor tekintetik a földbirtokos, ha tehát egészen letörleszti.

A hitelkérési eljárás következő: a kölcsönt venni kívánó ezen kívánságát bejelenti azon megyei birói-tanácsnak (Justiz-Collegium) melyben jószága fekszik, az őszlet megnevezésével és telekkönyvi kivonattal, s ha ezen hatóságnak jogi szempontból nincsen észrevétele: átteszi a kérelmet a megyei bizottság igazgatójának a betáblázási jegyzékkel; ha az intézet szabályai szerint ellene észrevétel nem létezik, következik a

Becslés. Hogy biztos és részrehajlatlan becslés történhessék: bizonyos elvek vannak megállapítva a becslési díjak iránt, figyelve minden megye, sőt vidék különböző viszonyaira. Ezután következik a

Hitelnýtás, mely rendesen a birtok feléig, né-

hol egész $\frac{3}{4}$ részéig terjed,*) s rendesen első helyeni betáblázásra adatik a kölcsön, még pedig

Záloglevelekben. A záloglevelek az előmutatóra szólnak, 25 tallértól kezdve 1000 tallér értékre adatnak ki; még pedig 25, 50, 100, 500 és 1000 tallérnyi öszletekben; a kamat félévenként fizetendő, s rendesen 3%—5%, a törlesztés aránya szerint; az egész kölcsön név értékbeni visszafizetésének kötelezettségét, mint szinte a kamatokét is az intézet magára vállalta. Ez által adja meg azon biztosságot és hitelt, mely oly kedvelté tette e zálogleveleket a tőkepenzeseknél.

Szabadságában áll a kölcsönnevőnek zálogleveleit értékesíteni, de rendesen az intézet maga gondoskodik arról, hogy a birtokos készpénzben kapja kölcsönét. Több mint 80 évi tapasztalás bizonyítja, hogy a záloglevelek a tőke biztos elhelyezéséül szolgálnak, s börzei nyereszke-
dés és szédelgések tárgyai nem voltak.**)

*) A sziléziai hitelintézet felére ad, de van egy pótló intézet, mely 1835-től $\frac{2}{3}$ -ig egészíti ki a hitelt. A brandenburgi, nyugoti porosz, poseni, hamoverai, bajor, szász, gallicziai intézetek felére; a pomeraniai, kelet-porosz, bremen-verdeni, kelet-frieslandi a birtok érték kétharmadáig hitelez.

*) Érdekesnek tartjuk itt közölni a poroszországi öt főbb földbirtoki hitelintézet zálogleveleinek időközi kamatjárulékait, a kibocsátott öszletek és árkeletők állását, mint Dietrici közli („Mittheilungen des statistischen Bureaus zu Berlin“):

A sziléziai intézet 1769—1776-ig 5 % zálogleveleket adott ki

1776—1788-ig $4\frac{1}{2}$ % „ „

1788—1839-ig 4 % „ „

1839-ben leszállította a kamatlábat $3\frac{1}{2}$ %-re. A birtokosok fizetnek 4 %-et; ebből $3\frac{1}{2}$ % kamat; $\frac{1}{2}$ % törlesztésre fordítatik.

A brandenburgi intézet 1836-ig 4 %, ezentúl $3\frac{1}{2}$ % kamatot fizet; s az adósok fizetnek 4 %, miből $\frac{1}{2}$ % törlesztés.

A pomeraniai intézetnél egészen az előbbi eset áll, kivévn, hogy az adósok $4\frac{1}{2}$ %-et fizetnek, miből $3\frac{1}{2}$ % kamat, 1 % törlesztés.

A nyugoti és keleti poroszországi intézetek 1838-ig 4 %, azután $3\frac{1}{2}$ % fizetnek, az adósok itt is 4 %-et fizetnek, miből $\frac{1}{2}$ % törlesztés.

Ezen kamatfizetés mellett a záloglevelek következő készpénz öszletért adattak el:

A záloglevelek törlesztése rendesen huzás által meggy véghez, a törlesztési alapba begyűlt összegekhez képest. Minden kölcsöntvevő évenként törlesztési járulékot fizet; $\frac{1}{4}\%$ -ten túl 1% sőt kivételes esetben magasabbra, egész 2% -ig is meggy ezen járulék,

100 porosz tallérnyi névbeli értékű záloglevélért adatott porosz tallérokban.

	sziléziai		brandenburgi		pomeraniai		nyugoti porosz		keleti porosz	
	legmagasabb	legkisebb	legm.	legk.	legm.	legk.	legm.	legk.	legm.	legk.
1815	$98\frac{1}{2}$	$81\frac{1}{2}$	102	$93\frac{1}{2}$	$102\frac{2}{3}$	$95\frac{1}{2}$	$89\frac{1}{2}$	$64\frac{1}{2}$	91	$69\frac{1}{4}$
1820	$106\frac{1}{2}$	103	$103\frac{1}{4}$	$101\frac{3}{4}$	103	101	92	86	$91\frac{1}{2}$	$86\frac{1}{4}$
1825	$105\frac{1}{4}$	$102\frac{1}{2}$	103	$100\frac{1}{4}$	$101\frac{3}{4}$	$100\frac{3}{4}$	$90\frac{3}{4}$	$85\frac{3}{4}$	$92\frac{3}{4}$	$86\frac{3}{4}$
1830	107	$100\frac{1}{2}$	$106\frac{3}{8}$	$100\frac{1}{4}$	$106\frac{1}{4}$	$101\frac{1}{2}$	102	$84\frac{1}{2}$	$102\frac{3}{8}$	$92\frac{1}{2}$
1835	$107\frac{1}{8}$	$105\frac{3}{4}$	$106\frac{3}{8}$	$100\frac{1}{8}$	$106\frac{1}{2}$	$104\frac{1}{2}$	$102\frac{5}{8}$	$100\frac{3}{4}$	$102\frac{3}{8}$	$100\frac{3}{4}$
1840	$103\frac{1}{2}$	$101\frac{3}{4}$	$104\frac{1}{2}$	$101\frac{3}{4}$	104	$101\frac{1}{4}$	$102\frac{5}{8}$	$99\frac{3}{4}$	$102\frac{7}{12}$	$100\frac{3}{4}$
1845	100	$96\frac{3}{4}$	$100\frac{1}{2}$	$97\frac{1}{4}$	$100\frac{1}{4}$	97	$98\frac{3}{4}$	$96\frac{1}{4}$	$100\frac{1}{4}$	$96\frac{1}{2}$
1848	$96\frac{1}{4}$	83	$94\frac{1}{8}$	84	93	$82\frac{1}{8}$	$91\frac{1}{8}$	$73\frac{1}{2}$	96	$81\frac{3}{4}$

Az 1848-dik évet azért idézzük különösen, mert ezen évben ugyan lejjebb mentek a záloglevelek, de hasonlítva az állampapírokhoz, vagy más ipar részvényekhez, igen jól állottak, mert ugyan akkor közép számítás szerint a porosz állampapírok 69% , a berlini jegybank részvényei 63% , a vasut-részvények 30% -tól 90% -ig állottak.

Az 5 porosz hitelintézetnél forgalomban volt záloglevelekben:

Hitelintézet neve	terület kiterjedés négysz. mfd.	1805	1815	1825	1845	1855	1848
		tallér	tallér	tallér	tallér	tallér	tallér
sziléziai	665	24162238	30662673	37974640	36985440	40526365	35675855
brandenburgi	640	3689050	4221800	8162650	12740200	11461300	12805500
pomeraniai	465	6830200	7778550	12872225	14951725	14841075	15040925
nyug. porosz	352	9897600	10040875	10839425	10351678	10216883	10727878
kelet. porosz	403	9231950	9974000	11035525	10359475	11249475	11041550
összesen	2527	53811038	62677898	80884465	85988518	88295098	85291708

Ezen intézeteken kívül Poroszországban több rendbeli földbirtoki hitelintézet van, ugymint: Landes-Credit-Verein für Westphalen; Kön. Credit Institut für Schlesien; Meliorationsfond für Neu-Mark; Meliorationsfond für Köslin; Meliorationsfond zur Landes-Cultur auf Rittergütern; Meliorationsfond für Provinz Preussen. stb., melyeknek hitelezései is milliókra mennek; Jousseau a német birodalomban — az ausztriai német tartományokat ide nem értve — a záloglevelek forgalmát összesen fél milliárd frankra teszi.

s a záloglevél kamatjához képest az évek hosszabb vagy rövidebb sora alatt — p. egy 4 % kölcsön 1 % évenkénti törlesztési járulékkal 41 év alatt; 5 % kölcsön 1 % törlesztési járulékkal 36 év alatt van letörlesztve. Mihelyt egy birtokos kölcsönének $\frac{1}{4}$ -de letörlesztetett: ezen öszlet kitáblázását kérheti.

Felmondásra a záloglevél birtokosa nincs följogosítva; ellenben a kölcsönző bármely, a törlesztési terven felüli részletekben visszafizetheti tartozását; s ha készpénzben fizet: ugyan annyi értékű záloglevél fizetetik vissza sorshuzás útján; ha pedig záloglevelekben: azok a forgalomba többé nem hozatnak.

Biztosítja a zálogleveleket a kölcsönvevő lekötött jószágával, s ha nem lenne elegendő, összes vagyonával; azonkívül a tartalék-pénztár, az összes kölcsönzők együttvéve, a tartomány összes birtokossága, és sok esetben az állam maga. Azonban mint fentebb mondók, még arra nem volt eset, hogy az intézet a maga alapjából nem lett volna képes kötelezettségének megfelelni.

Az egyesület joga a kölcsönvevők irányában, különös gyors törvénykezési eljárás által van biztosítva. Mindaddig, míg az adós rendesen fizeti a kamatot és törlesztési járulékokat, s a birtok rendkívül nem romlik kezén: az intézetnek nem lehet semmi követelése ellene. De ha pontatlan fizető, s a mulasztás után bizonyos határidő alatt a hozzá intézett felszólításra nem tett eleget kötelességének: joga van az intézetnek birtokát zár alá venni, haszonbérbe adni, vagy saját kezelése mellett megtartani, míg a jövedelmekből az egész kölcsön le nem rovatott.

Azonban elemi csapások, és nem általa okozott szerencsétlenségek eseteiben folyamodhatik a birtokos az intézethez; a tényállást egy bizottmány megvizsgálja, s

az intézet ennek javallata folytán, ha a kölcsön adott összeg nincs veszélyezve, halasztást enged a kamatfizetésekre nézve, sőt gyakran a kár helyreállítására, és a jószág jóvedelmezése fenntartása végett új előlegezésben is részesíti.

Ott azonban, a hol a tőke veszélyezve lenne: a jószág eladását is elrendelheti az intézet; e módhoz azonban csak szükség esetében szokott nyulni.

Tartalék-tőkét minden intézet gyűjt, mely rendkívüli időkben a pontos fizetés biztosításául szolgál; a tartalék tőke rendesen oly alakban kezeltetik, hogy a pénz rövid idő alatt bejöhessen. A tartaléktőkét rendesen alakuláskor az állam adja. Így II. Friderik a sziléziait 300,000 tallérral, a brandenburgit 200,000 tallérral alapította meg. Az orosz czár a lithvániai és kurlandi intézetet 500,000 rubellel dotálta. Ezen alaptőkéken kívül a tartalék tőke növekedik a tőkésített kamatokból, és a kölcsönzők által egyszer mindenkorra tett befizetésekből, — mi p. o. a sziléziai intézetnél minden 1000 tallér után 2 tallérra megy, s ezen intézet tartaléktőkéje 1848-ban már 2,292,605 tallért tett.

Szabadalmakban is részesíttetnek rendszerint a hitelintézetek. Így a bajor hitelintézet jegyei bizonyos meghatározott összegig, — mely határ szükséges óvatossággal tüzetett ki — parancsolt elfogadással vannak felruházva. Rendesen a hitelintézetek működései, iratai, könyvei mind adó és bélyegmentesek, s az árvák gondnokai, testületek, takarékpénztárak arra utasíttatnak, hogy záloglevelekbe helyezték tőkéik egy részét.

Az első földbirtoki hitelintézet 1769-ben keletkezett, tehát szinte 90 évi működés áll előttünk; nem lesz nehéz constatirozni ezen intézetek üdvös hatását, a miket következőkbe vonunk össze:

a) Czélszerű pénzforgalmat teremtett, a tőkéket a földmivelési ipar felé vezérelvén, a meglevő tőkék sokszoros érték-teremtés eszközévé váltak a nemzeti munkásság leghasznosabb terén.

b) Lehetővé tette, hogy az adósságokkal tulterhelt birtokok adósságuktól megszabaduljanak.

c) A szigorú kötelezettségnél fogva a birtokos osztályt rendre szoktatá.

d) Lehetővé tette az olcsó kamatoknál és föl nem mondhatásnál fogva a czélszerű beruházásokat.

e) A szigorú rendnél és üdvös beruházásoknál fogva új értékek, új tőkék teremtésére nyújtott alkalmat.

f) Akadályozta a birtok szétdarabolását, s kényszerített átmenetelét egy kézből másba.

g) A tőkék föl nem mondhatásánál és a törlesztési járuléknál fogva számtalan családnak megadá azon lelki nyugalmat, mely nélkül következetes és okszerű munkásság a földmivelési ipar terén nem képzelhető.

h) A helyreállt bizalomnál fogva — mint általában tapasztaltatott, — leszállott a földbirtoki hitelre nézve a kamatláb.

i) Ennél és a hasznos beruházásoknál fogva tetemesen fölemelkedett mindenütt a földbirtok értéke.

k) Az emelkedett értéknél és növekedett termelésnél fogva növekedvén az összes nemzeti érték, az adóalap is növekedett; s rendezett pénzügyviszonyu államban nem növeltetvén az egyenes adók: a közterhek elviselése mindinkább megkönnyült.

l) De haszonnal volt a tőkepénzesekre nézve is, mert a földhitel-intézetek módot nyújtottak minden közben-és utánjárás nélkül nagyobb ingadozásoknak ki nem tett, mindig megbízhatóbb, mérsékelt kamatu értékpapírok vételére.

A földbirtoki hitelintézetek hasznosságát még eddig egy író sem tagadta. Lássuk mindazáltal az ellene felhozott észrevételeket.

Némelyek károsnak tartják azon könnyüséget, melyel minden valódi értékkel bíró földbirtokos pénzhez juthat. Ez ellenvetés hasonlítana ahhoz, ha valaki azért, mert egy pár gyermek vigyázatlanságából ujját megvágja, a kés használatát általában meg akarná tiltani. Mivel néhány könnyelmű vesztegető ezen üdvös hitelt pazarlásra használhatná: ne nyujtsunk hitelt annak se, a ki azt valódiilag czélszerűen a maga és a nemzeti érték javára fordíthatná? Mintha a könnyelmű vesztegető ily intézetek nélkül is tönkre nem tehetné és tenné magát! A különbség ezeknél csak abban állana, hogy földbirtoki hitel nélkül sokkal hamarébb jutnának ily sorsra.

Ok nélkül senki sem folyamodik ily intézethez; visszatartja ettől a birtokos osztályt az a szigor, mellyel a kötelezettségek teljesítését követelik, s az általános eladósodásnak a törlesztés mindenkor ellene dolgozik.

Másik ellenvetés, hogy a földbirtoki hitelintézet kis birtokosok javára nem szolgál. Igaz, hogy ezen intézetek eredetileg 5000 tallérnyi öszletnél alább nem hiteleztek; de a kis földmivelő javára is nagyszerű hatással voltak mindazon intézetek, melyek az uri tartozások megváltására működtek. Az újabb intézetek, mint a württembergi, 800 forint, s nyugoti porosz intézet pedig 750 pft erejéig is hitelez.

Jousseau azon ellenvetésére, hogy a hitelintézetek megakadályozzák a nagyobb birtok eldarabolását, csak ezt válaszolhatjuk: hogy az oly elaprózás, mely — nem egyes családoknál — a hitel hiányból eredő romlason alapszik, az államra nézve üdvös nem lehet. Hogy a tul-

ságos eldarabolás a nemzetgazdaságra is károsan hat: Franciaország élő például áll előttünk.

Habár a német irodalom minden kevésbbé érdekes és életbevágó tárgyakról egész könyvtárakat szokott kiállítani: mégis 1769-től fogva, midőn a földbirtoki hitelintézetek kezdetüket vették, keveset irtak e tárgyról. — Legnevezetesebb Struenzi pénzügyminiszter irata a földbirtoki hitelintézetek hatásáról; ő legjobban ítélhetett e tekintetben, miután a sziléziai intézet fölállításakor a liegniczi academia tanára volt, s az alakulást figyelemmel kísérhette.

Később szóba hozatván a bajor földbirtoki hitelintézet fölállítása, néhány nevezetesebb munka jelent meg. 1845-ben pedig a francia kormány akarván alapos tudósítást szerezni a német földbirtoki hitelintézetekről, kiküldé Royer földmívelési felügyelőt, a ki első állitá össze a földbirtoki hitelintézetek szabályait. Végre 1851-ben a francia földmívelési miniszter, Dumas, újabb vizsgálatokat tétetett Európa minden tartományában J. B. Jousseau, H. Chorski és Delaroy által a földbirtoki hitelviszonyok és intézetek fölött.

Miután pedig elértük az időt, midőn hazánkban is különös érdekű tárggyá vált a földbirtoki hitel: azon nevezetes munkákat, melyek e téren megjelentek, nem tartjuk feleslegesnek itt jegyzetképen idézni.*)

*) A porosz intézetekről részletes leírást közöl Dietrici, ily czimu munkában: „Mittheilungen des statistischen Bureaus zu Berlin.“ Ezenkívül nevezetesebb munkák: Die Banken; von Otto Hübner, Leipzig 1854. — Darstellungen des Wesens der Pfandbriefe, Rabe, Berlin 1818. — Über das bayerische Credit, und Schuldenwesen, Weber, Sultzbach 1819. — Ausführliche Darstellung der bayesischen Credit-Vereins-Anstalt, Aretin; München 1823. — Entwurf eines allgemei-

III.

A FÖLDBIRTOKI HITELINTÉZETEK AZ
AUSZTRIAI BIRODALOMBAN.

A tárgy terjedelméhez mért korlátok közt igyekeztünk röviden előadni a földbirtoki hitel és hitelintézetek alapelveit, s azok állapotát a külföldön. Most az ausztriai birodalomra térünk által, előadván azon kísérleteket is, melyek e tárgy körül eddig hazánkban történtek.

Az ausztriai birodalom azon tartományaiban, melyek nagyrészt határosak a német birodalom országaival, már a szomszédi helyzetnél fogva is több ízben elevenen

nen Creditvereins, Graf Soden, München 1823. — Über Preussens landwirtschaftliche Credit-Vereine, Bülow-Cummerow 1843. — Ugyan ettől: Die Taxen, und das Reglement der Credit-Vereine, Berlin 1847. — Über Credit Institute, Graf Deym, Prága 1844. — Erörterungen über die Grundeigenthums und Hypotheken-Rechte, Heyne, Leipzig 1847. — Die Conwertirung der schlesischen Pfandbriefe; Engelmann, Neisse 1843. — Über die Errichtung eines Credit-Vereins der Gutsbesitzer in Bayern: vom einem Preussen, Nürnberg 1825. — Bemerkungen über Grund- und Hypothecar-Bücher, Jena 1846.

Francia munkák: Du Credit et de la Circulation, M. A. Cieszkowszky, Paris 1845. — De l'organisation du credit foncier M. L. Wolowszky, Paris 1848. — Du credit et des banques hypothecaires. Barre, Paris 1849. — Du credit privé, M. Langlois, Paris 1849. — Du credit foncier, Dujardin. — A francia minisztérium rendeletéből szerkesztett két nevezetes munka czime: Des institutions du credit foncier en Allemagne et en Belgique, par M. Royer, Paris 1845. — Des institutions du credit foncier et agricole dans les divers États de l'Europe par Jousseau, Chonsky, Delaroy.

Statistikai nevezetes adatok találhatók a földbirtoki hitelintézetekről, a Renden által szerkesztett statistikai folyóirat 1847-ki folyamában, a legújabb adatok pedig Hübner (a bankokról) és Jousseau munkájában.

nyilvánult a birtokos osztályban azon kíváнат, hogy földbirtoki hitelintézeteket állíthassanak. Azonban mivel talán nem volt módjukban ohajtásaikat elég nyomatosan fejteni ki, részint mivel a mult század végén és a jelen század első két évtizedében, a nagy papirforgalom, a devalvatio, az állam ingadozó hitele nem engedték a magános hitel megalapítását: az érintett kíváнат sem teljesülhetett. Utóbb, a béke hosszas évei alatt, hitele és pénzügy viszonyai rendezésével az állam maga is annyira el volt foglalva, hogy nem fordíthatott kellő figyelmet ezen czél elérésére.

Az 1840—48 közötti évek voltak II. Leopold uralkodása óta az ausztriai pénzügy legnyugalmasabb és rendezettebb korszakát képező évek. A földbirtoki hitelre vonatkozó mozgalmak mind ezen korszakba esnek.

Első volt Galliczia nemessége, mely 1840-ben földbirtoki hitelintézet felállítását kérelmezé. Sapieha herczeg indítványára kinyerték Galliczia rendei az ausztriai első földbirtoki hitelintézetet, mely ugyan nem a szükséghez mért kiterjedésben,*) de a porosz rendszer józan elvei szerint engedményeztetett. A záloglevelek 100 frttól 1000-ig szólnak, 4 % -et kamatoznak, a kölcsönző azonkívül 1 % törlesztési és $\frac{1}{4}$ % kezelési járulékot fizet; 3 % egyszer mindenkorra betétetvén minden kölcsönvevő által a tartalék pénztárba. Ez illetékek fizetése mellett 41 év alatt törlesztetik a kölcsön vett tőke. A záloglevelek az alakulás utáni években 1848-ig rendesen névbeli értékben voltak pénzzé tehetők, s jelenleg 80 és 90 közt állanak.

A csehországi nemesség mindjárt a gallicziai intézet felállítása után hasonló intézet után vágyó-

*) 1843-ban 4,565,605 forint értékű záloglevél lőn kiadva.

dott és gróf Deym Frigyes 1843-ban a rendeknek egy értelmesen irt és czélszerű tervet nyújtott be, egy cseh-országi földbirtoki hitelintézet iránt, melyet a rendek 1843-ban nyomtatásban ki is adtak, azonban közbejött akadályok miatt csak tervben maradt ez az intézet.

Magyarországban az 184 $\frac{3}{4}$ -diki országgyűlés — mely roppant szorgalommal annyi czélszerű törvényjavaslatot tervezett, mint egy országgyűlés sem az előtt — a földbirtoki hitelintézet fölállítását is javaslatba hozá.

Gróf Széchenyi István „két garas“ czimű röp-irata, s ezen érdeken tett indítványa következtében alakult az országos pénzügyi választmány, mely egyebek közt a földbirtoki hitelintézet fölállítását is tervezte.

Földbirtoki hitelintézetet tervezni az 1844-ki birtok viszonyok közt nem kis feladat volt. A fenálott ősiségi viszonyoknál fogva a kellő biztosság és ovatosság fenntartása mellett a birtok értékének $\frac{1}{3}$ -dára javaltatott a kölcsön. Az intézet szervezésével, ha nem is tökéletes, de az akkori viszonyokhoz alkalmazott életre való eljárás lón javasolva.

Azonban ezen intézet fölállítása ellen a kormány részéről két nagy akadály gördítettett. Először az 5 % zálogleveleket nem lehetett volna az intézetnek forgalomba hozni; a bécsi bank kizárólagos joga lett volna készpénzért és névértékben ezen leveleket magához váltani, miről ugy vélekedtek az országos rendek, hogy a záloglevelek öszletére nézve korlátozólag hathat, s az akkori olcsó kamatláb mellett a banknak nagy nyereséget ígért. De leginkább azért hiúsult meg a terv, mert a kormány az intézet igazgatásának és kezelésének alapját megforditá. A tervezet szerint a fölügyeleti jog a kormányt illette volna, s az igazgatás, kezelés az országgyű-

lés megbizottait. A kormány ellenben a felügyeletet kívánta az országgyűlés küldötteire ruházni; az igazgatást, kezelést, tisztviselek kinevezését magának követelvén.

Alig lett volna törvény, mely ha létesül, jobb hatást gyakorolhatott volna a földmivelés fölvirágzására. 1840-től fogva kezdett a földmivelés élénkebb beruházások és javítások tág terévé válni. Ezen korszakban változtak meg a magyar földbirtokos hitelviszonyai. Azelőtt az alapítványi pénztárak, de magánosak is elegendő törvényes kamat mellett kölcsönpénzzel látták el a magyar földbirtokost. Az 1840-ben hozott váltótörvény egészen megváltoztatta ezen viszonyt, s az országgyűlési három évi szünetidő elég sajnos tapasztalásokat mutatott, melyek a magyar földbirtoki hitelnek hitelintézet általi segélyezését szükségesnek bizonyíták.

Az 1847⁸/₈ évi országgyűlés törvényei közt — összefüggésben az urbériség megszüntetésével, — egy földbirtoki hitelintézet fölállítása szentesítve volt. A törvényhozás előre látta, hogy a földmivelési viszonyok teljes átalakulása korszakában — midőn az urbéri erőt tetemes beruházásokkal kell pótolni — lényeges segélyt csak jól rendezett földbirtoki hitelintézet adhat; s ezért kimondá ezen intézet fölállítását, az állam részéről 300,000 forinttal rendelvén dotáltatni. A bekövetkezett események azonban lehetlenné tévék a törvény életbeléptetését.

A magyar földbirtokos osztály az urbériség megszüntetése után erélylyel látott hozzá a jószág okszerű rendezéséhez; s noha a vesztett urbériség után négy éven által semmi kamatot nem kapott, s a kárpótlási öszletek csak az utolsó években fizettettek ki államkötelezvényekben: a háború csapásai alatt, s az azt követő években vagyoni állás te-

kintetében minden nagyobb megzavarás nélkül — mondhatni — nevezetes előmeneteleket tett.

Ennek okaita következő körülményeknek tulajdoníthatjuk:

a) A legtöbb család elevenen érezvén az átalakulási korszakigényeit, a fényűzés s költséges háztartás megszorítása által kevesebbet adott ki, gazdálkodni kezdett.

b) Az 1847⁷/₈-diki törvények kimondván a moratoriumot, elegendő idő engedtetett minden józan előrelátással bíró gazdának ügyeit okszerűleg rendezhetni. Nagyra megy azon öszlet, melyet a moratorium szerzett a birtokos osztálynak az által, hogy minden adósság kamatját törvényes 6%-re korlátozá; az összes birtokosság uzsorával terhelt régibb adóssága, — mely emésztőleg hatott a termelésre — számos milliókra mehetett, s föl nem mondhatóvá tevén a kölcsönöket, hasonló hatással volt, mint a melyet a földbirtoki hitelintézetek szoktak gyakorolni.

c) Ez években minden termény ára tetemesen növekedett; a föld és egyéb adónemek nem érték el a mostani magasságot; s növekedvén a birtokos osztály tiszta jövedelme, a jószágok értéke is növekedett.

d) Végtére az urbéri kárpótlási kötvények lassankint kiadatván, új tőke-érték állott a birtokosok rendelkezésére.

Tagadhatatlan, hogy 1856-ig, míg a jó terményárak megvoltak, — daczára a már emelkedő közterheknek, — s míg az urbéri kárpótlási tőkék fizettettek, sok igyekező gazda nagy előmenetelt tőn jószágai fölszerelésében, sokan terheiket törleszthették, s a jobblét inkább előre mint hátra ment.

Az 1856-dik évtől kezdődött ezen látszólagos

jobblét hátrálása. Ennek oka a következőkben kere-sendő :

a) A moratorium megszűnte után a folyóvá lett tőkék fizetése vagy meghosszabbítása ismét a régi, sőt növekedett uzsorás kamatok mellett volt csak eszközölhető.

b) A birtokos jövedelme folytonosan csökkent, holott a termelési költség ugyanaz maradt; a földbirtok terhei ellenben növekedtek, épen mikor a valóságos jövedelem alább szállt.

c) Hozzájárult ezekhez, hogy a pénzforgalom, — az 1856-tól fogva szerfölött megsokasodott vállalatok következtében, minők a hitelintézet, vasutak, stb. — az ipar és bürzei üzletek felé rendkívüleg özönlvén, elvonatott a kereskedés, s különösen a terménykereskedés termékenyítő teréről; s mikor épen a bank hitelezése szűkebb korlátok közé szorítottatott: a forgalomban nevezetes tényezőt képező állam-papirpénzek (Reichs-Schatzscheine) a forgalomból visszavonattak.

d) Tudvalevő dolog, hogy az állam pénzügye 10 évtől fogva folytonos és tetemes deficittel küzd, mely csak újabb kölcsönök, újabb terheltetés által egyenlíthető ki; ismert dolog, hogy a külkereskedés éveken át passiv áll*); hogy számtalan millió vándorol ki évenként a külföldi tőzsérek kezei közt levő államadósságok kamatai, és az iparvállalati papirok nyereségei fejében, mi a hitel viszonyokra és különösen a földbirtoki hitelre csak károsan hathat.

Érezte a magyar birtokos osztály a fordulat első korszakában, hogy ily körülmények között egyedül okszerű alapokon rendezett földbirtoki hitelintézetek nyújthatnak

*) 1850-ben 54, 1851-ben 20 1/2, 1856-ban 45 millióval.

elegendő segélyt. S mint a lapokból tudjuk, tétetek is e részben még az időben lépések, hogy egy magyar földbirtoki hitelintézet felállítására szabadalmat nyerjenek.

* * *

Ily előzmények után született a bécsi nemzeti bank hypothecalis osztálya.

Lássuk, mennyiben felelt meg, s átáljában mennyiben felelhet meg ez intézet működése az összes birodalom, — a 12,120 g. □ mértföldet tevő állam földbirtokosai hitelszükségeinek.

Ha a földbirtokosok javára olcsó pénzt adna is az engedményezett 200 millió pft maximumig mehető bécsi hitelbank: mi ez azon nagyszerű hypothekához és annak hitelszükségeihez képest, melyet az érintett 12,120 □ mfnyi területű földérték igényelhet, midőn egyre-másra egy holdra egy forintot alig meghaladó hitel jönne.

Hogy ez intézet, a legjobb szándok mellett sem felelhet meg egy czélszerű földbirtoki hitelintézet alapelveinek: eléggé mutatja az eredmény, mely szerint földbirtokra 15,323,200 forintnyi záloglevelet volt csupán képes kibocsátani, midőn széltére látjuk, hogy a legjobb hypothekával bíró birtokosok — olyanok is, a kiknek jószágait betáblázások vagy épen nem, vagy csak kis mértékben terhelik, — 18, 20% sőt még magasabb kamatokat is fizetnek. Miután a 15,323,200 forintnyi záloglevélért alig kaptak a birtokosok többet kész pénzben 12 millió hétszáz ezer forintnál: vajjon kifejezi-e ez azon hitelezési öszletet, melyet száz millió catastralis hold productiv terület birtokosai ily időszak alatt maguknak igényelhetnek?

A bécsi bank hypothecalis osztályának alakítását az 1855-dik évi october 21-diki pénzügyministeri rendelet engedményezé, mely szerint a bank részvényei 40 millió forinttal növeltettek, miért 35 millió ezüst pénz fizetett be a bank részvényesei által. Ezen rendelet értelmé szerint föl van jogositva a bank, ezen 40 millió forintot ötszörösen haladó öszveg erejéig, azaz 200 millióig, zálogleveleket bocsáthatni ki a banknál lekötött földbirtokok alapjára. — Megtörténvén a befizetések, 1856-ban a bécsi bank — mely eddig jegybank volt — ezen minőség mellett földbirtoki hitelintézeti záloglevelek kiadásával is foglalkozik.

Hogy a bécsi bank ruháztatott föl a jegybank monopoliumon kívül a hypothecabank szabadalmával: a következő okoknak lehet tulajdonítani.

Állam- és nemzetgazdasági szempontból fontos föladat a bank részéről a készpénzel fizetés megkezdése; az az jegyeire nézve a parancsolt elfogadás s az ezzel összekötött ezüsthöz aránylagos árkelet: vagyis az agio megszűnte.

E köteleztetésének eleget tehet, ha ezüst készlete elegendő az előfordulható beváltásoknak megfelelni; ezüst készlete kellő növelése főakadályául tekintendő azon tetemes öszlet, mellyel az állam a banknak tartozik. Ez öszlet 1858 elején még 203,784,354 pftot tett, melyből 150 millió és 100 ezer forint az államjavak által van fedezve, melynek egy kis része az állam kölcsönből átengedett öszlet befizetése által lerovatott, más része a 150 milliót haladó értékű államjóságok átadása által fedeztetett ugyan, de e jóságok készpénzé tehetők nem lévén, az ezüstkészlet növelésére nem fordíthatnak. Ily körülmények közt az ezüst készlet növelésére

szolgáló mód új részvények kibocsátásában találtatott fel; 40 millió erejéig új részvények kiadására nyert a bank szabadalmat, melyek ezüstben levén befizetendőek, 35 millió ezüsttel növekedett a bank érczkészlete. Azonban e befizetés, ha a bécsi bank ezután is csak jegybank marad: a részvényeseknél méltán azon kívánságot gerjesztheti, hogy a részvények növekedésének aránya szerint, a jegybanki üzlet is növeltesse; — mi csak bankjegyek szaporított kibocsátása által lett volna elérhető; ezáltal azonban a kitűzött cél még inkább háttérbe szorul.

A birodalom minden országaiban élénken nyilvánult a földbirtoki hitelintézetek fölállítása iránti ohajtás. Ezen kívánságnak eleget tenni, de egyszersmind az érczkészlet 40 millióvali növekedését elérni: ez azon cél, mely oka lehetett, hogy a bécsi bank a földbirtoki hitelezés szabadalmával is felruháztatott.

Ha tisztelt olvasóink némi figyelemmel olvasták, a miket fentebb a földbirtoki hitelintézetek alapszerkezetéről mondánk, bizonyára egyetértének velünk, midőn azt nyilvánítjuk, hogy az érintett, fentebb indokolt pénzügyi intézkedés korántsem teszi feleslegessé a földbirtoki hitelintézetek felállítását; s ha a pénzügyi viszonyok jobbra változnának is: azon intézet működése távolról sem foglalja magában azon alapokat, melyek egy 12 ezer négyszög mértföldnyi terület földbirtoki hiteligényeit kielégíthetnék.

Mert:

a) Az összes földbirtoki hitelnek egyetlen intézetnél központosítása oly lényeges hiány, a mely ellen szól mindazon alapos ok, melyet a központosítás tulterjesztése ellen felhozhatni, s melyet a földbirtoki hitel terén minden nemzet gyakorlati tapasztalatai is támogatnak.

Poroszország a hitelintézetek bőlesője; 80 évi tapasztalatot tud e téren fölmutatni, s ennek öt tartományában, 2500 négyszög mfdnyi területen, 5 külön intézet diszlik 120—130 millió záloglevéllel; előmenetelének, józan kifejlésének okait a helyesen alkalmazott önkormányzási, tartományi rendszerben kell keresnünk, hol minden tartományban az egyesült birtokosok az állam felügyelete mellett olcsón és czélszerűen s biztosan kezelik a földbirtoki hitelintézeteket. Olcsón, mert a birtokosság választottjai a működés fontosabb teendőit díj nélkül végzik, s minden szükségtelen kiadást korlátozni tudnak; czélszerűen, mert ismervén a tartományi birtokokat, a birtokosok egyéniségeit, józan elvek szerint, illő kimélettel járnak el hol a biztosság nincsen veszélyeztetve; biztosan, mert a viszonyok helyes ismereténél fogva alapos becslési elveket alkalmazhatnak, s erélyes, de a birtokost tönkre nem tevő eljárás mellett, az intézetet károsodni nem engedik. A viszonyok ismerete és a kölcsönös jóállás azon rugók, melyek az önigazgatás terén ily üdvös és biztos eredményt tudtak előidézni.

A poroszországi tapasztalatok után 12,000 négyszög mértföldnyi területen 25 intézet is fenállhatna. Egyetlen központi intézet, mely az érdekeltek hozzászólásának kiakasztásával, ily roppant térre terjeszti ki munkásságát, szükségkép belszerkezetében foglalja a hibás eljárás magvát. Nem ismerhetvén a helyi viszonyokat, helyes becslési elveket nem állapíthat meg; gyakran csatlakozhatik, s hogy ennek kitéve ne legyen, igen szűk korlátok közt fog mozogni. Nem ügyelhetvén föl az egyesek vagyoni állására, nem ismerhetvén azt, tulszigorral lesz kénytelen eljárni ott is, a hol arra nincs valóban szükség. A tulságos központosítással szükség-

kép együttjáró formaságok nyügei közt nehézkesen mozog az intézet egész igazgatása.

b) A szükségnek távolról sem felelhet meg. A szabályok értelme szerint az összes birtokosságnak nyújtandó hitel maximuma 200 millióra van határozva. Mi ez egy birodalom földbirtoki hitelére nézve, a melynek productiv területe 60 millió catastralis holdat meghalad, s melynek pénzértékét Hain statisticus 9,519,405,000 forintra becsüli. Miután a bécsi hypotheca bank-osztály földadata egyszersmind városi házakra kölcsönözni, ha e célra a hitelnek $\frac{1}{4}$ -dét számítjuk: 100 forint földbirtoki értékre alig jön több 1 frt 30 kr. hitelezésnél.

c) Továbbá, miután a földbirtoki hitel-osztás egy jegybank szabadalmává lett: az érintett intézet nélküli azon végezt, melyet minden más állam a földbirtoki hitelintézetek fölállításánál kitűzött, t. i. hogy kizárólag a földbirtokosok érdekében működjék. A bécsi bank igazgatósága természetes állásánál fogva főczélul magának mindig azt fogja kitűzni, mimódon szerezhethet részvényeseinek lehető legnagyobb osztalékot. Más intézetek, melyek véle versenyeznének, nem lévén: a pénzkölcsönre szorult birtokosok kénytelenek lesznek az eléjük szabott föltételeket vakon elfogadni. Ez elvek szerint vannak alkotva a szabályok is, melyek szerint működik; föl van mentve a törvényes kamatláb alól; készpénzt nem ad, csak záloglevelet, mely a börze ingadozásainak van kitéve; a végrehajtásra és jószágeladásra nézve szükségtelen szigorral járhat el; végrehajtása az adó-szedés módjára történhetik; a jószágot első árverési határnapon eladhatja; a lekötött birtokon

kivül az adós minden ingó vagyonára kiterjed kárpótlása, s kivételes bíróságul a bécsi törvényszék áll rendelkezésére; a haszonrészt maga magának szabja meg. Nem csuda hát, hogy ezen hiteltől ovakodik, a ki csak teheti; mit eléggé bizonyít szinte két évi működés után az aránylag oly csekély, csupán 15 milliónyi hitelezés. Nem csuda, hogy

d) a bank hypothecalis osztálya által nyújtott kölcsön drága, drágább mintsem a jelen pénzügyi viszonyoknál fogva lenni kellene, már azon oknál fogva is, mivel a bank, mely magának 6 % kamatot fizettet, még pedig félévenként előre, csak 5 %-tes zálogleveleket ad ki, melyek természetesen sokkal alantabb értékesíthetők, mint ha az egyesülési elvek szerint alakult intézet csak annyit tenne félre a befizetett kamatokból, a mennyi az intézet igazgatási kiadásai fedezésére megkívánnatik, mi kis öszletekkel dolgozó intézeteknél is bőven fedezhető $\frac{1}{4}$ száztólból.

Tisztán a birtokosok érdekében működő intézet, ha törlesztés nélkül 6 % kamat fizetést kívánna, $\frac{1}{4}$ -det levonván a költségekre: $5\frac{3}{4}$ százalékkal kamatozó zálogleveleket adhatna ki, melyeknek árkelete bizonyára a mostani pénzügyi viszonyok mellett is nem 80 és 85 közt, de ha nem is százon felül, legalább azt igen megközelítőleg állana; mi a kölcsöntvevőre igen nagy különbség.

Ennek megmutatására hasonlitsuk össze a lehető kedvezőtlen pénzügyi viszonyok közt az oly intézet kölcsönét, mely mint a bécsi bank a maga számára 1 % levonást tesz, és az olyanét, mely egyesületi téren s nem nyereszkesedési célból, a birtokosok lehető előnyére működik, s melynél csak $\frac{1}{4}$ % vonatik le az igazgatási költ-

ségekre, s így $5\frac{3}{4}\%$ záloglevelei 100-on állanak akkor, midőn az elsőnek 5% -es záloglevelei közép számítás szerint 84-en állanak, s úgy hiszem mind addig, míg az állam pénzügyi viszonyai egészen rendszeres állapotba nem jönnek, alig fognak 88-on felül emelkedni; tehát 84-et lehet mind jelenleg magas, mind idővel közép értékesítési ár gyanánt fölvenni.

Ha 84-et veszünk fel középárul az 5% -es zálogleveleknél; az $5\frac{3}{4}\%$ kamattal kibocsátandó záloglevelek árkeletét 100-ra tehetjük, azaz 100 forintos záloglevél 100 forintért lenne eladható.

Ezen alapokat fölvéve, lássuk, mennyit fizet a kölcsönző valósággal kamatul, s mibe kerül kölcsöne az első, mibe a második esetben.

Ha valaki — nem számítva a bélyegdíjt és egyéb illetéket, csak a börzei árt, s a félévi kamatokat és törlesztési járulékokat, a miket a pénz fölvételekor előre lehuznak — a bécsi banknál 100,000 forintot valósággal föl akar venni; tényleg 124,224 pfrtot kell fölvennie 32 éves záloglevelekben, mert a 124,224 forint zálogleveleket a börzén 84 folyó árért eladva kap . . . 104,348 forint 9 krt.

Ez összeget kézhez vétén, le kell előre tenni az összes 124,224 frt. félévi kamatja és törlesztési járuléka fejében minden 100 forintnyi záloglevél után $3\frac{1}{2}$ forintot számítva — összesen . . . 4,347 forint 50 krt.

Ez lefizettétvén: ha a börzén szokásos $\frac{1}{8}\%$ eladási provisio nem számítatik, marad valósággal keze közt . . . 100,000 forint 19 kr.

Ezen 100,000 frt készpénz után 32 évig kell fizetni:

a 6 % kamatot 124,224 frt után	7,453 frt 26 kr.
az 1 % törlesztést	1,242 frt 14 kr.

Összesen egy évre: 8,695 frt 40 krt

Mi ha 32 évig pontosan fizettetik, le van róva a teher. Az előre lehuzott félévi járulék a 32-dik évben számittatik be. E szerint a valóban felvett pénz kerül $7\frac{45}{1000}$ és a törlesztéssel együtt $8\frac{95}{1000}$, azaz: minden 100 frt 32 évig évenként 8 frt $41\frac{2}{5}$ krba.

Számitsuk a másik esetet: vegyük fel, hogy a földbirtoki hitelintézetnél is fizet a birtokos 100 fritos záloglevéltől 7 %-tet, miből 1 % törlesztés, $\frac{1}{4}$ % az igazgatási költségekre és a tartalék pénztár növelésére megy fel — mi a németországi minden kisebb intézeteknél is eleendőnek találtatott; — tehát az első példa szerinti 7 % fizetés mellett a záloglevelek után adhat az ilyenképen működő intézet $5\frac{3}{4}$ kamatot; minélfogva a záloglevelek árkeletét parira tehetjük, mely szerint a 100 fritos zálogleveleket 100 frt készpénzért lehet eladni. Mibe kerül ez esetben a pénz?

Hogy a kölcsönvevő valóságos 100,000 forintot vegyen kézhez: a 100,000 frthoz következő öszleteket kell számitani:

évenként 1 % törlesztés fele	500 frt
„ $\frac{1}{4}$ % igazgatási költség fele	125 „
„ $5\frac{3}{4}$ % kamat fele	2875 „

Összesen : 3500 frt.

Miután ezen öszletet is záloglevelekben veszi ki; ezen 3500 frt $3\frac{1}{5}$ %-je 122 frt 30 kr.

Összesen: 3622 frt 30 kr.

Tehát összesen $103,622\frac{1}{2}$ frtot kell záloglevelekben — melyek parin kelnének — átvenni, hogy a kölcsönvevő valósággal 100,000 forintot kapjon. Ez öszletért kamat és törlesztés fejében kell fizetni évenként 7250 forint 30 krt. Tehát az oly intézet, mely egyedül a kölcsönzők érdekeit tartja szeme előtt, a mostani pénzviszonyok közt is még $1-1\frac{1}{2}\%$ -tel olcsóbb pénzt adhatna.

Mi nagy öszletet tesz ezen különbség, ha 32 évig évenként 6% -tel törlesztetik, a következő számítás mutatja:

Az első eset szerint 100,000 frt		
készpénz évi járuléka 32 évig.	. . .	8695 frt 48 kr.
A második eset szerint	. . .	7250 frt 30 kr.

Különbség a második eset javára 1445 frt 18 kr.

Miután egy forint, 32 évig fizetve, a bank törlesztési szabálya szerint 100 frtot törleszt; 1445 frt 18 kr. ekkép tőkésítve 144,530 forint tőkét képezne.

De ha a parinak biztos elérése sőt felülhaladása céljából a záloglevelek 6% -sek volnának is: a törlesztési öszlet ez esetben is 1% , a kezelési járulék $\frac{1}{4}\%$ és így öszvesen $7\frac{1}{4}\%$ levén: az első esethez hasonlítva 1183 forint kiméltetnék meg évenként, mi 32 év folytán a bank törlesztési kulcsa szerint 118,300 forintot haladó tetemes összeget tenne.

Föltéve, hogy a bécsi bank helyett egyesületi téren működő földbirtoki rendes hitelintézetek csak a második mód szerinti engedményre vezetnének, és csak a bécsi banknak engedményezett 200 millió forint erejéig kölcsönöznének, ekkép visszafizettétvén 32 év múlva az egész 200 millió tőke, ha az $5\frac{3}{4}\%$ -tes záloglevelek névbeli érték szerint eladhatók: 289 millió; ha a 6% -tes zálog-

levelek kelnének, e szerint: 236 millió uj tőke maradna a nemzeti termelés legnagyobb és legfontosabb ágával foglalkozó birtokos osztály kezénél.

Még nagyobb szerü különbség állna elő, ha összehasonlitjuk a gallicziai józan elvekre fektetett földbirtoki hitelintézet működését a bécsi bank első eset szerint kiszámított működésével. A mostani pénzvviszonyok között a gallicziai földbirtoki hitelintézet 4%-os záloglevelei, — melyek 40 év alatt törlesztetnek — majdnem egyenlő árkeletűek a bécsi bank 32 éves zálogleveleivel. Ezen intézeteknél fizet a kölcsönző 4% kamatot és 1% törlesztést, és legfőlebb $\frac{1}{2}$ igazgatási költséget, összesen $5\frac{1}{4}$ -től $5\frac{1}{2}$ évi díjt oly árkeletű záloglevelekért, melyekért a bécsi banknak 7%-ot kell fizetni. A két kölcsönzési mód közti különbséget minden következményeivel könnyű után számítani.

Nem legvilágosabb és kézzel foghatóbb ujjmutatás-e ez arra, mi a legbiztosabb mód a földbirtoki hitel emelésére?

Hogy a fentebbi kiszámítások alapjául egyedül a bécsi bank 32 éves zálogleveleit vettük fel: oka nem más, minthogy köztudomás szerint ezután a bécsi bank 6 és 10 éves lejáratu leveleket többé nem fog kiadni, s kölcsöneiben csak a 32 éveseket használandja. Egyébiránt mind a 6, mind a 10 éves zálogleveleknél az 1% bank nyeremény hasonló kiszámítási eredményre vezet.

És miért huzza a bank ezen több mint egy száztólit? Talán azért, mert késedelmes fizetések vagy vesztések esetében a bank viseli azon terhet? hiszen erre a szabályok szigorú megtartása mellett — miután a birtok fele értékére és első hypothekára kölcsönöz — alig lehet eset; s kérdem, valjon e czélt nem látjuk-e elérve lehető legnagyobb sikerrel minden más intézeteknél, hol

a tartomány összes birtokossága vállalta magára a jótállás terhét oly vagyonnal, mely túlhaladja a nagyszerű bécsi bank valóságos vagyonát.

e) De meg a földbirtoki hitelnek kezelése oly intézet által, mely más természetű sokszoros köteleztetések által, (mint: jegybank, mint az államjóságok kezelője és értékesítője, mint az állam-pénzügynek rendkívüli időkben hathatós segéde) van igénybe véve, — nem nyújthat zálogleveleire nézve bizalmat oly mértékben, mint a birtokok egyesülése által, kölcsönös jótállás mellett alapított tisztán földbirtoki hitelintézet.

Világosítsuk állításunkat egy példával:

Az igaz, hogy oly hatalmas intézet jótállása, mint a bécsi bank, nagy szó, mert 1858-ki kimutatása szerint csak a részvények befizetése után 103; tartalék tőke gyanánt 10; más vagyon gyanánt 16; ezüst készületül 98, államtartozásul $203\frac{1}{2}$ millió vagyont mutat ki; tárczájában levő váltókban 79 millióval bir; állam-kötvényekre 85 milliót kölcsönzött, s ezen alapot csak 383 millió bankjegy terheli. Oly kimutatás, milyennek a bank régen nem örvendett, s reméljük, hogy ha rendkívüli idők közbe nem jönnek, a nyújtott biztosság mindinkább növekedni fog,

De másrésről tegyük föl, hogy például Csehország rendei közös jótállás és biztosítás mellett, egyesületi alapon állítnának egy földbirtoki hitelintézetet. Csehország $952 \square$ mérföldnyi területével nem képezi a birodalom $\frac{1}{12}$ részét, s így például 40 millióig terjedő földbirtoki hitel kielégítésére kibocsátott zálogleveleinek biztosítására szolgálna azon kölcsönvevők 80 millióra becsült földbirtoka, kik egymásért szorosabb jótállást vállaltak;

s ha porosz elvek szerint az egész tartomány jótállása járul hozzá: Csehországnak legalább 8 millió productiv-catastralis-holdat tevő földbirtoka legalább 6 — 800 millió forint biztosságot nyújt. S ez mennyivel felülmulja a bank összes vagyonát? Kivált ha tekintetbe vesszük, hogy a bank földbirtoki hitelüzlete az egész birodalomra, Csehországé pedig egyedül ezen országra lenne szorítva.

Legvilágosabban bizonyítja állításunkat a gallicziai földbirtoki hitelintézet zálogleveleinek fent idézett árkelete, összehasonlítva a bank hosszú törlesztési zálogjegyeinek árkeletével. Ugyan is a gallicziai zálogjegyek 4%-et hoznak, és árkeletök a bank védelmére irt röpiratban is nyolczvanon fölül értékesíthetőnek mondatik. A bécsi bank hasonló hosszú idő alatt kisorsolandó jegyei sem állanak feljebb, pedig ezek 5%-et hoznak, és érték a kölcsöntvevő 6% kamatot és 1% törlesztést fizet.*)

Kimutattam a fentebbiekben, hogy a bécsi bank alapszerkezeténél, a hitelezési öszlet korlátozásánál s a kölcsön drágaságánál fogva nem csak az összes ausztriai, de a magyarországi földbirtokos osztály hitelszükségének sem felelhet meg. Az egyedül biztos segély csak oly tartományi hitelintézetek fölállítása által érethetik el, melyek az állam felügyelete alatt, az érdekeltek által szigoru becslési és végrehajtási szabályok szerint egyesített jótállással, s tisztán ezek érdekében fognak kezeltetni.

*) A bécsi bank hypothecalis osztályának működéséről megjelent munkák: Ueber die Benützung der Hypothekar-Credits-Abtheilung der oesterreichischen National Bank, Wien 1856, bei Fr. Mantz. — Gegen die Benützung der Hypothekar-Abtheilung der National Bank von Seite der Hypothek-Besitzer in Böhmen 1857. Prag, C. Bellmann. — Für die Benützung der Hypothekar-Abtheilung, von Seite der Realitäten-Besitzer in allen Kronländern. Wien 1857, bei Fr. Mantz. — Grundbestimmungen für die Hypothekar-Credits-Abtheilung der priv. Oest. National Bank. Wien 1857, bei Fr. Mantz.

Az agio, az állam-pénzügyi folytonos deficit, a földbirtoki adóilleték bizonytalansága, a passiv külkereskedés, a mult években erőn felül kezdett iparvállalatok és börzeszedelgések még mindig oly akadályok ugyan, melyek az egészséges földbirtoki hitel fölvirágzásának ellene állnak; mindazáltal ha tartományi földbirtoki hitelintézetek engedményeztetnek, s azoknak szervezeténél minden lehető előny megadatik, minő például a zálogleveleknek kisebb összegekre kiterjesztése, a tartalék-pénztár nevezetes dotatioja az állam részéről, bélyeg és betáblázási díjmentesség, olcsó és czélszerű kezelési rendszer stb.; ez intézetek a mostani pénzügy viszonyok közt is sokat, s mindenesetre sokszorta többet tesznek a birtokosok helyzete javítására mint a bécsi jegybank nagyszerű, de annyi más célra igénybe vett alaptőkéjével a legjobb akarat mellett is tenni képes.

Midőn ezen — a földbirtoki hitelviszonyokról tartott szemlét bevégezzük, nem mulasztjuk el, hogy végezetül néhány komoly szót ne intézzünk hazánk földbirtokosaihoz.

Nézzük végig minden nemzet törvénykönyveit, sehol sem fogjuk találni, oly következetesen, oly határozottan, s mondhatni oly tulzottan kifejezve a törvényhozás szándokát: „megőrizni és föntartani az ősi birtokot az eredeti birtokos kezénél,” mint a majd egy évezredes törvényhozást magában foglaló nemzeti törvénykönyvünkben, a Corpus Juris“ban.

A birtok-stabilitas nem kis tényező a honszeretet hathatós ébresztésére és megerősítésére!

Ha a honban az egyes gazdagabb családoknak van némi csekély ingatlan birtoka, mely századokon által nemzedékről nemzedékre száll, az elődök emléke által mintegy szentesítve: nem sokszoroztatik-e százszoros

kegyeletteljes kötelékekkel azon honszeretet, mely nélkül nincsen a nemzeteknek jövőjük.

Nem félthetjük addig nemzetünket, míg a szeretett haza földje annyira tulnyomólag a régi kezek közt marad, hogy a hozzá jövő új elemeket magába olvaszthatja. A birtok és vagyon befolyást ad, irányt tűz még ott is, hol megszűnt a nemzet a maga belviszonyaira hatást gyakorolni.

Nemzete ellen vét, a ki elfeledi, hogy elődeinek köszönheti magasabb birtoki és személyes állását; de nem csak nemzete, hanem önmaga és utódjai ellen is vétkezik, a ki bármely viszonyok közt nem tudja megőrizni az ősi birtokot.

Legyen azért a magyar természetben gyökerezett mély érzés, hogy igyekezzünk megtartani s utódainkra hagyni az ősi házat, melyben apáink és mi születünk, igyekezzünk — ha növelni és diszíteni nem tudjuk, legalább a maga épségében megtartani az ősi földet, mely eleinknek tekintélyt és politikai befolyást, nekünk életmet szolgáltatott, habár a ház nádfedeleles szerény lak, vagy tornyos kastély; habár a föld a mit örökségünknek nevezünk, urodalom vagy egy kis tanya körül elvonuló dülő föld! Legyen ezen érzés elég erős bennünk a józan előrelátó számítás, gazdálkodás, és ha kell, nélkülözni tudás elveit megerősíteni; legyen elég erős a hiuság, fényűzés és ál-szegényen oly könnyen terjedő s vagyont fogyasztó hatását körünkből kiirtani.

Ha józan, előrelátó, gazdálkodó és hiuságtól ment, tántorithatlan, szigorú szabályok szerint járunk el vagyonunk kezelése körül; ha meggazdálkodott filléreinket a jövő nemzedék élettéljes mivélésére, földünk jóvedelmezőbbé tételére, s hazafiui

célok elősegelésére áldozzuk: béke és nyugalom szállja meg családi életünket, s bármily viszonyok közt függetlenül fogunk megállni tudni, a jövőnek fentartjuk magunkat, s magunk föntartása által föntartani segítjük nemzetünket.

Előrelátás, józan számítás és gazdálkodás azon elvek, melyek az egyes családok, valamint az államok anyagi jólétét föltételezik. Állami józan pénzügyi rendszer nem képzelhető rendes gazdálkodás, s előrelátó józan számításra alapuló évi költségvetés nélkül, hol minden kiadás a bevételekhez képest van egyensúlyozva. A magán életben, családi körben, a gazdálkodás vagy bármely üzlet kezelésénél szintén szükség van — kivált hitel nélküli viszonyok közt — rendes évi budgetre, melyben a kiadás és bevétel egyensúlyozva legyen, hogy a kiadások az elkerülhetlen, szükséges és fölösleges rovatokba sorozva álljanak; az elkerülhetlenekről a szükségesekre akkor menjünk át, ha az elkerülhetleneket fedeztük; s ha a szükségeseken kívül marad rendelkezésünkre elegendő öszlet, akkor elégítsük ki a fölösleget.

Mi nagyszerű hatása lenne csak egy évtized múlva is, ha minden földbirtokos évenként feleslegessé tehető kiadásai egy részének megszorítása által csak jövedelme egy tized részét meggazdálkodván, akár hasznos — ismét jövedelmező — beruházások, akár forgalmi tőke előállítására fordítaná; ez által évenként milliókkal szaporodnék a birtokos osztály tőke öszlete. A gazdálkodási elv tette nagygyá egykor Hollandot, s képezi Anglia nagyságának egyik főtenyezőjét. Száz meg száz millióra megy Anglia — évenként növekedő — tőke öszlete, miután nagyszerű mértékben

tudnak új értékeket teremteni; s nem emésztvén föl az évi nemzeti készítés eredményeit, sőt azt a világ minden részeiben értékesítvén: évről évre számos új tőke áll elő, melyek a nemzeti ipar és földmivelés terén tett beruházásokra szolgálván, a nemzeti jobblétet hathatósan növelik.

A jelen viszonyok közt, midőn pénzt csak nehezen és drágán kaphatni: a főfeladat adósnak nem lenni. Ezen célzt elérjük, ha egyrészt kiadásainkat megszorítjuk, másrésztől ha készpénzünket felül nem haladó vállalatokba, javításokba vagy szerzésekbe nem bocsátkozunk, míg a földbirtoki hitel kifejlődése által olcsó, felmondhatlan és törlesztési kölcsönökhöz nem juthatunk.

Szerezhet-e józan számító 8 % re fölvett pénzből birtokot, tehet-e ily pénzzel beruházásokat? Ritka beruházás az a földmivelés terén, mely biztosan és azonnal 8 és több százalék hasznot hajthatna.

Azok pedig, a kik már jelenben nagyobb kamatokra felmondható pénzt kölcsönöztek, igyekezzenek terheiket mielőbb leróni. Ha csekély e teher: róják le mielőbb meggazdálkodandó jövedelmökből; s ha nagyobb: okszerű lerovásra a legegyszerűbb és legolcsóbb mód, ha mielőbb igyekeznek olcsóbb és bizonytalan fölmondásnak ki nem tett pénzt szerezni.

E tekintetben hála Istennek, itt lesz magyar földhitel-bankunk, s ha ettől kölcsönöz, igyekezzék:

a) Annyi kölcsönpénzt venni föl, hogy semmi más fölmondható és magas kamatu köteleztetésök fent ne maradjon, hogy így a bank irányában vállalt kötelezettségök teljesítésének, más igények támasztása útjában ne álljon.

b) Miután jöhetnek előre nem látott esetek, rendkívüli terméketlenség, melyek a legbiztosb számításokat is semmivé tehetik: legalább annyi zálogleveleket tartson

meg, vagy annyi készpénzt tegyen le biztos helyre, például takarékpénztárba, a mennyi egy évi kamatfizetésre tökéletesen elegendő.

c) Annyi bizonyos jövedelmet biztosítson magának szorosan kötelezett haszonbérbe adás, vagy más mód által, a mennyi a bank iránt vállalt kötelezettség teljesítésére megkívántatik.

Ennyi mondani valónk volt a t. gazda-közönség tájékoztatásul a földhitel-bankokról; adja Isten, hogy ujon alakult földhitel intézetünk czélszerű felhasználásával — hazánk mezőgazdászata hasznosítottabb lendületet nyerjen.

IV.

ADATOK

A FÖLDBIRTOKI HITEL KÉRDÉSÉHEZ.

Anyagi kérdéseink közt alig van jelenleg fontosabb, a közfigyelmet inkább elfoglaló kérdés, mint a földbirtoki hitel kérdése.

Ily körülmények közt nem csak érdekes, de egyzersmind korszerű minden ide vonatkozó adat közlése.

Ily adatokat közlünk az ezen cikk végén következő táblázatban.

Tudjuk ugyanis, hogy az 1858-ik év végével hatóságilag összeirattak a betáblázási és telekkönyvekből mindazon tartozások, melyek jelzálogilag be vannak jegyezve az összes birodalomban. Ez összeírás eredményét találja az olvasó a mellékelt táblázatban, oly módon egybeállítva, hogy könnyebb legyen az egybevetés, s minél inkább szembetűnjenek a kimutatásból vont következtetések.

Előlegesen csak két körülményt kell megemlítenünk. Hogy a magyar koronához tartozó határőrvidéken nincsenek betáblázások, azért nem fordul elő azon vidék e táblázaton. S hogy 100 osztr. □ mfd annyi mint $104\frac{5}{9}$ geogr. □ mfd; egy osztrák mfdben pedig 10,000 katasztralis hold van, 1600 ölével számítva.

A mi már az említett táblázatot illeti: mindenekelőtt mutatja az, mily nagy hitelezési alapot nyújtott addig is a birodalomban a földbirtok, s mi nagy hitelre volt szüksége. Ha az ugynevezett Landtafelen jegyzett öszleteket az összes betáblázott öszletekkel összeadjuk: a birodalom 10,636 osztr. □ mfdnyi területén 1835 millió pforint jelzálogi teher nyugszik, és egy □ mfdre egyremásra 175 ezer forint jut, egy katasztr. holdra pedig $17\frac{1}{2}$ pengő forint.

Kitünik továbbá ezen táblázatból, hogy azon országokban, a hol nagyobb a népesedés, költségesebb a mivelés, nagy beruházások, nagy forgó tőkék kívántatnak: a föld értéke és aránylag terheltetése is nagyobb, világos bizonyságaul annak: hogy csak ott emelkedhetik a belterjes (intensív) gazdálkodás, hol a birtoknak nagy tőkék állanak rendelkezésére.

Ha az ugynevezett Landtafelben jegyzett terheket is számításba lehet venni: kihagyván a millió aluli észleleteket, a fentebbi kimutatásban említett koronaországok terhe ily viszonyban fog állani egymáshoz:

Országok neve:	terhe milliókban	területe osztr. □ mfdben	1 □ mfdre esik pfrt.	1 katasztr. hold földre esik pftban
1. A német szövetségi országokban	1211	3470	350,000	35 ft — kr
2. Az olasz tartományokban.	392	790	496,000	49 ft 36 kr
3. A lengyel tartományokban	111	1358	81,000	8 ft 6 kr
4. A magyar koronához tartozó országokban	120	5017	23,000	2 ft 18 kr

Egybehasonlítva immár a magyar koronához tartozó országokkal a többieket, nem földértékileg, de területileg: az olasz tartományokban 21-szer, a német szövetséges országokban 15-ször, a lengyel tartományokban $3\frac{1}{2}$ -szer nagyobb teher fekszik az ingatlanokon, mint a magyar koronához tartozó országokban.

Még nagyobb lesz a különbség, ha az egyes legterheltebb koronaországokat vesszük hasonlatba.

Ez egybevetésből ugyanis kitűnik: hogy a magyar koronához tartozó országok, — ha értékök egyre másra sokkal alantabb áll is — értékaránylag is kevésbé vannak bejegyzett adósságokkal terhelve, mint a birodalom többi országai. Mert ki hinné el, hogy középszámítás szerint Olaszországban 21-szer, a német szövetséges tartományokban 15-ször, s Gallicziában negyedfélszer annyit ér egy katasztr. hold föld, mint a magyar koronához tartozó országokban?

Igaz ugyan, hogy ez utóbbi országokban sok terhek nincsenek betáblázva, ily terhek különösen a nagyszámu uzsorás váltó terhek; s a telekkönyvek sincsenek még rendezve: ennél fogva az ország terhei nem tűnnek ki oly világosan, mint másutt. De más országokban is vannak be nem táblázott terhek; a betáblázottak pedig sokkal aránytalanabban terhelik a földbirtokot, miután ennek nagyrésze hitbizományokból, majoratusokból állanak, melyek betáblázást vagy épen nem, vagy csak a javítási értékig engednek meg.

Ezekből világos, hogy:

A földbirtoki hitelnek, megszűnván az ősiségi birtokviszonyok, és elkészülvén a telekkönyvek, a magyar koronához tartozó országokban nyílik a legegyszerűbb tér, mert érték-aránylag is a legkevésbé van terhelve. — Mert épen a földbirtoki hitel által nyújtandó tőkék, —

melyek hasznos beruházásokra a legszélesebb tért engednek — még tetemes jövedelmet, érték-emelést s ennél fogva mindig növekedő hitelezési alapot nyújtanak.

Kitetszik továbbá, hogy a magyar koronához tartozó országok földbirtoki hitel szükségén czélszerű intézkedések, különösen jól rendezett földbirtoki hitelintézetek által segíteni, inkább szükség, mint a többi koronaországokban. Másutt ugyanis az eddigi nagyobb hitelezés bizonyossága szerint meg voltak a tőkék, melyek a földbirtoki hitel rendelkezésére állottak, holott hazánkban hiányzottak és most még inkább hiányoznak.

Az is kétségtelen, hogy ha csak közelítőleg értékaránylag ohajtják is rendelkezésére bocsátani a magyar koronához tartozó országoknak azon tőkéket, melyek más korona országoknak — a földérték aránylag — rendelkezésükre állottak: arra nagyon is elégtelenek az eddigi intézkedések, melyek a bécsi bank hypothecalis osztályainak korlátolt, drága és czélszerűtlen működésében összpontosulnak.

Kétségtelenné teszük ezenfölül az idézett adatok, hogy a birodalom nagy kiterjedésénél, s a dolog természeténél fogva, egy központosított földbirtoki hitelintézet, bármely széles alapokra legyen is az fektetve — a földbirtoki hitel igényeinek soha sem lesz képes megfelelni.

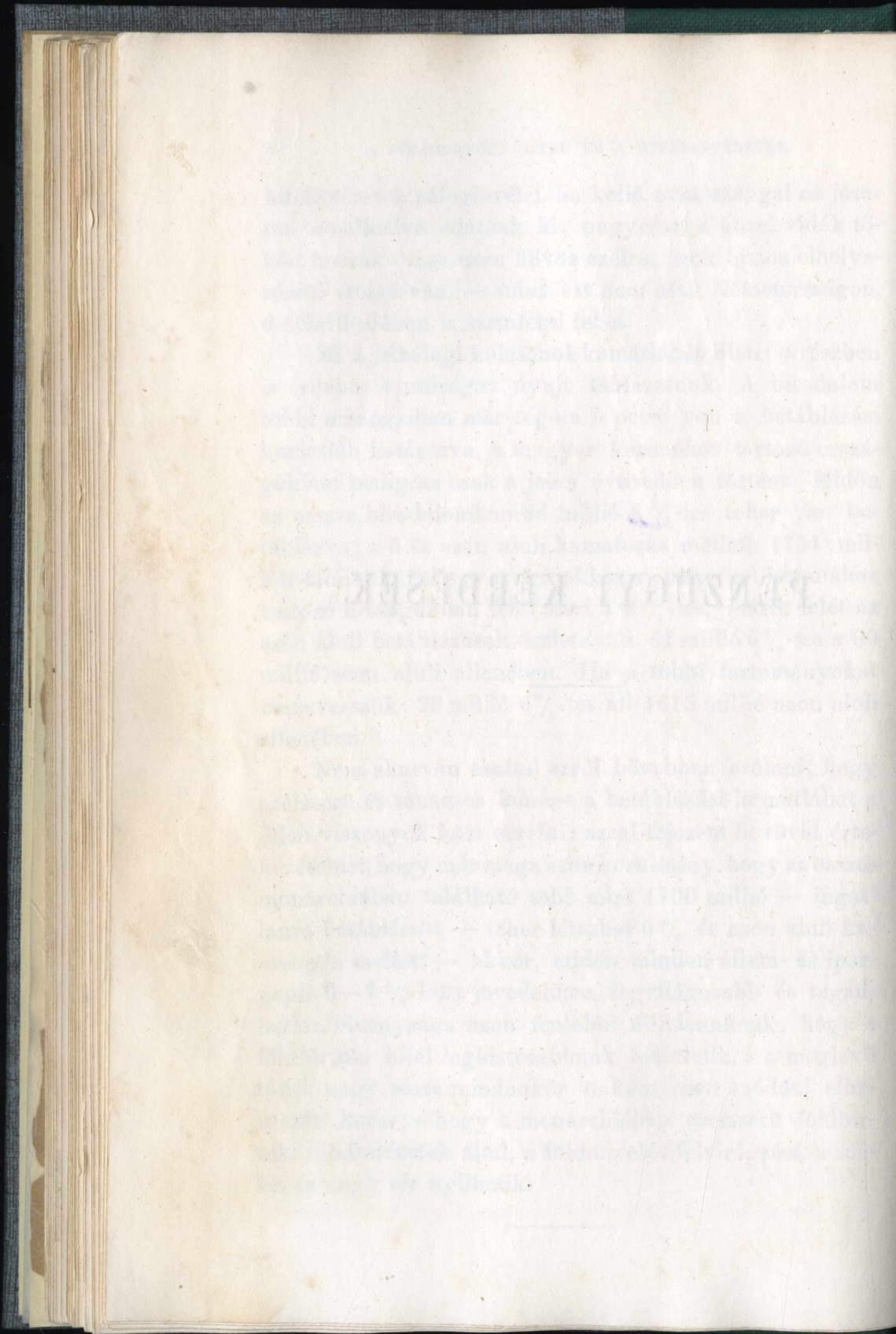
Kitünik végre különösen a betáblázott összegek nagyszerű mennyiségéből, hogy a birodalom minden országaiban bizalommal kerestek elhelyezést a tőkések a földbirtokra; kitünik, hogy habár az állam és iparvállalatok nagyobb kamatokat fizetnek itt is, mint mindenütt, a jó hypothekát keresték a vidéki tőkepénzesek, kétségtelen jeléül annak, mily széles tér nyílik a birodalomban a vidéki földbirtoki hitelintézetek fölállítására. Világos jele, hogy ok nélküli félelem attól tartani, hogy a földbirtoki

hitelintézetek záloglevelei, ha kellő ovatossággal és józanul emelkedve adatnak ki, nagyrészt a közel vidék tőkéit hozzák össze ezen üdvös célra, azok biztos elhelyezéséül szolgálván, — mint ezt nem csak Németországon, de Gallicziában is szemlélni lehet.

Mi a jelzálogi kölcsönök kamatlábát illeti: e részben is érdekes tanulságot nyújt táblázatunk. A birodalom többi országaiban már régóta 5 pctre van a betáblázási kamatláb határozva, a magyar koronához tartozó országokban pedig az csak a jelen évtizedben történt. Midőn az összes birodalomban 84 millió 6 %-os teher van betáblázva; s 5 és ezen aluli kamatozás mellett 1751 milliót találunk följegyezve: akkor a magyar koronához tartozó országokban felét teszi a 6 %-os, másik felét az ezen aluli betáblázások összlete, t. i. 61 millió 6 %-os s 60 millió azon aluli ellenében. Ha a többi tartományokat összevesszük: 23 millió 6 %-os áll 1615 millió azon aluli ellenében.

Nem akarván ezuttal arról bővebben szólni, hogy célszerű és tanácsos lenne-e a betáblázási kamatlábat a jelen viszonyok közt emelni: azzal fejezem berövid értekezésemet, hogy már maga azon körülmény, hogy az összes monarchiában található több mint 1700 millió — ingatlanra betáblázott — teher létezhet 5 % és azon aluli kamatozás mellett — akkor, midőn minden állam- és iparpapír 6—7 % közt jövedelmez, legvilágosabb és tagadhatlan bizonyága azon fentebbi állításunknak, hogy a földbirtoki hitel legbiztosabbnak tekintetik, s a meglevő tőkék nagy része mindenkor önként ezen módni elhelyezést keres; s hogy a monarchiában célszerű földbirtoki hitelintézetek által, a földmivelés felvirágzására széles és nagy tér nyilhatik.

PÉNZÜGYI KÉRDÉSEK.

PÉNZÜGYI KÉRDÉSEK.

- I. Über die Herstellung des Gleichgewichts im Österreichischen Staatshaushalte.
Von Sylvester. Wien, 1856.
 - II. A fenforgó ausztriai pénzügyi kérdésekről. — Irta gróf Dessewffy
Emil, 1856.
 - III. Geld und Gut in Neu-Österreich. — Von Ernst von Schwartzer,
Wien, 1857.
-

Az állandó katonaság behozatala megváltoztatta az állam élet minden viszonyait. Ezen változás leginkább nyilvánult az állam adózási s pénzügyi rendszerek kifejlődésében. Az állandó katonaság adott tekintélyt az államnak. A sereg növelése s erőteljes állapotban tartása volt azon czél, mely után az uralkodók törekedtek s e czél elérésére okvetetlenül megkivántató eszközként tűnt fel a lehetőségig kifejlett okszerű adózási rendszer, mely képes legyen a nemzeti vagyon emésztése nélkül az állam pénztárába összegyűjteni az állandó hadi erő fentartására megkivántató öszletet.

A jelen és elmúlt század története eléggé tanusítá, mily hatalmas tényező volt az államok történetében azok pénzügyi állapota. V-dik Károly császár, ki büszkén mondá, hogy világbirodalmában a nap soha sem megy le, kinek kincstárát Peru és Mexico arany és ezüst bányái

kiapadhatlanná tevék, állandó hadseregével, a büszke spanyol ezredekkel, azon leghatalmasabb uralkodók sorába küzdötte fel magát, kiket a történet ismer. IV. Henrik és XIV. Lajos — kik szerencsések voltak pénzügyeik élén két oly lángészt, minő Sully és Colbert birni, az államadózási és pénzügyi rendszert kifejték, vitéz seregeikkel megalapíták Franciaországnak európai tekintélyét.

Ezen példák mutatják, miként kölesőnzött a bő és jól rendezett állampénztár erőt és hatalmat az európai nagy államoknak. De előttünk s közel hozzánk fekszik a példa, melyből kitűnik, hogy a takarékoság s jól rendezett állampénztár alapján, képes egy kis állam is a nagy hatalmasságok közé emelkedni.

A Hohenzollern-ház első őseiben már meg volt a takarékoság erénye; érdekes, hogy épen egy magyar királytól, Zsigmondtól mint egyszersmind német császártól vette 400,000 magyar arany forinton Brandenburgot, s ez által megállapítván a porosz állam első kezdetét, ivadékról ivadékra jellemezte ezen uralkodóházat a takarékoság, a nemzeti termelő erőök gondos ápolása és haderejének következetes kifejlesztése s erősítése.

Fridrik, az utolsó választófejedelem, korához képest is hátra maradt külmíveltsége és kemény jelleme mellett, kitűnőleg birta a Hohenzollerek erényeivel, t. i. a takarékosággal, a katonai erő szilárdítására törekvéssel, következetes akarattal alattvalói anyagi erejét emelni s minden kedvező külviszonyt állama erősítésére és kifejtésére fordítani. El is érte hő vágyát, királyságra emelte az államot, hagyott maga után szép, s Európában legjobban begyakorlott hadsereget, s a mi igen fontos, minden állam-adósság nélkül telt kincstárt, melyek képessé tevék később Nagy Fridriket, hogy az ujonnan alkotott királyságot, a

világ első hatalmai közé sorozza s homlokát mint állam-alapító, mint író és irodalom barátja s kora legelső hadvezére, hármass babérkoszorúval övezzé.

Mily fontos a jól rendezett pénzügy az államok jövőjére nézve, a fentebbi példák mutatják. Mily káros következésűek a zavart pénzügyi viszonyok, mely alatt el-sorvad a nemzetek belső ereje s leszáll egökről a szerencse csillaga, ennek bizonyítására nem szükség más államok történetére utalnunk. A fenidézett államok sorsa elég világos példaként áll a történet évkönyveibe feljegyezve.

Midőn egyrésről Poroszország, mely a napoleoni korszak háborús fergetegein keresztül vergődött, annyi balsors alatt elszaggatva, elgyengülve, elég erőt talált magában a szerencse fordulatával lelkesülten felkelni, s ama nagyszerű harc utolsó korszakában vesztett hadi fényét visszaállítani; midőn a porosz uralkodónak első gondja volt ősei elveihez hűn mindent tenni nemzete anyagi felvirágzására, pénzügyi rendszere kifejlesztésére, a világharc okozta károk lerovására; midőn hadi ereje erősítése végett a páratlan honvédelmi rendszer czélszerű és kevésbbé költséges felállítása által nagyhatalmi állását megszilárdítani s jelenleg Európa minden államai közt legrendezettebb pénzügygyel, s területéhez képest legnagyobb hadsereggel birnia sikerült; másrészt az egykor oly hatalmas, oly büszke spanyol állam, mely V. Károly korában érte el dicsősége s hatalma fénypontját, szomorú képét mutatja annak, mivé válhatik egy vitéz és büszke nemzet, ha uralkodói eltávoznak az uralkodás józan eszméitől.

Lassankint elapadtak a mostani spanyol uralkodóház pénzforrásai, s ezen hatalom, melyet nem belső ereje, következetes okszerű felvirágzása, de egy más világrész ragadmányai, csak időközileg helyeztek erőteljes álla-

potba, évtizedről évtizedre lejjebb szállt, győzhetlen ármádáját a tengerek hullámai fedik, büszke ezredei megtörték a hosszú harcok alatt, világrészt tevő gyarmatai mint a foszlány elváltak tőle s a sok arany és ezüst eltűnt hazájából; évtizedes polgárháborui alatt és után államhitele a legalsóbb fokra szállt, s jelen története az anarchia, polgárháborúk és udvari cselszövények kisszerű és silány jeleneteit képezi.

XIV. Lajos uralkodása a fény és dicsőség korszakával kezdődött. Mig Colbert élt, képes volt királya harci és fényűzési hajlamának eleget tenni, ha gyakran nehézséggel járt is az állampénztárt telve tartani; mert a nagy pénzügy-miniszter az ipar és anyagi erők kifejlődésén, előmozdításán folytonosan munkált. Azonban XIV. Lajos hosszú országlása utolsó éveiben a vallásos üldözések, a gondatlan pazarlások mellett a nép tulcsigázott adóvali terheltetése: megveték alapját azon állapotnak, mely növelve a Regenség alatti Law féle szédelgések által, XV. Lajos pazar, erkölcstelen s gyenge uralkodása alatt mindinkább előkészíték azon véres korszakot, mely a bourbonok ősi trónját egy szerencsés katona győzelmi díjjává és eszélyes öcsésének a jelenlegi állapotban kétségbe nem vont örökségévé tevék.

Érdekes tanulmány az államok pénzügyi állapotának vizsgálata, mert ez a kormányzási rendszer minőségének legbiztosabb mérlege. Itt számok mutatják — a létező nemzetgazdasági viszonyokra alkalmazva — minden egyes állam belső erejének híú képét. Figyelmeztetnek azon hibákra, melyek elkövettettek, hogy okulva azon utra térjen, melyen haladni kell minden államnak, ha életerősen, és minden lehető balesemény közepett győzelmesen meg akar állani.

Nagy igazság rejlik Göthe azon mondatában. „M a n

sagt oft: Zahlen regieren die Welt. — Das aber ist gewiss: Zahlen zeigen, wie sie regiert wird.“

* * *

Ez előzmény után vegyük szemlénk alá az e sorok élén megnevezett műveket.

Nem lehet reánk nézve közömbös mind az, a mit gondolkozó fők azon állam pénzügyi viszonyáról irnak, melyhez a sors minket is fűzött.

Ha egy könyvet figyelemmel végig olvastunk s még egyszer visszaidéztük emlékünke az ott irottakat, akaratlanul előttünk lebeg majd homályosan, majd világosan az író szellemi egyéniségének képe, kivel a nyomtatás hatalmas találmányánál fogva ismeretlenül társalkodtunk; világos a kép: ha az író egész őszinteséggel kitárta előttünk érzelmeit; homályosabb, ha modora és okoskodási folyama bizonyos ellenmondást, bizonyos elfogultságot és a legegyszerűbb igazságok tudni nem akarását tanusítá. Így voltunk Sylvester urral, midőn munkácskáját elolvastuk.

„Az ausztriai pénzügyi egyensúly helyreállításá“-nak szerzője — ki bizonyos pompával, Sylvester létere, Sylvester éjét választá munkája berekesztési órájául, mint mondja: azon órát, „midőn az uj- és ó-év egymásnak üdvözlő és bucsuzó karjait nyújtja“ — fontos czimet vett fel, bővelkedik nagy szavakkal, az adatokat eléggé ismeri, a számokat nem ügyetlenül állítja össze, és mégis a pénzügy és nemzetgazdasági tudomány valódi alapelveinek ignorálását, egyesítve a jövő iránti minden gondolkozás nélküli önhittséggel: alig fogjuk bárhol hasonló mértékben föltalálni.

Számára nem irt Smith, Say, Ricardo, Chevalier és mindazok, kik tagadhatatlan igazságokat állítottak fel a nemzetgazdaság és pénzügyi tudomány terén; ő nem talál tanulságot oly nagy államférfiak működése után mint: Sully, Colbert, Turgot, Pitt. A pénz nála minden; szerinte csak annyi ereje van minden államnak, a mennyi pénzt tud a pénzügyminister az álladalmi pénztárba összegyűjteni; nem véve tekintetbe, vajjon öszhangzásban van-e az adó képességgel, nem akadályozza-e a nemzeti gazdaság okszerű kifejlődését, nem zsibbasztja-e a készítő erők munkásságát? A pénzforgalmat nem abban keresi, hogy élénkitse a földmivelést és gyáripart, közvetítse a kül és belkereskedést, s az általános vagyonosság s nemzeti érték növekedése alapján az adóképességet erősödve és fejtve, a rendes államköltségek elviselését könnyűvé, rendkívüli időkben a szükséges erőfeszítést minden nagyobb megzavarodás nélkül lehetővé tegye. Szerinte az állampénztár a szív, hova a pénznek özönlöni kell, hogy onnét ismét szétoszoljon, s a karnak a kardot viselni erőt, a lábnak magasztos menetre ruganyosságot, a főnek mindig kész elméleti képességet, a kebelnek nagy tettek kivitelére fellengős bátorságot adjon.

Sylvester szerint tehát az a legerőteljesebb állam s az bir legjobb pénzforgalommal, a melyben az állam pénztárába legtöbb pénz foly; Sylvester nem gondolja meg, hogy minden adóforint, mely befizettetett, ha kiméltetett volna, mint felesleg az állampolgárok kezében uj tőkék alapítására, vagy a föld és gyáripárban czélszerű beruházásokra fordíttatván; a nemzet-gazdagság emelésére szolgálna. Pedig minden forint, mely az állampénztárból kiadatik, bizonyos értékért adatik, melyre az államnak szüksége van; s ha nem lett volna: a kül vagy belkereskedésben úgy is értékesíttethetik. Ő hű is marad ezen elvéhez. Szerinte az

Számára nem irt Smith, Say, Ricardo, Chevalier és mindazok, kik tagadhatalan igazságokat állítottak fel a nemzetgazdaság és pénzügyi tudomány terén; ő nem talál tanulságot oly nagy államférfiak működése után mint: Sully, Colbert, Turgot, Pitt. A pénz nála minden; szerinte csak annyi ereje van minden államnak, a mennyi pénzt tud a pénzügyminister az álladalmi pénztárba összegyűjteni; nem véve tekintetbe, vajjon öszhangzásban van-e az adó képességgel, nem akadályozza-e a nemzeti gazdaság okszerű kifejlődését, nem zsibbasztja-e a készítő erők munkásságát? A pénzforgalmat nem abban keresi, hogy élénkítse a földmívelést és gyáripárt, közvetítse a kül és belkereskedést, s az általános vagyonosság s nemzeti érték növekedése alapján az adóképesiséget erősödve és fejtvé, a rendes államköltségek elviselését könnyűvé, rendkívüli időkben a szükséges erőfeszítést minden nagyobb megzavarodás nélkül lehetővé tegye. Szerinte az állampénztár a sziv, hova a pénznek özönlani kell, hogy onnét ismét szétoszoljon, s a karnak a kardot viselni erőt, a lábnak magasztos menetre ruganyosságot, a főnek mindig kész elméleti képességet, a kebelnek nagy tettek kivitelére fellengős bátorságot adjon.

Sylvester szerint tehát az a legerőteljesebb állam s az bir legjobb pénzforgalommal, a melyben az állam pénztárába legtöbb pénz foly; Sylvester nem gondolja meg, hogy minden adóforint, mely befizettetett, ha kiméltetett volna, mint felesleg az állampolgárok kezében új tőkék alapítására, vagy a föld és gyáripárban czélszerű beruházásokra fordítatván; a nemzet-gazdagság emelésére szolgálna. Pedig minden forint, mely az állampénztárból kiadatik, bizonyos értékért adatik, melyre az államnak szüksége van; s ha nem lett volna: a kül vagy belkereskedésben úgy is értékesíthetők. Ő hű is marad ezen elvéhez. Szerinte az

MELLÉKLET az 52-dik oldalhoz.

Ingatlan vagyonra betáblázott adósságok.												
A koronaország neve	Terület osztrák ☐ mértföld	6 ^o / _o		5 ^o / _o		5 ^o / _o -ten alul		Kamat kitétel nélkül		Összesen		
		pforint	kr.	pforint	kr.	pforint	kr.	pforint	kr.	pforint	kr.	
I. A német szövetséghez tartozó országok.												
1	Alsó-Austria	345. ⁷⁶	2.695,531	—	203.854,290	—	7.247,502	56	6.636,567	8	220.433,891	4
2	Felső Austria	208. ²⁹	—	—	149.119,080	16	34.762,448	47	807,341	23	184.688,370	26
3	Csehország	902. ⁸⁷	1.929,950	—	245.734,132	58	26.948,626	20	5.569,541	17	280.182,250	35
4	Stájerország	390. ⁹⁵	—	—	103.553,962	28 ² / ₄	4.069,632	54 ² / ₄	—	—	107.623,595	23
5	Karinthia	179. ⁷⁶	—	—	30.777,705	3 ³ / ₄	2.196,104	44 ³ / ₄	—	—	32.973,809	48
6	Karniolia	173. ⁴⁹	—	—	28.767,152	17	1.144,778	12 ¹ / ₄	—	—	29.911,930	29
7	Morvaország	386. ⁸³	1.838,135	1	103.459,701	38	710,343	39	2.693,610	41	108.702,291	1
8	Szilézia	89. ⁵⁰	53,000	—	20.256,185	12	1.343,582	—	1.076,495	35	22.729,262	47
9	Görz, Gradiska, Istria, Triest	138. ³²	12.452,559	—	15.512,125	—	9.515,908	—	7.407,463	—	44.888,055	—
10	Salzburg	124. ⁷¹	—	—	3.928,117	34	14.196,865	11	1.373,198	8	19.498,180	53
11	Tirol és Vorarlberg	500. ¹²	—	—	8.661,706	—	9.289,882	—	—	—	17.951,588	—
	Összet	3,470. ⁵⁹	18.969,175	1	913.604,158	27 ¹ / ₄	111.426,174	44 ² / ₄	25.564,217	12	1069.783,725	26
II. Lengyel tartományok.												
1	Galiczia, Lodomeria, Bukovina	1358. ⁷⁰	—	—	38.376,285	24	18.666,350	57	—	—	87.042,636	21
2	Krakkó		1.189,870	47	9.888,689	40	644,683	32	14,157	—	11.737,390	59
	Összet	1358. ⁷⁰	1.189,870	47	48.064,975	4	19.311,034	29	14,157	—	68.780,027	20
III. Olasz tartományok.												
1	Lombardia	375. ⁰⁹	—	—	158.223,945	38	120.880,939	54	—	—	279.104,885	32
2	Velence	414. ⁹⁹	—	—	106.962,812	4	6.183,390	30	—	—	113.146,202	34
	Összet	790. ⁰⁸	—	—	265.186,757	42	127.064,330	24	—	—	392.251,088	6
IV. A magyar koronához tartozó országok és igazgatási kerületek.												
1	Budapesti igazgatási kerület	3644. ⁴⁷	10.328,942	59	7.953,738	40	281,368	42	354,857	41	18.918,908	2
2	Pozsonyi kerület		11.576,706	48	9.309,769	45	913,734	11	232,849	56	22.033,060	40
3	Soproni kerület		2.948,696	37	7.347,123	19	618,999	52	445,515	26	11.360,335	14
4	Kassai kerület		5.129,352	46	2.266,199	13	1.292,181	23	600,668	38	9.288,402	—
5	Nagyvárad kerület		3.759,460	6	2.532,448	17	302,556	42	1.900,814	19	8.495,279	24
6	Bánság		7.884,350	2	5.562,119	2	1.521,549	21	2.550,317	39	17.508,336	4
7	Erdélyország	1054. ⁷⁹	15.507,320	56	6.445,941	34	1.387,193	2	2.244,259	50	25.584,705	22
8	Horvát- és Tótország	318. ²⁶	4.079,209	26	1.898,034	2	1.216,365	54	174,322	9	7.377,931	30
	Összet	5017. ⁵²	61.214,039	40	43.315,373	52	7.533,949	7	8.503,605	39	120.566,958	16
a	A cseh Landtafel- és német-cseh Landtafelbe jegyezve	—	1.836,586	36	72.651,468	24	12.906,101	12	533,802	—	—	—
b	Galicziai Landtafelbe jegyezve	—	—	—	26.603,038	—	15.922,614	—	—	—	—	—
c	A morva Land- és Lehntafelbe jegyezve	—	—	—	23.580,007	—	—	—	—	—	—	—
d	Az alsó-austriai Landtafelbe jegyezve	—	233,500	—	15.900,519	—	2.645,496	—	537,980	—	—	—

NEILSON'S 1882-83

No.	Description	Date	Amount	Balance
1	Jan 1			
2	Jan 2			
3	Jan 3			
4	Jan 4			
5	Jan 5			
6	Jan 6			
7	Jan 7			
8	Jan 8			
9	Jan 9			
10	Jan 10			
11	Jan 11			
12	Jan 12			
13	Jan 13			
14	Jan 14			
15	Jan 15			
16	Jan 16			
17	Jan 17			
18	Jan 18			
19	Jan 19			
20	Jan 20			
21	Jan 21			
22	Jan 22			
23	Jan 23			
24	Jan 24			
25	Jan 25			
26	Jan 26			
27	Jan 27			
28	Jan 28			
29	Jan 29			
30	Jan 30			
31	Jan 31			
32	Feb 1			
33	Feb 2			
34	Feb 3			
35	Feb 4			
36	Feb 5			
37	Feb 6			
38	Feb 7			
39	Feb 8			
40	Feb 9			
41	Feb 10			
42	Feb 11			
43	Feb 12			
44	Feb 13			
45	Feb 14			
46	Feb 15			
47	Feb 16			
48	Feb 17			
49	Feb 18			
50	Feb 19			
51	Feb 20			
52	Feb 21			
53	Feb 22			
54	Feb 23			
55	Feb 24			
56	Feb 25			
57	Feb 26			
58	Feb 27			
59	Feb 28			
60	Feb 29			
61	Mar 1			
62	Mar 2			
63	Mar 3			
64	Mar 4			
65	Mar 5			
66	Mar 6			
67	Mar 7			
68	Mar 8			
69	Mar 9			
70	Mar 10			
71	Mar 11			
72	Mar 12			
73	Mar 13			
74	Mar 14			
75	Mar 15			
76	Mar 16			
77	Mar 17			
78	Mar 18			
79	Mar 19			
80	Mar 20			
81	Mar 21			
82	Mar 22			
83	Mar 23			
84	Mar 24			
85	Mar 25			
86	Mar 26			
87	Mar 27			
88	Mar 28			
89	Mar 29			
90	Mar 30			
91	Mar 31			
92	Apr 1			
93	Apr 2			
94	Apr 3			
95	Apr 4			
96	Apr 5			
97	Apr 6			
98	Apr 7			
99	Apr 8			
100	Apr 9			
101	Apr 10			
102	Apr 11			
103	Apr 12			
104	Apr 13			
105	Apr 14			
106	Apr 15			
107	Apr 16			
108	Apr 17			
109	Apr 18			
110	Apr 19			
111	Apr 20			
112	Apr 21			
113	Apr 22			
114	Apr 23			
115	Apr 24			
116	Apr 25			
117	Apr 26			
118	Apr 27			
119	Apr 28			
120	Apr 29			
121	Apr 30			
122	May 1			
123	May 2			
124	May 3			
125	May 4			
126	May 5			
127	May 6			
128	May 7			
129	May 8			
130	May 9			
131	May 10			
132	May 11			
133	May 12			
134	May 13			
135	May 14			
136	May 15			
137	May 16			
138	May 17			
139	May 18			
140	May 19			
141	May 20			
142	May 21			
143	May 22			
144	May 23			
145	May 24			
146	May 25			
147	May 26			
148	May 27			
149	May 28			
150	May 29			
151	May 30			
152	May 31			
153	Jun 1			
154	Jun 2			
155	Jun 3			
156	Jun 4			
157	Jun 5			
158	Jun 6			
159	Jun 7			
160	Jun 8			
161	Jun 9			
162	Jun 10			
163	Jun 11			
164	Jun 12			
165	Jun 13			
166	Jun 14			
167	Jun 15			
168	Jun 16			
169	Jun 17			
170	Jun 18			
171	Jun 19			
172	Jun 20			
173	Jun 21			
174	Jun 22			
175	Jun 23			
176	Jun 24			
177	Jun 25			
178	Jun 26			
179	Jun 27			
180	Jun 28			
181	Jun 29			
182	Jun 30			
183	Jul 1			
184	Jul 2			
185	Jul 3			
186	Jul 4			
187	Jul 5			
188	Jul 6			
189	Jul 7			
190	Jul 8			
191	Jul 9			
192	Jul 10			
193	Jul 11			
194	Jul 12			
195	Jul 13			
196	Jul 14			
197	Jul 15			
198	Jul 16			
199	Jul 17			
200	Jul 18			
201	Jul 19			
202	Jul 20			
203	Jul 21			
204	Jul 22			
205	Jul 23			
206	Jul 24			
207	Jul 25			
208	Jul 26			
209	Jul 27			
210	Jul 28			
211	Jul 29			
212	Jul 30			
213	Jul 31			
214	Aug 1			
215	Aug 2			
216	Aug 3			
217	Aug 4			
218	Aug 5			
219	Aug 6			
220	Aug 7			
221	Aug 8			
222	Aug 9			
223	Aug 10			
224	Aug 11			
225	Aug 12			
226	Aug 13			
227	Aug 14			
228	Aug 15			
229	Aug 16			
230	Aug 17			
231	Aug 18			
232	Aug 19			
233	Aug 20			
234	Aug 21			
235	Aug 22			
236	Aug 23			
237	Aug 24			
238	Aug 25			
239	Aug 26			
240	Aug 27			
241	Aug 28			
242	Aug 29			
243	Aug 30			
244	Aug 31			
245	Sep 1			
246	Sep 2			
247	Sep 3			
248	Sep 4			
249	Sep 5			
250	Sep 6			
251	Sep 7			
252	Sep 8			
253	Sep 9			
254	Sep 10			
255	Sep 11			
256	Sep 12			
257	Sep 13			
258	Sep 14			
259	Sep 15			
260	Sep 16			
261	Sep 17			
262	Sep 18			
263	Sep 19			
264	Sep 20			
265	Sep 21			
266	Sep 22			
267	Sep 23			
268	Sep 24			
269	Sep 25			
270	Sep 26			
271	Sep 27			
272	Sep 28			
273	Sep 29			
274	Sep 30			
275	Sep 31			
276	Oct 1			
277	Oct 2			
278	Oct 3			
279	Oct 4			
280	Oct 5			
281	Oct 6			
282	Oct 7			
283	Oct 8			
284	Oct 9			
285	Oct 10			
286	Oct 11			
287	Oct 12			
288	Oct 13			
289	Oct 14			
290	Oct 15			
291	Oct 16			
292	Oct 17			
293	Oct 18			
294	Oct 19			
295	Oct 20			
296	Oct 21			
297	Oct 22			
298	Oct 23			
299	Oct 24			
300	Oct 25			
301	Oct 26			
302	Oct 27			
303	Oct 28			
304	Oct 29			
305	Oct 30			
306	Oct 31			
307	Nov 1			
308	Nov 2			
309	Nov 3			
310	Nov 4			
311	Nov 5			
312	Nov 6			
313	Nov 7			
314	Nov 8			
315	Nov 9			
316	Nov 10			
317	Nov 11			
318	Nov 12			
319	Nov 13			
320	Nov 14			
321	Nov 15			
322	Nov 16			
323	Nov 17			
324	Nov 18			
325	Nov 19			
326	Nov 20			
327	Nov 21			
328	Nov 22			
329	Nov 23			
330	Nov 24			
331	Nov 25			
332	Nov 26			
333	Nov 27			
334	Nov 28			
335	Nov 29			
336	Nov 30			
337	Dec 1			
338	Dec 2			
339	Dec 3			
340	Dec 4			
341	Dec 5			
342	Dec 6			
343	Dec 7			
344	Dec 8			
345	Dec 9			
346	Dec 10			
347	Dec 11			
348	Dec 12			
349	Dec 13			
350	Dec 14			
351	Dec 15			
352	Dec 16			
353	Dec 1			

állam és pénzügy vezetőinek feladata mindentűtt az alkalom után ólálkodni, (spähen) hol férhet az adózók pénzéhez.

Sylvester ír — magyarázó hasonlatokban — ezen rendszerét lehetőleg érthetővé tenni is igyekszik. Szerinte azon jövedelem, mely az adózás egyik rostáján keresztül ment, egy másik szűkebbel felfogandó, mondván: „Épen abban áll az igazi finantz rendszer titka, hogy az adózás alól kibujt jövedelmet egy másik szitába felfogjuk, s ezen készületnek úgy kell szerkesztve s kezelve lenni, hogy ne legyen jövedelemrész, mely az adózás alól kisikamolhasson.“ S ezt ott mondja, hol a földadó kiegészítésétől mindennemű pótlékokat javal.

Egyébiránt nem szükség Sylvester úr okoskodásait részletesen taglalnunk; eléggé taglalta és megczáfolta gr. Dessewffy Emil úr jeles munkájában, melynek ismertetésére alább térünk.

Sylvester röviden azt mondja:

Ausztria minden kiadása — a rendkívüliekről egészen megfelejtkszik — következő:

A polgári igazgatás évi szükséglete	106 millió
A katonaság évi rendes szüksége	106 „
Az államadósságok kamatja, az urbéri kárpótlási kötvények kamatait nem számítva	88 „

Összesen: 300 millió.

Azon reményben, hogy az adó természetes növekedésben van, — melyet 3 év alatt 15 millióra tesz — kelene még 55 milliót új adók, vagy adóemelések által kipótolni. Ezen deficit fedezése végett felemelné a föld és házadót, megadóztatná a földbirtokra betáblázott adósságokat, hogy a földbirtoki hitelt, mely úgy is oly nyomorúlt állapotban van, semmivé tegye; az államadóssági levelek birtokosai jövedelmét minden adótól menten tar-

taná (erre nincsen szitája Sylvesternek), behozna egy kis progressiv adót, aztán fölemeli, módosítja s felosztván — állandosítja az örökösödési adót, felemeli a só árát, a lotteriából még nagyobb jövedelmet kíván, adót vet a magánosak által vett írópapírra, sokalja — a hivatalokon kívül — a sok irást, megadóztatná a cselédtartást, egy cseléd után 10 vft évenként, kettőért 40, már ötért 250 ftot szabván; s így tovább megadóztatná a szekereket, lovakat, ezeket is ily szám után növekedő arányban; megadóztatná a kutyákat, papagályokat; de elengedné — a szesz italok kivételével — a fogyasztási adót, s így kilenne egyenlítő a deficit.

Ezek után minő kép lebeghet Sylvester úr valóját illetőleg előttünk? Annyi bizonyos, hogy nem földbirtokos, sohasem mivelte az anyaföldet, mert máskép tudná: mily nagy nehézségekkel küzd a földmivelő. Rendkívüli időjárások gyakran tönkre teszik évi fáradsága gyümölcseit; kereskedési és pénzconjuncturák ingadozóvá, s gyakran értéktelenné termékeit; ha forgalmi vagy beruházási tőkét kíván használni, a még most kifejezetlen földbirtoki hitelnél fogva — az uzsora martalékjává válik, s még ezt növelné a jámbor Sylvester, mert a betáblázott adósságokra is adót javasol, hogy így kényszerítve legyen a tőkepenzes tőkéit felmondani és inkább állampapírokba helyezni, melyek egészen adómentesek; s ennek Sylvester örülne, mert így felmegy a cursus. De ez nem elég. A földadót ingadozóvá teszi, emelvén azt, s folytonosan emelni javallván, hogy így a birtokos soha se tudja, valjon minden adóév kezdetével birtokának tőke értéke az adóemelések által mennyivel fog kevesedni?

Annyi tehát bizonyos, hogy S. úr nem birtokos, nem ismeri a földmivelési viszonyokat, s nem is szereti ezen osztályt. — Az is bizonyos, hogy a tudományokkal, külö-

nösen a nemzetgazdasági tudományokkal nem igen foglalkozott, miután a tudomány és tapasztalás tagadhatatlan igazságait ignorálni látszik. — Tehát mi? Valószínűleg egy fővárosban lakó, állampapírokat biró, minden pompás írásmódjának daczára szűk látkörű egyéniség. Ezen irány az egész munkán keresztül vonul. Minden adót növel, de megszünteti — a szeszes italok kivételével — a fogyasztási adót, hogy a nagy városban lakók olcsóbban kapjanak minden enni valót. Igen örvendene, ha az állampapírok árfolyama, — bár a földbirtokosi osztály végromlása mellett is, feljebb menne. Minden jövedelmet szítáról szítára kíván szedni, míg semmi sem marad adózatlan, kivéven az államkötelezvények birtokosait, kik az általános adóemelés özönében az egyedüli noli me tangeret képeznék.

Egy haszna azonban volt Sylvester ur munkájának, az: hogy a tudományok s különösen a nemzetgazdasági és pénzügyi tudományok terén oly kitűnő egyéniséget, mint gróf Dessewffy Emil írásra serkenté, ki Sylvester ur tételeit alapos vitatásra méltatta.

* * *

Gróf Dessewffy munkája egészen ellenkező irányú. D. vizsgálat alá veszi a létező pénzügyi baj okait s ezek elhárítása által reméli a bajon segíthetni, holott S. csak az állam bevételek és kiadások számtani, a létező és növekedhető rendes kiadás egyensúlyozása által kíván czélt érni. Ha hasonlatossággal szabad élni, a két szerző közt azon különbség van, a mi lenne két orvos közt, kik egy lázas állapotban lévő beteghez hivatván, abban egyeznek meg, hogy a beteg forrósága nagy, hogy a vér sebesen kering, az egyik mint Gil Blas orvosa, a nélkül hogy a baj okát vizsgálná, az emberi természet, tudomány

és tapasztalás minden józan elvének tökéletes ismeretlenségében oly orvoslási módot javal, mely józanul csak rendkívüli vészes esetekben alkalmazható, t. i. az érvágást tartja minden betegség egyedüli panaceájának, nem gondolva azzal, hogy folytonos érvágások, pillanatnyira ugyan csillapítják a beteg lázas állapotját, de a beteget fellábadni soha sem engedvén, azt elgyengülés következtében a sir széléhez vezetik: ellenkezőleg a másik a baj okait és a beteg egyéniségét s természetét gondos vizsgálat alá vevén, s a tudomány és tapasztalás elvei szerint vizsgálván a betegség okait: azokat eltávolítani és a lázt ez által megszüntetni javallja.

Egy lelkiismeretes és józan orvos mind az emberi mind a társadalmi s állambetegségeknél, más eljárást nem is követhet; ellenkezőleg cselekvők vagy gondatlan könnyelműség, vagy lelkiismeretlen kontárkodás bélyegét veszik magukra.

* * *

De térjünk gróf Dessewffy művére s kivonatban közöljük azon érdekes éstanul-ságos munka nevezetesebb tételeit:

„A pénzügyi nyavalyára nézve is kétféle gyógymód kínálkozik: palliatív és radícal (felületes és gyökeres). Magától érthető, hogy az utóbbi érdemel elsőséget. Énnélfogva tekintettel a gyógyszer alkalmazásának sürgetőségére — azok választandók, mik a birodalom megzavart közigazgatási állapota megszüntetésére vonatkoznak. Az e téren kínálkozó rendszabályok pedig vagy politikaiak vagy pénzügyiek. Amazokat nem akarom egyelőre tüzetesebben tárgyalni, csak melleleg álljon itt azon megjegyzés, miszerint az állam pénzügy tartós egészsége, és az államhitei szilárdsága és ruganyossága mindenütt csak hasonnemű alapra építhető. Ha igaz, hogy a fenálló politikai közigazgatási intézmények czélszerűségének és fen tarthatóságának, valamint a jogállapotok állandóságának élénk és

gyakorlati tapasztalásból eredő öntudata képezi mindenütt azon egyedi forrást, melyből a közbizalom — mint a hitel és anyagi jólét éltető eleme — ered; akkor azon szükség, miszerint az építés csak ily alapokra történjék, Austriára nézve csakugyan elutasíthatlannak mondható.“

Áttérve a nyavalya okaira:

„Nemzetgazdasági és pénzügyi téren nem szoktak csodák történni; itt minden természetes uton fejlődik. Az agio nem volt az osztrák pénzügy nyavalyája s így eltűnése sem mondható gyógyulásnak. A nyavalyát teszik: először a bankügy hiányos szervezete; továbbá a pénzverés hiányos rendszere, harmadszor az államgazdaságban mutatkozó hiány; végre az 1848. és 1849. évi események által megzavart közgazdasági össz állapotja a birodalomnak. Az agió csak egyik körjelenség vala. Ez most tűnő félben van. E tűnemény sokkal érdekesebb, sem hogy ösztönt ne éreznénk, annak okait kinyomozni, és következményeire nézve eligazodni.

„Hogy e tekintetben álokoskodásra ne csábíttassunk, mindenekelőtt megvizsgálandó, valljon igaz-e, hogy a nyavalya gyökere a fentebb elősorolt négy okban rejlik?

„A bankügy szervezete hiányos, mert a papírpénz kibocsátása ninesen határozott korlát közé szorítva, s az ezüstpénz elszivárgása ellen semmi gát nem létezik; mert a bank inkább bécsi, mint ausztriai bank, minthogy fiókjainak mind alaptőkéje mind kezelése elégtelen, — végre pedig mert a tapasztalás úgy mutatta, hogy a bécsi bank mostani szervezete mellett akármikor is azon csatornává válhatik, melyen keresztül az éppen kormányon lévő pénzügyminister a közönséget véghetetlen papírpénz mennyiséggel eláraszthatja.“

„A pénzverési rendszer hiányos. Az ezüstpénz oly módon veretik, melynél fogva az ausztriai ezüstpénz kivitele külföldre s ottani átvásztása haszonnal jár.“

„Az államgazdaságban hiány — tény! Folytonossága — még a béke létrejötte után is — kétségtelen, mert a ki a hivatalos „Bécsi ujság“-ot olvassa, ázelőtt nem lehet titok, miszerint még akkor is marad 50—60 milliónyi deficit, ha a hadsereg költsége 100 millióra szállíttatnék alá és a vasút építési kiadá-

sok teljesen elmaradnak. Sőt ha a közjövedelemnek folytonos emelkedését feltesszük is, arról sem szabad ám megfeledkeznünk, miszerint a kiadások majdnem ugyanazon mértékben növekednek.“

„A közgazdaszáti öszállapotnak megzavartatása szintén tény; ez okozta egy részről a kivitelnek tetemes apadását, más részről pedig a köztevékenység minden mezejére kiterjedő, tetemes és rögtöni felszökését az előállítási költségeknek; mindezek oly eredmények, melyek még most is fenállanak, s még sokáig fognak fenállani.“

„Ha mindez való, akkor az is elvitázhatlan, miszerint az ágió eltünése csak csekély befolyással lehet a baj orvoslására. E kórjel eltünésének egyelőre csak azon egyetlen nagy haszna van, hogy t. i. világosságra hozza, miszerint a baj még nem szűnt meg, s hogy tehát komolyan kell hozzá fogni annak orvoslásához. Az áttekintés könnyebbé vált; a tulajdonképi baj jobban napfényre derült. De még a bankjegy és ezüst közti érték egyenlőség sem szünteti meg a hiányos bankszervezetet, az államgazdálkodási hiányt s azon következményeket, mik abból eredtek.“

A szerző átmenvén ezen okok tárgyalására, különös előszeretettel és nagy avatottsággal tárgyalja a bank kérdést, melynek természetszerű folyama azonban szoros kapcsolatban áll, sőt feltételezve van a harmadik és negyedik kórjel megszüntetésével; mert ha bármely műtét által megtöltetnék is a bank pénztára ezüsttel, hogy jegyeinek rendszeres beváltását biztosan és folytonosan vihesse, szükséges hogy:

a) a deficit megszűnjék, mit a szerző következőleg fejez ki: „valameddig jegybank és pénzügyminister létezik, gyakorlati bank szervezetnek legbiztosabb kezességét mindég abban fogjuk találni, hogy a pénzügyministernek az államháztartásbani deficitte l ne kelljen küzdeni.“ Továbbá: „nem a bankot a pénzügyministertől, hanem a pénzügyministert a banktól kell függetlenné tenni, ha a bajon segíteni és megújulásának elejét venni akarjuk. Igaz: ez csak akkor lehetséges, ha a pénzügyministernek nem kell többé deficitte l birkoznia.

b) A megzavart közgazdászati állapot elenyészsen.

Ezen két tétel valósága elvitázhatlan. Mindaddig, míg a deficit permanent, bizonyára jöhetnek elő körülmények, midőn a legjobb akarat mellett is a pénzügyminister a banknál keres ideiglenes segítyt, mit a bank igazgatósága következetesen nem tagadhat meg: mit mind Austria, mind más államok különösen közel elmúlt pénzügyi története igazol. De ha az állam, letörlesztve a banknál levő adósságait, rendes egyensúlyt hozott be bevételei és kiadásai közt, és így nem szorul többé ezen intézetre, mindaddig míg a nemzetgazdászati s kereskedési viszonyok természetes állapotba nem jutnak, a bankban levő érczpénz könnyen annyira megkevesedhetik, hogy a beváltás megszüntetése elkerülhetetlenné válhatik. Különösen Austriánál áll ezen körülmény; mert míg a nemzetgazdaság fel nem virágzik, míg a külkereskedésben passiv áll, míg a tetemes állam adósság és más ipar vállalatok kamatainak nagy része külföldre vándorol; és ezen különbség nem kültőkék mesterkéltséggel bevonása, de emelkedett nemzeti ipar és következésképp megsokasult árúk kivitele által nem fedeztethetik: addig mindig létezik a veszély, hogy a külfölddeli leszámolásnak passiv állásánál fogva, a bankból az ezüstpénz kívándorland.

Szerző a bankok szervezetét illetőleg sir Robert Peel elveit tartja helyeseknek, azon elveket, melyek a Peel bank 1844-ki actájában foglaltatnak, s melyeket szigorú rendtartás elvének nevez, s ezen elv abban áll:

„Hogy csak annyi bankjegyet szabad kibocsátani, a mennyit a bank koronkinti nemesércz készlete és a nemzetenél maradandóan elhelyezett tőke-vagyon együttvéve teszen; más szóval, mindazon bankjegy, mely a tőke-vagyon által nincsen fedezve, a koronkinti nemes érczkészlet által teljesen fedezendő.“

Arra, hogy a bank intézmény Austriára nézve hivatásának megfelelően, szerző az egy bécsi jegybank helyett több országos bankot javal.

„Csalódás volna az hinni, miszerint szék-városokban központositott nagyszerű pénzintézetek képesek lehetnek, távolabb eső s termékenyítést igénylő mezőkre is hatni. Számtalan érdek létezik, mely közvetlen ápolásra szorul; a hitelszükségletben sok fokozat van, miként a hitelengedésben is lennie kell; számtalan érdekre aka-

dunk, mik a börzé forgalommal semminemű összeköttetésben nem állanak.“

Továbbá :

„Miképen is segíthetne a nemzeti bank oly szükségleten, melyről tudomása nincs? S miképen nyilvánulhatna e szükséglet, ha erre alkalmas mező nem nyittatik számára. A nemzeti bankra nézve is áll, mit az oroszok csárjukról mondani szoktak : „Nagy az Uristen és messze a császár!“ Ide is alkalmazható az, mi minden tulzott centralisatióra nézve áll : „nincs is mód azon szükségekkel megismerkednie, melyeket kielégíteni akarna.“

Jól választott hasonlattal él, midőn a központosított hitelintézetekről következőleg szól:

„Az ily hatalmas pénzüzetek a magyar alföld iszapos folyóvizeihez hasonlítanak. Ha a folyó kiárad, a termékenyítő iszap a partok közelében rakodik le, a távolabb eső vidékek csak a tiszta vizet kapják, mely egyedül akkor lehet üdvös hatással, ha gyorsan visszavezettetik medrébe. Ha a part közelében történetesen lapályok találhatók, ezek természetesen a vízzel együtt sok iszapot vesznek fel magukba, hol aztán mindkettő tesped. Ily helyen igen burján-növényzetet fog ön észrevenni; az értelmes gazda — az igaz — ennek is tudja némi hasznát venni, de a közhaszon semmi arányban sem áll azon nagy vízmennyiséggel, melyet észrevehettünk.“

„Én tehát azt mondom: nyissunk az elősegítendő czélokhoz képest csatornákat, hogy a termékenyítő iszap mennél több parton rakodhassék le; törekedjünk a technica minden eszközeinek alkalmazása s főleg erős zsilipek alkatása által a vizet teljesen hatalmunkba keríteni, mielőtt még a hó ismét elolvad s új árvízzel fenyeget! Hagyjunk fel azért minden palliativ eszközzel, fegyverkezzünk teljesen fel azon harcra, mely felé indulunk; más szóval: alakítsuk át gyökeresen pénzügyünket, s használjuk azon amugy sem igen hosszú időt, mely rendelkezésünkre áll.“

A szerző átmenvén a javaslat alkalmazásának tárgyain, a szigorú rendtartás elvei szerint, következőleg határozza meg a jegy kibocsátás maximumát:

„Íme egy táblázatot terjeszték elő, mit azonban nem kész terv, hanem csak vázlat gyanánt, mely eszméimet számokban teszi szemlélhetővé, kérek tekintetni.“

„A jegy kibocsátás maximuma az országos bankok részéről:

	millió forint
Magyarország (Pest)	25
Csehország (Prága)	12
Lombardia (Milano)	14
Galliczia (Lemberg)	11
Velence (Velence)	8
Morvaország (Brünn)	5 $\frac{1}{2}$
Erdély	4 $\frac{1}{2}$
Partvidék és Dalmatia (Trieszt)	6
Styria (Gratz)	3
Felső-Austria (Linz)	3
Szilézia (Troppau)	2
Horvát-Tótország és katonai örvidék (Zágráb)	3 $\frac{1}{2}$
Illyria (Klagenfurt)	2
Tirol és Vorarlberg	2

101 $\frac{1}{2}$

E mellett a bécsi bankjegy kibocsátási összege az országos bankok működésének kifejlődéséhez képest 265 millióra szállíthatnák le.

A munka bezártával a szerző némi elevenséget kölcsönöz ezen komoly vitatásnak az által, hogy egy párbeszédet idéz, mely az ő elveit valló barátja és egy Sylvester-féle egyéniség közt ezen tárgy iránt támadt, a szerző barátja Amicus, párbeszédi ellene Sincerus név alatt fordul elő.

Sincerus nyilatkozatai által igen természetesen van jellemezve, s ki ne ismerne egyszerre reá ki valaha találkozott ily egyéniséggel, azon különben jámbor, tudományosan mivelt, de igen kevés gyakorlati tapasztalással bíró, a birodalom fővárosán kívül alig utazott, de egy pár rögeszmékkal összeházasodott, szoba bölcseségénél fogva még talán China kormányzására nézve is tudományos systhemával bíró egyéniségekre.

Igy Sincerus minden, Anglia életrevaló pénzügyi rendszeréből merített okokra, azzal felel:

„Mi Németországra vagyunk utalva, egyedül a német miveltség fejlesztheti teljesen ki erkölcsi és anyagi tehetségeinket. Németországba szellemileg mintegy bele kell olvadnunk; ott található meg politikánk sarkpontja, sőt még anyagi érdekeink támpontja is ott keresendő.“

Erre Amicus mellesleg megjegyzi:

„Önök szabadságában áll, a Németország felé hajlongást, és a németországgali kaczerkodást tartani a legjobb politikának. Ön alkalmasint Németország keleteni rendeltetésének is igen nagy súlyt tulajdonít. Ennek bebizonyítását még elvárjuk, a most végződött keleti krízis folyama nem igazolja ön ebbeli véleményét. A mit kegyed Németországba való beolvadásról szól, az nagyon is emlékeztet az 1848. évre és a frankfurti Pál-templomban székelt ama szerencsétlen gyűlésre. Az austriai birodalomnak 38 millió lakosa van. Tudva levő tény, hogy e tekintélyes számnak több mint $\frac{3}{4}$ része nem német s nem is akar azzá lenni. Az ámtások leggonoszabbika, önmagával vagy másokkal azt akarni elhitetni, hogy nem határozott és komoly ezen $\frac{3}{4}$ résznek nemakarása.“

Sincerus azt sem hiszi, hogy miveltség és értelmiség másutt is mint Bécsben létezhetik; midőn a különböző országos bankok felállításáról van szó, felkiált:

„S hol találna ön annyi alkalmas egyéniséget, kiknek kezére megnyugvással lehetne az ily fontos működést bízni.“

Mire Amicus igen helyesen megjegyzi:

„Bécs jelenleg monopoliumával bir, de alkalmas egyéniségek monopoliumával nem.“

Sincerus kitűnőleg a szélső centralisatio embere. Amicus néhány jellemző szóval utasítja ezen irányt viszsza, mondván:

„Mihelyt az állam azt hiszi, hogy önekie mindent tenni lehet vagy tenni kell, akkor ő maga vagy semmit sem, vagy igen keveset tesz, s mások is csak keveset vagy éppen semmit sem tehetnek.“

Miután ezen párbeszédben igen alaposan megvitattatnak a pénzforgalom, az agió s a bankreform kérdései a hitelintézetek iránt, s noha ezen munka éppen a Cre-

dit mobilier-féle mozgalmak idejének fénykorában iratott: még is jól jövendől, midőn azoknak a nemzetgazdasági erősödésre, és a pénzügy javítására kevés üdvös befolyást tulajdonít, sőt érezhető eredményének csak azt látja, hogy ezek felállítása óta a börzejáték megélénkül és oly néposztályokra is elharapózik, melyek tőle mindig távol maradtak, minek káros következményei jelenleg igen is érezhetők — átmegy a valóságos állampénzügyi kérdésre. Sincerus, ki az egész vitatás folytán a theoriák embere, nem lát nagy bajt az államadósságok növekedésében, s Anglia példáját idézi, mondván: az államadósság évenkénti kamatszükséglete az összes évi jövedelem felét emésztí fel, míg a mienk — ha szinte három év múlva 90 milliótkivánnais, az államjövedelem akkori valószínű állása mellett, annak alig fogja harmad részét igénybe venni.

Erre Amicus azzal felel:

„Arról nem szabad megfeledkezni, miszerint az angol államadósság angolok kezében van, mialatt a mienknek kamatja tetemes részben külföldre költözik; továbbá hogy nálunk az államjövedelem harmad részénél több költetik a polgári közigazgatásra, mialatt Angliában a közszolgálat ez ága alig igényli a közjövedelemnek egy hatodrészét. Ennek oka, mint egy közügyekben megöszült író mondja, tán abban keresendő, hogy Angliában a közügyek nagy része a hazafiak saját belátására és tevékenységére van bízva, s hogy a többiekre nézve is a közhatalom egyedül törvények és kezelési szabályok szerkesztése s a végrehajtásra legalkalmasabb férfiak kiszemelése által hat, kik az ügyeket sajátlagos foglalkozásuk mellett, mellékesen végzik; végre pedig abban, hogy a hivatalos működés és kötelességszerű eljárás feletti ellenörködést többnyire a közönség maga gyakorolja.“

Gróf Dessewffy Emil ur annak megmutatására, hogy az adók szerfeletti emelésének csak akkor lehetne az egyensúly helyreállításával bizonyos haszna, ha a rendes kiadások is folytonos növekedésben nem lennének, adatokra hivatkozik.

Ezek szerint a tapasztalat mindeddig ellenkezőt bizonyít, mert:

„Az államkiadások sokkal gyorsabban növekedtek, mint a bevételek. A bevételek öt évi növekedése tesz:

1845—1851	41,447,363 frt
1851—1855	56,495,229 „
és tíz év alatt (1845—1855	97,942,592 „

Ellenben a kiadások öt évi növekedése

1845—1851	107,911,803 „
1851—1855	40,088,999 „
és tíz év alatt (1845—1855)	147,921,802 „

E szerint évenkénti átlagban a rendes bevétel növekedése ke-rekszám-ban 9,790,000 forint, a rendes kiadásoké pedig 14,790,000 forint egy-egy évre. Ha az 1855-dik évet külön tekintjük, ebben — 1854-hez hasonlítva — a bevétel növekedett 11,391,584 forinttal, ellenben a kiadás 6,345,988 forinttal, 1854-ben a rendes pénzügy-kezelésbeni összes hiány 49,195,957 forintra rugott, 1855-ben pedig 42,366,754 forintra.

A rendkívüli kiadásokra nézve melyeket Sylvester minden számításból kihagyott, Amicus a rendkívüli kiadások közt im ezeket említi:

1849-ben ezüstvásárlási költség és a ma- gyar 1—2 frtos jegyek beváltása	3,823,774 frt
Hadi készülétek 1851. őszszel	15,179,000 „
Oroszhonnak 1849-ben nyújtott segélyért 1850, 1851, 1852-ben fizetett	4,600,226 „
Slezvig-Holstein herczegségek megszállására 1851 és 1852-ben	6,525,022 „
Rendkívüli kiadások 1853-ban	7,647,018 „
Rendkívüli hadi költség 1854-ben	91,294,664 „
„ „ „ 1855-ben	101,810,513 „

Már ez magában véve összesen: 230,880,217 frt.

Erre Sincerus: Az 1848—49-ki évről nem tett ön említést; pedig ekkor ismeretes okokból hadicézlokra tetemes költség kívántatott.

Amicus: 1848-ban a hadügyminiszterium	
összes kiadásai tettek	72,290,459 frt
1849-ben	165,081,884 „
1850-ben	126,162,936 „

Ezen kiadásokból melyek összege . . . 363,535,279 ftot tesz, igaz hogy legalább is 100 milliót a fentebbi 230 millióhoz kell csatolni mint rendkívüli költséget.

A munka berekesztetik azon pontozattal, mely mintegy összevonva tartalmazza szerző válaszát. Sylvester ur s a vele egyértelembe levők okoskodásaira, melyek mint-hogy igen érdekesek, itt közöljük:

„1. A állambevételek és kiadások budgetja, az államgazdálkodásnak eredményét fejezi ki.

„2. Ez utóbbinak fogalma sokkal tágabb, mintsem a bevételek és kiadások végszámlái által kifejeztethetnék.

„3. A budgetnek számszerű és mechanikai egyensulya, midőn t. i. a kiadás a bevételt megüti, vagy megfordítva, még egyáltalában nem tanusít állami háztartásban létező egyensulyt. A háztartás eszméje, valamint magánosoknál úgy az államnál is, a meglevő erők és tevékenységek hasznosítása körüli észszerű rendtartást, a bevétel forrásainak ápolását, azok fentartása és fejlesztésére való tekintettel, a kiadásnak a szükségesre szorítását, a szükségesek sorában fokozatoknak tekintetbe vételét, és végre a véletlen eseményekről előgondoskodást foglalja magában. Az állami vagy magán tevékenységeknek az érintett irányokban összhangzatos egymásba füződése s közremunkálása alapít egyedül egyensulyt a háztartásban.

„4. Létezhetik a budgetben mechanikai egyensuly, a fenálló vagy fejlődésben lévő jóllétet megtámadó, tulságos adóztatás, sőt a közvagyon pazarlása mellett is.

„5. Valamint nagy különbség van a mechanikai közigazgatási kontárkodás és a valódi közigazgatási politika közt, szintugy a kontárszerű pénz-kapzsárság (Plusmacherei) is nagyon különböző a józan pénzügyi politikától.

„6. A közigazgatási kontárok az előitéletekből sarjadzó vélemények, elvont elméletek s önkényszerűleg megállapított minták nyomán indulnak, és a tapasztalásnak s a viszonyok megfontolásának utján nem fognak járni.

„7. Ezek a csupán papíron álló eredményeken is nagyon fognak örülni tudni, és már ezek miatt is diadali hymnust fognak énekelni vagy énekeltetni, mialatt közigazgatási államférfiak rendszabályaik eredményeit a gyakorlati élet mezején fogják nyomozni s az ebbeli észleleteket venni zsinórmértékül.

„8. Kontárszerű pénzkapzsárok csak arról fognak gondoskodni, hogy minél több pénz gyűljön az állam pénztáraiba, mit sem nyomozván azt, hogy minő az adóztatásnak hatása a nép gazdasági összes állapotára, és kimélve vagy pedig sorvasztva van-e általa az adóképeség.

„9. És így ezek nem azon elvet követendik, miszerint a költségeket mint eszközöket a célhoz kell szabatosan alkalmazni, és így csak annyit költeni, mennyit a cél megkíván, következésképp tehát az adózók ereje is ezen mértéken túl ne vétessék igénybe; — más szóval: nem arra lesz gondjuk, hogy csak annyit költsenek, a mennyit költeni kell, s így csak annyit vegyenek be, a mennyi a szükséges költség fedezésére megkívántatik, hanem mindezzel nem gondolva, egyedül azon törendik fejöket, hogy mennél több jöjjön be a pénztárakba.

„10. Mind a közigazgatási, mind a pénzügyi politika, az általános gyakorlati állampolitika alkotó részei gyanánt tekintendők.

„11. Valamint egy á priori megállapított közigazgatási politika — képtelenség, és a közigazgatási vezérszabályok sikere attól van feltételezve, hogy azok mind eszmében, mind kivitelben a ténylegesen fenálló viszonyokhoz alkalmazkodjanak: szintugy képtelenség egy á priori megállapított pénzügyi politika is, és minden pénzügyi rendszer sikere is attól van feltételezve, hogy a ténylegesen fenálló sajátlagos viszonyokkal öszhangzásban legyen.

„12. Mind a közigazgatási, mind a pénzügyi politikát azon elvek befolyása mellett és azokkal öszhangzásban kell megállapítani, melyeket az államnak gyakorlati országai rendszerül eléje szab: története, internationalis állása, földirati fekvése, természeti minősége, lakóinak miveltégi foka, jelleme és sajátsága.

„13. A fenemlített kontárok kétféle fajtáját Ausztriában a császár legmagasabb nyilatkozata elvileg elkárhoztatta, mert az 1851. dec. 31-ki legfelsőbb nyiltparancsban ezt olvassuk:

„Hogy azon intézményekhez lehessen jutni, melyek különböző népeink szükségének megfelelnek, s kormányunk erejét — az állam

bel- és kül bátorléte, egysége és hatalmának megszilárdítása céljából — gyarapítani alkalmasak: a tapasztalásnak és minden viszonyok gondos mérlevezésének útja lészen követendő, és az ezekből eredményezendő organicus törvények, fokozatos előlépéssel lesznek életbe léptetendők.“

„14. Ez által a pénzügyi politikára nézve is ki van jelölve azon út, melyet követni kell; t. i. a tapasztalásnak és minden viszonyok gondos megvizsgálásának útja követendő, hogy a különböző népek szükségének s azok minden rétegei jólléte feltételeinek megfelelni, s a kormány erejét az állam bel- és kül bátorléte, egysége és hatalmának megszilárdítása céljából gyarapítani lehessen.

„15. Sylvester ur jó szándéku javaslataiban nincs nyoma a viszonyok gondos megvizsgálásának és a tapasztalás útjai nem követetnek.

„16. Sylvester ur a már fenálló adók rendezését, s magasbra emelését indítványozza, de teljességgel semmi vizsgálat alá nem veszi:

a) azon kérdést: vajon nem lehetne-e gyökeres kezelési reformok következtében — a fenálló adókból is nagyobb jövedelmet huzni, mint eddig?

b) azon kérdést: minő hatással lenne az adóknak még magasbra emeltetése a birodalom ama 6900 □ mérföldnyi területének összes gazdaszáti állapotjára, hol a fenálló adónemek nagyja már amugy is fölebb emeltetett?

c) azon kérdést: minő hatással lenne az, a birodalomnak azon 4260 □ mfdnyi területére, hová mindazon adónemek, melyek a birodalom egyéb részeiben 150 év lefolyása alatt lassanként honosultak, még csak három év óta hozattak be, hol tehát hatásukat teljes mértékben még nem is nyilváníthatták?

d) azon kérdést: minő hatása van általában az adórendszer gyakori változtatásának a földbirtok értékére, a tőkék irányára, a hitelre s a keresetbeli viszonyokra — különösen ott, hol általánosan kifejelett adóképesség még nem létezik?

e) azon kérdést: vajon az állam szükségai a bevételek által nem fedezhetők-e még más uton is, mint a melyet ő ajánl?

f) Sylvester ur gondosan kikerüli a következő röviden oda vett állításának indokolását: „Önámítás lenne hinni, miszerint a leg-

közelebbi években költségkimelés lényegesen segíthetné a rendes bevételek és kiadások közti egyensúly helyreállítását.“

g) Számitásaiban nincs a rendkívüli kiadások és költségekre legcsekélyebb tekintettel sem.

h) Semmivel sem indokolja azon föltevénnyel, hogy a rendes kiadások budgetje, melyet ő 300 millióra tesz, nem fog ezen összegen túl emelkedni.

i) Ép oly kevésbé bizonyítja be, valjon lehetséges-e azon különböző szolgálati ágak kiadásainak, melyekre a budget terjed, határát kiszabni.

k) Említést sem tesz azon eszközökről, melyekkel — a rendkívüli költségelésről nem is szólva — a rendesnek deficitje volna elhárítandó az esetben, ha az általa indítványozott adófölemelés tán még sem eredményezné a reménylett sikert, a kiadások ellenben az államadósság növekedő szükséglete s más szolgálati ágak gyarapodó költségeinek nyomán a legközelebbi 3—4 évben ha csak 20—30 millióval emelkednének is magasabbra az általa fölvetett összegnél.

„17. Sylvester ur a tapasztalás útján sem jár, mert:

a) a tapasztalás azt mutatja, hogy a kiadások budgetje folytonos növekedésben van;

b) hogy ugyanez történt minden európai államokban, melyek a divatos állameszme szerint szerveztetnek;

c) hogy nagy államnak hatalmas hadierővel és szervezettel kell bírnia.

d) hogy az e téreni fukarkodás sulyosan szokta magát megbozszolni, sőt olykor az állam lételét teheti kockára és hatalma állását veszélyeztetheti;

e) hogy az e téren korszerűtlen takarékoskodásnak csak mulékony és látszólagos hatása van, minthogy szükségesetében a hiányzót sokkal nagyobb költséggel kell előteremteni.

f) hogy tehát csak azon mezőn van helye a költségkimelésnek, melyen az veszély nélkül, sőt épen haszonnal történhetik.

„18. Az ausztriai pénzügy nyavalyája tehát a Sylvester ur által kijelölt uton nem orvosolható.

„19. Ez egyedül az 1851. dec. 31-ki császári nyílt parancs által kijelölt uton eszközölhető.

„20. Természeti, de még teljesen ki nem fejtett segély-forrásokkal bőven megáldott államnak bevételi budgetjét, lakosai vagyó-

nösságának kifejlesztése és előmozdítása, a jogállapotok és az adóztatási rendszer állandósága, szóval a politikai és anyagi lét azon szilárdsága fogja legtartósabban és legezelszerűbben magasabbra emelni, mely csak az érintett előzményeknek lehet eredménye s a politikai és anyagi állapot azon állandósága, a mely amaz előzményekből ered.

„21. Ha ily államban — folytonosan emelkedő bevételi budgettel szemben — a kiadások és a deficit is folytonosan növekedtek, mindenekelőtt a kiadásoknak erős határt kell szabni; gyakori adófelemelések ellenben azért nem fognak célhoz vezetni, mert zavarok vagy krízisek beálltával, a bevételi források épen akkor nem szolgáltatják a kívánt eredményt, mikor a nagyobb kiadások szüksége beállott, s ennek következtében hosszabb időn át mulhatlanul tetemes mennyiségű pénz kívántatik.

„22. Rendezett pénzügyi állapotnak egyik leglényegesebb feltétele, hogy rendes időkben kevés kellessék s az adóerő kiméltessek, hogy így azt rendkívüli időben megfeszíteni és a megnagyobbodott pénzszükségletnek a pénzügyi helyzet megzavarása nélkül lehessen megfelelni.

„23. Az államgazdálkodásbani egyensúlyt általában csak azon elvek alkalmazása állíthatja helyre, melyek a rendezett háztartás fogalmát alkotják. Ezen elvek gyakorlati alkalmazása módosított közigazdászati életmódot feltételez; ez aztán más budgetet ad. Ha ezt a meglévő állapotra, mely deficitet mutat, alkalmazzuk: ez annyit tesz, hogy annak megszüntetéséhez csupán a következő három eszköznek egyszerre alkalmazása vezethet: az adófizetők jóllétének gyarapítása, a kiadásoknak szabott állandó határ s a kiadások apasztása.

„24. A kiadások határozása körül nyugalmas és rendes időkben az államadósságra vonatkozó szolgálati ágból sikert aratni lehet, ha az államadósság szaporításának szüksége elháríttatik.

„25. E szolgálatágban költségkimélés egyedül a törlesztési alap működése és kamat-leszállítása útján válik lehetővé.

„26. Valameddig folyvást új adósság szedetik fel, mindaddig a törlesztési alap hatása nem lehet egyéb csalódásnál.

„27. Kamat leszámítás önkényes átváltás (Convertirung) útján, az államhitel virágzását, a kiadásoknak a bevételnél állandólag esékélyebb voltát, és a kamatlábnak a pénzvásároni csökkenését föltételezi.

„28. A költségkimélésnek tehát csak két mezeje marad, a had-
ügy és polgári közigazgatás.

„29. Ezek elsejének azon tekintetek szabnak határt, melyeket
az államnak bel- és kül bátorléte, egysége és hatalma fentartásának
érdekében nem lehet szem elől tévesztenie.

„30. Az e téren egyes években létrehozható, bármily tetemes
pénzügyi eredmények, politikai conjuncturák következtében sokkal
rövidebb idő alatt ismét megsemmisülhetnek.

„31. És ez egy további és eldöntő indoka annak, hogy a költ-
ségkimélésnek mezeje csak az lehet, melyen az állam legfőbb érde-
keinek veszélyeztetése nélkül lehetséges a kiadások apasztása. A
polgári közigazgatás mezeje tágas, erre alkalmas és egyedül ez által
határoztatik, miszerint oly intézmények létezzenek, melyek arra al-
kalmasak, hogy a különböző népek szükségeinek, s azok minden ré-
tegei jólléte feltételeinek meg legyen felelve.

„32. Az ily intézmények megismeréséhez csak a viszonyok
gondos megvizsgálása s a tapasztalás útjának követése fog vezet-
hetni.“

* * *

Schwarzer Ernő „Geld und Gut in Neu-
Oesterreich“ czimű munkája megjelenésekor nem kis
figyelmet gerjesztett. Szerzője mint 1848. évben Ausztria
közmunka minisztere, ismeretes egyéniség; munkájában
igen sok érdekes tárgy és adat állittatik össze, benne a
szerző Ausztria helyfekvési, népességi, földmívelési, bá-
nyászati, gyár és kézipar, kereskedési, közlekedési, hajó-
zási, pénzügyi, társadalmi és államgazdászati viszonyait
fejtegeti; lelkesedve karolta föl Uj-Ausztria eszméjét, érde-
kes képét adja a jelennek, kiemelve minden fényoldalát,
de nem hallgatva el a létező pénzügyi bajokat sem, s e ba-
jok elhárítására, — melyeket könnyen kivihetőknek tart,
módokat ajánl, a javítások kivitelére időt is tűz; szerinte
1864 év az, midőn Uj-Ausztria mint egy Phönix a meg-
ifjodás tisztító lángjaiból feltünend, akkor egyedül ezen
állam boldog polgárainak feladatuk leend értelmiségöket,

vállalkozási szellemöket az ipar széles határai közt próbára tenni, és jobb létöket ezen állandó állapotra fektetni.

Elismeri Schwarzer ur, hogy ez Uj-Ausztria felvirágzásának és megerősödésének egyik főbaja az állam bevételek és kiadások közti aránytalanság; véleménye szerint az állam rendes kiadásai, ha meg akar maradni tekintélyes hadi és felállított kormányzati állásában, évenként legalább 345 milliót igényelnek. Feltéve már az egyes adónemek folytonos növekedését, a bevételek 280 milliónál idővel sem mehetnek feljebb, így tehát 65 milliónyi évi deficitel kellene folytonosan küzdeni.

Ezen deficitet véleménye szerint három mód által lehetne elhárítani, u. m. kölcsönök fölvétele, államjavadaládása s az adóemelése által.

A kölcsönzési mód ellen nyilatkozik; ezen módot rendkívüli idők erőfeszítésére kívánja megőrizni, s igen helyesen mondja, hogy a kölcsön a nemzet évi meggazdálkodott jövedelmeiből áll elő s így bizonyos nyomást gyakorol a készítés minden ágaira; az állam nem csak az évenkénti kamatok fizetésének tetemes és mindig szaporodó terhét veszi magára, de demoralizálja egyszersmind a tőkepénzes osztályt, mert reá szoktatja a kamatszelvekényelmes levágása mellett élni, a helyett hogy fáradságos, de az összes nemzeti jobblétre üdvösen ható készítő (productiv) munkássággal foglalkoznék. A kormány maga emeli a kamatlábot, és így semmi hasznót nem hajtó tőkepénzes osztályt teremt.

Továbbá, ha a kormány a belföldieknek fizeti a tőke és kamat illetékeit: a nemzeti tőke érték növekedhetik; ellenben ha ezen fizetéseket nagyobb részt külföldieknek teszi: egy oly veszteség támad, mely ritkán egyenlítheti ki azon előnyt, melyben az állam a kölcsön befizetése alkalmával részesült.

Az államjavak eladását sem tartja célhozvezető módnak, mert a mellett, hogy az állam vagyonát kisebbiti: ez nem oly forrás, melyből egy rendessé vált deficitet sokáig fedezni lehetne.

Midőn a harmadik módról, t. i. az adó-felemelés módjáról szól: csodálatosan gr. Dessewffy mondatát idézi, még pedig a fentemlitett pontozatok 20-ik száma alattit s ennek igazságát elismeri, azonban mégis azt állítja, hogy az egyedüli út: az adó felemelés.

Sylvester elvét vallja tehát magáénak, de nem oly kisszerű, segélyt még sem nyújtó modorban, mint azt Sylvester ajánlja; nagyobbsszerű rendszabályoknak látja szükségét, és az általa javallottakban leli fel az egyedüli módot azon nagy cél elérésére, melyet Uj-Ausztriának kitűzött.

Lássuk hát tanácsát:

Elfogadja Sylvester javaslatát az örökösödési, lotteria, fényüzési és só iránti adófelemelések iránt, de nem javálja az egyenes ház- és föld-adók emelését: Sylvester papir-adóját sem helyesli, mely szerinte az úgy is gyér értelmiség kifejlődésének vetne gátot; de javall egy új föld-, ház-, kereset-, jövedelmi- és emésztési adókat pótló egyetlen lépcsőzetes jövedelmi adót.

Ezen egy adónemen kívül vár:

A vámból	20,000,000	ftot
Sóból	26,000,000	„
Dohány egyedárúságból . . .	26,000,000	„
Bélyegadóból	24,000,000	„
Lotteriából	7,800,000	„
Postából	2,500,000	„
Utvámból	2,200,000	„

Átvitel: 108,500,000 frt

Áttétel: 108,500,000 frt

Államjavaksbánya jövedelemből	11,000,000	„
Rendkívüli jövedelmekből . . .	15,000,000	„
Uj örökösödési adóból	10,000,000	„
Egyebekből	3,500,000	„

Összesen 148 milliót.

Miután már összesen kell 345 millió, még pótlendő 197 millió; s ennyinek kell szerinte a jövedelmi adóból bejönni.

Fölvesz erre nézve 14 millió önálló családfőt, kikből államhivatalnokokra, katonákra, szabadságosokra, egyházi személyekre, nyugdíjasokra, sérültekre, néptanítókra, szegényekre, betegekre, s bebörtönözöttekre levon 2 milliót.

A fenmaradott 12 millió családfőt XII. osztályba teszi, s ezen osztályokat jövedelmeik nagysága szerint 2%-tól 9%-ig megadóztatni javallja, s ekkor szerinte nincs más hátra mint egy szép táblázatban minden osztálybeliek számát megalapítani, s valóban kijön a 197 millió jövedelmi adó.

Mielőtt vizsgálat alá vennénk a nemzetgazdászati és ebből folyó adóképességi számítását Schwarzer urnak, melyek merész számításának és osztályozásának alapjául szolgáltak: szabad legyen néhány jellemző tételt, mint curiosumot ismertetésül közleni.

Szerinte sietni fog mindenki jövedelmét lehető magas osztályba bevallani (?), sőt intézkedéseket javall, melyek szerint a magasabb osztályba magokat bevallani kívánókat rendre utasítani lehetne (!?).

Minden adózó kap egy adójegyet, melyet minden ünnepélyes cselekvénynél és alkalomkor

használni jogosittatik; ezen jegy lenne minden adózó büszkesége; a IX-ik osztálytól felfelé mindenki követelheti, hogy „uram“-nak szólítsák, s úgy bánjanak vele.

Kár, hogy Schwarzer ur meg nem mondá, hogy ezen adójegyet melyik osztályoktól kezdve szabad ünnepestélyes alkalomkor pántlikán, melyiknél lánczon hordani.

Schwarzer ur a részletek embere; leírja és kiszámítja, hogy fogalma szerint egy oly családnak, mely a családfő társadalmi állásánál fogva már a honoratiorok osztályához tartozik, s férj, nő s három gyermekből áll, és már cselédet is tart — minő szükségei vannak. Sokkal érdekesebb ezen számítás, minthogy ne idézzük:

Hogy jól lakják egy személy, számít Schwarzer úr reggelire 2 krt, ebédre 4 krt, vacsorára 2 krt, s

Hogy tisztességesen öltözködhessék egy személy, kell neki Schwarzer úr szerint:

5 évre egy kalap; 3 évre egy sapka; 2 évre egy nyakkendő; 2 évre egy mellény; 2 évre egy kaput; minden évben egy nadrág, egy lábravaló, egy pár cipő, egy fejelés és két talpalás; 2 évre egy pár kesztyű, minden évben 2 ing, 2 harisnya és 2 zsebbeli. Az asszony öltözeté egy évre 12 forint; egy gyermeké — legyen bár kicsiny vagy nagy — 6 ft. A feleslegesre, minők a mulatságok, bor, sör, dohány, takarékpénztári betételek, véd, és becsületbeli kiadások, hajnyírás, borotválkozás stb 25 frt 20 krt számít.

És ez azon két krajezáros eledelű egyéniség, ki Schwarzer úr szerint a IX-ik osztályban büszkélkedve, s kesztyűsön hordaná uraságra jogosító adójegyet.

Mit mondana erre az alföldi földmives, ki jó meleg gubája vagy bundája alatt nem fázik, kinek fehérneműje

van bőven, s egész külsején a bőséges hús eledel okozta erőteljes kinyomatot viseli: ha ily frakkos nadrágos IX. osztályú úrféle boldogságra kívánnák fölemelni.

Nincs most annak helye, hogy itt a lépcsőzetes adóelvnek, a rendszeres adó alkalmazásnál helyességéről vagy helytelenségéről szóljunk; ez egy sokszor vitatott elvkérdés, mely rendkívüli idők szükségének fedezésénél, mérsékletesen alkalmazva jó szolgálatokat tehet és teljesen menthető; azonban mint rendszeresített adózási elv bizonytalan s mindig emelkedhető lépcsőzetességgel oly alakban tűnhetik fel, mely a socialisticus tévelygések bélyegét viselné magán.

Schwarzer úr javaslatának azon része, mely a föld és házadót megszünteti, egy oly kittünőleg földmivelő államban, mint Austria, tudom sok helyeslőkre találand; de hogy az e helyett fölállítandó jövedelmi adó biztos alapokon nyugszik-e? — ez más kérdés.

Midőn Schwarzer ur az összes adóképes népesség jövedelmét számítja, azon alapból indul ki, hogy Austria összes, évenként teremtetett nemzeti értéke 4,100 millióra megy, még pedig:

A földmivelés által teremtetett évenkénti érték	1896 millió
A bányászat által teremtetett évenkénti érték	275 „
Agyári és műipar által teremtetett „ „	398 „
A kereskedelem által teremtetett „ „	1531 „

Összesen: 4,100 millió

Mindenki pedig szívesen adhatja — szerinte — évi jövedelmének tizedét adóba, tehát Austria adóképesége évenként legalább 400 millió.

Feltéve, hogy ezen fentebbi tételek állnak, végtelen különbség van a teremtetett érték, s az azzal foglalkozók tiszta jövedelme között; az adóképeség pedig egyedül a

tiszta jövedelem által föltételeztetik, s ha az előállított érték után szabnák a 10% adót; az rendszeren 50 sőt magasabb százalékát tenné a valóságos jövedelemnek.

De meg valljon az évenkénti termelés áll-e oly magas fokon, mint azt Schwarzer úr állítja? — Elemezzük kissé ezen tételeket:

A földmívelési, évenként termelt értékek kerek szám-mal 1900 millióra teszi; van pedig az austriai császárságban:

Szántóföld	36,513,850 hold
Rét és kert	14,085,769 „
Legelő	15,557,205 „
Szőlő	1,224,745 „
Használhatlan	110,546 „
Erdőség	31,420,194 „

Összesen: 98,912,309 hold

jövedelmet adható terület.

Ennélfogva egy holdra egyre másra esnék évenként 20 pft. Ez mindenestre egy kissé merész számítás, annál inkább, mert az összes felvett termékeny terület egy harmada erdőség, s tudjuk a hazánkban tett fölvételekből, minő nagy szigorral jártak el a jövedelmet hozó térek fölszámításánál, mely szerint a nagy ártérek is, melyek csak időközileg hoznak némi legelési vagy nádlási hasznót, jövedelmező téreknek vétettek.

Megengedjük hogy Lombardiában, vagy Bécs körül, Cseh és Morvaország termékenyebb vidékein ezen általány talán felül is haladtatik; de ha fölvesszük a nagy területű hegyes vidékeket; ha felvesszük egész Magyarországot, s minden a magyar koronához tartozó országokat, melyek a monarchiának közel fele részét teszik; s nem feledjük ki Tirol, Stajer, Karinthia hegyes

vidékeit, hol az egy holdon termelt érték ezen általános becset messziről sem közelíti meg, akkor látjuk hogy ezen jövedelmi becslés tulzott.

Ezen számítás szerint minden hold után az adó 2 pft lenne, (ez 20 ftnak egy tizede,) mely igen sok helyütt az egész tiszta jövedelmet elemészténé; sok helyütt pedig abból ki sem telnék.

A többi készitési ágakra nézve pedig a családás még nagyobb lehet; ugyanis: Schwarzer úr azt állítja, hogy Austria összes népességének $\frac{3}{4}$ része földmiveléssel foglalkozik. Ha már $\frac{3}{4}$ résznek összes szorgalma a szinte 100 millió hold után 1900 millió értéket képes évenként teremteni; úgy a népesség többi $\frac{1}{4}$ részére 2200 millió érték és ezutáni jövedelem esik, mi valószínűnek alig látszik.

Mi lenne tehát következése, ha Schwarzer urra biznák financz rendszerét életbe léptetni; és ha az alkalmazás azt mutatná, hogy minden pénzaristocratiai kaszt rendszer behozatala, és különböző kitüntetések daczára is 4000 millió jövedelmet be nem vallanának, s annyi más módok által is még megközelítőleg sem lenne kimutatható; kivált ily években, melyekhez hasonlók egy mást követhetik, — midőn a föld termékei fél és harmad-árra szálltak, s így is alig eladhatók; midőn a gyár, műipar s kereskedés pang, s a pénzcrisis, melynek végét belátni még nem lehet, évtizedek nyerevényeit tönkre teszi? A következés más nem lehetne, mint vagy a 2%-tól 9%-ig javalt jövedelmi adót, a szükséglet arányához képest felemelni, melynek tehát biztos határa nem lévén, a progressivitas minden természet ellenességével az összes nemzetgazdaságra és vagyoni viszonyokra sajnos hatást gyakorolna; vagy a kiadás és bevételek közti egyensúly helyreállításának mesterségét Schwarzer urnak is csak-

ugyan nem az adók emelésében, de a kiadások kevesítésében, és a nemzetgazdászati erőknak okszerű intézmények általi emelésében kellene keresni.

Legérdekesebb és tanulságosabb Schwarzer ur munkájában a kereskedési egyensúly, t. i. a kereskedési bevitel és kivitel iránt közlött tételek s abból huzott igen helyes következmények, t. i.

V á m - o s z t á l y	É r t é k e a		több beho- zatalnak vagy több kivitel- nek
	behozatal- nak	kivitelnek	
I. Nyers termények, fél gyártmányok és élelmi cikkek.			
1. Koloniális áruk és déli gyümölcsök.	23394773	83122	— 23311651
2. Dohány és dohány-készítmények . . .	10205172	982970	— 9222202
3. Mezei és kerti termények	23660399	20752974	— 2907425
4. Állatok	17508915	5565692	— 11943223
5. Állati tárgyak — (thierische Producte)	7182633	5262718	— 1919915
6. Zsiradékok és zsíros olajok	18316766	1230378	— 17086388
7. Italok és élelmi árucikkek	478403	3344611	— 1383792
8. Tüzelési és építési anyagok	780378	13650465	+ 5846682
9. Érczneműek, nyers és félkészítmények	43151366	3680074	— 15810007
10. Gyógyszer-, illat-, festő-, timár és ve- gyész-anyagok	19490081	8747258	— 34404108
11. Szövet-anyagok	37414465	76884200	+ 39469735
12. Fonalak	14467095	1402765	— 16064330
II. Gyártmányok.			
13. Szövetek	14652118	16367725	+ 21515607
14. Papír, papír-árak, serte-árak	2034913	4527812	+ 2492899
15. Bőr és szűcs-árak	8678730	7639490	— 1039040
16. Csont-, fa-, üveg-, kő- és anyag-árak	4961081	18817075	+ 13855994
17. Ércz-árak	3762512	6468938	+ 2706426
18. Hajók, szekerek, kocsik	3502090	2890860	-- 611230
19. Gépek, műszerek	8834112	19413080	+ 10578968
20. Vegyészeti készítmények, festő-zsira- dék és gyújtó-szerek	2749643	3083375	+ 333762
III. Irodalmi és művészeti tárgyak. . .	619440	3130700	— 2988740
IV. Hulladékok.	313331	195547	— 117784
Tőszám :	285931821	243921829	— 42009992

Ezen táblázatból látszik, hogy a gyár és műipar a a készítés minden ágai közt legmagasabb fokon áll, tehát az állam részéről kevesebb segítséget igényelne, mint a földmivelés, marhatenyésztés és bányászat; ebből azonban nem azt kell érteni, mintha az államnak meg kellene vonni az ipartól további pártolását, hanem azt: hogy az államnak több gondot kellene fordítani a földmivelés lehető legnagyobb fölvirágzására; minden lehető segéd-eszközöket föl kellene használni oly élénk földmivelési készítés eszközzésére, melynél fogva az állam lakóinak szükségei nem csak fedeztethetnének, sőt Austria kitünőleg földmivelő ország lévén, ezen mívelési ág terményeinek kellene a kivitelnél — melyre természetesen még célszerű kereskedési és vám szerződések lennének köten-dők — a legnagyobb szerepet játszani.

Ki képzelte volna azt, hogy az austriai kereskedési forgalomban a földmivelési termékek minden nemeiben oly nagy hiány mutatkozik, hogy többet hoznak be, mint visznek ki egy év alatt; t. i. dohányt 9 millió, gabona-nemeket 3 millió, állatokat 12 millió, olajt és zsiradékokat 17 millió, még az italoknál is egy millió és 300 ezer forint árút. Ezen vas és más érczekben természetileg oly dús birodalomba egy évben 34 és fél millió értékkel többet hoznak be ezen cikkből mint kivisznek?

Összesen 44 és fél millióra megy a földmivelési terményekbeni hiány, melyet a birodalom lakosai más országokból behozni kénytelenek.

De ezen állapot természetes, mert a gyáripár számára megkönnyítették a hitel minden módjai — a bank fiókintézeteinek létrehozásával; az escompt intézet, hitel-intézet stb. nem mondjuk teljes mértékben, de a pénzcrisis idejét leszámítva, elegendő és olcsó pénzt nyújtanak a gyáripár üzemre; a vámrendszerrel a külhatalmakkal

kötött kereskedési és vámszerződéseknél mindig főfigyelem fordított az ipar fölvirágzására; a közteher viselésben — saját bevallás alapján — a tiszta jövedelem után, a földbirtoki valódi jövedelemhez aránylag csekély mértékben, a forgalmi tőkéktől pedig épen nem adózik az ipar. A külkereskedés élénkítésére, különösen a tengeri kereskedés előmozdítására az állam valóságos és teteemes áldozatokat hoz.

Ellenben a földbirtok, mely az 1848-ki évtől fogva elvesztett tetemes erők és átváltozott viszonyoknál fogva, a legnagyobb üzleti és befektetési tőkéket igényelte volna: hitel híjjával van; a bécsi bank hypotheka osztálya, terhes föltételek mellett meglehetősen drága s még nem is elégséges segílyt nyújt, mely mellett az elpalástolt uzsora súlyos és emésztő hatását folytonosan gyakorolja. A közterhek-hezi járulás aránylagos magassága és kivált kivetési egyenlőtlenségei a földmivelés felvirágzását hátráltatják; a még eléggé ki nem fejlett közlekedési eszközök sok vidéken még nem képesek a terményeknek kedvező időkben is elegendő forgalmat előidézni. A földmivelési szorgalom, és a helyes arányok behozatalára oly annyira szükséges értelmi kifejlődés nevelésére még oly kevés történt.

A vám és kereskedési szerződések még nincsenek úgy kötve, hogy nevezetes kereskedési cikket képezhető földmivelési termékek tetemes kivitelre számolhatnának; p. o. hazánkból a bornak kellene — ha a kivitelnél a vám nagyon nem terhelné — oly cikké lenni, mely idővel évenként számos millióra menő kivitelt eredményezhetne; a dohány egyedáruság behozatala miatt annak természetese csökkent, s megszűnt kereskedési, és így kiviteli tetemes cikk lenni.

Ha van állam, melynek főgondjai közé tartozik a kiviteli kereskedésnek minden lehető módok általi növe-

lése: az bizonyosan Ausztria, mely azon szerencsétlen helyzetben van, hogy államkötelezvényeinek nagyobb része külföldön lévén, sok pénz vándorol ki évenként a kamatfizetésekre, közel 90 millióra megy ezen kötvények kamatja, hozzá az urbéri kötelezvények kamatait számítva, miután fel lehet tenni, hogy ezen két rendbeli kötvények kétharmada külföldre vándorolt; az ezen adóságok fejében kimenő összegek évenként 60—70 millió forintot valószínűleg meghaladnak, mit időközileg külföldi tőkék általi beruházásokkal, vasuti és más új kölcsön illetve befizetése által lehet pótolni, de végre is állandóan és az elszegényedés bekövetkezése nélkül csak kedvező külkereskedési állás által lehet kiegyenlíteni.

* * *

Ezen szemlének végeredményeül röviden elmondhatni, hogy azon szereket, melyekkel Austria erőteljes pénzügyi és nemzetgazdászati felvirágzása eszközölthetnék; sem a szűk látkörű Sylvester, sem a vérmes reményű Schwarzer, véleményünk szerint nemcsak hogy föl nem találták, sőt meg sem közelítették.

Ismét egy sajnós tapasztalás arra, hogy be sokan vannak, kik a nélkül hogy elég időt vennének, sőt elég akaratok is lenne valódi megismerni a betegnek minden viszonyait, természetét és bajának okait: célhoz nem, de céltól elvezető javallatok feldiktálására magukat hivatra érzik.

A dolog valódi állásának és a baj valódi orvosló szereinek jellemzésére mi jobbat nem tehetünk, mintha bezárásul gróf Dessewffy pontozataiból a 23-ik végét idézzük s annak minden következményeivel mielőbbi alkal-

mazását javaljuk. Megengedjenek tisztelt olvasóink, hogy az ismétlés bünébe esünk, de ezen igazságokat nem lehet elégszer elmondani; bár ezen tételek valóságáról meggyőződést mindenkibe bele önthetnénk!

„A deficit megszüntetéséhez csupán a következő három eszköznek egyszerre alkalmazása vezethet: az adófizetők jóllétének gyarapítása, — a kiadásoknak szabott állandó határ, — s a kiadások apasztása.“

A FÖLDADÓRÓL.

A FÖLDADÓRÓL

I.

Nemrég mult időben a bécsi lapok, és utánna a „Pester Lloyd“ azon tudósítást hozták, hogy az adó tárgyában összehívott immediat bizottmány megkezdé működését, és annak elnöke gróf Hartig megnyitó beszéde is közölve van. Jellemző ezen beszéd már annyiban is, mert abban nem csak a bizottmány feladatai jeleltetnek ki, hanem egyszersmind azon határok is körvonalaztatnak, melyek közt a bizottmánynak mozognia szabad.

Midőn a bizottmány kineveztetett, és utánna közzététetett azon legfelsőbb rendelet, miszerint az 186 $\frac{1}{1}$ -diki állambevételek és kiadások közt az egyensúly helyreállítandó: a monarchia minden részeiben azon gondolat támadt, hogy az immediat bizottmány feladata széles kiterjedésű leend. Mert azon természetes suppositumokból indulhatott ki mindenki, hogy ezen bizottmány az egyensúly helyreállítása végett teendő javaslataiban a baj valódi helyét kimutatni, s biztos és állandó orvoslási módokkal javallani feljogosítva leend; és ezt annyival inkább várta mindenki, mert nagyobbak és mélyebben rejlik az ausztriai pénzügy bajai, mintsem azt néhány adónem fölemelése, mások ujjaalakítása és bizonyos kiadási ágak megszorítása által biztosan helyre hozni lehetne.

Nem vagyunk azon állapotban, hogy a pénzügyi baj valódi okát itt fejtegetssük, nincs is erre szükség, mert bizonyára mindenki régen érzi, mi módon lehetne a már 10 éven át létező pénzügyi betegségen segíteni. Azonban megvalljuk nem értjük, hogy — miután mindenki előtt tudva van, mikép a pénzügyi miniszterium ezelőtt 10 évvel, midőn még az állam javai és vasutai el nem adattak, s az állam ezer millióval kevesebb adóssággal volt terhelve; midőn még sok vidék ép adózási képességgel bírt, s akkor nem volt képes az egyensúlyt az ezüst forgalomban és a pénzügyi világnál a bizalmat helyreállítani, sőt az azután következő békeévekben sem sikerült; — hogy mondjuk: mikép lehet most egy ily immediát bizottmány tevékenységét úgy körülvonalmazni, hogy javaslattételei csak azon nyomon forogjanak, melyet a évtized alatt az államkormányzat oly kevésbé örvendeztető eredménnyel követett.

„A bizottmány feladata nem lehet — a megnyitó beszéd szerint — az adók leszállítását javallani, vagy a kiadások kevesítését véleményezni, egyedül az adó beszédés és a cataster nyilván tartása költségeinél magát előadó 3,150,000 forintnyi meggazdálkodás iránti tervezet fölött nyilatkozhatik.

Tevékenységi tere csak oda lehet irányozva:

1. Valjon a mostani cataster csak kijavítandó-e, vagy pedig átalakítassék?
2. Az átalakítás esetében, valjon a parcella cataster helyett ne állittassék-e fel egy érték cataster?
3. Valjon jövőre a cataster állandósági vagy változékonysági elve alapittassék-e meg?“

Tehát korántsem viselheti ezen bizottmány azon szint magán, mintha azon ugynevezett budget-com-

misiókhoz hasonlítana, melyek alkotmányos országokban a törvényhozás által választatnak, s — mielőtt az adó iránt készített pénzügyminiszteri javaslat a törvényhozás által tárgyalás alá vétetnék — az állam kiadásai és bevételeinek tételenkénti átvizsgálása és véleményezésével foglalkoznak; — igaz ugyan, hogy az ily budget-commissiók mindenütt zárt tanácskozmányt tartanak, de azon különbséggel, hogy jegyzőkönyvei még Franciaországban is, — hol egy Napoleon intézi minél kevesebb megszorítással a nemzet ügyeit — kinyomatva jönnek köztudomásra; bizonyára azon gyakorlati elvből indulva ki, hogy minden adófizetés akkor teljesítettik egész megnyugvással, ha az adózók a commissiók és törvényhozók irataiból annak szüksége és elkerülhetlenségéről meggyőződnek.

Megvalljuk, — ha valahol, úgy az ausztriai monarchiában igen kényes kérdés az adók emelése, mit az előki beszéd is megérint. Mert — ha valahol — itt kell figyelni arra, hogy a már 10 éven keresztül gyakorolt adó-kétszerezés megfelel-e az adó-képességnek. Igen bajos, és idővel mindinkább káros következményű téveszmének tartjuk, ha — mint gyakran történik — hasonlítani kezdik az adóemelés szószólói, hogy az ausztriai monarchiában egy főre sokkal kevesebb adó jön, mint Angliában, Franciaországban, Holland vagy Belgiumban; mert ezen országok azon szerencsés helyzetben vannak, hogy ha vannak is nagy adósságaik: maguk maguknak adósak, az államadósság kamatai a haza határai közt maradnak; kereskedésök activ áll; az adóképesség — az évenként meggazdálkodott tőkék, a nemzetgazdaság és ipar kifejlődése által — mindinkább növekedik; végre az államkiadások egyensúlyozva vannak, holott Ausztriából évenként számos milliók vándorolnak ki a külföldre.

lévő állam és iparpapírok kamatjaira; a kül kereskede-
s pedig már több év óta számos milliókkal passiv áll;
ezek és sok belső ok annak okai, hogy az adóképeség
nem növekedett, legalább bizonyára nem azon arányban,
melyben az adónak minden nemei.

Ha Pitt — kinek kormányzata alatt köttetett a hosszú
háborus évek alatt az angol adósságok nagyobb része, —
büszkén mutatott a nemzeti jobblét nagyszerű gyarapo-
dására, melynek egyik legvilágosabb jele volt, hogy az
állam magában az országban vehette fel azon töméntelen
milliókat; ha a francziák császára minden kölcsöne fede-
zésére tizszeres ajánlatokat kap, ha évenként registrálja
azon milliárdnyi értéket, mellyel évenként a nemzeti va-
gyon növekedett: bizton nézhettek s nézhetnek nemze-
tök jövőjére, mert a növekedett teherhez aránylag sok-
szorosan növekedett a nemzeti vagyon, és így az adó-ké-
peség is, s az így kormányzottak sokkal könnyebben
viselik a nagyobb terhet, mint azelőtt a kisebbet.

Tehát seholsem a kiadásokhoz kell mér-
ni az adókat, hanem az adózási képesség-
hez, és e szerint szabályozni a kiadásokat. Mert az oly
állam, mely bevételeivel nem képes egyensúlyozni kiadá-
sait, mely adómennyiségét nem szorosan a növekedett
adóképeséghez aránylag emeli: végre is a nemzeti va-
gyon tőkét emésztve, virágzó nemzetgazdászati és pénz-
ügyi viszonyoknak soha nem örvendhet.

Az említett elnöki beszédben az mondatik, hogy
azért közöltetnek a javaslatok az „Ausztia“ czimű fo-
lyóiratban: miszerint a közvélemény is nyilatkozhassék
az egyenes adózási tervezett reform fölött, mire nézve
szabadságot veszünk magunknak azokat itt elemezni.

II.

Az „Auszttria“ nevezetű bécsi lapnak — mely a pénzügy-miniszter közlönye — a „Földadó reformja“ fölött irt cikkében, következők az alapvonalak:

Legelőbb is bevallja, hogy az eddigi földadó catas-ter — mely az egyes birtok-részletek (parcellák) kiszá-mított jövedelmén alapszik — igen hosszadalmas mun-kálat. Ezt egyébiránt a tapasztalás is bizonyítja; mert több mint 30 év alatt e munkálat csak 3956 négyszög mértföldre készülhetett el tökéletesen szabályszerűleg, míg 7042 □ mértföld hátra van.

Bevallja, hogy igen költséges munkálat, mert az eddigi dolgozatok már 38 millióba kerültek; ha pedig nem csak a kiadott pénzt, hanem annak kamatait is annyi éve-ken keresztül vesszük, úgy valóban drága munka.

Bevallja végre, hogy igen tökéletlen és a célnak, t. i. hogy a földadó lehetőleg a tiszta jövedelemre fektet-tessék — semmikép meg nem felelő, sőt ezen hosszadal-mas és költséges munka alapján a legnagyobb egyenet-lenségek támadtak a földadó fizetésében.

Elismeri, hogy ezen bajt már régen belátván az államkormányzat, az egyenetlenségen az által kívánt se-gíteni, hogy a catastralis tiszta jövedelem alapját meg-tartá ugyan: de a földadó százalékát — már évek előtt — különbözőleg szabta meg, mint például a velencei tartományokban 38.38, a német örökös tartományokban 21 $\frac{1}{3}$, Magyarországon 16, és Erdélyben 10 százalék egyenes adót határozott a kiszámított tiszta jövedelem után. Azonban ezen nagybani javítás, mely leginkább az államjövedelem növelésére volt irányozva — azon szo-morú következtetést eredményezé, hogy midőn még van-

nak vidékek, hol a jelenlegi adó a tiszta jövedelem mérsekelt részét terheli; másutt oly súlyos s majdnem annyira elviselhetlen, hogy minden adóemelés lehetlenné válik.

A javaslat célja egy újra kidolgozandó kulcs szerint a terhet egyenlőbben elosztani, és ez által az állampénzügyre nézve a földadó növelését lehetővé tenni.

Ezen új adóalapot feltalálni véli a javaslat az által, ha a tökéletlen és hiányos kiszámításon alapuló tiszta jövedelmi kulcstól eltérve, a földbirtokra nézve egy érték-cataster hozatnék be, mely nem a jövedelemre, de a birtok értékére alapíttatnék. Feltalálni véli pedig, s gyorsan és czélszerűen életbe léptetni hiszi ez új adóalapot, ha az egyes vidékeken a legközelebbi évek alatt történt eladások és haszonbéri szerződések alapján fogna meghatároztatni a birtok értéke; és ezen feltalálendő tőke érték 4 száztólíja, továbbá ehhez hozzáadva a jelenlegi adóösszeget: ezen két összesített szám fogna adni azon jövedelmet, mely az új adó-kulcs alapjául szolgálend. A földérték kiszámítási alapjául a vidékbeli közép parasztgazdaságoknál előforduló eladási és haszonbéri tételek fogának felvétetni.

Például, ha egy vidéken megállapított, mennyi az eladási értéke egy hold bizonyos osztályú földnek, p. 100 frt; ennek 4%-je tesz 4 forintot, ehhez hozzáadván eddigi földadóját, p. o. 1 forintot, jövőre lesz az adóalapul felvett jövedelem 5 frt, és catastralis értéke egy holdnak a 4% tőkésítés mellett 125 forint. Ez alap 20 évig ugyan állandónak mondatik ki, s ezen időköz után fogna csak igazítás alá vétetni; de az államkormányzat 5 évről 5 évre határozza meg, mennyi adót kell fizetni egy egy igazgatási kerületnek, és az vettetnék ki ezen kulcs szerint a birtokosokra.

A jövedelmi adó fejében eddig kivetett harmadpót-

lék — Drittel-Zuschlag — helyett ezenkívül az érték utáni s annak megfelelő aránylagos adó fogna még kivettetni.

Ennyit vehettünk ki lényegileg az „Auszttria“ hozszadalmas czikkeiből; melyek, ha telve vannak is nemzetgazdászati és pénzügyi, nem mindenben alapos, de ügyesen összeállított okoskodásokkal: szabatosság és könnyen érthető előadás bélyegét magukon nem igen viselik.

Midőn fentartjuk magunknak az „Auszttria“ által felállított adózási és nemzetgazdászati elvekre visszamenni, s azok alaposságát vitatás alá venni: lássuk, minő várható eredmény állana elő ezen új adóalap fölállításánál, és mik lehetnek ennek gyakorlati következései.

Olvasóink közül mindazok, kik birtokosok, elevenen fognak emlékezni: mily nagy munka tétetett több éven keresztül hazánkban az adóideiglenek, s későbbben ennek igazítása körül? hány tisztviselő volt elfoglalva, mennyi költségébe került nem csak az államnak, de egyes községeknek is ezen hozszadalmas — részletes — és még is oly annyira tökéletlen munkálat? Hogy mennyire tökéletlen és czélt tévesztett volt: azt érezte mindaz, ki több helyütt birt, vagy a más vidékekeni eljárást s az eredményt egybehasonlítja. Ez már a munkálat alatt kézzel fogható volt előttünk. S most az „Auszttria“ maga bevallja eredménytelenségét, minek magvát egyrészt már az utasítások és szabályok viselik magokban, melyek a viszonyok kellő ismerete nélkül adattak, másrészt a vidékkel s annak viszonyaival rendesen egészen ismeretlen felügyelők és biztosok egyéni felfogása, hajlama és jóakaratótól függvén az alkalmazás: ez is okozá az igen nagy különbségeket. Így gyakran egy felügyelő vagy biztos tulbuzgósága miatt, lehet mondani — egész vidék is oly aránytalanul nagy adót fizetett, hogy mióta az adókulcs felállított:

a vidék napról napra szegényedik, s az adó már is csak executió útján hajtható be; másutt ellenben a jövedelem kiszámításában az illető tisztviselő a túlszigázásra nem törekedvén: az előbbi, gyakran határos vidékhez képest az adó könnyebben elviselhető.

A későbbi kiigazítások ezen különbségeket korántsem egyenlítették ki, sőt a kiigazítás rendesen csak adóemelésessel járt, mert az illető tisztviselők főfigyelme leginkább erre vala intézve, s már felsőbb helyen tartott értekezletekben határozottat meg az emelés olyanok által, kik a helyi viszonyok ismerete nélkül, egyedül az írott tökéletlen adatokból ítélni tudtak. A vizsgálatok, felülvizsgálatok, igazítások, annyira megváltoztatták az ügyvezetők, községek és birtokosok közremunkálásával készített adatokat, hogy végre alig lehetett a helyszínen készült első munkálat alapvonalaira ismerni.

A hiba tehát itt is a rendszerben keresendő.

A tisztán bureaukratikus eljárásnál az illető tisztviselők csak azt tekinték és tevék, mi által előljáróik előtt buzgóbbaknak tűnhettek fel. Hiában magyarázta a birtokos, hogy ezen dülönnek egy nevezete van, és egyenlő egy vagy két osztálybeli földet foglal magában: az illető tisztviselőnek sok parcella szám kellett, hogy munkásnak láttassék, s ezért csinált — még a tagosított birtokokban is egy tagon — hol néhány számmal beérheté, 60—100 számot is. Hiában tették az illető községi bizottmányok a biztossal az osztályozásokat: a bizottmány hire és tudta nélkül hányta vetette az íróasztalon a számokat. Ugyanezt tevék az inspectorok, és így tovább, a nélkül, hogy a helyszínen, — kivált a messzebb fekvő határookban — lelkiismeretes vizsgálatokat tettek is volna.

Mennyi pénzt, mennyi munkát kimélhetett volna meg hazánkban az álladalom, és mennyivel tökéletesb

munka készülhetett volna már eddig, ha az adó behozatalának már első éveiben, a könnyen kiszámítható és meghatározható hozzávetőleges valóságos jövedelem után veti ki ideiglenesen az adót, oly eljárás szerint, mint p. Angliában készítik a jövedelmi adó kulcsát; és e mellett azonnal oly intézkedéseket léptet életbe, melyeknél fogva a tagosítások létesíthetnek — egy lehetőleg egyszerűsített gyors eljárás szerint — az egész ország területén. S ekkor a birtokosságok által tett felmérések másolataiban, a határoknak magok általi osztályozásában és a tagosítási telekkönyvekben oly becses és biztos adatokat nyerene az állam, melyekből mind a catastrális, mind a telekkönyvi munkák — lehető legnagyobb tökélyvel, kevés költséggel és gyorsan — előállíthatók lettek volna.

Az „Ausztria“ javaslata új kulcsot keres, egy új roppant munkát akar előállítani; az igaz, elméletileg sokkal biztosabb és megfoghatóbb alapokon, de ha a kivitelnél az előbbi mód alkalmaztatik, ismét költséges lesz, mely költség nagyobb részét a községek viselendik; és ha gyors akar lenni, tökéletlen leend. Attól tartunk, hogy ha a kivitel és elhatározás ismét a vidéki viszonyokkal egészen ismeretlen, s csak a hivatali kötelektől egyoldalú függésben levő egyének kezében leend: úgy vajmi kevéssé fog azon szándékolt czél eléretni, hogy a terhek aránylagosabban osztassanak szét.

Az „Austria“ tehát el akar térni a jövedelmi cataster-től, melynek készítése még VI. Károly alatt 1717-ben az olasz tartományokban megkezdett, a többi tartományokban 1817-ben elrendeltetett, és azóta annyi milliót elemésztett, s melyről nem csak itt, de Franciaországban tett tapasztalatok szerint is el lehet mondani, hogy hosszadalmas és költséges; hosszadalmasságánál fogva minden nagyobb államban egyenetlenségekkel teljes, és

igy czélttévesztett munkálat, mely még eddig csak kisebb államokban: mint Dánia, Würtemberg, Hannovera, Szászország és Toscanában lehetett — kevesebb hiánynyal alkalmazható. Mint mondók: az „Austria“ tehát az érték-catastert akarja behozva látni, mely többek közt Bajorországban és Nassauban képezi az adó-kulcsot; könnyűnek, gyorsan kivihetőnek állítja és hiszi, hogy az egyenetlenségeket lehetőleg eltávolítandja.

Megengedjük, hogy annyiban előnyösebb és biztosabb alap, mert miután az eladási árakat veszi alapul, ezen alap sokkal kevesebb önkényt és hibát enged meg, mint a tiszta jövedelem elméleti kiszámítása.

De e megállapodási vélemény nincs árnyoldalak nélkül, mikről jövő fejezetünkben.

III.

Ha áll is elméletileg, hogy egy bizonyos jószág eladási ára, akkor mikor az eladás történt, megközelítőleg kifejezi annak jövedelmét: de ha több ily eladási esetből minden vidéki jószágokra történik következtetés, több helyütt nagy lesz a csalódás és így az egyenetlenség.

Nehéz elválasztani és megkülönböztetni mindazon indokokat, melyek a jövedelmi arányon kívül az eladási árra befolytak; így a személyes indokokat, mint p. o. azon pretium affectionist, mi rendesen az eladásoknál — kivált hazánkban, hol oly nagy a birtok iránti előszeretet — nem csekély tényező. De ki fogja bizton elválaszthatni a föld becsétől az épületek értékét, a szebb, összesített alakot vagy feldaraboltságot, a helységtől messzebb vagy közelebb fekvés által előállott tetemes ár

különbséget — kivált oly nagy határookban, mint hazánk alföldén; — a mellékes jövedelmek, p. o. regalék stb. minő értékrészt képviselnek? Fog-e kellőleg kipuhatóltatni, vajjon az alapul felvett jószágtestben minő értékarányban álltak egymáshoz a szántóföld, kaszáló, erdő, legelő vagy a düllők minősége? Vajjon az eladott jószág jobb vagy rosszabb trágyaerőben volt-e, mint a vidéken általánosan felvehető?

Ha pedig a különböző miveletű és minőségű földekre kivettetik az ár: ki mondhatja meg, minő arányban történjék e kivetés? minő időszak alatt történt előadások vétessenek fel? nem fognak-e ép azon idő szerintiek felvétethetni, midőn rendkívüli körülmények, mint p. nálunk a keleti háború, és az európai rosz termések által rendkívülileg emelkedett életárak befolyása alatt — nagyobb részt — túlesigázott árakon történtek eladások?

Azután még minő birtoktestek szolgáljanak számítási alapul, nagyok-e vagy kisebbek?

Az „Ausztia“ című lap itt oly elvet mond ki, mely ha elfogadtatnék — bizonynyára az úgy is nagyon terhelt közép, és különösen a nagyobb birtokosokat tönkre tenné; t. i. hogy az érték kiszámításánál a közép urbéri birtokokból tett eladások vétessenek fel alapul.

Az, ki csak kissé is forgott a földmivelés körül, ki csak messziről is ismeri a földmivelési viszonyokat: be fogja látni ezen alapnak végtelen hiányosságát és káros voltát. Ha Ausztriában az angol farm-rendszer divatoznék, úgy helyes alap lenne; de itt, hol nagyobb népesség és különösen egy nagy számú — elegendő tőkével ellátott — közép földmivelő osztály kiképzése szükséges még arra, hogy a nagy birtok testekbeni gazdálkodást a kis farm-rendszer kiszorítsa, és így a nagyobb birtok is — mert részletekben miveltetik, — annyit hozzon aránylag, mint a

kisebb. De míg ez nem létezik: a közép urbéri birtokok eladási árát adóalapul felvenni épen nem lehet, különösen nálunk nem, hol a földnépnek földjéhez nagy ragaszkodása az eladási eseteket ritkává teszi, miután nélkülözni tudása, kevés szükségei arra ritkán is kényszerítik; az urbéri birtokok szinte mindenütt a faluhoz lehetőleg közel fekszenek, és végre, mi legfőbb — az urbéri birtokok adás-vevésénél maga a földmivelő, saját munkáját — mit a föld jövedelmeztetésére fordít — alig veszi számításba.

Bajorországban, hol érték-cataster létezik — a föld középtértékét igyekeztek kiszámítani, különböző minőségű, helyzetű és nagyságú birtokok eladási ára után (*Instruktion von 29 November 1809*). — Kizárták mindazon eladásokat, melyeknél személyes indokok folytak be az árra, és mégis annyi hiba és egyenetlenségre mutatott e munkálat, hogy az egésznek kiegyenlítése végett az érdekeltek hozzájárulásával, részletes becsűk által történtek a kiigazítások. Pedig Bajorország nem egy nagy centralizált állam, ott az elkövetett hiányokat és egyenetlenségeket belátni s orvosolni könnyebb volt; holott Ausztriában az egyszer kimondott elv alkalmaztatni fogna minden következetességgel, az annyira különböző országokban és vidékeken is; s ezen hiányokat orvosolni a központi hatalomnak, már távolságánál s összetett szerkezeténél fogva is alig lehetséges. Azon szempontból, hogy minél több legyen az érték-cataster tétele, s így az „Ausztria“ előszámítása — mely szerint az összes földbirtok értéke 10,000 milliót halad — beteljesedjék: igen jó alap lenne a közép urbéri birtokok felvétele; de hogy igazságos és aránylagos kulcs megalapítására alkalmas volna, azt tagadjuk.

Félünk tehát az új kulcstól, noha a jelenlegi elég

egyenetlen — mert nem tudjuk még mikénti alkalmazását. De félünk kell nekünk birtokosoknak minden oly változástól, mely már magában is a földbirtoki adó emelését feltételezi, mert sok helyütt terheinket is alig bírjuk. De meg tartani is kell mindenütt a birtokosnak oly rendszertől, mely bizonytalanná teszi a földbirtoki adó egy-szerrei s azonkívül 5 évről 5 évre lehető emelkedését, annál inkább, mert minden újabb 1 forint adó 20 forint tőkénket semmisíti meg, és ez ellen a szegény birtokos nem védheti magát úgy mint a tőkepénzes, ki oda viszi pénzét, hol az legbiztosabban és legkevesebb teher nélkül jövedelmez. És ezt veszítjük a nélkül, hogy a jelenlegi nem igen vigasztaló pénzügyi-, hitel- és kereskedési viszonyaink közt — birtokaink gyors értéktelenítésétszemlélve s minden nagyobb jövedelmező befektetéstől a rendelkezésünkre lehető csak uzsorás tőkék sorvasztó hatásától elrettentve — egy biztosan megjavulható anyagi jobblétnek nézhetnénk elébe.

De élénk ezen érzés — inkább mint az örökös tartományokban — a magyar koronához tartozó országokban, mert itt egyszerre és hasonló mértékben nehezedett vállainkra azon teher, mely a többi tartományokban századok folyama alatt lépésről-lépésre növekedett csak; és alig múlt el év, hol az adót az ország szinte minden vidéke növekedni ne tapasztalhatta volna, majd jövedelmi kiigazítások és pótlékok, majd ismét közkölségi és hadi pótlékok czime alatt.

Véleményünk szerint czélszerűbb és kevesebb költséget igénylő eljárás lenne a jövedelmi kiszámítások egyenetlenségei kiigazítására szorítkozni egyedül. Ha már az „Ausztia“ kimondá, hogy czélszerűbb a jóságok eladási ára, vagy haszonbéri szerződések után határozni meg az adó alapot: engedje meg az állam, hogy minden megye

és vidék különösen egy a rectificatio végett alakítandó hatóság előtt — mely egyenlő számú államtisztviselők és független (egy másik vidék birtokosai által választott) birtokosokból állana — tehetné meg reclamatióját, hivatkozva az elmúlt tiz évi eladásokra és bérletekre.

Ezen eljárás — midőn egy részt a legkirivóbb egyenlenségeket könnyen kiegyenlíthetők tenné, másrészt megóvná az összes birtokos osztályt azon, az egész munkalat folyama alatt támadandó izgatott érzéstől, melyet mindeniben azon bizonytalanság szülend, vajjon ezen műtétel mennyi újabb terhet, és így mennyi értékvesztést hozand számára.

IV.

Nem mulaszthatjuk el, hogy meg ne említsük azon új adószedési elvet, melyet az „Ausztria“ javaslatában felállít. Ugyanis midőn az új reform előnyeit dicséri, többek közt így szól: „A javasolt reform következetességéből folyó azon elv, hogy a község a reá vetett adóösszegegről jól állani köteles, ez újabb indok lesz arra, hogy a község az értékek aránylagos kiszámítására ügyelend, miután az egyesek tulterhelése esetében a behajthatatlanságokat megtéríteni köteles leend.

Megvalljuk, hogy ezen adóbehajtási eljárást nem csak az állam és pénzügyi tudomány által felállított józan elvekkel nem tudjuk megegyeztetni: de életbe léptetését az államra nézve veszélyesnek, és gyakorlatilag — hazánkban legalább — szinte kivihetetlennek is tartjuk.

Hogyan lehet azt az igazsággal elméletileg megegyeztetni, hogy egy, a reá vetett adóját pontosan befizetett és így az államnak semmi pénzbeli tartozással többé

már nem kötelezett polgára joggal köteleztethessék arra, hogy valakiért a világon — ki akár hanyagságból, akár tehetetlenségből, vagy rossz akaratból nem teljesítette kötelességét — bármit is fizetni tartozzék? — Mi legalább erre jogalapot találni nem tudunk.

De az államra nézve is veszélyesnek tartanánk ezen elv alkalmazását, mert ez megzavarná a községi élet minden viszonyait és végtelen önkényre adna alkalmat. Ha az állam a községet s így az azt képviselő előljárókat arra kötelezi, hogy az adóhiányokat pótolja: át kell ruházni az előljárókra azon hatalmat is, hogy a fizetni képtelenek minden ingó és ingatlan vagyona ellen végrehajtást eszközölhessenek. Adóhátrányok mindenütt, még a kevésbbé megadóztatott államokban is vannak: mennyivel több ott, hol az adófizetés a jövedelemhez aránylag már nagy és folyton növekedő. Ily helyütt a községi előljáróság kénytelen lennne a község tagjaival örökös harcban élni. De miután mindenütt vannak és lesznek is deperditák: hogyan fognak ezek másképp pótoltatni, mint az által, hogy az előljárók kivetik azokra kik befizették adóikat; és így a jó fizetők büntettetnének a rossz fizetők helyett, a szorgalmasak és pontosak a restek és henyék vagy talán szerencsétlenek helyett. Hogy ezen deperditákat kivetni lehessen: fel kell jogosítani az előljárókat új adókivetési és behajtási hatalomra. Minő visszaélésekre és viszálykodásokra adhat ez alkalmat, mennyire meg fogná ez zavarni különösen a nagyobb és kisebb birtokosok közti eddig oly békés viszonyokat?

Azon vigasztalás vajmi keveset nyom előttünk, hogy a hatóságoknál a netaláni önkény ellen panaszkodni fennmarad mindenkinek joga; mert tapasztalásból tudjuk, hogy mióta hatóságaink helyhez kötve és töméntelen írási teendőkkel vannak elhalmozva, annyi előadható ezer

esetben gyors és sikeres orvoslást legjobb igyekezet mellett is alig tudnának hozni.

De végre azt is hisszük, hogy hazánkban legalább — ezen tervezett rendszabály kivihetetlen. Mert azon kötelezettség mellett, hogy a gyakran nem önhibája miatt, de szerencsétlenségből szükölködők ellen a behajtás minden szigorával járjanak el az előljárók — kivált falu helyen, hol mindenki ismeri egymást, hol százszoros, gyakran atyafiságos kötelékekkel vannak az egyesek egymáshoz forrva — nem fog akadni ember, ki ezen nehéz kötelességet felvállalja; annál inkább nem, mert arra, hogy ezen rendszabálynak nyomatéka legyen, szükséges, hogy a hatóság — ha adó-hiány még is lenne — legelőbb az előljárók vagyonán kezdené a végrehajtást.

Tudjuk, hogy ezelőtt néhány évvel megkísértetett a hatóság által ezen rendszabály, s az előljárók azzal fenyegettettek, hogy ha be nem jő az adó: legelőbb a falusi bíró marháját hajtják be eladás végett; de csak papíron maradt a rendelet, mert ha egyszer foganatosittatik: nem akadt volna senki, ki az előljáróságot felvállalja.

Kivihetetlennek tartjuk végre ezen adó behajtási eljárást azért is, mert ha a mult egy-két évet tekintjük — midőn a nyomott pénzviszonyok, a földmívelési termények becshiánya és eladhatlansága miatt egész vidékek s különösen a nagyobb birtokosok adójokat fizetni képtelenek voltak, — a behajtás az egész szigorral fel lépett hatóságoknak is lehetlenné vált: mennyivel inkább gyengék lennének a községi előljárók az executiókat magok ellen is alkalmazni. S ha a nagybirtokos ily esetben nagy adóját fizetni képtelen: mikép vállaljon a földmives, — ki kezével keresett napszámjából vagy fuvarjából teljesitheti nagy nehezen kisebb adóját — evictiót e nagy összegekért?

Solidaritást egyedül és csak ott ismerünk, hol közös haszon végett közös kötelezettség vállaltatik; de másutt jogosan sehol. A szoros fizetési solidaritás eszméje — a végső következtetésig vive — logicaileg maga után vonja a solidáris kapcsolatban élők minden, s a fizetés teljesíthetésére befolyással birható cselekedeteik szabályozását, és így elméletileg azt is: hogy ha a községben akadna birtokos, ki úgy gazdálkodik, hogy adóját — legszükségesb élelmén felül — jövedelme nem fedezheti: az a község által jövedelmezőbbnek tetsző gazdálkodási módra szoríttassék, s így a személyes szabadság korlátoztassék. Ha ezen elv életbe léptettetnék: nem lenne-e szükséges egy idegen vevőnek, — ki például a községbeli volt földesuri nagy birtokot megvenni szándékozik, legelőbb is annak járni alaposan végére: nem tunyák-e a helység földmivesei, adóképesek-e, van-e adó-hátrányuk? nehogy — a solidaritás eszméjénél fogva — előre láthatlan terheket vállaljon. Vagy megfordítva, ha például egy szorgalmas földmives községben — mely teljesíti adófizetését — a nagy birtokot idegen veszi meg: befogadhatná-e őt a község maga közé, míg arról meg nem győződik, vajjon nem azon theoreticus gazdák közé tartozik-e — mire annyi számos példa volt a mult években — kik azzal jöttek s jönnek hazánkba acquirálni, hogy majd megtanítanak bennünket józanúl (rationell) gazdálkodni, s kik nem akarván a helyi viszonyok szerint mivelni földeiket, hanem theoriájukhoz ragaszkodván, rendszerint tönkre jutottak. Valóban méltán gondolkozhatnának a lakosok ily esetben egy ismeretlen befogadása fölött, mert tönkre jutása előtt — a solidaritásnál fogva — helyette az adó-hátrányt nehányszor meg kellene fizetniök.

Hosszasabban szóltunk tehát ezen — az „Ausztria“

által csak mellesleg odavetett pontról, mert oly fontosnak, oly lényegesnek, annyira az állam érdekeivel meg nem egyezőnek tartjuk azt, hogy nem győzzük eléggé figyelmükbe ajánlani azoknak, kik e javaslatról véleményyt adni hivatva vannak.

V.

Kivánunk még szólni azon államgazdászati elvekhez, melyek az „Ausztria“ javaslatain köröszül szövédnék.

A javaslat tervezői azon államgazdákhoz tartoznak, kik a Ricardo által fölállított azon elvet vallják magokénak, hogy a földnek önmagában és önereje által van bizonyos jövedelme: ennélfogva különbözik minden más jövedelmet hozó értéktől, és így legelőbb a föld természetes jövedelmét, azután az adón kívül a felmaradt jövedelmet külön vélik megadóztathatónak; midőn más értékek adójára nézve az egyszerű alap a jövedelem, a földbirtoknál kétszeres, sőt a javaslat szerint háromszoros lehet az adó-kivetés. Mert az érték kiszámításánál az eladás vagy bérlet útján kiszámított alaphoz hozzá csatolják az eddig reá vetett adó tőkésített tételét, végre harmadszor a harmadpótlék (Drittelzuschlag) helyett aránylagos adót kívánnak még kivetni, mi a többi adók leszámítása után maradt jövedelemtől külön fizettetnék.

Nézetünk szerint a föld is csak akkor válik értékke, ha az emberi munkásság és beruházásoknak nálunk anynyi századon befektetett értéke a föld tenyészítő erejét jövedelmezővé teszi. Ennnélfogva megadóztatásánál az adóarány elméletileg egyedül a földmivelés valóságos tiszta jövedelmére lenne fektetendő.

Azonban elismerjük, hogy a föld jövedelme minde-
nütt, hol nagyobb adók szükségeltettek, tetemesen meg-
adóztatott, mert ezen állampénzügyi kutforrás könnyeb-
ben kezelhető; a föld jövedelmét eltagadni nem lehet; de
ismét azt is tartjuk, hogy ezen adóztatás aránytalanságát
szélsőségekig vinni a nemzetgazdászati erők gyengítése
nélkül nem lehet.

Ha van is elég ok arra, hogy a föld tiszta jövedelme,
az állam nagyobb kiadásai és az adó könnyebb kezelése
végett nagyobb mértékben vétessék igénybe, mint a más
kézmű, gyáripár és tőkepénzekben lévő nemzeti vagyon:
de arra nem látunk okot, hogy az adón kívül még az
ezen fölül maradt jövedelem után is ismét új adó vettes-
sék ki; az ily eljárásnak csak azon célja lehet, hogy a
kivetett adóösszeg százaléka kisebbnek lássék mint való-
sággal, s így az aránytalanság anynyira feltűnő ne
legyen.

Ezen különös jövedelmi adó aránytalanul éri a birtó-
kos osztályt, mert midőn az iparosnak vagy keres-
kedőnek csak valódi tiszta jövedelme terhelte-
tik: akkor a föld- vagy házbirtokos adósságai
tekintetbe nem vétetnek; — pedig valóságos
tiszta csak jövedelme úgy számíthatatnék ki, ha a
jövedelemből az üzleti költségen és mindennemű adón
kívül még a vagyonát terhelő adósságok
kamatai is leszámíttatnának; ez okból nagy
földbirtoki adó mellett az adóssággal nem terhelt birtó-
kos állása is nehéz, az eladósodotté pedig sok esetben
majdnem tarthatatlan.

Az „Ausztia“, midőn azon elvet állítja fel, hogy a
föld értékének fokenkénti növekedése esetére következe-
tesen növelni kell az adót, — azt nem mondja, hogy ha
az ellenkező történik, — mint a mostani években, hol a

földbirtok, hasonlítva az 1854. és 1855. évekhez, sok helyütt 30—50 száztólit vesztett értékében — aránylag az adó is leszállítottassék, hanem következőleg szól: „A növekedő népesség, az iparkészítés és a közlekedési eszközök tökéletesedése természetesen növelik a földjövedelmét, és ha a földadó nem emeltetnék: a földmivelő monopolizált állásba lenne helyezve, midőn ellenben az iparüzőre nehezkedő adó minden jövedelmet tekintet nélkül megragad.“

Tehát az „Ausztria“ szerint valóságos igazságtalanság követtetnék el — különösen az iparüző osztály irányában, — ha a birtokokra nézve állandó cataster és bizonyos változhatlan adó létesítették. — Már pedig — más nemzetek pénzügyi története után is — tagadjuk, hogy azért, mert egy bizonyos vagyonnak értéke az államban növekedett: az adót azonnal növelni kell; mivel az adóztatásnak nem az a mértéke, hogy a nemzeti érték növekedésével öregbedjék: hanem az, hogy csak annyi legyen, mennyi az állam céljai elérésére elkerülhetlenül megkívántatik.

Rendesen a nemzeti vagyon annál gyorsabban növekszik: mennyivel kevésbé terhes az adó; mert minden adó a nemzet jövedelméből vétetik el, mely máskép a nemzeti vagyon növelésére fordított volna. Az adó terhét csak úgy viselheti a nemzet, ha vagy kevesebbet emészt, azaz szükségait megszorítja, vagy ha több értéket készít; s hol már azon határt éri el az adó, hogy a nemzet a nélkülözést tovább megszorítani nem képes, s termelő munkásságát vagy a balviszonyok, vagy a tőkehiány miatt többé ki nem fejtheti: az adó ott lassanként a mult idők által gyűjtött nemzeti érték tőkéjét emésztendi.

A népesség gyors növekedése, s az ipar felvirágzása ugyanazon oknál fogva fejlődhetik ki, mely a földérték

emelkedését eszközli, t. i. virágzó nemzetgazdasági állapot által; azaz: midőn a nemzet productiv készítése és jobbléte gyarapodása mellett, évenként újabb s folyton növekedő értéket gazdálkodik meg; tehát midőn új tőkék támadnak, melyek általános jobblétet idézvén elő, a népesség szaporodási hajlama nő s az új tőkék az ipar és földmivelés tág mezején újabb elhelyezést keresnek. A közlekedési eszközök terjesztése nagy hatással lesz ott, hol azok tökéletesítése a növekedett nemzeti készítéssel és jobbléttel karöltve járand. Hiában lesz egy élő organismusnak jó érrendszere, ha vérszükségben szenvedend; hiában lesz egy elszegényedett államnak a legtökéletesebb közlekedési eszköze, ha nincs azokon mit szállítania és kicserélnie. Különösen pedig nem lehet kellő hatást várni oly vasúthálózatától, melynek árszabása egyedül nyereszkeskedő szabadalmazott társulatoktól függend, és a melynek főfolyamai egy szabadalmazott bürokratiai belszerkezetű gőzhajótársulat uralma alá vannak rendelve.

Hogy az „Ausztria“ annyira fél attól, hogy a földadó stabilitásánál fogva az ipar terheltetné a földbirtok javára, ezen okoskodás sem az eddigi adóaránynál, sem a dolog természeténél fogva kellő alappal nem bir, mert:

Midőn egyrésről Schwarzer 1856-ban a földmivelés által termelt értéket az egész monarchiában 1896 millióra teszi; a kereskedés ipar és bányászat által készített egész értéket pedig 2204 millióra számítja, s Hübner és Hain számításai is hasonló arányt mutatnak, s midőn másrésről a realitásokra vetett egyenes adó 1848-ban majd 75 milliót tett, az összes kereseti adó pedig csak 9 1/2 millióra megy, melyből 5 milliót haladó összeg a magyar koronaországokból szedetik személyes-kereseti-adó fejében — ezen különös adó fejében, melyet mi minden

más adók mellett különösen viselünk, mely az örökös tartományokban egészen ismeretlen, — akkor ezen nem az iparra vetett összegnek levonásával, e czimen egyenes adó alig terheli a két ezer millió érték készitést öt millió forint erejéig. Az összes jövedelmi adó közel 10 milliót hoz, melyből alig illeti több felénél az ipart és kereskedést. Még nagyobbnak fogna tetszeni az aránytalanság, ha a pótlékokat és községi kiadásokat, melyek ezen összegekben nem foglaltatnak — hozzáadnánk.

Tagadhatja-e ezen adatok után az „Ausztria,” hogy bizony még igen nagy aránytalanságnak kellene a birtokadó javára előállni, míg azt lehetne mondani, hogy az ipar — hasonlítva a földbirtokhoz — tulterhelve van? De mutatja ezt már maga azon körülmény is, hogy a föld jövedelmére — mi vajmi nehezen titkoltathatik el, — 10, 16, 21 $\frac{1}{3}$, sőt 33 százalék is vettetik, holott a kereseti és jövedelmi adóknál az oly könnyen eltitkolható valóságos jövedelemre vetett adó csak 5 $\frac{0}{100}$ -tet tesz.

De ha ez így nem volna is: van-e nemzetgazdasági jövedelmi ág, mely a megadóztatásnál mindenek fölött nagyobb kiméletet érdemelne, mint épen a földmivelés? úgy hisszük: nincs; mert:

A földmivelés nem képes még a legigazságtalanabbnak látszó adó terhe alól is magát — ugymint az iparos vagy kereskedő — kivonni.

Mert az adó terhét egyedül és egyenesen a földbirtok viseli, s nem háríthatja azt másra; holott az iparüző, kereskedő és tőkepénzes minden adóemeléskor rendesen sikerrel fogja az adó összeget másokra háríthatni, — kik áruít veszik vagy pénzőket használják.

Mert a földbirtokos valóságos glebae adstrictus, ki ha adója nagyon terhes, értékét oly vidékre, hol az adó

csekélyebb ki nem küldheti, birtokát csak nehezen adhatja el, s rendesen csak akkor válik meg tőle, midőn az dobra veretik; holott a kereskedő, iparos, tőkepénzes — ha akarja — egy tollvonással oda helyezi vagyonát, hol az legtöbbet jövedelmez. Ez okból a mozgó tőke már magával hordozza a tulterheltetés ellen az orvoslást, s ezért nem lehet az adóemelést ellene bizonyos korláton túl használni, de ezért abból nem az a következés, hogy a földbirtok annál többet adózzék.

De magasb államszempontról fogva fel is látjuk, hogy csak azon nemzetek virágoztak fel gyorsan és nagyszerűen, hol a föld adóval tulterhelve nem volt. Anglia nagyrészt annak köszönheti nemzetgazdasági nagyságát, hogy földadója csekély volt. Franciaországban pedig a nemzeti vagyon akkor szenvedett romlást, midőn a földadó emeltetett; így midőn 1792-ben a nemzeti gyűlés a physiocraták rendszerét fogadta el, és növelte a földadót: csökkent a vagyonosság. Ismét, midőn a februári forradalom után Ledru Rollin 45 centime adópótlékot rendelt: érezhető volt a visszahatás annyira, hogy ez maga a köztársaság és annak vagyon nivelláló fejei bukását okozá.

De végre magának az iparnak és kereskedésnek is érdekében fekszik a mérsékelt földadó, mert csak ott virágozhatnak az fel, hol virágzó földmivelés létezik, sőt csak azután, miután a földmivelés felvirágzott. Ezt mindenütt mutatta a tapasztalás. Virágzó földmivelés pedig csak ott képzelhető — a mint láttuk — hol sulyos adó nem gátolja a földmivelés felvirágzását, mely teremti és növeli azon új tőkéket, melyek a gyáripár megalapítására szolgálandanak.

Egy szegény és nyomorgó földmives osztály annyira meg fogja szorítani szükségeit; a tőke és szorgalomhiány

miatt annyira hátra marad saját termelésében, hogy nem lesz a kereskedésnek mit közvetítenie, az iparnak mit fel dolgoznia.

Nem állítjuk, hogy a földmivelés fel nem virágzásának nálunk — hol azt a hűbéri viszonyok megszünte után hazánk dús földje mellett és áldott éghajlata alatt oly biztosan remélni lehetett — egyedüli oka a sulyos adózás; vannak más mellékes okai is, mint a földbirtoki hitel hiánya, s így a nagy uzsora, az ingadozó agio, pangó külkereskedés, a földmivelési növelés elhanyagoltsága stb., de mindezen bajok oka még is kisebb nagyobb mértékben az állam pénzügyi deficitben, és a nagy s még is ki nem elégitő adókban keresendő.

Nem mulaszthatjuk el, hogy az „Ausztria“ még egy okoskodására vissza ne menjünk. Midőn a földadó folytonos emelkedése mellett szól, azt mondja: „a földadó állandósítása annál kevésbbé menthető, mert a föld jóvelmének emelkedése által növekednek az államkiadások is, már a magasabb életárak miatt is, különösen a hadsereg fenntartása körüli tételeknél.“ Különös állítás! melyet ha minden következéseiben valónak felvennünk szabad, annak is állani kell, hogy: ha az életárak lefelé szállnak, akkor az állam is kevesebb költséggel éri be, és így lefelé is kellene menni minden adónak az életárakkal; pedig 1856-tól mostanáig felére sőt harmadára is szálltak az életárak s adónk még is ez alatt aránylag mindig növekedett.

A földbirtoki érték állandó és következetes növekedése nincs rendszerint kötve az életárak növekedéséhez, sőt gyakran ellenkezőleg a földmivelés kifejlődése, kivált kitünőleg földmivelő országokban, az életárak növekedését nem szokta okozni. Képzeljük, hogy nálunk a tőkék szaporodnak, a kamatláb száll, és így a földmive-

lési befektetések mindenütt növekednek, a jobban instruált jószágok — kellő marhával, sertéssel s jó eszközökkel ellátva — jó trágyaerőbe jönnek, s hasonló téren hasonló munkával többet termelnek; azon földek, melyek most 5 magot alig hoznak, rendesen 10-et hozhatnak, s hogy ez így lehet, mutatja Anglia, Belgium, sőt Németország példája. Nemde valószínű, hogy az életárak nem növekednek, sőt meglehet, hogy lefelé szállanak! mert sokkal több jó a piacra; de a mellett a föld jövedelme növekedik; és becse az olcsóbb és sokasodott tőkéknél fogva is bizonyosan tetemesen növekednék. Látszik tehát, hogy a földadó időnkinti emelése végett idézett ezen okoskodás sem nemzetgazdasági, sem gazdasági tapasztalatokon nem alapszik.

De már ideje, hogy végezzünk, — és ezt a híres nemzetgazda J. B. Say ezen szavaival tesszük: „A legjobb pénzügyi tervezet az, mely legkevesebb kiadást igényel, és a legjobb adó a legkisebb.”

A

TISZASZABÁLYOZÁS

TÖRTÉNETE.

TISZASZABALYOK

TÖRTÉNETE

A

TISZASZABÁLYOZÁS TÖRTÉNETE ÉS NEMZET- GAZDASÁGI FONTOSSÁGA.

(Akadémiai székfoglaló beszéd april 2-kán. 1860.)

I.

Midőn első alkalommal van szerencsém a tisztelt Akademia előtt szót emelni, bocsánatot kérek, hogy beszédemben nem szorosan tudományos tárgy előadásával foglalkozom. — Azonban úgy hiszem, a tárgy, melyet választék, tudományos tekintetben is bir annyi érdekl, hogy ezen tisztelt Akademia becses figyelmét kiérdemlendi már azért is, mert egy hazai nagyszerű vállalat körül szerzett tapasztalatok eredményeit mutatja fel; oly vállalatéit, melyet hazai erők kezdeményeztek, folytattak, és Isten segítségével sikerteljesen be is végzendenek. E tárgy a Tisza szabályozása.

Érzem ugyan, hogy ezen fontos tárgy kellő kifejtésére nem oly szűk tér igényeltetik, mint a mit egy akadémiai beszéd megenged — melynek meg vannak az idő és türelem által szabott korlátai; — s így csak a főbb momentumok érintésére kell szoritkoznom: de felbátorított — e tárgyat itt a tisztelt Akademia előtt hozni szóba

— más akademiák példája, hol minden nagyobb szerű munkálatok, melyek honuk terén foganatosittatnak, éber figyelemmel kísértetnek, s a tudomány számára nyert tapasztalatok feljegyeztetnek. Ezen tárgyról értekezni kötelességérzet rendelé már azért is, mert valljuk meg az igazat: akkor, midőn más, tapasztalatokban és eredményben sokszorta gazdagabb nemzetek a tiszai munkálatokhoz képest kisszerű munkálatok sikerével kérkednek, és azokat sokszoros tudományos vitatások tárgyává teszik: e mind anyagi, mind tudományos tekintetben valódiilag nagyszerű eredményt még honfiaink is alig, a külföld pedig éppen nem ismeri.

Végtelen fontos eredményeket mutatott pedig fel a Tiszaszabályozás, mert:

Megmutatta mindenekfelett, hogy nemzetünkben van egy józan kitartó, következetes és fáradhatlan, életrevaló társulati munkásság, mely bármely körülmények, gyakran zsibbasztó befolyások között is, a végcél felé lankadatlanul törni képes volt;

Megmutatta, hogy műtani kivitel mellett is vannak hazai tehetségeink, melyek bármely nagyszerű vízi munkálattal mérkőzhető vállalatot tervezni, s következetesen kivinni tudnak;

Fontos tapasztalatokkal gazdagította a vízépitészeti tudományt; s

Végre nemzetgazdasági tekintetben e hazának, — annak termékenyebb és legnevezetesebb részében, — mondhatjuk szívében, aránylag nagy, egy kis királysággal felérő tért mentett és mentend meg, és adand át a nemzeti földmívelési iparnak, hogy az idővel a nemzeti készítés és jobblét hathatós tényezőjévé váljék.

Miért adjam képét magyar Tiszánknak, a Tiszának, mely a Kárpátok bércei közt eredve, fél Magyarország és Erdély vizeit magához vevén, keresztül kanyarogja hazánk végtelen síkságát, mindig visszakerengve, mintha megválni nem tudna tőlünk, s végre is a magyar alföld véghatáránál ömlik a hatalmas Dunába, hogy vele egyesülten megérintse azon pontokat, melyek nemzetünk fénykorában — századokon keresztül — a magyar állam kiépítő részeit képezték.

Miért adjam képét a Tisza völgyének, hisz ismerjük és szeretjük azt mindnyájan? a tudós történetbuvár ismeri azon fényes és gyakran gyászos napokat, melyeket itt élt nemzetünk; a geolog vizsgálta ezen hatalmas alluvium rétegeit; a természettudós növényzeteit; a gazda kiemerithetlen dús mély termő rétegeit; a költő hányszor éneklé lelket emelőleg szépségeit, melyeket csak mi magyarok tudunk kellőkép felfogni és megérteni? a nyelvész itt vizsgálta a nép között anyanyelvünk tiszta — romlatlan — erőteljes hangzatát. És mi tiszaiak, — kik, miként annyi századon át őseink, — ott születünk, ott éltünk, ott munkáltunk, ott örültünk és szenvedtünk, ismerjük ezen völgyben Tiszánkat még mint hegyi folyót, mely zúgva rohan, hogy megnyiljon előtte a nagy síkság, melyen magához karolja s ölében egyesítse a két testvér haza északon és keleten eredt vizeit. Naménynál a Szamost, Túrt s a Krasznát, Tokajnál a Bodroggal egyesült Latorczát, Laboreczot, Ungot, Ondovát, Topolyt, Kesznyéténél a Sajóval egyesült Hernádot, később a Zagyvát, Körösöket és Marost, hogy mindig növekedve és erősödve egy hatalmas folyammá váljék.

Tiszánk lassu, — de mély medrü — tekervényes folyásával tán a világ legszeszélyesb folyamai közé tartozik, mély — s hajózási tekintetben oly csatornát ké-

pez, mely még a legszárazabb nyáron is elegendő vízzel bír; azonban a ki nem ismeri természetét, s csak a nyári csendes időben nézi szerény és nyugodt folyását, alig fogja hinni, hogy — ha sebesen duzzadó árával előtör, gyorsan túl hágja partjait; a védgátak elkészülte előtt pedig mint tenger borítá a nagy síkságot, s egy több mint 200 geogr. □ mérföldet tevő termékeny területet tartott szeszélyes uralma alatt.

Milyen volt a Tisza völgye századok előtt: arról biztos adatokkal nem birunk*), azonban azon meggyőződésben lehetünk, hogy e folyam akkor is vízárral borítá síkságunkat; de viszont a felsőbb Tisza vidékén — oly téreken — melyeket a Tisza árja minden évben több mint fél öles magasságra borít, — láthatunk ugynevezett bogár-háttra szántott földeket, melyek kétségkívül bizonyítják, hogy ott valaha bizton szántható térek voltak, s az ily helyeken levő több százados tölgyek — a mocsár-tölgy fajból — ezen időt több század előttinek gyaníttatják.

Annyi mindenesetre bizonyosnak látszik, hogy midőn még hegyes vidékeink nagyobb, úgy szólván rengeteg erdőkkel voltak borítva: az eső és hóviz oly gyorsan, mint most — le nem szakadván, az áradások legalább a felső Tiszánál oly gyakoriak és nagyok nehezen lehettek.

*) Minden régiebb leírások — a Tisza völgyét illetőleg — tökéletlenek; annyi azonban bizonyos, hogy évezredet haladó iratokban a Tisza mint tekervényes folyam, a Tisza völgye mint árvízjárta mocsárokkal telt térség festetik. 449-dik évben II-ik Theodozius által Attilához küldött követtséggel utazott Priscus rhétor így emlékezik róla; sőt Ammianus Marcellinus is leírja, hogy a Tisza csavargós és mocsárokat nevelő folyam: „obliquatis meatibus... spatia lata et longa sensim praeterlabens... ubi pleraque humidioris soli natura, et incrementis fluminum redundantia, stagnosa, referta salicibus, ideoque invia — nisi perquam gnaris.“ stb.

Nem csuda, hogy szegény hazánkban — mely anynyi mostoha időket élt, mely folytonos harczok közt a nyugoti polgárisodás s kereszténység védbástyája volt, mely majd két századon keresztül viselte a török jármot, akkor, midőn más nemzetek a miveltség- és anyagi kifejlődésben gyors léptekkel haladtak, — nem gondolkozhattak komolyan a Tisza árjai elleni védelem nagyszerű munkájának megindításáról. Első nyomát látjuk e szándéknak VI. Károly német császár s magyar király uralkodása alatt. Az 1722-ki országgyűlésre a Tisza szabályozása iránt tervezet adatott be, mely kapcsolatba volt hozva a nagyszerű csatornázási tervvel, mely szerint a Tisza felesleges vizei egy részt a Tokajon alul fekvő Dob helységétől a hajdu városoknak és Debreczennek, — magába véve a Körösök vizét — Csongrádig vezettettek volna le; más részt kiterjedt a csatornázási terv a Tiszát és Dunát összekötő csatornára, és a Balaton s Fertő tavaknak a Dunába való levezetésére; de Szirmay állítása szerint*) e tervek az országos levéltárban feledékenységg-

*) Conferret multum ad impediendam exundationem solidorum aggerum, ex utraque ripa in majori ab ea distantia, sicut ad fluvium Padum in Italia cernitur, erectio, et aquarum per canales in adjacentes comitatus aquis carentes abductio. „Possidemus projectum peritorum hydraularum exterorum, hoc fine per „Carolum VI. Imperatorem advocatorum, in Comitibus anni 1722 propositum, de Tibiscisci derivatione versus civitatem Debreczen infra Tokainum inchoando ex possessione Dob ad oppida haydonicalia majora, inde ad Debreczen, dehinc ad Thur in „Körös, seu Crysium, usque ad Csongrád per 24 milliaria. De ejusdem Tibiscisci versus Jászberény derivatione, ab Ároktő versus Füged ad Bód in fluvium Tarna, „inde versus possessiones Eörs, Dozsa, infra Jász-Berény in fluvium Zagyva, inde „ad Szolnok usque ad Tibiscum per 8 milliaria. De Danubii Canali ad Tibiscum „dirigendo infra Vacium; vel Pesthinum versus Monor, inde declinando ad fluvium „Tápio, ad Zagyvam, usque Szolnokinum 15 milliaria. De alio Danubii Canali „instituendo infra Kalocsam versus Zombor per fluvium Mostonga Szabadkam versus, inde in Tibiscum per 8 milliaria. De beneficiis per hanc Tibiscisci et Danubii „derivationem procurandis. De lacnum Balaton et Fertő ad Danubium derivatione. „De mediis ad ejusmodi canales perficiendos adhibendis. Sed hoc quoque salutare „gratae memoriae regis nostri propositum in Archivo Regni oblivione consequutum „haeret.“

nek átadva hevernek. Azonban ezen országgyűlésre beadott tervezet vezetett annyi eredményre, hogy az 1723-diki országgyűlésen hozott törvény 122-dik §-ában meghagyatott a helytartóságnak, hogy az ország felvirágzására külföldi mérnökök által csatornázási stb. terveket készíttessen.

Már ezen idő előtti korból ismerünk egy részletes vízi munkálatot, melyet 1646-ban Rákóczy György velenzei és belga mérnökök terve szerint Zemplén megyében készíttetett, ez egy Tárkánynál a Tiszából kijövő s a Karcsva medrének felhasználásával Tokajig menő hajózható csatorna volt, mely által ott, hol még azelőtti években haszonvehetlen ártér terjedt, s még most is nagy részt ingoványok léteznek, akkor kellemes művelhető terrek léteztek. *)

A múlt század második felében — különösen Mária Terézia és József császár idejében — főleg az 1772-ki rendkívüli áradás következtében komolyan gondolkodtak a Tisza szabályozásáról, sőt nyoma van annak is, hogy Hollandból jött vízépitészeti mérnökök részletes terveket és javaslatokat készítettek; azonban — a Béga- s később a Ferencz-csatornát kivéve — nagyobb szerű munkálatok nem történtek. Még e század elején Torontál megye, az 1816- és 1817-diki rendkívüli árvizek alkalmával is tapasztalt vészes következményeket legalább a vidéken elhárítani akarván, szinte 25 évig dolgoztatott közerővel

*) *Ramum Karcsa non fuisse olim paludinosum, ostendit instantia Comitiss Melchioris Allaghy privilegium teloniale sibi in fluvio Karcsa a Mathia II. rege anno 1613 concedi supplicantis. Apparet ex eadem regios sales ex Tárkány directo alveo Tokainum per fluvium Karcsa devectos fuisse. Apparet meatum hunc Tibisci adductis ex Belgio et Venetiis hydraulis per Georgium Rákóczy cum concursu operarum Comitatus anno 1646 ita regulatum fuisse, ut amoenissimi ibi campi fuerint, ubi nunc tristi uligine stagna videntur.*

azon védtöltéseken, melyeknek segélyével hazánk ezen része a szárazföld legtermékenyebb földmívelési vidékévé alakult át.

Az általánosan és egészben létesítendő szabályozási munkálatokra nézve az első alap a feledhetlen emlékü József nádor által vettetett meg, ki a só árából annyi alapot eszközölt, melyből mind a Duna, mind a Tisza, egy — a magyar helytartó-tanácsnak alá rendelt, mappatio nevezete alatt ismert — mérnöki hivatal által, igen pontosan és részletesen felméréstett. Ezen nagy munka által oly részletes, pontos és tökéletes adatok gyűjtettek össze, hogy az azt szemlélő külföldi mérnöki tekintélyek által is a maga nemében olyannak ismertetett el, a milyennel Európa egy folyama sem bir.

Midőn már ezen becses munkálatok — több mint 12 évi munkásság után egészen hazai erők által — elkészültek, és alkalmat adtak sok ifju mérnöki tehetség kiképzésére: közbejött az 1844-ki és 1845-ki rendkívüli árvíz; a nagy pusztítás, melyet ez a Tisza mentén mindenütt, sőt az egész országban is okozott — a Tiszaszabályozás nagyszerű munkájának erélyes megindítása iránti általános óhajtást ébreszté fel.

Előbb is történtek ugyan egyes kisebb munkálatok, melyek közt legeredményteljesebb volt — mint említők — a Torontál megye által készített kisszerű, és csak kisebb áradatok ellen védő ugynevezett megyei töltések, s egyes, a só felemelt árából készített, és rendszerint nem sikerült átmetszések. Azonban egybehangzó egészbeni folyam-szabályozásról még addig komolyan szó nem volt. — Annak munkába vételéről ugyan már az 179¹-dik évi 67. t. cz. s az 1807 : 17. törvényczikktól fel az 1840-ik évi 10. t. cz. és az 1844. évi 9. törvényczikkig folytonosan intézkedtek, sőt az 1842. és 1844-ben munkál-

kodó országos választmányok is komolyan foglalkoztak azzal: mind e mellett a megindításra nézve valósággal semmi sem történt, mignem az 1845-diki rendkívüli árvíz után József nádor ezen év június hava 12-dikén a Tiszaszabályozás tárgyában a helytartó tanács néhány tagjaiból és e czélra meghívott tiszai birtokosokból álló értekezletet tartatott, melyben már akkor a magyar helytartósághoz a közlekedési osztály elnökéül kinevezett Széchenyi István gróf részt vett, és ekkor ezen fontos ügy életbe léptetését és vezetését — őt oly kitünőleg jellemző erélylyel, fáradhatlan buzgósággal, kitéréssel és gyakorlati tapintattal megindítá.

Csak a ki eleven emlékében tartja hazánk akkori autonomicus megyei életét, azon személyes szabadságot, melyet hazánk birtokosai élveztek, azon kölcsönös respectálását a különböző érdekeknek, azon jogot, melylyel mindenki birt az őt érdeklő tárgyakhoz szólni oly mértékben, minővel egy nemzet alkotmánya sem volt szerencsés birhatni, ítélheti meg, hogy az egész Tisza völgyét — mely 22 külön törvényhatósághoz tartozott — egy közös nagyszerű munka kiviteléhez rövid hónapok alatt egyesíthetni: oly kitünő és gyakorlott tapintatú egyéniség kívántatott, mint gróf Széchenyi, és azon közösségi hazafiúi érzet, s önkormányzati józanság, mely nemzetünknek annyi századon keresztül egyik fő jellemvonásához tartozott.

Miért jellemezzem tovább gróf Széchenyink e téren kifejtett tevékenységét épen ezen tisztelt körben, a magyar tudományos Akademiában, hol annyian vannak még, kik élő tanúi annak, mily erélylyel és tevékenységgel tudott ő legszentebb hazafiúi érzet által lelkesítve

kezdemenyezni, a kezdemenyezettet nagygyá nevelni, és erősíteni? Hiszen azt is, hogy nemzetünknek már évtizedek előtt megalapított akademiája — mely még a vizás körülmények súlya alatt is képes volt a szellemi haladás- és nemzeti erősödésért oly kitűnő sikerrel működni — neki köszönhetjük.

A végzet hatalma megengedé indítani gr. Széchenynek e nagyszerű munkát; de az alap, melyre fekteté, erősebb volt, hogysem, midőn már azt tovább nem vezethet, végkép megszűnt volna; és mi, kik mihelyt lehetett, ismét elfoglalók azon helyet melyre ő állított, hogy bevégezni segítsük a mit kezdemenyezett: úgy hisszük, ez által egyszersmind hálánk egy kis részét rovók le iránta, kinek a haza és mindnyájan annyival tartozunk.

Széchenyi elve levén semmit nem erőltetni, de a szabad vitatás által előbb előkészíteni, kifejteni és érlelni: azzal kezdé működését, hogy kiadta „Eszme-töredékek, különösen a Tiszavölgy rendezését illetőleg“ czimű munkáját, melynek szellemét illetőleg szabad legyen a következő pár sort idéznem, melyeket most is nem lehet eléggé minden magyarnak emlékébe hozni:

„Hogy Magyarország különös virágzásra emelhető: arról nem kétkedik senki, ki e hont ismeri. De hogy vajjon a magyarfaj képes-e, s fogja-e e hont legmagasb virágzásra emelhetni: azon igen sokan kétkednek. Hazudtoljuk meg ezeket, s legyünk meggyőződve, hogy kézfogás, vállvetés s bölcsesség által nincs oly szövevényes körülmény és viszony, mely közt üdülni ne lehetne.“

Egyszersmind azon gyakorlati szempontból indulván ki, hogy annak, a ki valamely ügy lelkiismeretes vezetését magára vállalá, első mulaszthatlan kötelessége megismerkedni a helyszínen a létező viszonyokkal, a tényező személyességekkel: azonnal beutazta a Tisza völgyét.

Ezután, hogy az érdekeltek magok hozzászólhassanak és intézkedhessenek saját ügyeikben: 1846-dik évi január 19-én Pestre hívta össze a már körútja alkalmával az 1840. X. t. cz. értelmében keletkezett társulatok és érdekelt helyhatóságok képviselőit.

1840: X. Ezen első gyűlés alkalmával vettetett meg alapja a szabályozásnak. Kimondatott, hogy az 1840. X. t. cz. értelmében a tiszavölgyi-társulat megalakult; az ügyek egységes vezetése végett megválasztatott a központi választmány, és egy tiszai szerződés iratott alá *), melyben meg voltak határozva a jövőbeli működések alapelvei, t. i. hogy a szabályozási költségek az érdekelt birtokok által, birtok és nyerendő haszon arányában fizetessenek.

1846-ban aug. 3-kán tartatott Debreczenben a második nagy gyűlés, mely a társulati belszerkezetet illetőleg a főbb elveket felállítá, a rendezés részleteit az időre bizá, midőn a társulat a gyakorlati téren szerzett tapasztalatok után biztosabban járhat el; addig is gróf Széchenyi és a központi választmányt hatalmazá fel a rendezési szabályok ideiglenes felállítására.

A központi választmányt Széchenyi S.-Patakon hívta össze, hol a társulat technikai, pénzügyi és beligazgatási ügyeinek rendezése dolgoztatott ki.

Ezután augusztus végétől fogva gr. Széchenyi és a központi választmány, a vidéki társulatok megalakításához fogtak; Dobon, T.-Füreden, T.-Beőn, Szentes- és

*) A Tiszaszabályozás megindítására nézve legfontosabb lépés volt ezen szerződésnek aláírása, mert ez volt a kezdet valóságos első határozott lépése; de nevezetes már azért is, mert ebben ki vannak fejezve azon egészséges gyakorlati és méltányos elvek, melyekre természetesen és az adott viszonyok szerint a munkát helyezni kellett; ezért mellékletben közlöm e szerződést, az első aláírásokkal egész terjedelmében. (Lásd a czikk végéni Függelékben. I. sz. a.)

Csongrádon, Szegeden, Ó-Becsén és Tittelben a megalakulást maga Széchenyi eszközölte; Ondova és Topoly vidékén, Bodroghözön, Hegyalján, Felső-Szabolcsban és Beregben a központi választmány tagjai jelenlétében hasonlóképp megalakultak a vidéki társulatok.

Már 1846-dik év sept. havában a munkálatok tetteleg megkezdettek, gr. Széchenyi szavai szerint az ásó- és kapához, a Tisza különböző vonalain legelőbb az alsó szabolcsi vizszerkezetben Dobnál nyultak, mely gát a társulat által, midőn egészen bevégeztetett, ünnepélyesen Széchenyi-gátnak neveztetett.

Az 1847. évi márczius 21-kén Pesten tartott 3-ik nagy gyűlés a belszerkezetet, technikai vezetést és pénzkezelést illető kidolgozott szervezetet véglegesen megalapította.

A társulati belszerkezet igen egyszerű, az adott viszonyokkal és a dolog természetével megegyező alapokra fektettetett.

A társulat egyetemes jogainak gyakorlása a nagy gyűlést illeté, mely állott minden vizszerkezet 3 küldötéből és a központi bizottmányból.

A végrehajtást a közp. választmány vezeté, melyet a közgyűlés 3 évre választott. A nagy gyűlésen kívül a közp. választmány intézkedett mindenben, örködött a vidéki hivatalok felett, szoros kapcsolatban állt az egyes vidéki választmányokkal.

Minden egyes vidéki társulat elnököt és választmányt választott.

A központi választmány mellett működött a közp. hivatal, melynek három osztálya volt: a közp. igazgató a kivitelt, a főmérnök a technikai szakot vezette, a központi könyvtartó a számadások és társulati pénztárak rendes vezetése fölött örködött, ennek megfelelőleg vol-

tak alkalmazva minden vidéki társulatnál: igazgató, mérnök és pénztárnok. A főmérnök alá voltak rendelve az egyes társulatok osztálymérnökei, kik kivétel nélkül honfiakból állottak. Az egész fölötti ellenörködés és felügyelet a gróf Széchenyi elnöklete alatt álló magyar királyi közlekedési bizottmányt — a helytartóság egyik osztályát — illette.

A szabályozásra nézve a kitűnő szorgalmu és alapos tudományu Vásárhelyi Pál terve — ki az 1846-dik év folyta alatt meghalálozott, és kinek helyét ideiglenesen Keczkés főmérnök foglalta el — nyert a társulat és a magyar kir. helytartó tanács részéről jóváhagyást; ennek felülvizsgálására és véleményezésére Paleocapa vízepítészeti kitűnő tekintély hivatott meg, ki az 1846-dik év nyári hónapjaiban beutazván a Tiszát, egy részletes munkában, melynek czime: „Vélemény a Tisza völgye rendezéséről“ adta be javaslatát.

Ezen gyűlésen rendeztettek az érdekeltség szerint a vizszerkezetek, számíttatott ki az összes szabályozási költség, és az érdekeltségek vizszerkezetenkénti hozzájárulása.

Ily nagyszerű munkára tetemes pénzerő előállításáról kellett gondoskodni. Első alapját képezé a szabályozási költségeknek az ő Felsége által a só felemelt árából — a szabályozási munkálatok egész idejére — évenként megajánlott 100,000 pft, azonkívül különös segélyként az első két évre engedményezett 100,000 forint. Ennek alapján a közgyűlés kölcsönt kívánt kötni, és addig is mig ez sikerülhet, gr. Széchenyi a báró Rotschild, Arnstein, Eskeles és Sina házaktól kölcsönzött 400,000 forintot. Hogy a jövőre nézve gondoskodva legyen: elhatározta a közgyűlés minden hold ártér után 4 év alatt fizetendő 1 forintot, tehát évenként 15 pkr befize-

tést követelni, melyről az önkénytes belajstromozás, és az 1840. X. t. cz. értelme szerint a nádori bíróságok által fejlesztett ártér után az illető birtokosok magokról kötvényeket adtak.

Az ilyképen rendezett társulati működés eredménye volt: az 1846-dik év végével, és 1847-dik év folyta alatt 31,160 $\frac{1}{2}$ folyó öl töltés-, és 4914 folyó öl átmetzésnek 383,176 ft 27 kr. költséggel történt készítése.

Az 1847-dik év végével Pozsonyban gyűlt össze az országgyűlés. Gr. Széchenyi érezvén szükségét annak, hogy ezen országgyűlés a vizek, különösen a megkezdett Tisza szabályozását előmozdítsa, úgy hitte, hogy erre nézve részint a szabályozást illető újabb kielégítő törvények hozatala, részint elegendő kútforrások megnyitása által legcélszerűbben intézkedhetnék; e czélból írta a tiszai ügyre vonatkozó 2-dik munkáját: „Véleményes jelentés a Tiszaszabályozási ügy rendezéséről,” melyben előadván az addig történetket, kijelöli a hibákat és szükségeket; kiemeli hogy ámbár a tiszavölgyi birtokosság az álladalomtól ajándékot nem kér: de folyamhajózási tekintetben szükséges, hogy az állam is járuljon a munkához, és lehetőssítse, hogy az érdekeltek kedvező kölesönt köthessenek.

Közbejövén az 1848-dik évi európai események: Tiszaszabályozást illető törvény nem hozatott, sőt mind az 1848-dik, mind az 1849-dik év folyta alatt — kevés kivétellel — nyugodtak a szabályozási munkálatok.

Az 1850-dik év kezdete a tiszavölgyi társulatot szomorú állapotban találta. A kir. biztos, a közp. választmány két elnöke, sőt a választmány szinte minden tagjai, és az egész központi hivatali személyzet — a főmérnök kivételével — a nagyszerű események következtében részint a haza határain túl, részint minden tevé-

kenységi lehetőségtől megfosztva *) minden központi társulati működés megszűnt. A vidéki társulatok tisztviselői még együtt voltak, de minden munkásságuk legfeljebb a már létesített munkák megőrzésére szorítkozott.

Ily körülmények közt jelentek meg az 1850-dik évi jul. 17-dikéről kelt határozmány és a jul. 18-dikáról kelt kezelési szabályok, melyek által kimondatott, hogy a Tiszaszabályozási ügyeket ezután a közmunkaminiszteriummal egyenes összeköttetésben levő közp. bizottmány fogja vezetni és a felügyeletet gyakorolni, meghagyatván a vidéki társulatoknak — majdnem az előbbi alapon belszerkezetök. Az akkori rendezés szerint egy ministeri biztos állíttatott a bizottmány élére gr. Szápáry József személyében; a technikai vezetés egy főmérnökre bízott; e helyre Heinrich Károly hazánkfia — előbb tiszaszabályozási osztálymérnök — neveztetett, ki 10 éven keresztül ernyedetlen szorgalommal, ügyszeretettel és alapos tudományos ismerettel tölté be ezen eddig minden

*) **A központi bizottmány tagjai:** 1) Az országos közlekedési bizottmány részéről: Gr. Széchenyi István ő nagyméltósága mint az országos közlekedési bizottmány elnöke; Szentiványi Vincze, helytartósági tanácsos.

2) Központi választmány részéről:

Elnök: Gr. Károlyi György.
 Alelnök: Patay József.
 Almásy Pál.
 Gr. Andrassy Gyula.
 Boronkay Albert.
 Gr. Dessewffy Emil.
 Gr. Degenfeld Imre.
 Drevenyák Ferencz.

Erős Lajos.
 Frank Antal.
 Illésy János.
 Léway Sándor.
 Lónyay Gábor.
 Lónyay Menyhért.
 Gróf Szápáry József.

3) Központi hivatal részéről:

Kovács Lajos. közp. igazgató.
 Keczkés Károly, ideiglenes főmérnök.
 Sasku Károly, közp. segédmérnök.

Reich Antal, ideiglenes közp. pénztárnok.
 Décsey Lajos, társulati ügyvéd.

hazai vállalatok közt legnagyobb szerű s legirigylendőbb mérnöki állomást, melyben a Tisza völgyének mindanyiszor közgyűlésileg is nyilvánított nagyrabecsülését, és őszinte köszönetét méltán kiérdemelte.

Ezen második korszak, mely 1850-dik év második felével kezdődött, és 1857-dik év kezdetéig tartott, — midőn t. i. a központi bizottmány is az oct. 9-én 1856-ban történt újabb kormányrendezés értelme szerint feloszlott, — az újabban felébredt tevékenységnek korszaka. Az első években ugyan a társulati munkásság eredménye lassú volt, de a részenként nyert siker kifejté azon élénk és életrevaló munkásságot, mely az 1855-dik évtől kezdve a mai napig a nagyszerű védmunkák közel bevégezéséhez vezetett.

Az 1850-diki határozmány szerint az állam vállalta magára az átvágásokat s a folyammeder-igazítás költségeit, azon természetes és igazságos elvből indulva ki, hogy a folyamigazítási munkák hajózási szempontból az államot illetik; azonban ezen munkáknál is a kivitel a vidéki társulatok és társulatilag díjazott tisztviselők és mérnökök által hajtatott végre. Továbbá évenként kaptak a társulatok védmunkáik vitelére előlegezéseket, melyek — holdanként és évenként, — a mentesített árterek után egy forintjával lennének visszafizetendőek.

Azonban ezen — a nagyszerű munkához képest csekély — egy pár százezer forintnyi előlegezés nagyobb eredményre nem vezethetvén, az egyes társulatok az érdekeltekre évenkénti befizetéseket vetettek ki, melyek segélyével egyes töltésvonalakat — hogy gyorsabban érjenek czélt — vállalkozóknak adtak ki. Ezen eszközök igénybevétele mellett már az 1856-dik év a legeredményteljesebbnek mutatkozott, mire nem kis ösztönül szolgált az 1855-dik évi rendkívüli árvíz, mely az

1830-dik és 1845-dik évi árvizet nagyságára nézve megközelítette.

Ily körülmények közt, midőn a szabályozási munkát mind inkább sikeresen kezdődött kifejlődni; s a társulati működés — a közp. bizottmány s különösen a technikai osztály erélyes vezetése és ellenőrködése mellett — mindenütt nagy eredményeket mutatott: jelent meg 1855-ben egy felsőbb rendelet, mely a Tisza azon mellékfolyóit, — hol már a társulati munkásság kezdett kifejlődni, s hol e vidékek eleitől fogva a tiszavölgyi társulathoz tartoztak, s annak kiegészítő részét képezik — kiszakítván a közös kapocsból, mindenik az illető egyes helytartósági osztály alá helyeztetett, és így megszűnt azon egység, mely minden ily munkálatok tervezete és kivitelénél annyira kívánatos; különböző kormánytestületek vevén át a mellékfolyók szabályozásának vezetését és külön mérnöki hivatalok készítvén a terveket, midőn egyik mellékfolyó szabályozása alig haladt: a másiké — hol a hivatalnokok ezen ügy iránt előszeretettel viseltettek — közmunkaerővel folytattatott.

Még inkább meglepte a Tisza völgye érdekelteit az 1856-dik évi oct. 9-én kelt patens, mely ismét új rendezést állít fel; tehát a vállalat keletkezése óta a harmadikat.

Szabad legyen összehasonlítanom e háromféle rendezés elveit:

A társulat alakulásakor a természetszerű alappal bíró közp. kormányzatot képezte az évi közgyűlés, és az ez által választott közp. választmány, — a mellette működő közp. igazgatóság, a közp. technikai hivatal-, és közp. számvevőség. A főfőlügyeletet a magyar helytartóság közlekedési osztályának elnöke gyakorlá. Itt tehát, mint ezen közp. testület tagjai névsorából — mit fentebb

láttunk — kitünik: azok folytak be az ügy vezetésébe, kiket a közbizalom arra felhívott, és kik birtokaiknál fogva a tiszavölgyi főbb birtokosok, és így a szabályozás legnagyobb érdekeltjei közé tartoztak. A felügyeletet egy a fejedelem által nevezett és a legfőbb kormányzattal egyenes összeköttetésben levő honfi vezette.

Az 1850-dik évi juliusi rendezésnél a közgyűlés, közp. választmány és országos hatóságok teendői egyesültek a cs. k. közp. bizottmányban, az annak élén álló ministeri biztos és főmérnök egyenesen leveleztek, évenként többször beutazták a társulatokat, megtekinték helyszínén a munkálatokat; viszont egyenes összeköttetésben lévén a ministeriummal és a legfőbb vízepítési hivattal, az ügyek kezelésénél mind fel, mind lefelé egyenes hatást gyakorolhattak, és megadák a kivitelnél a szükséges egyöntetűséget, s az idővesztés és akadály nélküli kivitelt e szervezet lehetővé tévé.

Az első alakuláskor megalapított rendszernél az érdekelttek által eszközölt választásból folyó és a leginkább érdekeltkekből álló központ, — mely egy részt az államfelügyelet, más részt a nyilvánosság és évi közgyűlés ellenőrzése alatt áll — különösen hazánkban, hol az önkormányzat annyira ki volt fejlődve, s úgy szólván nemzetünk jelleméhez tartozik, természetszerű és hathatós igazgatási eszközt szolgáltatott.

A második az 1850-diki határozvány szerint alakított központi bizottmány, a személyes felelősség és egyéni ügyszeretet által vezettelve, egy egészséges organismust képezett.

Az 1856-dik évi harmadik rendezés — mint a bevezetésben mondatik „a tiszaszabályozási munkálatok szoros összefüggése, — jövőre nézve azok vezetésegységét és felügyeletét illetőleg — különös intézkedést tesz

szükségessé, és a Magyarországra, s a szerbbánati vajdaságra behozott politikai szervezés folytán“ a munkálatok vezetését s a felügyeletet a polit. országos hatóságokra bizza: tehát, — miután a Tisza völgye a kassai, nagyváradi, budai és temesvári helytartóságokban fekszik — a patens bevezetésében említett egymásközi szoros egybefüggés végett, az 1. §. szerint 4 helytartóság s illetőleg annyi megyei hatóság közt, a hány a Tisza völgyén fekszik, osztatott meg. De a legfőbb vezetés gyakorlása is a belügy-, kereskedelem-, ipar és közmunka miniszterium által mindeniknek saját hatásköréhez képest osztatott fel.

Egyedül a műtani ügyekre nézve állítottatott fel saját központi igazgatóság Budán, mely a politikai hatóságok, — tehát 4 helytartóság útján — a kereskedelmi miniszterium alá rendeltetett.

Ezen harmadik rendezés, — mely a Tiszaszabályozás kivitelét 3 miniszteriumra, 4 helytartóságra, és annak minden tiszamenti megyei hatóságaira bizza, — részletesen átalakítá a vidéki társulatok belszerkezetét, melyek ezután consortium nevet nyertek; ez által VI. technikai osztály állítottatott fel, valóságos építészeti hivatalok, melyekbe beolvadtak az eddigi társulati mérnökök.

Ezen osztályok a következők:

I-ső osztály: Bereg, — T. Ujlaktól Csapig.

II-dik osztály: F. Szabolcs a Bodrogekkel, — Csaptól Tokajig.

III-dik osztály: A. Szabolcs, — Tokajtól Füredig.

IV-dik osztály: Heves, — Füredtől Csongrádig.

V-dik osztály: Csongrád, — Csongrádtól a Bánátig.

VI-dik osztály: Bács, — le Tittelig.

Ezen harmadik rendezés — melynek behozatala éveket és sok írásbeli munkát igényelt — eddig csak

annyiban változott, a mennyiben a közmunka-miniszteriumnak 1859 nyarán történt feloszlatásánál fogva a szabályozási munkálat a belügy-miniszterium alá rendeltetett; és így az azzal foglalkozó miniszteriumok száma egygyel kevesedett.

Az 1856-dik év végével — midőn a társulatok az 1855-dik évi rendkívüli árvíz következtében elevenen érezték az erélyes és egybehangzó cselekvés szükségét; midőn a kifejtett nagyobb munkásság, melyre az érdekeltek magán pénzügyi ereje elegendőnek nem mutatkozott, — de az újabb rendezés közelgő életbeléptetése iránt érzett aggodalmak is azon általános kívánságot támaszták a társulatokban, miszerint ohajtandó lenne oly hosszú szünet után, ha ismét egy tiszavölgyi nagygyűlés tartatnék, — a beregi, felső- és alsó-szabolcsi és a bodrogközi társulatok elnökei ez iránt folyamodással járultak Magyarország főkormányzójához, Albrecht főherczeg ő Fenségéhez, ki — ezen kérésnek engedve — engedélyezé a közgyűlés összehívását.

Ennélfogva majdnem 10 évi szünet után 1857-dik évi február 23-án ismét megtartatott a tiszavölgyi társulatok nagy gyűlése, melyen megjelentek az akkor fenálló és működő 14 szabályozási társulatok képviselői.

Mindjárt a tanácskozások megkezdésekor mindenkire örvendeztetőleg hatott a főmérnöki előadásból megérteni, hogy a közel mult 1856-diki munkaév nagyszerű eredményt mutatott, miután ezen év alatt 635,861 köböl föld mozdittatott a Tisza völgyén, mely majdnem annyit tett, mint az elébbi 9 évi összes eredmény, és majdnem kétszerte haladá azon földmunka mennyiségét, melyet a 200 millió frank tőkével tervezett suezi csatorna világtársulat egy évi teendőül magának kitűzött s mihez az egyiptomi kormány a szükséghez képest

25—60 ezer ember munkaerejét ajánlá fel évenként. Ily eredmények mellett — melyeket az eleven és ügyszerető vidéki társulati munkásság előállított — a közgyűlés köszönetet mondott a felosztatott központi bizottmány elnökének és a műtani osztály élén álló főmérnöknek.

A nagygyűlés tájékozván magát a még hátralevő nagyszerű teendőkről, s tekintetbe vevén a kivitelhez még szükséges nagy készpénz-áldozatokat, felszámítván az egyes társulatok már eddig is nagy terheit: elhatározá egy 15-től 20 millióig terjedhető közös tiszai kölcsön kötését.

E célra meghatalmazás adatott ki a közös képviselőkül választott gr. Andrássy Manó, gr. Dessewffy Emil, Őrgróf Pallavicini Alfonz és számomra, — meghatározván azon alapokat és föltételeket, melyekre a kölcsön köttethetik, — azon utasítást adá a meghatalmazottaknak, hogy mihelyt a kölcsön meg lesz alkudva: a tiszai érdekeltek, jóváhagyásuk megadása végett, nagygyűlésre összehivassanak.

Az 1856-dik évi octoberi patensre nézve a gyűlés a cs. k. Főherczeg főkormányzó Ő Fenségehez az iránt folyamodott: hogy az említett rendelet teljesedésbe léptetése a társulatok meghallgatásával s szerzett tapasztalataik alapján foganatosittassék és engedtessek meg, hogy az egy év múlva tartandó nagygyűlés az új rendezés iránti tapasztalásból meritett adatait és nézeteit a kormány elébe terjeszthesse.

Ezen gyűlés nevezeteseb végzése volt még: hogy miután az árterekre nézve Ő cs. k. Felsége által 1854-ik évi febr. 4-kén kimondott 15 évi adómentesség az alkalmazásban eredmény nélkül maradt: egy küldöttség szeresse össze ezen fontos tárgy iránti adatokat, s véleményét terjesztsze a jövő közgyűlés elébe.

A tiszai közös meghatalmazottak egy évi működés után 1858-dik évi marczius 11-dikére hívták össze a nagy gyűlést, eljárásukról és a kölcsönügyről jelentést tennők. Az 1857-ki nagygyűlésből fölterjesztett folyamodásban kifejezték a küldöttek mindazon magasb államszempontokat, melyeknél fogva ily nagyszerű és közérdekű vállalat az állam részéről egyenes segélyezésre méltó; kifejezé azon várákozását, hogy ha az állam magaolesó kamatra kölcsönözni nem képes: meg fogja engedni oly alaku kölcsön kötését, mely a létező pénzügyi viszonyok közt legjutányosb lehet az érdekeltekre nézve. Azonban a pénzügyminiszter a meghatalmazottak azon kérelmét, hogy sorsolási alaku kölcsönt köthessenek, egyenesen visszautasítá; noha már előbb Trieszt városának, a duna gőzhajózási társaságnak, kevésbé később a vasuti társulatok javára 40 milliót haladó sorsolás alaku kölcsön engedményeztetett. Azon későbbi kérésök, hogy törlesztési kötvények alapján engedtessek meg a kölcsönkötés, — nem helyeseltetvén, elébb a bécsi hitelintézet-hez, később a bécsi bank hypothecalis osztályához utasítottak a meghatalmazottak. Más kölcsönzési mód megengedve nem levén, kötött meg a bank igazgatósággal a bank zálogleveleiben, azok 95% két harmadára adandó előleg biztosítása mellett, 8 millió forint erejéig a kölcsön, mely azonban a szükséghez képest 15 millióig kiterjeszthető.

A nagy gyűlés — ámbár e kölcsön egyenes kamatja a $6\frac{1}{2}\%$ -et a törlesztési részleten kívül meghaladja — a kölcsönt elfogadá; azonban gondoskodni kívánt a saját maga terhére vállalt kölcsön czélszerű kezeléséről, és e szerint alkotá „a kölcsönügy iránti szabályokat,“ melyekben a dolog természetéből, az adott viszonyok ismeretéből folyó czélszerű, és a közös cél előmozdítására célzó

szabályok foglaltatnak, s e czélból közös meghatalmazottakat is választott.

Azonban a magas miniszterium által nemcsak ezen szabályok nem hagyattak helyben: sőt a közös meghatalmazottak működése is felfüggesztetvén, adatott egy kölcsöneljárási utasítás, melynél fogva a kölcsönügy, a társulatoknál, az egyes helytartósági osztályok közbejöttével, a bécsi cs. k. közönséges állam-törlesztési alap által kezelendő; és a budai helytartóság alá helyezett cs. kir. főfizető hivatal ismét a helytartóság útján áll a kölcsönügyre nézve a társulatokkal összeköttetésben; e mellett egy újabb rendelet által a kölcsön kamatainak behajtása a társulati pénztáraktól áttétetett az adóhivatalokhoz.

Az azóta szerzett tapasztalatok azt mutatták: hogy ezen úgy is terhes kölcsön kezelése oly hosszadalmas, miszerint voltak esetek, hogy az egyes társulatok télen kért kölcsönüket akkor vevék, midőn már a munkaév el is mult; és arra is volt eset, hogy a budai főfizetőhivatalnál levő kész pénze egy társulatnak, a tudósítás elkészése miatt, fél évig is hevert minden kamat nélkül. Az egyes társulatok befizetéseinek kezelésénél és számvitelénél az eddigi nagyszerű — a dolog természetéből folyó, megkönnyített — eljárás helyett olyan rendeltetett, mely miután a társulatok kevés hivatalos személyzettel vannak ellátva — a sok részletnél és írásbeli szaporított teendőknél fogva nem csekély nehézségeket támasztott. Szabad legyen remélnünk, hogy az érdekeltek, egy újabb nagygyűlésen, mindezen nehézségeken fognak tudni segíteni.

A kölcsönnek mindenestre azon nagy hatása volt, hogy a társulatok védmunkálataikat az 1858-ik és 1859-dik évben oly nagy erélylyel és szép sikerrel készítették,

hogy már a társulatok nagyobb része bevégzé töltései építését.

Ezekben igyekeztem előadni a Tiszaszabályozás eddigi történetét. Most lehető röviden érinteni kívánom a szabályozás műtani igen érdekes és tanulságos részeit; és végre megemlíteni a Tiszaszabályozás nemzetgazdasági fontosságát.

II.

A Tisza bizonyára Európa legsajátságosabb folyamai közé tartozik. Nincs folyam, mely a Tiszánál hosszabb és erősb kanyarokat képezzen; mert midőn a huszti mérczétől — tehát azon ponttól, midőn Máramaros megyét elhagyja — egész Titelig, hol a Dunába szakad, a folyamvölgy vonala 341,697 folyó ölet, azaz közel $85\frac{1}{2}$ mérföldet tesz: akkor a szabályozás előtti kanyarok szerint a Tiszameder hosszát mérve 666,016 folyó ölet, azaz $164\frac{1}{2}$ mérföldet kanyarog, s így a völgy hossza a folyam hosszához majdnem úgy áll, mint 1: 2-höz. *)

Alig van vízmeder, mely a folyam hosszához képest oly mélységgel bírna. Mert a midőn a Szamos beszakadásánál Naménynál 61 öl széles meder mellett közép vízmélysége 29', a Bodrog beszakadásánál Tokajnál szélessége 66°, közép mélysége 36', a Sajó beömlésénél

*) Ezen arányok a nevezetesebb pontokon következőleg állanak:

	völgy hossz.	kanyar hossz.		völgy hossz.	kanyar hossz.
Naménynál	54,108	83,824	Csongrádnál	233,876	467,750
Tokajnál	109,251	204,760	Szegednél	265,856	530,445
Kesznyéténél	131,211	248,718	Titelnél	341,697	666,016

Kesznyétenél szélessége 80° , közép mélysége 37 láb, a Körösöket Csongrádnál magába véve szélessége 97° , közép mélysége 33 l., a Marossal egyesülve Szegednél szélessége 97° , közép mélysége 36 l.; végre Titelnél szélessége 114° , közép mélysége 36 l. Hasonló nevezetes tünemény a Tiszánál annak áradási képessége, mert a legkisebb és legnagyobb vízszin közt következő nagyszerű különbségek léteznek:

Tisza-Ujlaknál	14' 5" 5'''
Naménynál	27' 0" 9'''
Tokajnál	27' 2" 0'''
Tisza-Fürednél	19' 11" 9'''
Csongrádnál	19' 4" 6'''
Szegednél	19' 5" 3'''
T.-Becsénél	18' 7" 3'''

Nem különben nevezetes ily nagy folyamnál az áradási gyorsaság, mert nem ritka dolog, hogy e folyam egy 24 óra alatt Naménynál 9', Tokajnál 4' 3"-t árad, holott hasonló idő alatt a leggyorsabb áradat Csongrádnál 3' 0" és Szegednél 2' 6" tesz, mely gyors áradásnak hasonló gyors apadás felel meg.

A szabályozás megkezdése előtt, midőn a folyam meder átmetszések által rövidítve nem volt, és töltések nem léteztek: sokkal csekélyebb volt az áradási és apadási gyorsaság, sok helyütt annyi hüvelyk volt, mint a mennyi lábat most mutat ott.

A Tiszánál ezen sajátságos tünemények könnyen megfejtethetők, ha a fő és mellékfolyók természetét vizsgáljuk. A tiszaszabályozás műtani osztály főnöke Herrich Károly ur, — ki, mint fentebb említém, ezen nagyszerű munkálatot egy évtizeden keresztül oly kitűnő sikerrel vezette, állított össze egy igen érdekes niveau-átnézetet a Tiszát és mellékfolyóit illetőleg, — melyet tudományos

tekintetben is fontosnak tartván, van szerencsém másolatban a tek. Akademiának benyújtani.

Ha e térképen szemléljük a Tiszának esési arányát, Naménytől — hol az első nagy mellékfolyóval egyesül — egészen Titelig, és viszont a mellék főbb folyók viszonylagos esésarányait; továbbá számításba vesszük, hogy nemcsak a Tisza, de minden mellékfolyók hány □ mérföld hegyes és bérczes terület légköri vizeit viszik hazánk igen kevés eséssel bíró síkságán, 160 mfdnyi kanyarokban a Dunáig: meg vannak fejtve ezen folyam rendkívüli tűneményei, meg van fejtve a rendkívüli árvizek oka.

Mig a Tisza Naményt elhagyja: már nemcsak a máramarosi havasok eső és hó-vizeit hozza magával: de a Szamossal egyesült Kraszna, Túr és Batár, a szatmári, ugocsai vidék és felső Erdélyország vizeit is egyesíti magában. Innét a folyam a szabolcsi emelkedések miatt északnak folyni kénytelenítettvén, Csaptól Tokajig ismét déli irányt vesz, és ott a Bodrogot képező Latorcza, Szerenye, Csaronda, Ung, Laborcz, Ondova, Tapoly hegyi folyókban Bereg, Ung és Zemplén karpátainak vizeit viszi a tokaji hegy sziklás aljánál a kanyargó Tiszába; Kesznyéténél ismét a Hernáddal egyesült Sajó, — Abauj, Sáros, Szepes és Borsod vizeit; Csongrádnál közép Erdély és Bihar vizeit a Körösökkel egyesült Berettyó és Ér folyamok, és végre Szegednél a déli erdélyi vizeket a Maros egyesíti a Tiszával. Mindezen mellékfolyamok — mint a térképen látható — a Tiszához képest rendkívüli nagy eséssel, tehát sebességgel bírnak; még pedig midőn a Tiszaesése minden 100 ölre a legnagyobb vizállás mellett is — az 1845-ki viz szerint T.-Ujlaktól Naményig 8^{'''}, Naménytől Tokajig 5^{'''}, Tokajtól T.-Füredig 3^{'''} 2^{'''}, T.-Füredtől Szolnokig 1^{'''} 2^{'''}, Szolnoktól Csongrádig

2''' , Csongrádtól Szegedig 1''' 8''' , Szegedtől Titelig 1''' 9''' tett: akkor a Szamos az Ilobai mérczétől beszakadásáig 17''' 3''' , a Bodrog azon ponttól, midőn a többi vizek beszakadásánál e névvel neveztetik, Tokajig 3''' , a Sajó 32''' , a Sebes-Körös Gyantától torkolatáig 16''' 2''' , a Maros Vésztőtől a torkolatig 20''' 2''' esést mutat. A Tisza — mely a huszti mérczénél a tengerszine fölött 505' 4" 4''' vonalnyira van, — a Dunába ömlésénél még 218' 9" magasságú.

Természetes e szerint, hogy minden tavaszi olvadás, minden nagyobb általános esőzés felduzzasztja a Tiszát; nagy tél után pedig egyszerrei olvadás — kivált egy langyos déli széllel jövő általános eső után, mely egyszerre hozza le minden mellékfolyók vizeit, rendkívüli gyors áradásokat okozhat; és ismét természetes, hogy míg töltések nem védék a vidéket: a gyors ár a nagy sikság minden alatt fekvő vidékeit — melyek 2,766,678 holdnyi területet tettek — vízzel borította;*) és midőn ezen tért az ár ellepte, ha már a Tisza apadásnak indult is: a vissza folyó viz, kivált az alsóbb vidékeken, hónapokon keresztül táplálta a folyamot, s midőn rendkívüli körülmények jöttek közbe — mint tavasszal a Tisza mellékfolyamai területén egyszerrei olvadás vagy nagyobb területeni esőzések: az áradat rendkívüli és nagyserű pusztításokat okozott.

Fel ismerve a baj okait: a dolog természete szerint meg volt mutatva az orvoslási mód. A feladat volt: egyrészt — a hol csak lehetséges — átmetszések által a folyam hosszát rövidíteni, és így az esést növelvén, ez által sebesebb lefolyást eszközölni, más részt töltések által

*) 1772. 1813. 1816. 1817. 1830. 1844. 1845. 1853. 1855-dik évek az utolsó rendkívüli árvizek idejei.

gátolni, hogy a 200 □ mfdnyi területen a vizek el ne oszolhassanak, s a folyamnak folytonos táplálékául ne szolgálhassanak. Azonban tekintve a gyakran rendkívülileg összejött vizek tömegét: a töltések a partoktól oly távolságra terveztettek, hogy a rendkívüli víztömeg a rendes medren kívül is a két parti töltés közt szabad lefolyást nyerhessen.

Vásárhelyiig a mérnökök többnyire rendkívüli orvoslási eszközökről gondolkoztak, s több tervezet, — mint p. a Vedresé és Lammé, oda czéloztak, mikép lehetne a Tisza mellékfolyóit p. a Szamost a síkságon keresztül valamely alantabb pontra vezetni? Beszédes ismét a kerecsen-komorói átmetszés által a Tisza északfelé menő folyását kívánván megszüntetni: inkább csak részletes empiricus terveknek mondhatók.

Valóban józan és okadatolt számításon alapult tervnek mondható a Vásárhelyié, ki 101 átmetszés által kívánt a főfolyamnak nagyobb esést adni, s viszont a partokon emelendő töltések által a Tisza völgyét áradattól mentesíteni.

Paleocapa véleménye oda járult: a Tiszán a kisebb számu de nagyobb kanyarok átmetszését készíteni el, és partjától mindkét oldalra legalább 200 öl, összesen legalább 400 ölnyi távolságra erős és magas — a legmagasb rendkívüli árvíz színe felett $3\frac{1}{2}$ lábbal magasb — töltéseket emelni. Midőn azonban 1850 után Herrich ur vette át ezen ügy vezetését, és a tervek felülvizsgálata a Tiszát több ízben beutazott kitűnő mérnöki tekintély, és a Tiszaszabályozás iránt mindig élénk részvétet tanúsító Pasetti miszteri tanácsos urra bizatott: a miniszterium beleegyezésével a két terv előnye egyesítettett, a Paleocapaféle töltéskészítési mód a Vásárhelyi lehető legtöbb átmetszések ásatási munkájával.

Az átmetszési munkák a felső Tiszán nagyobb részt egészen sikerülteknek mondhatók, s a nagyobb esés, de a földrétegek kedvezőbb természete is majdnem minden átmetszést rövid pár év alatt sikerültté tévének. Az alsóbb vidékeken — kevés kivétellel — az átmetszések, ha lassan is — képezik magokat; de mindenesetre az árvizek gyorsabb levezetésére már is nagy befolyással vannak.

A Tokajon alul fekvő átmetszések, de különösen azok, melyek Szolnokon alul készítettettek, — hogy valódi nagyobb hatást gyakoroljanak, még tetemes költséget fognak igényelni; szükséges azokat a Tisza legkisebb vizszinéig mélyíteni, mire a kotrógépek jó szolgálatot tehetnek,*) sőt a nevezetesebbeknél vízvezető művek (Buhnenwerke) által kiképzéseket elősegíteni; mit azonban eddig létesíteni nem lehetett, mert azon évenkénti 2—3 százezer forintnyi dotatio, melyet a kormány az átmetszésekre eddig engedményezett, sem a munka nagyszerűségével, sem a töltés-emelés gyors előmenetelével arányban nem állván, ily munkálatok a kívánatok sorába tartoznak.

A fő felügyelő urnak igen érdekes összeállítását van szerencsém másolatban a tek. Akademiának bemutatni, mely mutatja a Tiszafolyam hosszát és esését a szabályozás előtt, — az eddig kivitt átmetszések, a Vásárhelyi terve, és végre a Herrich által kiszámított lehető legnagyobb rövidítés szerint.

Ezen kiszámítás alapján mondhatjuk, hogy T.-Ujlaktól — hol a Tisza a hegyes vidéket elhagyván, elveszti hegyifolyam természetét — a szabályozás előtti állapotban 638,835 ölnyi hosszúságban kanyargott Tite-

*) Jelenleg két gőzkotrógép van alkalmazásban.

lig, a jelenleg már kivitt átmetszések szerint, az átmetszéseken keresztül 474,734 ölet kell haladnia: tehát a rövidítés 164,101 ölet, azaz 41 mérföldet tesz. A zöld vonal ábrázolja a Vásárhelyi terve szerint 101 átmetszés által létesíthető rövidítést, mi már 243,283 öllel, azaz majd 61 mérfölddel rövidítné a folyam hosszát. Végre a sárga vonal mutatja a Herrich által kiszámított lehető legnagyobb rövidítést, mi 300,888 öl, azaz 75 mf. hosszú vonalt tesz. Ezen érdekes térkép egyszersmind helyről-helyre a meder mélységét, a part magasságát, a legkisebb s legmagasabb vizállásokat nemcsak kijelöli, de számokban is kifejezi.

Azonban úgy hiszem, ha a Tisza átmetszései mind egész kiterjedésben elkészülnének is, és ki is képeznék magokat: folyamigazgatásokra mindig szükség leend, mert ezen nyert esésnél is még folyton képződnének idővel új kanyarok.

A Tiszaszabályozásnak a megálapított tervek szerinti kivitele ellen két alaposnak látszó ellenvetés tétetett:

Az első, sok oldalról támasztott ellenvetés volt: ha a Tisza roppant víztömege két töltés közé szoríttatik, mulhatlanul fel fogja medrét iszapolni, és így azon félelmes állapot, mely Hollandban a Rajnánál s Olaszthonban a Pónál szemléltetik, a Tiszánál is elő fog állani, miszerint a töltéseket folyton fog kelleni emelni és erősíteni, és végre a folyam ugyszólván a sikság lakói feje fölött fog folyni. Azonban ezen félelmet eloszlatá a tapasztalás, mert 1858-dik évi január 14-kén, és május 1-jén, az egész 160 mfdnyi vonalon, midőn rendkívüli kis víz volt, egyszerre meghatározatván a folyam medre: azon örvendetes eredmény mutatkozott, hogy — az 1842-dik évi szeptemberi általános meder meghatározáshoz hasonlítva — nemcsak minden előbbi mélységek meg voltak: de —

hol az átmetszések már jobban képződtek — a meder általában mélyebbnek találtatott.

A második aggodalom volt az, hogy ha majd a két part nagyobbrészt két töltés közé leend szorítva: a nagy vizek ezen mesterséges partok közt meg nem férhetvén, a töltések fölébe emelkednek. Az eddig szerzett tapasztalatok azonban itt is ellenkezőt bizonyítottak. Mert, — mint a vízmérczék folytonos kimutatása bizonyítja, — miután az áradatok kénytelenek megférni a töltések közt, segítve az átmetszések által is: sokkal gyorsabban folynak le, s egy áradat lefolyik addig, míg a másik utána indul, s ugyszólván, egyik áradat habja a másikat utol nem éri, és így össze nem tornyosul; holott előbb az első tavaszi árvíz, midőn p. a Szamos árja jött: a közel magasb Tiszaparról, a fokokon, a mélyebben fekvő teknőalaku roppant ártérre terült szélyel; s alig hogy ezen ár elmulván, apadni indult a Tisza: a fokokon vissza kezdett folyni az ártérről a víz, és a Tisza medrét magasan tartá. Ily állapotban kapta p. a Bodrog vagy Sajó árja; s a majdnem telt Tisza ismét könnyen kiáradt, s ismét megtölté 200 □ mfdnyi víztartóját. Innét volt, hogy előbb Szolnok, és különösen Csongrád és Szeged vidékén az árvizek sokszor három hónapig is tartottak, holott már most is, ha gyakrabban s gyorsabban árad: gyorsabban is apad a víz, annyira, hogy mikor a másik ár jő, rendszeren már az első lefolyván, kevésbé telt medret talál, s abban könnyebben megfér, mint előbb.

De az egész víztömeg kénytelenítettvén a töltések között hagyott téren lefolyni: már ez által is sebesebb lefolyást nyer, és a mint már kezdjük tapasztalni, a folyam medrét szélesbíteni, s általános mélységét növelni igyekszik.

Ezen állítást a cs. k. központi műtani felügyelőség-

nek érdekesen összeállított vizállási táblái — melyek 10 éven át a Tisza mentén 12, és most 31 helyütt jegyeztettek — mindennapi eredményt ábrázolólag tagadhatlanul bizonyítják.

Ezen igen érdekes 10 évi vizállási táblák mind a 12 ponton — az év minden napján — mutatják a vizállást, oly részletesen, hogy a néhány hüvelyknyi emelkedés vagy esés rajta szemlélhető; a szabályozás által eszközölt — a folyam egész hosszában érezhető — gyorsabb vizlefolyásról, és így a szabályozás már eddigi sikeréről is meggyőzik a táblák első tekintetre a vízépítési tudományban járatlant is. Annyira érdekesnek tartom ezen összeállítást: miszerint méltán tehetné ez tárgyat egy külön akadémiai előadásnak.

Örvendetes nemde a már eddig műtanilag is nyert eredmény? de azért a tiszaszabályozási munkálat messze áll még végeredményétől. Ámbár több mint másfél millió ölnyi ártér van mentesítve; ámbár a védmunkák — a töltések által — a Tisza völgye nagyobb részén elkészültek; noha számos átmetszés ásatott ki: még igen sok teendő van hátra, és még távol van azon eredmény, melyet gróf Széchenyi jövendölt, miszerint „idővel a Tisza völgye egy termékeny kies kert leend.”

Mert nem elég az, hogy az áradatot zabolázzuk, és így a töltések mindenütt meglegyenek; ez csak az alap, melyre építhetünk, ez után következik a mentesített téren fenmaradt mocsárok- és mélységekben összegyűlt hó és eső-vizek lecsapolása és kiszárítása; és végre valódi kertté a Tisza völgye csak akkor leend, ha a jövő nemzedék a szabályozási munkának a rétöntözési munkálatokkal felteendi koronáját, s eléri azon örvendetes állapotot, miszerint a zabolátlan víz, — mely nekünk

átok volt — a jövő nemzedéknek egészen hatalmába kerülván, áldásává válhassék.

Némelyek a szabályozási munka sikere felett még most is kétkednek, ezeknek a nagyobb árvizek idejében történt töltés-szakadások szolgálnak állításaik indokául. Azonban az ily szakadások még eddig ott jöttek csak elő, hol még a nem régen épített töltések nem üledtek s így nem erősödtek meg kellőképp, vagy hol nagy szelek alkalmával a habverések a töltéseket elszaggatták; tehát ha a töltések megülednek, az előtérn fűzesekkel tett ültetések megerősödnek és a töltéstest meggyepesedik: ily veszély valószínűsége mindinkább csekélyebb lesz. De e bajon jól alkotott és kezelt gáttörvények is segíthetnek. Hogy a jelenleg létező gáttörvény nem minden részeiben felel meg a czélnek, s a létező viszonyokhoz kellőleg nem alkalmazott: azt az utóbbi évek tapasztalata bizonyítja. Elég legyen e helyen azt kiemelni, hogy midőn a régi gyakorlat szerint minden árveszély esetében, úgy mint a tűzvésznél, minden közel fekvő helység előjárósága köteles volt kellő számban, és díj nélkül a közveszély elhárítására azonnal közremunkálni: az új gáttörvény szerint előbb a rendesen messze fekvő politikai hatóságot, a megyefőnökséget és szolgabírói hivatalt kell felkérni segélyért, és ez csak kész pénz fizetés mellett rendelheti ki a segélyt.

Lehetnek rendkívüli körülmények, melyek a legbiztosabbnak látszó számítást is meghiusítják; így a még eddig tapasztalt legmagasb árvíz felett fél öllel emelt töltések sem fognak rendkívüli esetben elegendőknek találatni, kivált ha a bérczeken mindinkább tapasztalható erdőpusztítások még inkább elharapóznak, vagy nagy jégtorlások támadnak. Azonban az emberi ész és a tapasztalat mind inkább halad előre; minden bajnak fellelik orvos-

lási módját. Úgy hiszem, nincs oly áldozat, melyet egykor az anyagilag megerősödött Tisza völgye saját biztonságára végeztetni képes ne lenne.

Nevezetes előmeneteleket tesz a vízépitészeti tudomány is, többek közt 1856-ik évben május hóban a Loire, Rhone és Saône rendkívüli pusztító árvizei folytán III. Napoleon a vész helyszínén oly intézkedéseket tett, melyek a vízépitészet védművei előállításában új irányt adhatnak; ezen eszme lényegileg nem más, mint a folyamok szabályozását a baj eredeténél kezdeni, azaz, a víztömeget az általszabályozni, hogy mind azon völgyek nyílásánál, melyek a hó és esővizeket nagyobb bérzterületekről lehozzák, építtessenek olcsó keresztművekből álló zárgátak, melyeknek segítségével azon víztömeg, mely most egyszerre lerohan, tavakat képezve, több napra osztatnék fel. *)

Minden egyes ponton eddig teljesített munkákat részletesen felmutatni és elősorolni, előadásom korlátai nem engedik: de hogy nyoma legyen erőfeszítéssel szerzett eddigi eredményeinknek: hogy az, ki tudni kívánja részletesen, milyen stadiumban volt a szabályozás ezen század 6-dik tizedének kezdetén, azt Akademiánk könyvtárában fellelhesse: van szerencsém benyújtani 14 abroszon a Tisza völgye részletes térképét, melyen az 1860-dik évi állapotnak megfelelőleg minden kész töltésvonal és átmetszés be van jegyezve.

E szerint még hátra van töltésezési munkából: a bal parton Tisza-Becstől a Szamosig, és Naménytől Szent-Mártonig; a jobb parton Adonytól egy részt Csapig, és az összes Latorcza munkálatok; lentebb a balparton Rakamaztól T.-Lökgig, a jobb parton Szederkénytől Halá-

*) Az 1857-dik évi februáriusban tartott tiszavölgyi nagy gyűlésre beadott főmérnöki jelentésnek ide vonatkozó szavai a II. alatti függelékben foglaltatnak.

szig; még lentebb a balparton az örvény-abádi öböl, és a bal s jobb parton a szolnok-csongrádi vonal; továbbá a Csány és Algyó közti hézag, e mellett a petrovoszello-földvári ártérek, s a határőrvidékiek még mentesítendőek.

Az eddig mentesített területek :

	hold
Az I-ső vízépitészeti osztályban „	70,009
II-dik „ „ osztályban Bodrogközön	185,000
„ „ „ Felső Szabolcsban	100,000
A III-dik „ osztályban Alsó-Szabolcsban	331,980
„ „ Berettyó vidékén	81,365
„ „ Taktaközön	41,336
A dobi Polder mentesített „	10,000
Dob-Urkumi ártér „ „	817
A IV-ik vízépitészeti osztálynál Jász-Kisérnél	147,379
„ „ Török Szt.-Miklósnál	29,000
Az V-ik osztályban T. Mindszent vidékén	20,000
„ „ Mindszent Apafalva	84,901
„ „ Csongrád vidékén	4,566
A VI-ik „ osztályban jobb parton	11,000
„ „ bács-torontáli, még a régibb töltések által mentesített tér	388,600

összesen : 1,706,102 h.

Ehez nincsen számítva a csongrádi — már féligmentesített 30,000 holdnyi terület.

A belsatornázási és lecsapolási munkálatok már több helyütt megkezdettek, s a töltések mentében tiltók épülnek. Lehet mondani: a töltés előtti tér az egész Tisza mentén mindenütt fűzesekkel ültettetik be, hogy az árvizek alkalmával a habverés hatalma — a töltések ezen rongáló ellensége végkép megtöressék.

Még vessünk egy futó pillanatot az eddigi munkaeredményre, a mennyire azt a kéznél levő adatok után összeállíthattam. Ezen már eddig teljesített munkaeredmény adhat csak némi fogalmat a vállalat nagyszertüsé-

géről, az eddig eszközölt eredményről, és ez igazolandja leginkább a beszéd elején mondott azon állítást: hogy van nemzetünkben egy kitűrő és következetes társulati munkásság élénk érzete, mely nagyot teremteni már eddig is képes volt.

Készült munka 1850-dik évig.

Töltés munka az új osztályok szerint:

Társulatok nevei	Töltés a jobb	a balpar-ton	összesen	kőb-ölben	került o. forintba
	folyó ölemben		f. ölemben		
I. oszt. Bereg-Ugocsa	29,727	" "	29,727	136,894	211,079
II. " Bodroglköz-Felső-Szabolcs	62,466 $\frac{1}{2}$	42,054	104,520 $\frac{1}{2}$	542,561	1,408,334
III. " Alsó-Szabolcs	14,396	58,964	73,360	486,132	1,344,951
IV. " Heves 3 társulat	44,530	27,128	71,658	510,339	1,266,648
V. " Csongrád	33,360	44,274	77,634	598,732	1,188,425
VI. " Bács	15,328	4,201	19,529	210,977	381,941
összesen :	199,807 $\frac{1}{2}$	176,621	376,428 $\frac{1}{2}$	2,485,635	5,801,378

Átmetszési munka az új osztályok szerint.

Társulatok nevei	átmetszés hossza	kőbirtalma	került	rövidített a folyam
	folyó ölben	kőbőlben	osztrák forintba	folyó ölben
I. osztály : Bereg-Ugocsa	3,542	42,894	146,743	18,383
II. " Bodroglköz-Felső-Szabolcs	4,782	61,424	169,574	24,575
III. " Alsó-Szabolcs	8,092	98,554	321,087	31,806
IV. " Heves 3 társulat	9,394	153,827	551,848	56,642
V. " Csongrád	4,691 $\frac{1}{9}$	56,473	348,392	13,888 $\frac{1}{2}$
VI. " Bács	9,778	131,261	453,434	21,470
összesen :	40,279 $\frac{1}{2}$	544,432	1,991,078	166,765 $\frac{1}{2}$

Tehát végeredménykép látunk:

	Hossz. folyó ölben	kőbirtalom köbőlben	került	
			forintba	krba
Töltés munka 94 mértföldre	376,428 $\frac{1}{2}$	2,485,635	5,801,378	25
Átmetszési munka "	40,279 $\frac{1}{2}$	544,432	1,991,078	18
összesen :	416,708	3,030,067	7,792,456	43

De nem kell elfelednünk, hogy a mellékfolyókon tett még azon munkálatok is, melyek akkor tétettek, midőn még a tiszai társulatokkal kapcsolatban és egy vezetés alatt voltak, kimaradtak a főntebbi összegekből. Ilyeneknek tudjuk az Ondovait s Toplyait, hol 26,740 öl hosszú töltés készült 116,757 öl köb tartalommal, és a társulati csatorna 6,228 folyó öl 39,668 öl köb tartalommal; a Kőrös-Berettyónál 9,600 folyó öl töltés a csatornákkal 56,303 öl köb tartalommal; a torontáli régibb időkben készült töltések itt számításba nincsenek véve.

Annai bizonyos, hogy összevéve a Tisza és mellékfolyói szabályozására: eddig — a régi munkákat nem számítva — legalább 3 ½ millió köb öl föld mozdíttatott, közel 10 millió forint költséggel. Azonban a főmérnöki 1857-diki jelentés után — a torontáli munkákat kivéve —

minden töltésezési munkálatok	5,912,000
a czélszerű átmetszési munkák	959,000

összesen: 6,871,000 öl

köb munkát igényelnek. *) E szerint arra, hogy minden lehető töltés és átmetszési munkák megkészüljenek: a munka fele teljesítve lenne — ide nem értve a belcsatornázási és kiszáritási munkálatokat; noha vannak egyes öblök, melyeknek eltöltésére akkor kerülné a sor, midőn már a földnek becse tetemesen növekedett; némely fentebb fekvő helyeken pedig, ha a folyammeder ezután is annyira javúlna, mint eddig javult: úgy a töltésezés el fogna maradni.

Ha azt vesszük fel, hogy a Tisza és mellékfolyói szabályozása eddig 10 millióba került: bizonyára nem hibázunk, ha a jövő töltésezési, átmetszési, belcsatorná-

*) Részletes kimutatás a III. számú függelékben található.

zási és kiszáritási költségeket még egyszer annyira teszszük, ennyivel azután az egész roppant tért a mivelés számára mentesíteni lehet.

III.

Minő nagyszerű az összes szabályozási munka! ki-tüntetik a fentebb előadott számok, melyek kimutatják, mennyi teljesített már eddig, s mennyi van még hátra. Ezen számok már eléggé tanusítják a feladat nagyságát.

De minden vállalatot nem annyira a teljesített munka összege és annak nagyszerűsége, mint az általa elért siker tesz valódi fontossá. Ki fogja tagadni, hogy a Semeringen keresztül vezetett vasút igen nagyszerű, s műtani szempontból egy a maga nemében? a kiadott milliók tekintetében is — melyek a Tisza szabályozására kiadott és kiadandó összeget háromszor felülmúlják — páratlan; de az eszközlött sikerre nézve mit eredményezett? Megmutatta a technica, hogy tud vasutat vezetni a havason keresztül ott, hol pár órányira balra térve a sikon kényelmesen és aránylag csekély költséggel mehetett volna. A drága vasut fentartási költségei s a magaslatokon szállításnál az üzleti nagy kiadások előbb-utóbb oda vezetendik a saját érdekét jól értő vassúttársaságot, hogy az áruszállítással csakugyan a sikra fog kimenni, s az, mi számos milliókba került, talán csak a munka nagyszerűségét bámuló utasok szállítására szolgál. Egy ily munka tehát nagyszerű a teljesített művekben: de silány egyenes következményeiben. Az útas, ha látja a semeringi nagy viaductokat, melyekkel völgyeket hidaltak át; a folytonos alagútakat, melyekkel a havasok mélyébe hatoltak: bámulat ragadja el az építészeti kivitel nagyszerűsége iránt; ellenben a nemzetgazda kezébe veszi a

tollat s számba veszi, mennyibe került, azaz: a nemzeti vagyonból mennyi tőkeérték ruháztatott itt be, és azután — összehasonlítva a nemzetgazdasági tekintetbeni hasznosságával — mondja ki felette az ítéletet, ha vajjon nemzetgazdasági tekintetben nagyszerű, silány, vagy éppen káros munka-e? Ellenben az útas, ki legelőször látja Tiszánkat, kivált rendes vizállásnál, legelőbb szemléli töltéseit, vagy megtekint egy átmetszési munkát, úgy jár vele, mint azon nagy és befolyásos idegen úr, ki megpillantván a Tiszát, — holott többször magyaráztam neki társaimmal a tiszai munkák fontosságát, — kicsinylőleg és vállvonítva mondá: ezt a vizecskét nevezi ön folyamnak, és ezek a töltésnek nevezett földhányások önök előtt nagyszerű munkák? pedig ugyanazon úr mondá más alkalommal egészen elragadtatva a Semeringről: „mily nagy eredmény, hogy most ott zúg a locomotiv, hol elébb sasok fészkeltek!“ Az igaz, hogy majd 160 mértföldnyi vonalon a folyó két partján húzott néhány lábnyi magas töltések által eszközölt eredményt nem lehet ily költői képben kifejezni; legfeljebb is azt mondhatnók, hogy — hála istennek — hol előbb örökös léget rontó mocsárok terültek szét: most szántunk-vetünk. De elégedjünk meg ezzel, mert az saját szorgalmunk és munkásságunk eredménye, mely hazánk legtermékenyebb terén a földmívelésnek egy nagy kiterjedésű területet hódít meg; a haszon aránylag csekély költséggel elérhető, és idővel nemzetgazdasági tekintetben hazánk és nemzetünk erősödésére szolgáland.

Lássuk tehát, minő kiterjedésű tér vízmentesítését tűzte ki magának ezen vállalat az összes Tisza völgyére a mellékfolyókkal együtt?

A gondosan készített ártéri térképek és mindenfelé húzott lejtmerési vonalak szerint az összes ártér Ugo-

csa megyében fekvő Verőcztől egész a Dunáig teszen 2,766,678 holdat, még pedig felvéve a megyék előbbi felosztását: ezen ártér — az 1848-ki megyei területek szerint = következőleg oszlik el:

Szám	Megye	Ártér 1200 □ öles holdakban
1	Ugocsa	82.846
2	Beregh	239.258
3	Szathmár	456.950
4	Ungh	105.123
5	Zemplén	313.435
6	Szabolcs	426.775
7	Heves	300.756
8	Borsod	46.097
9	Pest	15.975
10	Csanád	23.147
11	Hajdu városok	41.451
12	Jászság	27.588
13	N.-Kúnság	40.450
14	Csongrád	177.359
	Kis-Kúnság	853
15	Bács	34.089
16	Torontál	326.681
17	Csajkás ezred	57.847

Összesen: 2.766.678

Ezen területről nem lehet mondani egész általánosságban, hogy a szabályozás előtt mind egészen haszonvehetlen lett volna, sőt egy kisebb része, mint mocsáros erdőség, néhol feltételes szántóföldek, rétek, legelők is fordúlnak elé. De ezen haszonvétel mindenestre igen feltételesnek és csekélynek mondható, holott nagyobbbrészt levegőt rontó mocsáros ingoványokat és nádas zsombékos lápos helyeket képezett, és még részben jelenleg is képez.

A Tisza-szabályozásnak célja az eddig feltételes használatú földeket biztos használatuakká s jövedelmezőbbekké tenni, s azon téreket, melyek eddig semmi hasznót nem hoztak, a dús termelésnek megszerezni.

Tehát azon tér, melynek mentesítéséről van szó:

207 $\frac{1}{2}$ osztrák □ mértföld; és miután egy osztrák □ mértföld úgy áll egy földmértanihoz, mint 100: 104 $\frac{5}{9}$ -hez: tesz földmértani mértföldben 217-et s felet.

Ennélfogva hasonló kiterjedésű felső Austriával, vagy Dalmátországgal; és nagyobb mint a jelen felosztás szerint egyenként vett 6 koronaország. ¹⁾

Ha pedig a német szövetség 35 külön államait vesszük fel: kiterjedésben a szász királyságot (272 □ mf.), a bádeni nagyhercegséget (278 □ mf.), és Mecklenburgot (344 □ mf.) megközelíti.

A 35 külön állam közül az ártérnél csak 8 nagyobb, ellenben az ártér 27-et múlt felül; sőt ha összeadjuk a 35 közül a legkisebb 12 — külön uralkodóval bíró — államot, és a 4 szabad várost, tehát 16 kis német hatalmasságot, még ezeket 10 □ mértfölddel haladja a Tisza völgyének összes volt ártere, azaz, ezen vállalat által érdekelt területe. ²⁾

Megengedjen a tisztelt Akademia, hogy már úgy is hosszúra nyúlt beszédemet ily területi hasonlattelek által növelem: azonban csak a számok hasonlítása által támadhat valamely feladat nagyszerűségéről tiszta fogalom.

Mivel győzhetnők meg tagadhatlan számok idézése nélkül vállalatunk nemzetgazdasági nagyszerű fontosságáról azokat, kik mindenre, mit a magyar erők tervezni, előkészíteni és kivinni tudtak, kicsinylőleg szeretnek tekinteni; és ha már tökéletesen nem ignorálhatják, azt

¹⁾ Ugymint: a salzburgi hercegség; Karinthia; Karniolia, Görz-Gradiska, Istria-Triest; Silezia és Bukowina.

²⁾ Ezen 16 ország: 1. Szász-Altenburgi hercegség. 2. Reuss-Greiz hg. 3. Schleiz-Lobenstein-Ebersdorfi hg. 4. Lippe-Detmoldi hg. 5. Schaumburg-Lippe hg. 6. Waldecki hg. 7. Anhalt-Dessau-Kötheni hg. 8. Anhalt-Bernburgi hg. 9. Schwarzburg-Sondershauseni hg. 10. Schwarzburg-Rudolfstadi hg. 11. Hessen-Homburgi tartományi grófság. 12. Lichtensteini hg. 13. Hamburg szabad város. 14. Bréma sz. v. 15. Lübek sz. v. 16. Majnai Frankfurt sz. v.

szeretnék magok- és másokkal elhíttetni, hogy az eredmény nem nemzetünk saját tevékenységének és életrevalóságának tulajdonítható.

Említém, hogy a Tisza és mellékfolyói szabályozása által mentesítendő terület majd oly nagy, mint a szász királyság. Úgy hiszem, közel szomszédaink, ha megtudják is, nem fogják rossz néven venni ezen hasonlítást; nincs is okuk reánk most irigy szemmel tekinteni, hiszen őket a végzet megáldá; anyagilag virágzók, szellemileg kifejlettek, egy békés, aránylag szabad és rendezett államjólétnek örvendhetnek. De pusztán földművelési szempontból hasonlítva a mentesített terület termékenységet, s azon termelési képességet, melyet árterünk idővel mutatand: ha majd megfelelő jutányos beruházási tőkék, elegendő értelmes munkáskéz, tökéletesített közlekedési eszközök, Széchenyivel szólva — virágzó kertté varázsolandják a Tisza völgyét: akkor nem lesz okunk irigyelni azt, mire a szász oly büszke; — a sächsische Schweiz sziklái kellemes de kisszerű regényes szépségét, a végtelen síkság gazdag virányai sokszorosan pótolandják.

Mi ennek teljes mértékben kifejlődését alig fogjuk megérni. De legyen büszkeségünk, hogy ezen okvetlen bekövetkezendő korszakhoz az első alapot mi tettük le, — mondom, — csak első alapot, mert korántsem elég, a mit mi kivittünk és kiviendünk, t. i. a nagy tért az áradattól elzárni, és belső csatornázás által az álló vizeket lecsapolni. Ezután mennyi következetes munkás-ság, mennyi beruházások, mennyi tőke és kézi munkaerő kívántatik még, míg mindaz, mit mentesítünk, a nemzeti készítés kimeríthetlen és gazdag kútforrásává válik?!

Végtelen fontosságú reánk nézve a Tisza völgye ármentesítése, mert:

a) Hazánknak művelhető földben fekvő tőkeértéke

tetemesen növekedik; két millió és kétszázezer hold föld, mely előbb alig képviselt 20 millió forint értéket, egy-két évtized múlva háromszáz milliót haladó értéket képviselend.

b) Ezen a földmívelésnek átadott szűz föld — úgy a mint a múlt évtizedekben a Bánátban láttuk — tetemesen növelendi a földmívelési termények összegét, és így a nemzeti vagyonosodást emelni fogja.

c) A meggazdálkodott tőkék újabb földmívelési hasznos beruházásokat tevéen lehetségessé; a földmívelési termelés folytonos növekedésnek nézhet elébe; sőt az élelmiszerek olcsósága, a tőkék növekedett sokasága idővel egy egészséges gyár- és kézmű-ipar felvirágzását fogja eszközölni, mely a nyers terményeket feldolgozandja, a a földmívelő osztálynak — a vagyonossággal emelkedett — szükségait fedezendi, és a termények biztos és állandó vevője leend.

d) A mentesített területen a tökélesített közlekedési eszközök, — utak, vasútak, idővel csatornák, — könnyen kivihető és hasznosan létesítendő vállalatná emelkedendnek.

e) Gyorsan fog növekedendni a népesség, mert a mocsárok, tavak és kiöntések megszűnván: ezzel megszűnnek az annyi ezreket elragadó ragályos kórok és állandó hideglelések. Vidékünkön — biztos adatok után mondhatom — az egészségi állapot tetemesen javult a szabályozás előmenetele óta, s a születések tetemesen felülmúlják a halálozásokat. De már maga az anyagilag virágzóbb állapot is a népesség nagyobb szaporodását eredményezendi.

De végre végtelen fontosságu reánk magyarokra nézve ily nagy terület mívelés alá vétele; mert ez egy vér nélküli örökös foglalás hazánk szívében a magyar

elem közepette és a magyarság számára, mely állami és nemzetiségi erősödésünket tetemesen előmozdítandja.

Még ugyan tetemes munka, nagy pénzbeli áldozat, állhatatos kitartás fog számos éveken keresztül megkívántatni, míg végeredményhez jutandunk. Azonban czélt fogunk érni, mert mindinkább áthatja nemzetünket Széchenyinknek már idézett eme mondata; „kézfogás, vállvetés és bölcsesség által nincs oly szövevényes körülmény és viszony, mely közt üdülni ne lehetne.“

F Ü G G E L É K

A

„TISZASZABÁLYOZÁS“ CZIMŰ ÉRTEKEZÉSHEZ.

I.

Szerződvény.

Alulírtak áthatva azon meggyőződéstől, hogy az egyetemes Tiszavölgy szabályozásának mind anyagi mind szellemi jótékonytsága úgy a közhazára, mint különösen az alulírt egyesekre megmérhetlen; nem különben arról is meggyőződven, hogy a nagyszerű vállalat sikeresítésére mostani viszonyaink közt egyedül a felséges koronás királyunk kegyelme által gyámolított magán társulati ut vezethet: e czélból egy a Tiszavölgy minden vizeinek és mocsárainak szabályozására, minden érdeklett vidék lakosait egybefoglaló nagy társulatba lépünk, s magunkat ezen szerződvény erejénél fogva következőkre kötelezzük, ugymint:

1. A Tiszavölgy rendezését, — mind az árvizek korlátozása, mind a hajózás előmozdítása tekintetéből, a kormány felhívó lépései, úgy a honnak közös, magunknak pedig közvetlen érdekei által ösztönöztetve — tűzvén ki czélul, mindent, mi tehetségünkben áll, és szükségesnek mutatkozik, összhangzó és közértelmű, s központosított működéssel elkövetendünk, hogy

ezen nagyszerű czélt karöltve s vállvetve a kormánynyal elérhessük, és az e végből szükséges munkálatokat mielőbb megkezdhessük.

2. Lekötelezzük magunkat, hogy az ország törvényeinek, jelesül az 1836-ki, 1840-ki, 1844-ki és egyéb ide vágó törvényczikkek alapján a Tiszavölgy rendezésének költségeiből reánk a nyerendő haszon arányában esendő pénzösszegeket pontosan és mulhatlanul fizetendjük. Továbbá nyilváníttuk, mikép arra fogunk törekedni, hogy ezen kötelezéshez és szerződéshez minél több érdeklett birtokos járuljon; fentartván magunknak, hogy úgy a fizetni vonakodó lekötelezettek, mint a jelen szerződéshez járulni vonakodókon, de a czélba vett munkálatok után bármi haszonban részesülendőkön, magunkat kármentesítendők, az illető költségeket a törvény értelmében megveendjük. Kijelentjük s megállapítjuk végre azt is, miszerint ezen kötelezéshez járulni vonakodókat azon előnyökben és jótékonyságokban nem részesítendjük, melyek a vállalkozókra és lekötelezettekre a kormány hozzájárulása, részvéte, előlegezései, vagy bármilyen kedvezményei által háramolhatnak, vagy a vállalkozók egyéb intézkedései folytában akármily oldalról előállhatnak.

3. Feladatul tűztük ki magunknak a Tiszavölgy-rendezés költségeinek az érdeklettekre nézve minél kedvezőbb föltételek melletti megszerzése czéljából mindent, a mi tehetségünkben áll, elkövetni.

4. Kötelező szabályként tűztük magunk eleibe oly szerkezetet adni azon testületnek, melyre az egész szabályzási műtétel végrehajtásának bizatnia kell, miszerint az érdekek kellőleg képviselve legyenek, s a végrehajtás hatálya és egysége, másrészt a pénznek hű és rendes kezelése, úgy a megtérítendő költségek igazságos kivetése s rendes beszédésének biztosítása mellett, az illető birtokok méltányos várakozásainak megfelelően, és az egyesület működésének életfeltétele, t. i. a társulati ügynek önmaga általi kormányzása alkalmazva legyen.

5. Előleges feladatunknak tekintjük a legközelebbi összejevetelünk alkalmával egy igazságos költségviselési kulcs kidolgozását venni munkába; és az e feletti tanácskozásokat

akkor mindenesetre helyt foglalandóknak már most előre azért tűzzük ki, mert reméljük, hogy addig ezen szerződéshez számosan járulandnak, kik küldötteik által ezen — minden érdek és körülmény tekintetbe vételét s mérlegezését igénylő — ügynek elintézésében részt vehetendének.

6. Kötelező szabályul tűzzük ki magunk eleibe a kulcs-megálapításban oly rendelkezéseket felvenni, melyek által minden igazságtalan terheltetés mellőzve, és az egyesekre hármandó terhek megszabásában a munkálatok sikerei után mutatkozó eredményekhez képest a netalán méltánytalan teljesített fizetések kiigazításának és illetőleg megtérítésének helye legyen.

7. Egyesületünk czime: „Tiszavölgyi társulat,” s ezennel kijelentjük, hogy a Tiszavölgy szabályozásába nemcsak a Tiszának, hanem a vele közvetett vagy közvetlen kapcsolatban levő folyók és ártalok okozott mocsárok és kiöntéseknek rendezését, korlátozását és illetőleg lecsapolását, nemkülönben az egész tiszavölgyi vízszerkezetnek bármennemű hasznosítását is befoglaljuk. Kelt Pesten, 1846. január 26-án.

Elöttem :

gr. SZÉCHENYI ISTVÁN sk.

LÓNYAY JÁNOS sk.

br. PERÉNYI ZSIGMOND sk.

gr. KÁROLYI LAJOS sk.

br. ORCZY GYÖRGY sk.

gr. SZAPÁRY JÓZSEF sk.

LÓNYAY GÁBOR sk.

br. WENKHEIM LÁSZLÓ sk.

BAY GYÖRGY sk.

LEHOCZKY LÁSZLÓ sk.

SZERENCZY ISTVÁN sk.

Regéczi hg. BRECZENHEIM

FERDINÁND sk.

gr. KÁROLYI GYÖRGY sk.

gr. DESSEWFFY EMIL sk.

gr. VAN DERNÁT VILMOS sk.

BORONKAY ALBERT sk.

PATAY JÓZSEF sk.

gr. ANDRÁSSY GYULA sk.

LÓNYAY MENYHÉRT sk.

SZABÓ KÁROLY sk.

SZÖGYÉN IMRE sk.

FOGTHÜY JÁNOS sk.

KOVÁCS LAJOS sk.

ILLÉSY JÁNOS sk.

PAPPSZÁSZ JÓZSEF sk.

BOROS SÁMUEL sk. Szent

városa főbirája és meghatalmazottja.

GOROVE KÁROLY sk.

GENCSEY JÓZSEF sk.

gr. BARKÓCZY JÁNOS sk.

GYÖRÖCSKEY MIHÁLY sk.

ELEK PÁL sk.

BUDAY SÁNDOR sk.

ERŐS LAJOS sk.

KÁLMÁN SÁNDOR sk.

WODIANER SÁMUEL sk.

LIPCSEY IMRE sk.

NEPPEL ANTAL sk.

OLÁH MIKLÓS sk.

FERENCZY ANTAL sk., küldői-
nek jóváhagyását fentartva.

IZAKOVICS SÁNDOR sk.

GYÖRY JÁNOS sk., küldőim
jóváhagyását fentartva.

TÓTI POROSZLAY FRIDRIK sk.,
sz. k. Debreczen város fő-
birája s. f. 1847. és julius
2-án kelt határozata által
megbizottja.

FOGTŰI JÁNOS sk.

KISS JÁNOS sk., mint az an-
gyalházi puszta összes köz-
birtokosságának teljes ha-
talmu képviselője.

PUSZTAY LAJOS sk., mint özv.
mlg. Semsey Jóbné meg-
hatalmazottja.

ZÁBRÁ CZKY ANTAL sk., a köz-
alapítv. p. ladányi uroda-
lom részéről a nagyműságu
m. k. h. tanács jóváhagyása
fentartásamett.

KENÉZ MIHÁLY sk. és TÓTH
MIHÁLY sk., mint Turkevi
városának megbizottjai.

VERES GERGELY sk. és KEREC
KÁROLY sk., mint Kis-Uj-
szállása részéről megbí-
zottak.

GŐZ LÁSZLÓ sk. és CSATÓ
GERGELY sk., mint Nagy-Kun-
Kardszag városa megbí-
zottai.

PÓLYA DÁNIEL sk. és KISS L.
sk., mint NKun-Madaras
város megbizottjai.

KOVÁCS SÁMUEL sk. és MOL-
NÁR GYÖRGY sk., mint H.
Nánás városi közbirt. teljes
meghatalmazottai.

KÖVÉR GYÖRGY sk. és CSIHA
KÁROLY sk., mint H. Bö-
szörmény városa megbí-
zottai.

II.

Főmérnöki jelentés utószavai

a zárgátákat illetőleg.

Záradékul szabad legyen néhány szóval egy nevezetes körülményt fölemlíteni, mely a szép erélylyel végbefejezésnek elébe haladó szabályozási vállalatunkra nézve, alázatos nézetem szerint, kitűnő érdekekkel bir. Ugyanis a mult 1856-ik év május hava épen oly általános nyomort okozó volt Franciaország egy nagy részére, mint nálunk az 1855-dik év april hava. A Loire, Rohne és Saône vidékeit, népes nagy városokat, közlekedési vonalakat rögtön szétömlő áradásaikkal tönkre tévén, oly inséget idéztek elő, melynek hasonmásáról sem élők, sem oklevelek nem tanuskodnak.

A nemzeti gazdaszatot oly mélyen értő francia császár, III. Napoleon, a vész helyszínén egy intézkedést tett, s a vízépitészetnek védműve előállításánál oly irányt adott, mely rövid idő alatt alkalmasint más tartományokban is tért és alkalmazást nyerend.

Ezen új irány életbeléptetésén jelenleg Frankhon legjelesebb mérnökei és tudósai dolgoznak, s azon gyorsaság és erély, melylyel ezen eleven nép fejedelme szándékait teljesíti: kezeskednek arról, hogy e tekintetben a lehető rövid idő alatt oly vízépitési eredményekkel gazdagszik szaktudományunk, melyeknek ismétlése és ügyes alkalmazása tisztai vállalatunkra nézve is csak jó következtésekkel birhat.

Ezen új irány kisebb részletekben ismeretes, de általános nagybani alkalmazására, még eddig példa fel nem hozható; lényegében nem egyéb, mint az egyes hegyi folyók- és mérgesb patakoknak elzárolása, s olcsóbb keresztművekkel korlátozása, hogy kopár, fától pusztított hegyek havait és élő vizeit ne egyszerre, de fokonkint és szakaszonkint adhassák az anyafolyónak, mely szerint azon rögtönös, példa-nélküli vízemelkedésnek eleje vétetik, s az olvadó vagy elömlő vizek kénytelenek tavakat képezve, bizonyos több napra terjedő idő alatt az anyamederbe vonulni, s így azok a partlakosok kára nélkül, biztos védművek fenállása mellett, rendes magasságban elvonulnak.

Tisztelettel alólírt kötelességének tartja ezen haladást a legéberebb figyelemmel kísérni, s az e tárgy felett czélszerűnek elismert működésekről a legkimerítőbb tudomást szerezní; hazánk, hála a gondviselésnek, még nincs azon állapotban, hogy az általános erdőpusztulás siralmas következei felett feljajdulhassunk, azonban némi jelenségei mutatkoznak már is, s most a minden irányban óriási léptekkel fejlődő ipar és közlekedés, vasutvonalak, valjon nem fogják-e nálunk hamar ezen állapotot szintén előteremteni, melynek jelenségei Olaszthonban kétségbevonhatlanok, s melyben Francziahon általános tudomás szerint sinlődik, s melynek orvoslása végett most rögtön erélyes intézkedés szükségeltetik. Az 1853 és 1855-ki két emlékezetes árviz egymásután ujjal mutató példa arra, hogy nálunk is bármily sikerteljesen hajtassanak is végre a magas kormány bölcse intézkedései, a szabályozási ügy tekintetében üdvös nézetei, nem lehetetlenek mégis a megindult erdőpusztítás következményei, s e tekintetben egy művelt nép igyekezete útát mutatand, mit kellessék cselekedni, ha a következeektől magunkat védni kívánjuk. Mire nézve tisztelettel alólírt a maga idején el nem mulasztandja oda hatni, hogy folyóinknál is e tekintetben egy óvatos előmunka és tudományos szemle engedtessek meg, hogy ha a szükség úgy kívánná, a biztosító módok és elvek előre felállítva és határozva legyenek.—

Pesten 1857. évi februárhó 20-kán.

Herrich Károly, cs. k. közép bizottmányi főmérnök.

III.

1846—1856-ik évi october végéig a Tiszavölgyén végbevitt s még hátralevő szabályozási munkák.

Folyó szám	A társulat megnevezése	végbevitt		hátralevő		végbevitt		hátralevő	
		t ö l t é s				á t v á g á s			
		hossza	kőb tartalma	hossza	kőb tartalma	hossza	kőb tartalm	hossza	kőb tartalma
		0	0	0	0	0	0	0	0
1	Beregh	17158	68860	86156	607877	1728	28871	7296	57356
2	Felső-Szabolcs	20507	91602	16800	76653	}	3179	45620	6988
3	Bodrogköz	10533	54183	73274	462951				
4	Alsó-Szabolcs	51099	256851	117468	623174	5710	60043	8198	105252
5	Heves	51366	308799	94700	880000	7043	76918	9804	150065
6	Csongrád	35475	327734	40000	448650	746	4480	4661	82078
7	Bács-Torontál	20272	108883	42993	263834	9776	81355	5066	92056
8	Szatmár	—	—	198481	1120045	—	9072	5859	89080
9	Ondova-Tapoly töltései . .	26740	116757						
	társulati csatornázása . .	6228	39668						
10	Körös-Berettyó töltései . .	9600	44386						
	társulati csatornázása . .	—	11917						
Összesen :		248948	1429641	669876	4483166	28182	306360	47872	653356

1856—1860-ik évig a Tiszavölgyén végbevitt töltési munkák.

Folyó szám	A társulat negnevezése	hossza	kőb tartalma
		0	0
1	Beregh-Ugocsa	73587	539843
2	Bodrogköz és Felső-Szabolcs	16593	142828
3	Alsó-Szabolcs	95207	393893
4	Heves 3 társulat	74378	678460
5	Csongrád	23035	177652
6	Bács-Torontál	43736	161690
7	Szatmár	0	0
8	Ondova-Tapoly	0	0
9	Körös-Berettyó	0	0
Összesen :		326536 $\frac{1}{2}$	2094366

NÉZETEK A TISZASZABÁLYOZÁS KÖRÜLI TEENDŐKRŐL

NÉZETEK

A TISZASZABÁLYOZÁS

KÖRÜLI TEENDŐKRŐL.

De végre emlékeztetünk már azelőtt is tárgyaltunk a tiszas-
lataknak, mert az 1854-ik évi jót. 2-iki felsőbb rendűlet
által megállapított tiszasrendszert, mely már háromszáz
éves, a helytartósági szolgálat megállításával által
ismét egy újabb -- az állam és a társadalmak közti viszony
szabályozó eljárás megújításának ismét szükségének.

A tiszasrendszert megújítani az állam és a társadalmak közti viszony
szabályozó eljárás megújításának ismét szükségének.

NÉZETEK A TISZASZABÁLYOZÁS KÖRÜLI TEENDŐKRŐL. *)

I.

Az 1860-ki rendkívüli árvíz s annak sok vidéken sajnosan tapasztalt vészes következései általánossá tévék egy tiszai nagygyűlés megtartása iránti kívánságot, annál inkább, mert a rendkívüli áradás mind azon hibák és hiányok fölismerésére és élénkebb érzésére vezetett, melyek szabályozási nagyszerű vállalatunk körül már több éven át léteznek, s melyeken segíteni kell, hogy az oly szép előmenetelt tett nagyszerű vállalat biztos jövőnek nézhessen elébe.

De végre szükséges már azért is összejöni a társulatoknak, mert az 1856-ik évi oct. 9-iki felsőbb rendelet által megállapított tiszaszabályozási, már harmadizbeni szervezés, a helytartósági osztályok megszüntetése által ismét egy újabb — az állam és a társulatok közti viszont szabályozó eljárás megalapítását teszi szükségessé.

*) E cikksorozat az 1860-ki július 30-kán és következő napokon Pesten tartott tiszaszabályozási nagygyűlés megnyitása előtt jelent meg a Pesti Naplóban.

Hogy pedig ezen újabb szabályozás az érdekeltek jogos és méltányos kívánatai előleges meghallgatása nélkül ne keletkezzék: szükséges, hogy azok, kik legjobban ismerik a viszonyokat, s az eddigi eljárás hiányait, és kiknek legközelebb áll érdekükben az egész ügyvezetés és belrendezésnek a dolog természete és az adott viszonyokkal megegyező alapokra helyezése — ohajtásaikat s kívánataikat kifejezhessék.

A nélkül, hogy a tartandó nagygyűlés véleményét megelőzni kívánnám, úgy hiszem, nem leendő fölösleges — ha tájékozás végett — leginkább a tapasztalásból meritett indokok után, főbb vázlatokban megemlítem a nagyszerű vállalat nevezetesebb hiányait, melyek iránt nyilatkozni s orvoslást keresni — nézetem szerint — a tartandó nagygyűlésnek leendő feladata.

Ezen hiányok pedig nyilvánulnak a következő főbb tárgyak körül, ugymint:

- a) A társulati belszerkezetet;
- b) A vállalatnak az államhozi viszonyát;
- c) A műtani elveket, vezetést s egybehangzást;
- d) A társulati pénzerő előállítását, kezelését és ellenőrzését; s végre
- e) A védmunkálatok fönntartását — illetőleg.

Szabad legyen ezen tárgyakról szólani s végül főbb vonalokban nézetemet az iránt kifejtteni, mikép lehet e bajokon segiteni s a nagyszerű vállalatot biztos alapra helyezni és erélyes s hasznos munkásságra fejleszteni.

I.

A mi a társulat belszerkezeti hiányait illeti: szabad legyen az első alakulási alkalommal kimondott alapot a mostanival összehasonlítani.

Mi, kik az 1845-ki rendkívüli árvíz után gr. Széchenyi István buzdító és teremítő szózatára az első tiszai nagygyűlésekre összejöttünk, eleven emléken tartjuk azon tanácskozmányokat, melyekben a „tiszavölgyi társulat“ belszerkezete megállapittatván, a nagyszerű vállalat megindittatott.

Ki gondolá, hogy azon alap, melyre akkor a dolog természetével egyező belszerkezet fektettetett, mint nemzetünk életében annyi százados mélyen gyökerező kegyeletteljes intézmény — egy évtizeden keresztül annyi változásokon fog átmenni? Valóban csodálatos, hogy ily viszás viszonyok közt nem csak fönmaradni, de végcéljainkban következetesen előrehaladni is képesek voltunk.

Az 1846-dik évi január 26-án aláirt alapszerződvény értelme szerint az egész Tiszavölgye, a Tisza és mellékfolyamai szabályozása végett egy magántársulattá alakult s a szerződés szavai szerint:

„..... minden érdeklött vidék lakosait egybefoglaló nagy társulatba léptünk.“

a 7-ik pontja szerint pedig:

„..... a Tiszavölgy szabályozásának fogalmába nem csak a Tiszának, hanem a vele közvetve vagy közvetlen kapcsolatban levő folyók és általuk okozott mocsárok és kiöntések rendezése stb. is befoglaltatik.“

továbbá, mindjárt az első pontban kimondatott:

„..... öszhangzó és közértelmű s központosított működéssel mindent elkövetendünk, hogy a kormány segélyével, karöltve és vállvetve, a nagyszerű cél elérhessük;“

végre a 4-ik pont szerint:

„.... oly szerkezetet adni azon testületnek, melyre az egész szabályzási műtétel végrehajtásának bizatnia kell, miszerint az érdekek kellőleg képviselve legyenek, s a végrehajtás hatálya és egysége, más részről a pénznek hű és rendes kezelése; ugy — a megtérítendő költségek igazságos kivetése s rendes beszerzésének biztosítása mel-

lett — az illető birtokosok méltányos várakozásának megfelelően, és az egyesületi működésnek életfeltétele stb. a társulati ügynek önmaga általi kormányzása alkalmazva legyen.“

A tiszai nagy vállalat meghagyván az egyes érdekeltség szerint alkotott vidéki társulatoknál — az azokat egyenesen érdeklő működésekre nézve — a szabad mozgást: évi közgyűlése és a közgyűlés által választott központi bizottmánya által — melynek alá voltak rendelve a központi igazgatóság, központi technikai osztály s központi számvevőség — megadá minden közös érdekű tárgyakra nézve azon helyes és ügyavatott központosítást és egységes vezetést, mely nélkül egy ily nagy czél kivitelénél biztos eredményt várni alig lehet.

Ki fogja tagadni, hogy ez lett volna a legtermészetesb, legbiztosb rendszer, mely mellett minden baj idejében fölismerve s az érdekeltek tapasztalatai és viszonyos kívánatai szerint gyors orvoslást találhatott volna, mely az érdekeltségnek elegendő tért engedendett a maga javát a legcélszerűbbnek bizonyult módon előmozdítani; mely a technikai kivitelt illetőleg is az egész szabályozást egyöntetűvé teheté, s mely mindjárt az első működési években a pénzerő előállításában, a pénzkezelés rendszerítésében és ellenőrködésében tetemes eredményekre vezethetett volna.

Most hogyan állunk? — Az 1848-dik év második felében és az 1849-ik évben majdnem egészen megszűnt a társulati központi működés; mi nem a szerkezet hiányának, de egyedül a közbejött rendkívüli körülményeknek tulajdonítható.

1850-ik évi jul. 17-kén adattak ki az ugynevezett „határozmányok a tiszaszabályozási ügynek a kormány általi további vezetése és fölügyelésére nézve,“ mely megszüntetvén a tiszavölgyi társulat szabályait (5.§.),

s az álladalom a tiszaszabályozás ügyvezetését magára vállalván, egy cs. kir. közp. bizottmányt állított föl, mely egyenesen a közmunka miniszteriumának volt alárendelve s egyenesen attól függött.

Ezen második rendezésnél megszűntek ugyan az érdekeltek a szabályozási ügyet a közös kívánatok és az általuk fölsímt szűkségek szerint magok intézni, — ezen gondot és felelősséget a kormány vállalván magára, — azonban mind a műtani teendők, mind egyéb intézkedésekre nézve bizonyos egység s a felsőbb rendelkezéseknél egyöntetűség volt tapasztalható.

A vidéki társulatok és a közmunka-miniszterium között egyedüli közbevetítő a cs. k. közp. bizottmány volt; annak elnöke maga tiszai birtokos, s a volt tiszavölgyi központi választmány egyik tagja lévén — ismerte a viszonyokat; a főmérnök tiszai ember és elébb tiszaszabályozási osztálymérnök volt, s így ügyismeret és buzgósággal fogta fel közhasznu földadatát és a vállalat nagyszerűségét.

Azonban az 1855-dik évi nagy áradás, a mint egyrészt a társulatokat sokszoros tevékenységre indítá, másrészt valószínűleg egyik oka volt azon belrendezés fölállításának, mely — a politikai szervezés folytán — a munkálatok fölügyeletét és vezetését a politikai hatóságokra, tehát a belügyi és közmunka miniszteriumokra bizta, s azok útján négy helytartósági osztályra, sőt azok külön építészeti hivatalai közbejöttével végeredményben annyi megyehatóságra, mennyi a Tisza két partján fekszik. Ezen újabb rendszer 1856-dik évi oct. 9-kén rendeltetvén el: négy évi működés után nemcsak célhoz nem vezetőnek, de több következményeiben kivihetlenné is mutatkozott.

Már az 1857-diki nagy-gyűlés — mely a kölcsön

tárgyában összejött — kifejezé ez iránti aggodalmait, és kérte, hogy az új harmadik szervezés végleges behozatala függesztessék föl addig, míg az egyes társulatok iránta — saját tapasztalatuk s ügyismeretök után nyilatkozhatnak.

Az 1858-diki nagygyűlés, — mely a kölcsönkötés megerősítése végett jött össze, — hogy az új rendszer előre látott és már tapasztalt kedvezőtlen hatását némiképp ellensúlyozza: a kölcsönügyre nézve oly rendszabályokat hozott és kért engedményezni, melyek a közös tiszai meghatalmazottak és az évi nagy gyűlések útján a közös kívánatok előmozdítása és a működési egység létesítésére nézve, ha nem is határozó, de legalább közvetve jelentékeny hatást gyakorolhattak volna.

Azonban az 1857-diki gyűlés kérelme siker nélkül maradt. Az 1858-dik évi rendszabályok elvettétvén, helyettök a kölcsönkezelésére nézve a most is fennálló — a kívánatoktól egészen eltérő — rendszabályok adattak ki.

Mindezt ily nyíltan megemlíteni helyén lenni látom most, mert úgy vagyok meggyőződve, hogy a magas kormánynak is csak érdekében lehet, ha ily nagyszertű vállalat hiányai nyíltan előadatnak akkor, midőn a politikai hatóságok szervezetében már eddig is tett változások vállalatunk jelen belső szervezetében is változásokat igényelnek.

De különösen hiányosnak kell tartanunk az 1856-diki rendezés azon részét, mely az egyes társulatoknál az eddig mindig az 1846-diki alapszabályok szerint fennálló belső szervezetet is megszüntetvén, a társulati gyűlést csak mint választó testületet tekinti, mely a politikai hatóság által összehívás a hatósági tisztviselő elnöklete alatt — a választmány tagjainak megválasztásán kívül — semmi joggal és teendővel föl nem ruháztatott.

Ámbár elismerjük, hogy ily természetű munkálatoknál a végrehajtás és kivitel egyenesen egy kisebb körű választmány hatáskörébe tartozik: de viszont szükséges, hogy az érdekeltek — legalább évenként egyszer — értesüljenek az eszközölt eredményről, és a kivitelhez szükséges költségek megszavazása végett összehivassanak.

Ezek szerint úgy hiszem a vidéki társulati munkásság körében az 1856-diki év előtt fönnállott szerkezet vezethet célhoz, s viszont szükséges a „tiszavölgyi társulatot“ — mint eredetileg terveztetett — visszaállítani az által, hogy évenkénti nagygyűlések rendszeresítenek, hol az évi eredmény bejelentessék, minden közös érdekű tárgy tanácskozás alá vétessék és a társulatnak jövőrei teendői kijelöltessenek; továbbá a „tiszavölgyi társulat“ ezen nagygyűlések választásából kifolyó központtal birjon, mely időszakról időszakra összejövén, a közös érdekű ügyekben mind a vidéki társulatokkal, mind az államkormányzattal egyenes összeköttetésben álljon.

II.

Az, ki figyelemmel olvasta a társulat első alakulása alkalmával megálapított elveket és eljárást, bizonyára önkénytelenül be fogja látni, mennyire egyszerű és rendszeres lett volna ezen alapokon a működés; azonban 10 év mult el azóta, hogy az hatályon kívüli állapotba tétett; azóta a kittüzött feladat tetemes része megoldatott s így a társulati központi vezetésnek kevesebb teendő maradván: a társulatok hatalmazottai által megállapítandó jövő belszerkezetnél — az évi nagygyűlés s a központi bizottmány, vagy a meghatalmazottak jövődöbeli teendője csak közérdekű tárgyakra vonatkozhatik.

Föladatuk lenne nevezetesen a pénzerő előállítása

s így a kölcsön ügyvitel s az e fölötti ellenőrködés; továbbá a műtani közös érdekek előmozdítása s a műtani általános szabályok megalapítása; a védmunkálatok czél-szerű és az egész Tiszavölgyén egyenlő eljárás szerinti fönntartásának és megvédésének eszközlése; végre földadatuk lenne közvetítőül szolgálni az államkormányzat és a társulatok közt; ennélfogva úgy a közös, mint a vidéki kívánatok és érdekeknek az államkormányzatnál előmozdítását eszközölni.

Nézetünk szerint — az ellen, hogy az érdekelték meghatalmazottjai ily alaku belszerkezetet és beléletet alapítsanak magok számára s felsőbb jóváhagyás mellett életbe is léptessék — semmi jogos és méltányos ellen-vetés nem tétethetik. Mert jogi fogalom szerint minden közös érdekű egyesületnek jogában áll saját belszerkezetét legjobb belátása szerint a lehető legczélszerűbb módon rendezni; s ki fogja tagadni, hogy a „tiszavölgyi társulat“ — mely már első kezdetben mint érdekeltékből álló nagy magán társulat alakult — mind azon jogokkal élhet, melyeket minden, úgy a legcsekélyebb mint a legnagyobb társulat — mint p. a vasuti társulatok — szabadon élvez.

Azért hogy a „tiszavölgyi társulat“ egyes vidéki társulatokból áll, vannak közös érdekeik is, melyeknél mint a társulati alapszerződés kifejezi, szükséges, hogy az egyesületi működésnek életföltétele, t. i. a „társulati ügynek önmaga általi kormányzása“ — alkalmazva legyen. Ámbár már a fönnebbiekből is látható, hogy az államkormányzatnak a társulathoz viszonyában ez utóbbi munkásságának szabadabb kifejlődését ohajtjuk: szükséges, hogy itt e tárgyról is részletesen szóljunk.

A folyam mederjavítási munkálatokat, valamint az átmetszéseket is az állam vállalván magára: viszont ter-

mészetes, hogy itt az állam egyenes rendelkezési joga senki által kétségbe nem vonathatik — a tiszavölgyi társulat védmunkálati érdekeinek és méltányos kívánatainak tekintetbevétele és kérelmeinek meghallgatása mellett.

De nem csak ezen munkálatokra, de azokra nézve is, melyek tisztán a társulatok teendői közé tartoznak, s az egész társulati ügyvitelt illetőleg is, — soha senki nem tagadá az állam fölügyelési jogát; sőt mindenki mindenkor beismeré már az első kezdetkor, hogy ezen vállalat sokkal fontosabb közérdekű nemzeti nagy vállalat, mint sem hogy az állam kiváló gondoskodását ne igényelné.

A vállalat első éveiben az államkormányzat, mint fölügyelő, s a vállalat érdekeit előmozdító és segélyező hatalom lépett föl. Gr. Széchenyi teremő lelkülete adott életet a vállalatnak; mint a magyar királyi helytartóság közlekedési osztályának elnöke, ő az állam mindezen föladatainak megfelelt a nélkül, hogy a külön központtal bíró társulati működést szükségtelennek tartotta volna, sőt az önálló központosított társulati munkásságban találta a társulat fő életerejét.

Midőn 1850-ben az állam megszüntette a társulati központi működést, s minden egyes társulatot elszigetelt állapotba helyezett: már nemcsak mint fölügyelő és elősegítő, de mint egyenesen rendelkező hatóság lépett föl a cs. k. közp. bizottmány által.

Az 1856-dik évi legujabb rendezés megszüntetvén a cs. k. közp. bizottmányt: két, u. m. a közmunka és belügyminiszterium alá rendelé a vállalatot, megmaradván a technikai fölügyelőség.

Ezen új beosztásnak az lőn eredménye, hogy minden — a szabályozást illető ügy, a politikai hatóságok sokszoros gépezetén keresztül tárgyalatott; és a fölügyelő-

ség, valamint a társulatok a politikai hatóságok útján állottak egymással s a közmunka miniszteriummal összeköttetésben, s e szerint még a technikai osztálynak minden érintkezése is saját miniszteriumával a helytartósági osztályok útján ment a kormányzósághoz, és onnét a miniszteriumhoz.

Az állam részérőli fölügyelet és vezetés azon hosszadalmas úton gyakoroltatott, melynél a személyes felelőség annyira megoszlik, miszerint minden egység és erély kifejtés szintén lehetlenné válik s oly hosszadalmassá lesz, hogy rendszerint akkor jön a rendelkező intézkedés, midőn az már a változott viszonyok és eltelt időnél fogva célszerűleg alig alkalmazható. Például, ha a fölügyeléség valamely társulatnál bizonyos intézkedést vélt szükségesnek: előbb saját miniszteriumánál kellett a jóváhagyást kinyerni; hogy ezt tehesse: a tárgy előbb lement a helytartósági osztályhoz, p. Nagy-Váradra, onnét gyakran kiadatván az illető megyei hatóságnak, s talán a helytartósági építészeti hivatalnak is: ezek után véleménnyel ellátva ismét Budára küldetett a kormányzósághoz, s onnét végre Bécsbe; ha ott helybehagyatott: ismét a közvetítő több rendbeli főbb hatóságok útján jött vissza a helytartósági osztályhoz, s ha ennek nem volt ellene észrevétele: ez kiküldé a megyefőnökséghez, az rendesen a járásbirósághoz, honnét néha a helységi előljáróság által vette a társulati elnökség az értesítést.

Megszűnván a szabályozási ügy két miniszteri hatósághoz tartozni, miután a közmunka miniszterium a belügyminiszterium alá rendeltetett — s a helytartósági osztályok is megszűnván — az ügy érdekében szükséges, hogy a kormány részéről állittassék föl egy oly hatóság, mely — mint az első kezdetkor — mind a tiszavölgyi társulattal, mind a miniszteriummal egyenes összeköttetésben legyen

és a szabadon kifejlendő társulati munkásság fölött a fölügyeletet gyakorolja.

A műtani elveket, vezetést és egybehangzást illetőleg is tagadhatlan hiányok nyilvánultak. Így egész 1855-ig a műtani vezetés az egész vállalatra nézve rendszeres és egyirányú volt; de már 1855-ben a műtani vezetés alul kivétettek a Tisza minden mellékfolyói s mindenik az érdekelt helytartósági osztály és építészeti hivatal alá rendeltetett; ennél fogva az illető megyefőnök, vagy helytartósági előadó s építészeti fölügyelő nagyobb vagy kisebb érdekeltségénél és erélyességénél fogva nagyobb vagy kisebb sikerrel — rendszeren közérő segélyével folytak a munkálatok a nélkül, hogy a főfolyam szabályozási állapotával öszhangzásba hozattak volna.

Elismerjük, hogy minden vidéknek jogában áll magát védgátak által mentesíteni, és hogy ezen védmunkálatok előmeneteléhez képest a folyammeder javítási munkálatoknak is karöltve kell járniok; azonban a ki ismeri Tiszánk és mellékfolyói természetét: nem fogja tagadhatni, hogy a Tisza mellék folyóinak átmetszések általi szabályozása szoros kapcsolatban áll a tiszai átmetszések készítésével, már azon körülménynél fogva is, mert a mellékfolyamok kivétel nélkül, a Tiszához képest aránylag sokszorta nagyobb eséssel birnak.

A technikai vezetésnek ezen helytartósági osztályok szerinti eldarabolása, és ennek következtében sok helyütt minden tekintet nélkül tett átmetszések, — melyek a tiszai hason munkálatokkal nem állottak arányban — okozák nagy részt az idei rendkívüli árvizeket, s azon vizálási rendetlenségeket, melyeket az eddigi tapasztalatok ellenére az áradás ez évben mutatott.

Nézetünk szerint tehát szükséges, különösen technikai tekintetben is, az eredeti egységet visszaállítani.

De különösen a tiszai munkálatokra vonatkozólag az idei rendkívüli áradás mutatá meg kétségtelenül leginkább annak szükségét, hogy az állam, miután az átmetszési és folyammederjavítási munkálatokat — az 1847-dik évi országgyűlésre gr. Széchényi által beadott elv szerint — magára vállalá, szükségkép oly erővel és oly módon vezesse ezen műveleteket, hogy az a készült és készülendő védmunkálatokkal öszhangzásban legyen.

Tagadhatlan, hogy a 10 évi átmetszési munkálatok már eddig is nagy sikerrel voltak a folyammeder javítására, sőt a mult öt év alatt — midőn rendkívüli áradások nem voltak — kielégítő hatást tanusítottak. Azonban majd midőn a védmunkák mindenütt nagy részt elkészültek, és így az egész vztömeg mesterséges partok közé szorítottatott: szükséges lesz a viz gyors lefolyását több új átmetszés ásatása, s különösen a már kiásott s magokat csak lassan képező átmetszések mélyítése és szélesbítése által eszközölni.

Hogy pedig ezen javítások hol és mi módni arányosítása a legrövidebb uton elérthessék, ehhez egységes művezetés és a folyammeder javítására nagyobb kiadások szükségesek.

Ez alkalommal nem mellőzhetem el az 1856-dik év után a mérnöki osztályra nézve behozott új rendezésről is pár szóval emlékezni. Azelőtt, kivéven a központi mérnöki hivatalt, minden a kivitellel foglalkozó mérnök, társulati — azaz a munka helyszínén a társulat által tartott és fizetett egyén volt, ki köteles volt a központi főmérnöki hivatal meghagyása szerint a munkálatot végrehajtani. Az utolsó rendezés szerint hat cs. királyi osztálymérnöki hivatal állittatott föl, melyek sokszoros írásbeli teendőkkal s többnyire egynél több társulat munkálatainak vezetésével megbizva, annyira el vannak irodáikban fog-

lalva, hogy a társulatok e miatt — úgy mint 1856 előtt — külön mérnököket tartanak, és azok által vétetik esz-
közlésbe a munkálatokat.

Bizonyára csak köszönettel vették a társulatok, hogy a kormány a mérnöki személyzet fizetésének terhét magára vállalta; azonban sokkal czélszerűbb lett volna, ha minden egyes vidéki társulat technikai vezetése — mint előbb — külön osztálymérnök alá rendeltetik, ki a munkáltatás ideje alatt mindenkor a helyszínén tartózkodva, onnét is folytonos levelezésben és függésben állhatott volna a közp. felügyelőséggel; míg az új rendezés óta megszorodott irodai teendők minden idejét igénybe veszik.

III.

Áttérve a mai kor minden vállalatainak első szükségére, a vállalat rendelkezése alatt álló pénzerőre: be kell vallanunk, hogy az 1858-ki nagy-gyűlés által kötött kölcsön kedvezőnek nem mondható. Ámbár oly államban, melynek pénzügyi s különösen hitelviszonyai nem a legkedvezőbbek — ősös kölcsön magánvállalatok számára nem képzelhető: mégis ha 1856-ban, — mint minden vasuti társulatoknak — a kölcsönkötésre és annak alakjaira nézve társulatunknak is szabadkéz engedtetik, kedvezőbb feltételek mellett lehetett volna azt megkötni; az 1858-ki nagy-gyűlés ezen kölcsönt csak is azon reményben fogadta el, hogy mihelyt a viszonyok kedvezőbbekké válnak, egy előnyös kölcsön által rendezendi pénzügyét. Azonban meg kell vallanunk, hogy a kölcsöntűgy kezelésénél behozott eljárás, mely az utolsó nagy-gyűlés által felállított eljárással s az ott kifejtett kívánatokkal egészen ellenkezik — oly rendezetlen, oly nehézkes, hogy az mindenek előtt — az állam által vállalt jótállásnál fogva —

egyenesen annak terheltetésével és végeredményben a társulatok hátrányával van összekötve.

A baj itt is abban fekszik, hogy a kölcsön kezelési szabályok olyanok véleménye után állapítottak meg, kik a helyi viszonyok ismeretével nem birva, a célhoz vezető utat legjobb szándék mellett is fölismerni nem tudák; a kivitel pedig a politikai hatóságokra, s illetőleg az adóhivatalokra bízván, azok pusztán a kiadott rendeletek paragraphjaihoz tarták magokat, s most két év után is el lehet még mondani, hogy a kölcsönkezelés egészen rendezetlen állapotban van.

A részletes és nehezen betölthető szabályok már a kölcsön illeték engedményezése és folyóvá tételénél — a politikai hatóságok útján — oly hosszadalmasak, hogy — mint a tapasztalás mutatá, volt eset: midőn a tavasszal kért kölcsön a folyó évi nyári munkálatokra csak a tél folytán tétetett folyóvá; megtörtént, hogy a társulat számára a budai főfizető hivatalnak küldött pénz több hónapig azért hevert minden kamat nélkül, — mert a társulat az értesítést nem vehette.

De leghiányosabb a kölcsön kamatainak behajtása. Az adóhivatalok oly kimutatásokat kívánnak, melyek a befizetéseket, az eddig fönnálló megkönnyített egyszerű eljárás alapjától eltérve — sok helyütt egyidőre lehetlenné tevék.

Igy a felső-szabolcsi társulat a kölcsönkötés előtti befizetésekre nézve behozta azon gyakorlati és egyszerű eljárást, hogy minden egyes határ birtokossága, egy meghatalmazottja által érintkezett a társulati pénztárnokkal; a közbirtokosság vagy közös jövedelemből fődözé az évi járulékot — mint például a regálénak ezen céljai fönn tartása, a közlegelőből bizonyos részlet haszonbérbeadása stb; — vagy ha ezen kútforrások elegendők nem voltak,

kiveté maga közt birtok aránylag a járulékot s megbizottja beszolgáltatá a kivetett összeget a társulati pénztárba, és a befizetés — pár éven keresztül — az executionalis eljárás igénybe vétete nélkül is rendesen ment.

Azonban a kölcsönkezelési rendszabályok szerint hosszadalmas munkával kiszámított minden egyes birtokos félévenkénti kölcsönrészlet illetősége és átadatott az adóhivatalnak, a hatóság eltiltván a birtokosokat a társulati pénztárba való befizetéstől, az adóhivatalba rendelé befizettetni ez összegeket.

Sokan be akarák adni kamat-részleteiket, úgy, mint azt a társulati pénztárnok kiszámítá, de az adóhivatal Kis-Várdán el nem fogadá, mert a kivetés nem a kívánt rovatok szerint történt, ez pedig abból állna, hogy minden egyes érdekelt számára, minden félévre — sigy a 32 évig tartó törlesztés idejét véve — 64 rovatban nem csak a kamatilletőség, de a törlesztési lerovás is kiszámítva legyen. Már pedig, hogy ezt ki lehessen számítani, több ezer társulati birtokos részére, — kiknek mindegyikére nem kerek számokban, de forint s krajczárookban kifejezett kölcsön esik, — s midőn még ehhez az évenkénti 1%-tes törlesztés félévenkénti kamata, s ezek kamatainak kivetése is járul — szükséges lenne egy mathematicusokból álló és logarithmusi táblákkal ellátott számvevői hivatalt állítani, mert a pénztárnoknak más hasznos elfoglaltatásainál fogva erre ideje nincs; a társulatok pedig mostoha pénzviszonyaiknál fogva segédszemélyzettel el nem láthatják.

De ezen kiszámításnak nincsen is semmi gyakorlati haszna, mert 32 évig 64 részletben mindenki mindig egyenlő összeget fizet, miből 1% törlesztésre megy.

Hogy hányadik évben hány forint törlesztetett 100 után: azt mindenki beláthatja a bank táblázatai után, mely

az 1858-dik évi nagygyűlési nyomtatott jegyzőkönyvben is bennfoglaltatik, — s ennél fogva nem is szükséges, hogy az minden birtokosnak — forint s krajczárokban kifejezett kölcsön részletére nézve — fizetési könyvecskéjében s számviteli lapjában följegyezve legyen.

Miután ily kiszámítást beadni a pénztárnok képtelen volt, az utasításainak §§-aihoz szorosan ragaszkodó adóhivatal a befizetés végett behozott összegeket visszautasította; így történt azután, — a társulati pénztárnok is ellevén tiltva a pénzfölvételtől — hogy semmi pénz sem folyt be, s a szabolcsi társulat kölcsönének kamatait az állam kénytelen előlegezni, a birtokosok hátráléka pedig terhesen szaporodik.

A kölcsönügy rendes és czélszerű kezelése csak azon az uton képzelhető, mint azt az utolsó nagygyűlés tervezé. Szükséges a politikai hatóság közbejötté is, de csak ott, hol a késedelmes fizetések behajtása szükségeltetik, s ez iránt a társulat által felkéretik.

IV.

A védmunkák föntartását illetőleg a nagy-gyűlésnek azon jó hatása is lesz, hogy az idei áradás alkalmával fölmerült tapasztalatokat constatirozván, a jövőre oly intézkedéseket tehet, melyek által védmunkáink mindinkább erősítettvé, töltéseink könnyebben és biztosabban kiállják a jövő rendkívüli áradásokat; másrészt a vész idejében követendő gátföntartási rendszert a szerzett tapasztalatok szerint úgy szabályozhatják, hogy az áradás veszélyét biztosabban el lehessen háritani.

Az elsőre nézve, miután nagy víz alkalmával a dühöngő szélvész által hajtott erős habverés okozta a legnagyobb károkat, szükséges az egész Tisza mentében min-

den habverésnek kitett helyet rózsékkal s vesszőfonásokkal megerősíteni, továbbá a töltés előtti tért mindenütt fűzessel betölteni.

Bizonyára nem kerülendi ki a nagygyűlés figyelmét azon, már az 1857-dik évi gyűlésben előjött indítvány, mennyire czélszerű lenne a töltés belső oldalán mindenütt közérővel új közlekedési vonalakat, azaz: utakat készíteni, ez által a töltés belső oldala egy 3—4 öles ugynevezett padkát nyervén, a tömörebb töltéstest a víz rendkívüli nyomásának is jobban ellentállhatna.

A Tisza mentesített vidéke méltán kívánhatja a politikai hatóságtól, hogy azon több mint 200 □ mértföldet tevő — s a termelésnek megszerzett vidék közmunka illetőségét több évig ezen, ugyszólván a szabályozás által teremtetett új ország közlekedési vonalai előállítására fordítsa; s miután a helységek többnyire a Tisza emelkedett partjain fekszenek, jó lesz azokat egymással új utak által s a töltések erősítésével eszközölt módon összekötni. Lombardiában ezen mód sok helyütt sikerrel alkalmaztatott. —

Az idei árviz kimutatá, hogy az érdekeltek véleményének meghallgatása nélkül kiadott gátrendtartás többféle hiánynyal bir; ennél fogva úgy hiszem szükséges e tekintetben is egy czélszerű gátrendszert hozni javaslatba.

Mellözve a részleteket, a gátrendszer 4-ik §-a nemzetünk közérzelmű szellemével meg nem egyeztethető, és alkalmazása annyira költségesnek mutatkozott a társulatokra nézve, hogy valóban végtelen pénzzerővel kellene birni a tiszai társulatoknak, hogy az évenkénti gyakori árvizek elleni örökös költségeit megbirhassák.

Az igaz, hogy a 4. §., mely azt rendeli, hogy a vízveszélyek idején fölhasznált minden munkaerő megfizetessék, elméletileg tökéletesen jogos kívánat; épen úgy,

mintha egy külföldön utazó utast valami baj éri, ez nem követelhet senkitől ingyen segílyt, tökéletesen föl lévén jogositva a segítelyező, az ottani fogalmak szerint alkura lépni, és szolgálatát a szükséghez képest megfizettetni; másrésről azonban eszünkben jut itt azon ismeretes amerikai történetecske is, melyben az inas, midőn ura a lépcsőn elesett s lábát kitörte, nem lévén szerződésében urának fölemelése, addig föl sem segíté, még ezen rendkívüli szolgálatért külön alkut nem kötött. Az ily önző eljárás veszedelmes volna a közjóra nézve; büszkék lehetünk reá, hogy ily nézet nemzetünk jellemétől mindedig távol maradt. A vízveszélyt százados szokás szerint mindenki ép olyannak tekinti, mint a tűzveszélyt; a nép apraja nagyja kiállott gyalog és szekérrel munkálni a közös vész ellen és senkinek eszébe nem jutott, ezért dijt követelni.

Ugy hiszem, módosítani kell ezen szabályt, habár talán a cultura így követelné is, és tartsuk meg régi, számítás nélküli nemesb szokásainkat.

Előbb senkinek nem jutott volna eszébe ily közérdekű munkadíját pénzben latolni, ezt mindég szívesen tették, még oly sürgős munka időben is, midőn a munkának számát és értékét számítani is alig lehet.

Az őrizet végett kirendelni szokott állandó munkásokat díjazni kell és lehet, sőt a vész kitörése alkalmával magokat kitüntetőket jutalmazni szükséges is; de a vész idején saját tűzhelye mentése végett egy pár órára a veszély helyére sereglett embereket napidijhoz szoktatni ép oly kevésbé helyes eljárás, mintha tűzvész oltásakor mindenki elébb a munkadíj fölötti alkuvásra szoktattatnék. Az, ki valaha látta a rohanó áradat elleni védelmi eljárást: úgy hisszük egy véleményen lesz velünk.

De talán elég hosszasan is szóltam a szadályozási ügy bajairól, szabad legyen tehát utólagosan elsorolni az elmondottakból vonható következtetéseket.

Ugy vagyok meggyőződve, hogy

a) A tiszavölgyi társulat belszerkezete hiányos, mert nincs közös társulati ügyeinknek rendes organuma; ennél fogva vissza kell állítani a rendes közgyűléseket, és ismét rendezni kell egy, az érdekeltekből álló központi bizottságot, mely a vállalat közérdekeit mind fölfelé, mind lefelé elő mozditja.

b) Szükséges az államkormányzat részéről fölügyelő, segélyező és vezérlő hatóságot alkotni, úgy hogy az szabad mozgást engedve a vállalat érdekeit mindenek fölött szívében viselő társulati munkásságnak, valódi segélyt nyújtani és előmenetelt eszközölni képes legyen mind egyszerű szervezete, mind lehetőleg független és hatásos állásánál fogva.

c) A technikai vezetés foglalja magába az egész tiszavölgyi társulatot, s mint eredetileg értelmezve volt: a Tiszát és mellék folyamait is; — a folyammeder javítási munkálatok és átmetszések pedig a föladat nagyságához képest, nagyobb mértékben létesíttessenek.

d) Láttassanak el a társulatok elegendő és lehetőleg olcsó kölcsön pénzerővel; a kölcsönügy kezelés legyen egyszerűsített és hatályos; a költségek kerülése végett legyen szabad az érdekelt vidék természetbeni munkáját — a szükséghez képest — igénybe venni.

e) Hozzassanak a védgátak építése s felfenntartása iránt oly általános szabályok, melyek valóban célhoz vezetőek s a vállalat jövőjét biztosítani képesek.

Jövő nagygyűlésünk az ezen bajaink s szükségünk orvoslása fölötti kívánatokat s óhajtásokat bizonynyal ki fogja fejezni, s ha előre látjuk is, hogy azok létesítésére idő kívántatik: a tanácskozásoknak mégis mindenestre azon hasznuk leend, hogy eszméinket kicserélvén, új erővel és bizalommal fogunk czélunk elérésére törekedni.

AZ ÉLETBIZTOSÍTÁS ANGLIÁBAN.

AN ELECTORAL

ADDRESS

AZ

ÉLETBIZTOSÍTÁS ANGLIÁBAN.

Alig van az újabbkor pénzügyi intézményei közt, a mely nemesebb érzeten alapulva, következményeiben üdvösebb határu lenne mint az életbiztosítás. Módot nyújtani az életerős férfinak, hogy a takarékoság és nélkülség által félretett fillérekből aggott korára biztos, gond nélküli jövőt biztosítson, — alkalmat szolgáltatni a gondos családapának, gondoskodhatni szeretteiről azon időre, mikor ő immár nincsen az élők között, — a gyermekeknek, mikoron érett korba jutnak, kiházasítási vagy üzletkezdési tőkét biztosítani; — s mindezen nemes czélért a takarékoságot, a jelen élvezetéről lemondást általánossá tenni: hivatása az életbiztosítási intézeteknek.

Ez üdvös hatást meghonosítani és terjesztetni hazánkban: feladata a magyar biztosító társaságnak, melynek ezen biztosítási ág fölvétele alapszabályilag meg van engedve, s mely annak életbeléptetését már meg is kezdette, a szabályokat a lehető legméltányosb elvekre fektetve — dolgozván ki; úgy hogy az egész nyereséget egyenlően megosztja minden biztosítóval, ki e szerint a

társulat ezen üzleti ágának haszonrészesége lesz, s a részvényesekkel egyenlő osztalékot élvezend.

Nem csak azért hisszük, hogy a magyar egyesület e téren is nevezetes eredményeket eszközölni, mivel magyar; hanem azért is, mert köztünk működik, minden cselekvése tudatik, s így leginkább alkalmas bizalmat gerjeszteni, mi pedig főalapját képezi minden ilyszerű üzlet felvirágzásának.

Ily körülmények közt nem lesz érdektelen, ha röviden megismertetjük ezen biztosítási ág kifejlődése történetét és jelen állását az angoloknál; azon nemzetenél, mely gyakorlati, egészséges észjárásánál és szabad egyleti működésénél fogva az életbiztosításnak teremtője s a legnagyobb kiterjedésben kifejtője volt.

A szabad angol nemzet intézményeit mindenek felett jellemzi a nyilvános és alapos vitatás, nemcsak sajtó útján, nemcsak szabad gyülekezetekben, — de egyszerűsmind a törvényhozásnál is, — maga a törvényhozó testület, ha valamely tárgyat fontolóra akar venni, bizottságokat nevez, melyeknek feladata a nemzet szakférfiai véleményét meghallgatni, s azok alapján jelentést tenni. Ilyen fontos tárgynak tekintetett Angliában az életbiztosítás is, mely bizottmányi és parlamenti tanácskozások tárgyát is képezé.

Mily fontosságra fejlődhetik az életbiztosítási üzlet, eléggé tanusítja azon körülmény, hogy Nagy-Britanniában 150 ily intézet van jelenleg, s az azoknál biztosított érték 200 millió sterlinget, azaz 2000 millió ezüst forintot tesz; s mindamellett még széles tér nyílik ezen üzlet növekedésére, ha meggondoljuk, hogy az összes családok alig 5 százaléka lépett még az intézetekkel életbiztosítási viszonyba.

Ezen üzlet nagyszerűségének megítélésére szolgál-

jon itt például a 7 nevezetesb intézet állása az 1858. évi juniusi kimutatások szerint:

A társulat neve	felállítási éve	tőkésített alap pöfőrtban	évi járadék pöfőrtban	biztosított tőke pöfőrtban
Equitable	1762	69,760,000	4,300,000	95,800,000
Schottisch Widows Fond . .	1815	31,940,000	4,091,780	90,000,000
Law Life	1823	46,550,000	4,700,000	85,000,000
London Life	1806	26,000,000	3,200,000	61,800,000
Rock	1806	31,105,340	3,098,730	39,459,500
National Provident	1835	15,003,670	2,753,310	65,000,000
Economie	1823	16,950,620	2,410,000	60,895,340

Ezen adatok eléggé mutatják, mi népszerű az életbiztosítás Angliában, mily nagy összegekre mehetnek a takarékoság által, a jövő iránti gondoskodásból összegyűjtött tőkék, — melyek, ha ily intézetek nem léteznének, gyakran haszon nélkül hevernének, s nagyrészt talán a napi kiadások által felemésztettek volna. Bizonyítja egyszersmind az adatok, minő biztos alapokra helyezvők az intézetek számításai, minő czélszerű és ovatos az intézetek kezelése rendesen, hogy ily nagyszerű nemzeti vagyon összegyűjtésére alkalmat szolgáltatottak, azon bizalomnál fogva, melyet a nemzet minden rétegeiben kifejtteni képesek voltak.

Ezen intézetek közvetlenül a takarékoságot, előrelátást terjesztik; közvetve a nemzeti termelés legfontosabb ágának hasznára válnak, miután rendesen a földbirtokokra kölcsönzik nagyszerű tőkéiket, s egyéb hasonló források mellett, ez fejt meg, miért nem érezték az angolok a földbirtoki hitelintézetek felállításának szükségét, mert a biztos alapokon kifejlett személyes hitelen kívül, ily tetemes tőkék, minőkkel a biztosító társulatok bírnak, állanak a legbiztosabb elhelyezési mód, t. i. a földbirtoki hitel számára készen. Ide járul, hogy az állam

maga is mindig kész volt számos milliókra menő összegeket előlegezni olcsó kamattal a földmívelési beruházásokra, mint p. o. az alagsövezésre.

A magyar biztosító társulat is fölvette szabályaiba, hogy az életbiztosítási ágból befolyandó összegeket földbirtoki hitelezésekbe fekteti.

Az életbiztosítás Angliában majdnem kétszázados életet él; s különböző kifejlődési korszakokon kellett keresztül mennie, míg a jelen biztos alapokon kifejlődhetett.

Eleinte bizonytalanok voltak a számítási alapok, melyekre az életbiztosítási intézetek üzletüket fektették, s a siker is csekély volt. A XVII. század vége felé alakult „londoni kereskedők társulata” s „özvegyek és árvák biztosítási egylete” és hasonló egyletek nem voltak hosszú életűek. Macpherson „Annals of Commerce” című munkájában említi, hogy több mint kétszáz, többnyire szédelgésen alapított intézet alakult, melyek közül alig négy intézet tudta magát fentartani. A régiebb időben alakult intézetek közül az 1706-ban törvényhozásilag engedélyezett „Amicable Society” és „Perpetual Assurance” — még most is virágoznak. Ugy látszik, hogy az életbiztosítási intézeteknél, keletkezésök első éveiben, a szédelgés nagy mértékben elharapózott, annyira, hogy III. György alatt a parlament szükségesnek tartá e tárgyban szabályozó törvényt hozni.

Az első intézetek a kölcsönösség elvére voltak alapítva, később fejlődhettek ki az életbiztosítás jelenleg általánosan elfogadott alapelvei, melyek mindinkább a tapasztalati gyakorlat és szorgalmas tanulmányok által megalapított halálozási táblázatok és a kamatok által szaporodott befizetések matematikai biztosságu elveire fektetvék.

Jelenleg minden életbiztosítási dijszabás az intézet által fölvetett halálozási táblázatra van fektetve, t. i. azon valószínű élethosszra, mely statisztikai adatok szerint minden jelentkezőre nézve a közép számítás szerint megállapított; ez által határoztatik meg az évi díj, — mely a közép számítás szerinti évek alatt a kamatok kamataival tőkésítve adja azon tőkeösszeget, a melyet valaki halála után örökösei részére biztosít, s a melyet a biztosító társulat, — levonván az intézet igazgatási költségeit és üzleti nyereségét, — a biztosító halála után, bármikor következék az be, az örökösöknek kifizetni tartozik. Az egyszerre történt díjfizetésnél pedig, a felvett évek alatt — a tőkének kamataival kell e kikötött összeget elérni. Lesznek ugyan, a kik közép élethosszaságnál előbb halnak meg, de viszont lesznek olyanok is, a kik azon éveket túlélők, s így az első által okozott különbséget az utóbbiak pótolják. A nyugdijaknál, a két vagy több életre tett biztosításoknál, a kiházasítási tőke, ugy az évi-díj (Leibrente) stb. biztosításánál is ezen alapokon nyugszik a díj meghatározása, mindenütt rendszeres és biztos matematikai kiszámításokat igényelvén a dijszabályok megállapítása.

Ebből látható, miért volt eleinte oly bizonytalan az intézetek működésének sikere. Azon korban, midőn ugyszólván keresztelési és halálozási jegyző anyakönyvek is alig voltak, midőn a népességi statistika még nem létezett, — az alapok, melyekre a számításokat fektették, bizonytalanok, gyakran az intézet fennállására veszélyesek voltak. Az ovatosabb társulatok e szerint csak gyakran igen emelt díjakat alapíthattak meg, melyek — százados gyakorlat és tapasztalat után, mindinkább lejjebb szál-
lanak.

Biztos halálozási táblázat megalapítására legtöbbet

ismét az angolok tettek. Végtelen érdekűek ezen tapasztalatok eredményei; becslendő azon következetes, lelkiismeretes és gyakorlati működés, melyet némely intézetek e tárgyban századon keresztül tanusítottak; méltánylendő azon nyíltság, mellyel e tapasztalatokat a világ előtt kitérítvén, a mostani biztos működésnek kész utat nyitottak, és ezen üdvös intézménynek minden nemzetnél meghonosítását megkönnyítették.

Száz évi tapasztalatok több — az emberiségre nézve örvendetes eredményt constatiroztak.

Grisith Davies tagadhatlan adatokkal bizonyítja, hogy a biztosításoknál száz év alatt, t. i. 1720-tól 1820-ig a halálozás $\frac{2}{5}$ -tel alább szállt. Érdekes állítás az is, hogy a biztosított egyéneknél a halálozás rendesen csekélyebb, mint azoknál, kik nem biztosíták életüket, — mi azon lélektani okból magyarázható, hogy a ki szerettei jövőjét biztosítva látja, nagyrészt ment azon lelki aggodalmaktól és nyugtalanságoktól, melyek mindazoknál, kik utódaik bizonytalan jövője felett aggódnak, az életerőre fogyasztólag hatnak; de oka lehet az is, hogy a ki magát bizonyos évi díj meggazdálkodására kötelezi, rendesebb életet él, mi az élet meghosszabbítására nem kis befolyással van.

A halálozási táblázatok megállapításában Dr. Price tette az első kísérletet, ki a northamptoni adatok szerint, 20,000 halálozási esetet vett fel. Az „Equitable“ társulat 1720-tól 1820-ig, azaz 100 év alatt tett tapasztalatait foglalta egybe. Dr. Milne adta ki az ugynevezett carlislei táblázatot, mely Carlisle városa halálozási esetein (1779-től 1787-ig) alapszik. Dr. Finlaison a kormány tontina kölcsöneinek száz éves tapasztalatai után több mint 22,000 esetet vevén fel, szaporitá a tapasztalatok eredményét 1829-ben. Ezen közlemény után egy bizottmány

ült össze, mely a londoni főbb biztosító társulatok tapasztalási eredménye (83,905 kötvény és 60,537 adat) összehasonlítása után alapított meg egy táblázatot, mely „Experience Table” név alatt ismeretes. Dr. Farr fáradhatlan munkássággal dolgozta ki az angol keresztelési és halálozási táblázatot, a Northampton, Carlisle és a főbb intézetek táblázataiból, ugy szintén a különböző életbiztosítási díjakat, sőt statisztikai adatokkal összeállítá-Európa nevezetesebb államai halálozási arányát. E szerint:

Angliában	évenként meghal egy 44 közül
Franciaországban	„ „ „ 42 „
Poroszországban	„ „ „ 38 „
Ausztriában	„ „ „ 33 „
Az orosz birodal.	„ „ „ 28 egyén közül.

Az ő tapasztalatai szerint is a közegészség egy század alatt annyira javult, hogy a jelen halálozás az egy század előttihez ugy áll: mint 3: 4-hez.

Hazánkban, munkás statistikuskunk Fényes Elek és köztisztviselőben álló agg tudósunk Fáty András kísérték meg a halálozási táblázat összeállítását. Ezen táblázatok eredménye aránylag nagy halandóságot mutat népességünk között, mely különösen a gyermekkorra esik, — mi a beteg gyermekek kevésbbé gondos ápolásának tulajdonítható.

De visszatérve a pénzkezelési ügyhöz — megjegyzendő még, hogy a betett tőkék kamatozásainál az angol társulatoknál 3, a skót társulatoknál rendszeren a 4 százalék vétetett számítási alapul.

Mióta az életbiztosítás Angliában biztos alapokon nyugszik, nevezetes azon részvét, mely azok iránt nyilvánul. Minden nevezetesebb városban folyvást alakulnak társulatok, az újak erősödnek, a régiek százados biztos létezés után mind inkább szélesbitik tevékenységöket.

1706-tól 1721-ig 3, — 1762-től 1815-ig 14, —

1816-tól 1844-ig 72, — 1844-től 1856-ig 70 új életbiztosítási intézet kezdett működni, mi összesen 159 életbiztosítási intézetet tesz.

A betevők száma is mindinkább szaporodik. Így 36 társulatnál:

1852-ben új kötvény kiadatott	18,103,	biztosított	63 millió pfrt.
1853-ban „ „ „	21,920,	„	74 „ „
1854-ben „ „ „	23,795,	„	77 „ „

Az egy-egy kötvényre biztosított átalag tett 3,380 pengőforintot.

Minő tekintélylyel bírnak a biztosító egyesületek Angliában, ezen nemzetnél, mely különös kegyelettel viseltetik minden iránt, a mi százados fennállás által életrevalóságát bebizonyítja, — tanusítják az angol biztosító intézetek egyik legtekintélyesbjéről, az „Equitable“-ről, az „Edinburgh-Rewiew“-ben mondott következő sorok:

„Ezen nevezetes társulatnak története jellemzi az életbiztosítás történetét. Hosszu éveken át majdnem egyedül állotta ki az előítéletek megtámadásait, melyek ezen látszólag oly sok veszélyeztetéssel járó, ovatos emberek előrelátásával ellenkező üzlet ellen keletkeztek. A ki történetesen bevetődik ezen intézet igénytelen irodájába, nem fogja elképzelhetni, hogy ezen csendes hajlékban köteleztetések adtak 95 millió pfrt kifizetésére, és hogy évi jövedelmén kívül, közel 70 milliónyi pénzalappal bír, — mellyel kezessékedik kötelezettségeinek pontos teljesítéseért.

Pedig ez tagadhatlan tény; és a különböző előfordult fontos kérdések, a komoly tanácskozások melyek tartattak, a kemény ellenzések melyek legyőzettek, a kezdetbeli szoros ovatosságon alapuló intézkedések, lépcsőzetes kifejlődése az ezen üzletre új világot vető nézeteknek, a halálozási törvények kiismerése körül kifejtett magasabb tanulmányok, a díjszabások leszállítása, a vagyonnak az intézet pénztáraiba rendkívüli özönlése, a jelenleg összehalmozott gazdagság, a merész ellenállás az új jövevények ragadozó szándékai ellen, kik majdnem legyőzhetlen kapzsisággal akarák elragadni az egykor oly gyöngye és tengődő intézet összegyűjtött kincseit, pénzügyi korlátok felállítása, az utóbb jövők kizárása a régi nyereségek azonnali élvezetéből: — ezek és hasonló tárgyak foglalkoztat-

tak ezen hosszú korszak alatt ezer gondolkozó főt, kik most a sirban nyugszanak, s adtak alkalmat oly kemény vitákra, hogy voltak idők, midőn tartani lehetett attól, hogy ezen intézetet minden kincseivel feldulják az egymással küzdő pártok. Hála Istennek, a végzet más-kép akará, és az irodai óra most is változatlanul s rendesen mutatja a mulandó időt, rendes nyugalmában győzelmeskedve a rég feledett küzdők lármái felett; az igazgatók megtartották nyugodt tekintélyüket; a jól díjazott könyvvezető háborítlanul végzi számvetéseit, s milliók jönnek és mennek az irodában, oly rendesen és nyugodtan, mint a közel Temze folyam csöndesen hullámozó habjai.

A biztosító közönségnek Angliában elég alkalma nyílik, a régi és újabb intézetek közt választani. A bizalom gerjesztésére leginkább szolgálnak: az összegyűjtött nagyszerű pénzalap, a biztosítók tekintélyes és mindig növekedő száma; a megerősödött üzlet időközi kimutatásai és a magas nyeremények. Azonban az intézet iránti bizalom alapját nem annyira a fényes kimutatásokban, mint a rendes és lelkiismeretes számításban kell keresnünk. — Mert alig van üzleti ág, melynek veszélyt hozható lappangó hiányai oly későn ismertethetnek föl a közönség által, mint az életbiztosításnál. Ha valamely más pénzügyi üzlet hiányos alapon nyugszik, a hiány az első kezdetben mutatkozik, s habár a számok ügyes elhelyezése által egy ideig nem is vehető észre a hiba: rövid idő alatt a bukásnak be kell következnie; ellenben az életbiztosítási üzletnél, hol a bevételek folynak évenként, és a kifizetések rendesen hosszabb időszak múlva jönnek elő, a hiány gyakran csak félszázad múlva mutatkozhatik.

Az ily intézet biztos felvirágzásának alapjai következők: alapos halálozási táblázat, és ezen alapon helyesen tett előszámítások. A biztosítások fölvételénél lelkiismeretes őrködés és figyelem a biztosítók egészségi állapotára. A díjtartalékok rendes és lelkiismeretes kezelése,

s azoknak biztos elhelyezése. Takarékoság az intézet igazgatásánál, végre tiszta és pontos számvitel.

Ezen elvek szoros megtartása mellett az életbiztosítási üzletnek virágoznia kell, mert a matematikai számítások, ha a tételek valók, nem csalhatnak. Kivált ha már a biztosítottak száma növekedett, mert ekkor a halálozások a statisztikai adatok csalhatatlan alapjai szerint történnek, s ha vannak is időközi ugrások, azt tapasztaljuk, hogy azokat néhány év ismét kiegyenlíti.

Tetemes biztossági kilátás rejlik abban is, hogy a miveltség terjedésénél, a jobb ruházatnál és ételmezésnél, a betegek gondosabb ápolásánál fogva, a halálozási arány mindinkább kedvezővé válik.

Hogy a gondosan összeállított statisztikai adatok oly biztos alapot nyujtanak-e egy népnek — bizonyos egyenlő miveltségi foknál és éghajlati helyzetnél fogva — halálozására nézve, hogy arra egy intézet jövőjét lehessen alapítani? — ezen kérdésre bátran igennel felelhetünk. Mert megmutatá a statistika, hogy nemesak a halálozásoknál, melyekre ugyan a szükség és általános nyomor, tetemes és előre kiszámítható befolyással szokott lenni, de az emberi élet legcsekélyebb cselekvényeinél is bizonyos arány állandóul észlelhető. — Quetelet annyira megy, hogy ezen állandó arányt nem csak a születéseknél, halálozásoknál és büntényeknél s azok nemeinél, de még az emberi akaratból folyó cselekvényeknél is állítja. Így alig van az emberek akaratától inkább függő cselekvés — mint a házasság, s a francia és belga házassági könyvekből Quetelet kimutatá, hogy nemesak a házasságok száma a népességhez aránylag egyenlő maradt, de évenként majdnem egyenlő számú házasság kötöttek nőtlen férfi és hajadon leány, továbbá nőtlen férfi és özvegy nő, s özvegy férfi és nő között. Csodálatos,

mondja Quetelet, hogy ezen arány nemcsak egy egész országban, de egyes kerületben is ugyanazmarad; még csodálatosabb, hogy az évszám is, melyben a két házasuló fél egymáshoz áll, következetes arányt mutat, — például: egyik évben kis különbséggel annyi 30 éven alul levő fiatal ember vesz el 60 éves s azonfelüli nőt, mint a másokban.

Quetelet annyira megy, hogy az egyenlő arányt nem csak az öngyilkosságoknál, de még a rosszul czimezett s így kézhez nem adható levelek mennyiségére nézve is adatok alapján vitatja, s ezek után azt a következményt vonja ki, hogy milliókban számítva, az emberi akarat hatás nélkülinek látszik.

Van Angliában az életbiztosításnak egy bizonyos újabb neme, a mely statistikai adatokra helyezvén számításait, szintén virágzik, holott első tekintetre igen kétséges sikerűnek látszhatnak; és ez az egészségtelenek életbiztosítása. — Az életbiztosító társulatok, szabályaik szerint, azokat, kik valamely korahalál okait magában hordó testalkattal bírnak, nem veszik be biztosítási üzletökbe. Miután azonban oly országban, hol a művelt osztály nagyrésze életét biztosítja, az ilyen minden egyesület által visszautasítottak száma nagy: akadt egy társulat, mely az ily alkatu egyéniségek halálozási arányát kiszámítja, és ezen statistikai adatok szerint határozza dijszabását, s a tapasztalás azt bizonyítja, hogy szép nyereményeket tesznek, mert számítási alapjuk helyes volt.

A mint a statistikai adatok mutaták meg az alapot, melyen biztosan működhetnek az életbiztosító intézetek: másfelől ezen adatok biztosabb kiismerése a dijszabások mérséklésére s némely túlszigoru föltételek elhagyására vagy szelidítésére vezetett. Például, eleinte minden intézet szabályaiban benne volt, hogy a ki öngyilkosságot követ

el, annak utódai a biztosított összeget ki nem kapják; — és ez természetes, mert ha valaki életét elvenni el van határozva, ezen megzavart lelkiállapotban csak egyszeri díjt kell befizetnie s ha azonnal véget vet életének, tete- mes összeget szerzett örököseinek. Azonban akadt társu- lat, mely jól felfogott lélektani nézetből kiindulva, szabá- lyát megváltoztatá s azt mondá ki, hogy a ki életét már bizonyos évekig biztosítá, például 3 évig, ha öngyilkos- ság által veszti is életét, a díj szintugy kifizettetik örökö- sének, mintha a természetes halállal mult volna ki. És számításában nem családkozott, mert 3 év, de csak 1 év is oly hosszú idő, hogy a ki azon föltett szándékkal kö- tött biztosítást, hogy ha a kikötött idő elmulik, öngyil- kosságot követ el, — ha szándékolt cselekvénye fölött egy évig gondolkozik, szándékát bizonyára megváltoz- tatja. A párviadal utján meghaltakra nézve is hasonló kedvezés nyújtatott egyik-másik társulat által; és e pél- dát, miután veszélynélkülinek bizonyult, követte majd minden angol társulat. Miután a biztosítás sikerét a biz- tosítottak sokasága idézi elő, a verseny által mindinkább szabadabb elvű föltételek fejlődtek ki. Így, ha valaki bi- zonyos idő mulva elmulasztá a díj fizetését, nem veszti el díj-tartalékát. — Azután oly díjszabások is állítottak fel, melyek fizetői részesültek az üzleti hasznosztalék- ban; sőt, a mi különös fontosságu, a több évig már fize- tett kötvényekre az intézetek olcsó kamat mellett köl- csönt is adnak.

Örömmel mondhatjuk, hogy a magyar biztosító tár- sulat mindezen tekintetben lehetőségig előnyös és loyális föltételeket alapít meg.

Eddig az életbiztosítás nemesebb érzést gyarapító hatásáról szözlöttünk. Elmondók azon üdvös hatást, me- lyet annyi időn keresztül gyakoroltak ezen intézetek

Angliában. Szólanunk kell árnyoldalairól is. — A mily nemes érzés: előre gondoskodni szeretetteink jövő sorsáról, ép oly szomorú, az emberi szív romlottságát bizonyító gonosztettek elkövetésére is adott az életbiztosítás alkalmat.

Ily szomorú esetek lehető kikerülése végett, a biztosító egyletek a gyermekek halála után kifizetendő díjakra nem vállalnak biztosításokat. Alig van egyesület, mely 18 éves koron alul biztosítást vállalna. Mert akadhatnak szörnyetegek, kik a gyermekek életét nagy összegekre biztosítván, — alacsony és vétkes haszomból a biztosítottak életét veszélyeztető tényt követnek el. —

Mindezen ovatosság mellett, ha közzététethetnének az angol biztosítások évkönyvei, nevezetes csalási szándékból tett biztosításokat mutathatnának fel. Az angol bűnvádi esetek közt borzasztó büntényt mutató esetek sem ismeretlenek. Így bebizonyult Griffith Wainwright Tamás ellen, hogy sógorasszonyának Abercombie Ilonának életét tetemes összegre biztosítván, azt megölte. Olvasóink fognak emlékezni az egész művelt világban pár év előtt oly nagy izgatottságot előidézett Palmer féle perre, ki bizonyos egyén meggyilkolása után 130,000 forintot remélt nyerhetni.

Mindezek csak azt mutatják, a mit különben is tudunk, hogy nincs oly üdvös hatású dolog, mellyel a rosszakarát visszaélni ne tudjon. Istennek hála, e visszaélések a biztosító egyesületeknél ritkán fordulnak elő. S azokkal szemben annyi üdvös eredménynyel kínálkoznak az intézetek, hogy örvendenünk lehet, mikép nálunk is alkalom nyílt ez üdvös intézetet meghonosítanunk. Mint másutt, úgy hazánkban is csak évek múlva terjedhet el honfiaink közt az életbiztosítás üdvös üzlete nagyobb

mértékben. Adja a mindenható, hogy midőn majd mi, kik ezen tárgy iránt a kezdeményezés terére léptünk — el leszünk feledve, az általunk alakított magyar intézetről is oly magasztalással irjanak egykor, mint a fentebb említett „Equitable“ egyesületről, annak százados fenállása után, emlékezik az utókor.

DE BALLAGI GEZA

MAGYARORSZÁG
SZEREPE
EURÓPA ÉLELMEZÉSÉBEN.

Magyarország története

Magyarország története a legrégibb idők óta. A magyar nemzet a Kárpát-medenceben alakult, és a magyar nyelv a finnugor nyelvek családjába tartozik. A magyar nyelv és a magyar nemzet története a magyar nyelv és a magyar nemzet története.

MAGYARORSZÁG

ÁLLAMTITKARSÁG

EUROPAI FILMVERSENY

MAGYARORSZÁG SZEREPE EURÓPA ÉLELMEZÉSÉBEN.

I.

E tárgyban Bontoux Jenő ur, a déli állam-vaspálya kereskedelmi igazgatója a „Revue des deux Mondes”-ban egy reánk nézve nagy érdekű értekezést irt. E mű azóta fordítva a lapokban és önálló füzetben is megjelent:*) mindamellett, úgy hiszszük, nem lesz fölösleges ez értekezésről s általában e nagy fontosságú kérdésről szólnunk.

Hazánk politikai viszonyai magokra vonták Európa figyelmét. Sokan megismerkedtek hazánk közjogával, alkotmányával, midőn anyagi érdekei s nemzetgazdasági viszonyai még folyvást „terra incognita”-t képeznek. E téren hazánk állapotának és fejlődési képességének a nagy világ előtti megismertetésére e kis munka vetett először némi fénysugárt, s bizonyára az abban elősorolt adatok a kereskedelmi világnál figyelmet fognak gerjeszteni. — Köszönettel tartozunk tehát Bontoux urnak, ki

*) Magyarország és szerepe Európa élelmezésében. Bontoux Jenőtől, a cs. kir. állam-, lombárd-velencei és központi olasz-vasút-társaság kereskedelmi igazgatójától. Francziából. Térképpel. Pest, 1861., Emich Gusztáv, m. akad. nyomdásznál.

hazánk gabona-kereskedését tanulmányozására méltatás hogy e tanulmányai eredményét közzétevé; s midőn ezt nyilvánítjuk, nem fogja rossz néven venni, ha egy két állítására nézve eltérő nézetünket nyilvánítjuk.

Néhány év előtt az európai államok nemzetgazdasági politikájának főelve volt, nemcsak a gyártmányokra és iparkészletekre, de az élelmiszerekre nézve is a véd-vám rendszer. Minden állam annyit igyekezett készíteni és termelni, a mennyi saját szükségei fedezésére megkívánta-ték. — Maga Anglia, mely már rég a szabad kereskedés elvét követte és hirdette, a gabona-neműekre véd-vámot tartott fel, — míg végre Sir Robert Peel 1846-ban a Cobden és Brighth által vezetett hatalmas izgatás következtében megérlelt eszmét, a gabonára vetett súlyos beviteli vámok módosítását, a parlament elé hozván, azt győzelmesen keresztül vitte.

Szemtanúja voltam Angliában a gabnatörvény elleni hatalmas izgatásnak, midőn az tetőpontján állt. Két hatalmas érdek küzdött egymás ellen: a földbirtokosok érdekében állott fentartani a védvámokat, melyeknél fogva gabonájok magas ára mindig biztosítva volt; ellenben az iparos osztály és a népek érdeke sürgette a gabona-vám eltörlését. A nemzet törvényhozói, kik nagyrészt földbirtokosokból állanak, megértették az állam valódi érdekét, s bár nem hiányoztak baljóslatok, melyek a földmivelés végromlását jövendőlék, megszavazták a nevezetes törvényt. Ki tagadhatná fontosságát a nép olcsóbb élelmezésének? Olcsóbb kenyér lehetővé teszi az olcsóbb készítést, az olcsóbb készítés pedig a világkereskedés birtokában levő nemzetnél biztosítja a gyár-ipar virágzását s a győzelmes versenyt.

A baljóslatok, melyek a földmivelés végromlását biztosnak mondták, elnémultak. A gabonatörvény módosi-

tása óta az angol földmivelés a verseny által új erő kifejtésére, sőt tetemesen több termesztésre ösztönöztetett.

Az újabbkor mindinkább a szabad kereskedelem valósításához közelít, mire nézve a Napoleon által Franciaország és Anglia közt kötött kereskedelmi szerződés nevezetes lépésnek tekintendő.

Ha a gyártmányokra és iparczikkekre nézve az európai államok nagyobb része, még az egy évtized előtt nagyrészt tilalmi (prohibitív) rendszerű Ausztria is, kezdik belátni a szabad kereskedelem előnyeit: igen természetes, hogy a gabonaneműekre nézve a beviteli vámok mindenütt leszállították és el lehet mondani, hogy már most a gabonavámok oly csekélyek, hogy a gabona kereskedelem mindenütt nyílt piacra talál.

A jelen században annyira növekedett Európában az anyagi jólét s az evvel karöltve járó népesedés, hogy most már több állama Európának túlnépes. Túlnépeseknek nevezzük azon államokat, melyek nem képesek annyi élelmiszert termelni, a mennyi rendes években az évi szükséglet fedezésére elegendő; tehát azokat, melyek rendszeren több gabonát visznek be, mint ki.

Ily államok mindenekelőtt: Anglia, Belgium, Schweiz, éjszaki Olaszország, sokszor Franciaország, közel hozzánk az osztrák örökös tartományok hegyes vidékei.

Ezen szükséglet fedezésére — kivéve az utóbb említett tartományokét — leginkább déli Oroszország, az alduai fejedelemségek, Egyiptom és az éjszak-amerikai államok adták termelési feleslegöket: tehát azon termelő államok, melyek tenger mellett feküdvén, könnyen és olcsón hozhaták terményeiket a világ piacra.

Tökéletesített közlekedési eszközök hiánya miatt, hazánk termékeny rónáinak nyers terményei közül csak azok voltak külkereskedés tárgyai, melyek súlyaránylag

nagyobb értékűek. A gabona nemeket hazánkból a közelfekvő osztrák örökös tartományokba a Dunán felfelé és tengelyen szállíták; a külföldre az akkori forgalomhoz mérve nevezetes mennyiség ment a Száván és Kulpán Károlyvárig, onnét a Luiza úton a magyar tengerpart felé. Később midőn a vasúti összeköttetés Csehországnak és azon át éjszaki Németországnak megnyílt, repce, búza, tengeri és más szemes élet, különösen azon években, mikor ott szűkebb termés mutatkozott, a vasúti költséges szállítás daczára is, kezdett a porosz, szász és bajor határokon át nagyobb mennyiségben kivetetni.

Bontoux urigen érdekes adatokkal mutatja meg, hogy elkészülvén a déli állampálya által a magyar rónaság összeköttetése a tengerparttal, Magyarország van hivatva nemcsak a külföld közelfekvő vidékeit szűkebb termések idejében szemes étellel ellátni, de a tengeri összeköttetés által állandóan élelmezni Európa túl-népes országait, s hogy hazánk ezen szükségletnek megfelelő mennyiséget termelni és az eddig kivitellel foglalkozó államokkal a versenyt győzelmesen kiállani képes. De lássuk az értekezés nevezetesebb tételait.

Bontoux ur, miután értekezése elején azon tételt állítja fel, hogy Magyarország, ha egyszer elkészülnek közlekedési vonalai, geographiai fekvésénél, földje termékenységénél s azon nagyszerű termelési gyarapodásnál fogva melyre képes, hivatva van a mostani Európa éléskamráinak nevezett vidékek helyére lépni, miután Oroszországban és az aldunai tartományokban a hűbérviszonyok bekövetkezendő megszüntetése, termelésüket egy időre csökkenteni fogja; s miután az adriai kikötők legközelebb esnek a gabona európai főpiacjaihoz.

Először is a következő kérdéseket állítja fel megfejtés végett?

Mennyi gabonát termeszt jelenben Magyarország?
Mennyit képes a vetőmag és saját szükségletének levonása után kivinni?

Mily magasra emelkedhetik a kivitel, biztosított vásár mellett?

Az író sajnálja, hogy földmívelési statistikája hazánkban nem létezik, s ebben igaza van, mert azon egyedüli részletes adatokat, melyeket a kormány a földadó behozatalakor gyűjtött, pontosaknak nevezni alig lehet. Ugy látszik az író ezen adatok után indul ¹⁾ s adatai némileg közel állanak a valósághoz. Nagyobb hibának tartjuk a rozs évi termelési adatát, mely bizonyára tetemesen a valóság alatt áll.

A magyar állam területét 26,494 millió hektarra ²⁾ teszi, mi 46,033 millió katastrális holdat tesz. Az adómunkálat szerint a productiv terület 48 milliót haladna. — Ezen területen, szerzőnk számítása szerint, szemes élet teremne 87,400 millió hectolitre ³⁾, mi 142,12 millió pozsonyi mérőt tesz. Ebből vetőmag és a belszükséglet számára 31,5 millió hectolitret, 51,419 m. pozsonyi mérőt; tehát a jelen középtermelésből számít a külkereskedés számára 22 millió hectolitret, azaz 35,772 millió pozsonyi mérőt, még pedig:

búzát	16,260	milliónyi	pozsonyi	mérőt
kétszerest	5,528	"	"	"
rozsot	4,878	"	"	"
árpát	4,227	"	"	"
tengerit	4,879	"	"	"

¹⁾ A magyar állam földmívelési statistikájára vonatkozó hivatalos kútfőkből merített adatokat a következőkben találhatni, s ezenkívül még a magyar tud. Akadémia Statistikai [Közleményeinek I. füzetében.

²⁾ Egy hektar = 1,73749 kat. hold, körülbelül $2\frac{1}{3}$ magyar hold.

³⁾ Egy hectolitre = 1,826 pozsonyi mérő.

E szerint az olajos növények, főzelékek és zab kizárásával, a többi szemes élet évenkénti lehető kivitelét, a jelen termelési állapot szerint, B. ur 36 mill. mérőre teszi, s így megfejtí azon kérdést, hogy hazánk képes lesz Európa élelmezésére nevezetes összeggel járulni. — Ezen kivitel a jövő évre már 10 millió mérőre teszi, mely idővel 32 millió mérőt (20 mil. hectolitret) is felül fogna haladni.

Az eddigi évi rendes kivitel leginkább a pesti, győri, mosonyi piacokról vásárolt szemes-élettel Csehország, Morva, felső- és alsó Austria és Tirol felé vette útját, s a sziszeki piacról Karinthiának, a Határvidéknek, Illiriának vitetett ki; külföldre leginkább Helvetiába és a német államokba. Ezen kivitel Bontoux ur 22—25 millió mérőre teszi. — Azonkívül a többi, a határszélhez közelfekvő kisebb piacokon is a szomszéd tartományok számára nevezetes mennyiségű szemes-élet kelt el.

A magyar életneműeknek Ausztria határain túl eszközölt kivitelét, az utóbbi hat év alatt, következő összegekre teszi, vámmázsára számítva át az általa kifejezett mértéket:

1855,	2,	449	millió	vám-mázsa
1856,	4,	681	"	"
1857,	3,	289	"	"
1858,	2,	242	"	"
1859,	2,	050	"	"
1860,	6,	800	"	"

Az 1856-ki nagy kivitel a szük-termés által okozott. 1860-ban a növekedett kivittel leginkább a szász, porosz és bajor határszélek felé történt. A triesti vonalon a kivitel igen csekély volt, annyira, hogy 1860-ban 508 ezer vám-mázsánál többet nem tett.

Hazánk fővárosainak és más gabona piacainak a déli állami vasut általi összevontatása a tengerparttal végtelen lendületet adott a gabonakereskedésnek. Alig hogy a vaspálya tavasszal megnyílt, nem győzött és győzi a

vasút igazgatóság a feladott mennyiségeket elszállíttatni. — Prágerhofnál, hol a vasút a bécs-trieszti vonalba szakad, tűnik fel leginkább, mennyivel felülhaladja a magyarországi vonalon érkezett tehervonatok száma s azok súlya a bécsi vonalon érkezettekét.

II.

Az 1861-ik év mindenestre a kivételes évekhez tartozik. Hazánkban az őszi vetés bőven fizetett, a külföldön, különösen Franciaországban szűk termés volt: ennél fogva a jelenlegi árak és a kereskedés élénksége nem tekinthetők rendes állapotnak. Hazánk földmivelési felvirágzásának élet-föltétele, hogy a kivitel a világ piacára minél jutányosabban legyen eszközölhető a tökéletesített közlekedési eszközök útján; továbbá, hogy állandó vevőkre számolhasson.

Bontoux ur munkájának ezen utóbbi kérdésre vonatkozó része a legérdekesebb tanulmányt tartalmazza.

Annyi bizonyos, hogy Európa túlnépes országainak, Angliának, Belgium és déli Francziországnak évenként tetemes öszveg szemeséletet kell vásárolni. Miután hazánk terményei a vasutak által a tengerre jöhetnek, kérdés: vajjon képes-e hazánk versenyezni azon piacokkal. Kérdés továbbá: vajjon hazánk szemeséletének közép ára olyannak vehető-e föl, hogy rendes években elbirja a nagy szállítási költségeket s a londoni és marseillei piacon bizton eladható-e?

Ezen két kérdést, melyekből önként következik hazánk gabona kereskedésének s így földmivelésének felvirágzása, úgy hisszük, B. ur számokkal bizonyítva kedvezőleg oldja meg.

Meg akarván mutatni, hogy a magyar búza — mely

minden tekintetben sokkal jelesebb az aldunai vagy orosz búzánál — győzelmesen kiállja a versenyt a Feketetenger kikötőin megjelent búzával: az elmúlt utolsó 10 évi középárakat veszi fel az odessai kikötőben. Továbbá kiszámítja az utolsó 10 évi közép gabonaárakat a hazai piacokon, hozzáadja a jelenlegi vasuti szállítási árt Triestig — még pedig két különböző árt véve föl, — azt, mely a bánási piacokon, és azt, mely Magyarország más főbb gabona-piaczain létezett; azon piacokon, melyek — mint Mosony, Győr, Pest — közelebb esvén Ausztriához és az akkori főkiviteli helyekhez, természetesen magasabb közép árakat mutatnak. Azonban a bánási élet a jövő évben, midőn a sziszek-pragerhoi vonal elkészül, útját egyenesebben és olcsóbban veheti Triestig. Bontoux ur ezen körülményt is számításba veszi. S mi ezen számítások eredménye? Az, hogy 1851-től 1860-ig az odessai ár hektoliterenként 1-től egész 4 frankig drágább volt, mint lett volna ugyanazon években a magyar piacokon a búza ára, hozzá számítva a jelenlegi vasúti szállítási költségeket. De Odessa sokkal messzebb van Londontól vagy Marseilletől mint Triest, ennél fogva a szállítás a Fekete-tengerről drágább 1-től 2 frankig. A Feketetengeren a hajózás sokkal veszélyesebb, s midőn az ádriai kikötők télen nyáron nyitva állanak, a fekete-tengeri kikötők télen át el vannak zárva, és végre, mi nem csekély fontosságú körülmény, a magyar főgabona-piacz p. o. Londontól is elérhető vasúton 3 huszonnégy óra alatt, a vevő a helyszínére jöhet, maga kiválaszthatja áruját, holott Odessa csak hosszú és kényelmetlen úton érhető el. Mindezekből következik, hogy a magyar gabona győzelmesen versenyezhet Európa eddigi éléskamráival.

Sokkal érdekesebb a két kikötő közti 10 évi ár összehasonlítás, hogysem azt ne közölnők.

Évek	Azon ár, melyben, minden költséget bele számítva, állott volna Triestben		O d e s s a i beirt á r a k
	A magyar buza	A bánsági buza	
1851	10.44	8.80	9.10
1852	12.73	11.30	11.30
1853	15.68	13.90	11.76
1854	17.35	16.70	16.35
1855	19.75	16.98	.
1856	20.24	18.66	22.58
1857	14.26	13.24	19.53
1858	14.30	13.21	14.78
1859	13.94	13.04	14.50
1860	15.90	15.17	17.25

Ha tehát bizton felvehető, hogy hazánk tengerrel nyervén összeköttetést, győzelmesen versenyezhet azon gabonapiaczokkal, melyekből eddig Európa élelmeztetett; miután — mint láttuk az értekezés kezdetén — hazánk képes nagymennyiségű szemeséletet nélkülözni: az utolsó kérdés, vajjon olyanok-e állandóan a külföldi árak, hogy a legtermékenyebb években és így legolcsóbb külpiazi árak mellett, képes legyen Magyarország megfizetni a jelenlegi nagy szállítási árakat, azaz képes-e nyereséggel termeszteni? Bontoux adatai szerint e kérdésre is határozott igennel lehet felelnünk.

Anglia levén a legbiztosabb és folytonos vevő, az angol árak szolgálhatnak ezután szabályúl a magyar búzára nézve. Mióta a gabonatörvények 1846-ban módosítottak, vagyis az utolsó 15 év alatt, csak hatszor szállt Angliában a búza hectolitreje 21 frankon alól; és ezen korszak utolsó felében csak két ily eset adá magát elő, 1858. és 1859. években: minélfogva alaposan vehető 21 frank, ezüst értékben, biztos közép árnak. Mik a költségek egy hectolitre elszállítására Triesttől Londonig?

Triestben rakodási költség	frank 0, 38
Szállítási bér Londonig	„ 2, 44
Beviteli vám	„ 0, 44
Biztosítás, kirakodás és egyéb díj	1, 47
Összesen	frank 4, 79.

Tehát olcsóbb években is, ha a magyar búza hectolitreje 16 frankon Triestbe szállítható, — még mehet Londonig.

A marseillei kikötőbe való szállítás kerül:

Triesti költségek	frank 0, 38
Szállítás Marseilleig	„ 1, —
Beviteli vám	„ 0, 50
Marseillei költségek	„ 0, 30
Biztosítás és eladási díjak	„ 0, 66
Összesen	frank 2, 84.

Tehát ha Marseilleben 20 frank lenne egy hectolitre ára, akkor Triestben a búza még 17 frankon adható el.

Kerül pedig egy hectolitre szállítási díja, ha bankjegyek értékét ezüstre vennők, Sziszekről Triestig, azon helyről, hová a bányászati búza a jövő évben menend 1,75 .. Kanizsáról 2,05, Fehérvárról 2,75 és Buda-Pestről 3,20 frankba, — a jelen agio mellett körülbelül egy harmadával kevesebbe. Ezen szállítási díjba a zsákokért fizetni szokott díj is be van már tudva.

A szolnoki és szegedi gabanapiaczokról, ha a régi út is használtatnék: 3,20-tól 3,40-ig kerülne. Általában a Duna jobb parti piaczokról közép számítás szerint 2,50 franktól 2,75-ig; a Duna balpartja vidékeiről s a Tiszáról a régi szállítás mellett 3,20—3,50, és ha egészen vasuton jönne 4—5 frankig kerülne egy hectolitre szállítása Triestig. Ennélfogva még oly időben is, midőn Angliában bőtermés következtében csak 21 frank egy hectolitre gabona, s így Triestben sem szabad 16—16,50 franknál drágábbnak lennie: még akkor is a Duna jobb partján

13₇₅ — 13₇₅, a bal parti vidéken pedig 12₇₅ — 13₇₅ frankon adhatnánk gabonánkat.

Ez pedig pozsonyi mérőnkért 3—3₄₀ osztrák értékű forintot tenne, még pedig ezüst pénzben számítva a mostani agioval 4₂₀ — 4₇₅ o. é. frtot mérőnként. Ily árnak minden időre való biztosítása, biztos eladás mellett, végtelen kedvező hatással kellene lenni a hazai földmivelőre.

Azon állítását bizonyítandó, hogy Magyarország minden időben bizton viheti gabonáját már most a világ piaczára, B. ur egy igen érdekes táblázatot állított össze. Felvette az utolsó üzéri közép piaczi árakat a londoni és marseillei piacokról; továbbá felvette a bánsági és többi magyar gabonapiaczok 10 évi közép árát, és hozzá adta azokhoz azon szállítási árakat, melyek fizettetnek jelenben Triestig és Triesttől Marseilleig és Londonig. Ezen számításból tagadhatatlanul kijön, hogy kivévén az 1858. évet, mindig nagy nyereséggel mehetett volna a magyar búza a világ piaczára. Vannak 1 franktól egész 10 frankig menő különbségek, mi ha tengeri összeköttetés létezett volna, egy hectolitre — azaz körülbelül egy pesti mérőnél ugyanannyi frank ár emelkedést eredményezett volna. De lássuka táblázatot.

Évek	Azon középár, a melyen Londonba érkeztetett volna a magyar buza			Azon középár, melyen Marseillebe érkeztetett volna, a magyar buza		
	Magyar buza	Bánsági buza	Közép ár Angliában	Magyar buza	Bánsági buza	Közép ár Francia- országban
1851	15.54	13.50	16.55	13.44	11.80	14.48
1852	17.43	16.—	17.52	15.73	14.30	17.23
1853	20.38	18.60	22.89	18.68	16.90	22.39
1854	22.05	21.40	31.13	20.35	19.70	28.82
1855	24.45	21.68	32.10	22.75	19.98	29.32
1856	24.94	23.36	29.73	23.24	21.66	30.75
1857	18.96	17.94	23.49	17.26	16.24	24.37
1858	19.—	17.91	18.73	17.30	16.21	16.75
1859	18.63	17.74	18.81	16.94	16.04	16.74
1860	20.60	19.87	21.58	18.90	18.17	20.41

Bizonyára mindenkit meg fog lepni ezen táblázatoknál azon tetemes különbség, mely a bánáti piacok javára mutatkozik. Annyi bizonyos, hogy ha jövő évben megnyitattik a déli vaspálya úgynevezett horvátországi vonala Sziszekből Zágrábnak — és Steinbrüchnél a bécs-triesti pályaúttal jön összeköttetésbe, a bánáti búzának a tengerfelé tartó része, ritka eseteket kivéve, nem fog feljönni Budáig, — de lemegy a Tiszán és Dunán a Szávába s Sziszekből vasuton Triestbe: akkor könnyen meg lehet, hogy drágább lesz p. o. Bécsén a búza, mint a pesti piacon, holott az eddig megfordítva volt; a mi igen természetes, mert eddig Austriába és a külföldre nyugati északi irányban ment Pesten át minden szállítás, — ezután a magyar életkereskedés egy jó része a dél-nyugati irányt a tengerpartnak veendi. Azonban az éjszak nyugati irány is meg fogja tartani fontosságát, Bécs, Austria, Csehország élelmezést nyit, és az eddigi kivitel a bajor és porosz határoknak meg fog maradni, kivévén azon éveket, midőn Anglia, Franciaország, Olaszország és Schweicz, nagyobb árak mellett, mint vevők lépnek fel. Valószínűleg ezutánja csehországi árak a triesztiekkel körülbelől egy magasságban fognak állhatni.

B. szerint Angol- és Franciaországon kívül lesz még egy nevezetes vevője a magyar gabonának, és ez: éjszaki Olaszország és déli Helvéczia, Piemont egy része és Helvéczia, melyek eddig gabonaszükségöket a Feketetenger kikötőiből vevék, honnét az élet Genuába vitetett, s onnan szállított a Lago maggiore tájékára. Már pedig ezen út, a Feketetengertől p. o. Anconáig hectolitreként 6 frankba került és legalább 2 hónapi szállítási időt igényelt, midőn most a déli állampálya olaszországi vonalán gyorsabban is olcsóbban is viheti el ezen.

A távolabb jövőben még azt is kilátásba teszi érte-

kező — hogy ha majd a lombardiai vasút egész Marseil-leig ki fog terjedni, 10 nap alatt a magyar gabonapiaczról vasúton egyenesen mehet az élet ezen kikötőig, s talán olcsóbban mint a hosszú odessai úton.

III.

Vonjuk össze Bontoux ur értekezésének tárgyalási egyes tételeit.

Számokkal bizonyítja B. ur, hogy Magyarország már eddig is sokat termel és jövőben többet is képes levén termelni, Európa gabona-kamarájává válhat.

Győzelmesen kiállhatja a versenyt a feketengeri gabona-piaczokkal.

Az utolsó 10 évi gabonaárakkal megmutatta, hogy képes hazánk a termékenyebb, azaz olcsóbb években is nyereséggel szállítani gabonáját a külpia czra.

Az előre bocsátottaknak következése leend, hazánkban a jó vásár biztosítása mellett a több termelés, a földmívelés földvirágzása, s a mi természetesen az értekezőt érdeklí, a vasút-társaságnak rendkívüli jó üzlete.

B. ur mindenestre nem a lehetetlenségek körében mozog, számításai alaposak, — noha néhol vérmeseknek hisszük, — különösen a mi a közös jövőben kivitelre kész összegeket illeti. — Mi is hisszük, hogy sokat, sőt idővel többet is képesek leszünk termeszteni, mint a mennyit számított, de földművelésünk fölvirágzásának vannak tetemes akadályai, melyeken az európai vasút megnyitása még nem fog segíteni. Ezekről röviden alább fogunk szólni. — De itt kell érintenünk, hogy egyet mindenek felett nélkülözünk B. ur értekezésében, — a mi pedig a hatalmas déli vaspálya-társaságnak ép úgy érdekében fog állani, mint nekünk, ez a vasúthálózatnak a dolog természetének megfelelő kiépítése. — Ha oly fontos Európa

élelmezésére nézve hazánk dús erejü rónáját a tengerrel, sigy a világpiacczal összeköttetésbe hozni, e czél akkor van legjobban, legtökéletesbben, legbiztosabban elérve, ha a világ piaczat, azaz a tengert, a vasút a lehető legközelebb ponton, azaz Fiumenél is érintené. — Bon-toux ur ezen, pedig tisztán kereskedelmi és üzleti szem-pontból végtelen fontosságu körülményt — egy árva szó-val sem érinti. — Szerinte oly nagyszerű lenne jövőben a kivitel, hogy harmincz—negyven millió mérőre teszi, a mit a pragerhof-trieszti vonal alig lesz képes meggyőzni. De ezen, az egész munka alapját képező tétel-ből legvilágosabban következik, a legegyszerűs, azaz a fiumei vonal mielőbbi kiépítésének szüksége. Mert mire fekteti B. ur Európának jövőben Magyarország általi élelmezését? Ha lehetővéteszszük az olcsó szállítást a tenger-hez. Már pedig ha Kottoritól Zágrábnak, Károlyvárnak Fiumeig egy új vasút vonal építtetnék, ez esetben nem csak azon élet, mely Budáról és az egész fehérvár-kani-zsai vonalról szállíttatnék, — de mindaz, a mely a Szá-ván Sziszekig vitetnék, végre azon mennyiség, mely a Kulpán egész Károlyvárig feljönne, sokkal rövidebben és így olcsóbban érkeznek a tengerhez. Ezen vonalkülönbség körülbelől 12 mértföldet tesz, mi a mostani élet ársza-bály szerint 12 krt tenne minden vám-mázsától, körülbe-lől ugyanannyit minden pozsonyi mérő súlyosabb búzá-tól. Ezen különbséget megnyerni végtelen fontos a ma-gyar természetőre nézve, mert az eladási árnak egy részét a szállítási költség teszi, minélfogva a rövidebb vonal nélkülözése minden mérőnek árát körülbelől 12 kraj-czárral emeli. De fontos e tekintet a vasúti-társaságra nézve is, mert noha azon években, midőn magas az életár külföldön, a magyar szemes élet megbirja a drá-gább szállítási költséget, lehetnek évek, midőn épen ezen

12 krnyi különbség lehetlenné tenné a kivitelt nagyban, s így a vasút-társaság elesnék nyereséges szállításától, a szállítási eszközökbe helyezett nagy tőkéje pedig kéllőkép nem jövedelmezne.

De alig hiszszük, hogy a kottori-fiumei szárnyvonal kiépítése többbe kerülhet a vasút-társaságnak, mint ha a mostani vonalokat állandóul el akarná készíttetni és fölszerelni olyképen, hogy a Bontoux ur által tervelt öszves gabona mennyiséget és mind azon más nyers terményeket, melyek a magyar kiviteli kereskedés tárgyait idővel képezik, minden körülmények közt fenakadás nélkül eszközölhesse. — Mert a Pragerhof-triesti vonalnak meg kellene birni az egész magyar-tenger felé tartó kiviteli összeget és azon kívül az öszses szállítás Bécstől Triesztig; pedig ezen szállítás is igen tetemes, miután a Bécs-Trieszti vonal köti össze a legrövidebb vonalban az Éjszaki tengert a Földközi tengerrel, s így ezen vonalmár magában nagyszerű európai út, mely nagy kifejlődésre képes, különösen ha a semeringi elkülönzött vonal kikerültethetik, mely végtelen gőzerő kifejtést és sok igazítási költségeket igényelvén, az üzleti költséget drágítja. Ennél fogva ha egyszer az éjszak-déli vonalon a szállítás természetsszerűleg kifejlődhetik; ha bekövetkezik a Bontoux ur által jövendölt magyarországi nagyszerű szállítás: akkor Pragerhoftól Triesztig kettős vonalt lesz kénytelen a társulat kiépíteni, s kénytelen lesz — mint az idézett munka befejezésében mondatik — Triesztben legalább egy millió tonna forgalomra szükségelt intézkedéseket tenni s raktárakat stb. építeni. Oly dolgok, melyeket a trieszti pályaudvar, de a kikötő helyzete is felettébb költségessé tesz. Mindezt Fiumében sokkal kevesebb költséggel eszközölhetni s úgy rendezhetni, hogy a be- és kirakodásnál mindazon előnyök, melyek p. o. a marseil-

lei kikötőt annyira kedvezővé teszik, felhasználtathatnak s a B. úr számításában előforduló tetemes kirakodási költség (38 centime hectolitretől) jó részben megkiméltethetik.

Felfogjuk B. úr hallgatása okát e fontos körülményekről. Ő a déli állampályának egyik kitűnő tisztviselője, s mint ilyen irta értekezését, ennél fogva bármennyire meg legyen is győződve az általunk Fiuméről mondottakról, társaságának viszonya a kormányhoz, s az annak befolyása alatt kitűzött és már felépült vagy építésben levő vonalok érdeke hallgatást parancsolt. Ez lehet oka, hogy a magyar tengerpart jeles kikötője — mely közelebb a természetéhez — egy szóval sincs érintve művében. Bennünket ezen tekintetek nem kötvén, nyiltan kimondjuk e tárgy felett véleményünket.

Hazánk közlekedési eszközeinek tökéletesítése, késztetésének, termelésének és kereskedési felvirágzásának ezen életföltétele mindenkor élénken foglalatoskodtatott; ezek közt pedig a tengerpartnak legközelebbi összeköttetése hazánkkal, s így a fiumei vasút, legfontosabb tárgynak tekintendő. Jól emlékezem még a fiumei vasut feletti tárgyalásokra az 1844 és 1847-ki országgyűléseken, melyekben résztvevők, s valójában meglepett azon engedély, melyet az akkori ügynevezett keleti vaspálya társaság kapott, — mely az akkori pénzügyminister hatalmas befolyása által — azért hogy a trieszti pályát eladhassa — a mostani déli államtársaságba olvadt fel.

Hogy az akkori pénzügyminister, ki Triesztnak köszönhető emelkedését, ezen vasúti vonal engedményezésénél nem a monarchia valódi érdekét, de egy kikötő iránti előszeretetét engedé döntő befolyással lenni elhatározására; ha Trieszt iránt, mint ember, háladatosságot, — mint állam-férfit ritka szűkkeblűséget és rövidlátást tanusított.

Csak egy futó pillanatot kell vetnünk a térképre,

hogy erről azonnal meggyőződünk. A budai vasút leg-
egyenesebb irányban megy Kanizsáig a tengerfelé, hogy
onnét egyenesen nyugotnak forduljon és egy majdnem
egyenese szegletet képezve csatlakozzék a bécs-trieszti
pályához. Ezen csatlakozás czélszerűségét ugyan tagad-
ni nem lehet, ha azon czélt kívánjuk általa elérni, hogy
hazánk nyers terményei vasúton könnyen Stiriába, Ka-
rinthiába s Tirolba juthassanak: de ha arról van szó, hogy
hazánk nyers terményei minél rövidebb úton, tehát leg-
kevesebb költséggel jőjjenek a tengerparthoz s a világ-
piacon a versenyt könnyen kiállhassák, a legferdében
kijelelt vonalnak mondható az. A birodalom kiviteli kereske-
déének valódi érdekeit tekintve, a kottori-pragerhofti vo-
nalon kívül engedményezendő, sőt nyíltan kikötendő
lett volna a kottori-zágráb-károlyvár-fiumei vonal, mely
közel 12 mértfölddel közelebb érinti a tengerpartot.

De még inkább megfoghatlanúl tüzetett ki a követ-
kező évben a forgalomnak átadandó vonal. Sziszek azon
pont, a hová a Tiszán és Dunán rakodott hajók a Száván
biztosan feljöhetnek. Mi lett volna természetesebb, minthogy
ezen fontos hely a tengerparttal a legközelebbi ponton
köttesék össze, a mi nem más, mint a sziszek-károlyvári-
fiumei vonal. E helyett építették a Sziszek-től éjszaknyu-
got felé tartó zágráb-steinbrücki vonalt.

Lássuk minő különbség van a sziszek-fiumei és szis-
zek-triesti vonal közt!

Sziszek-től Zágrábig	8 mértföld
Zágrábtól Steinbrückig	10 „
Steinbrücktől Triestig	28 „
Összesen	46 „
Ellenben :	
Sziszek-től Károlyvárig	9 mértföld
Károlyvártól Fiuméig	20 „
Összesen	29 „

Tehát már itt 17 mértföldnyi különbség, 17 krral drágább szállítási ár mutatkozik vámmázsánként.

Megvalljuk, soha sem foghatjuk meg, minő lélekkel lehetett ezen vonalakat kitűzni oly államférfiúnak, ki mint eszes ember vezetvén a monarchia pénz és kereskedelmi ügyeit, majdnem egy évtizeden át, jól tudhatá a monarchia mindinkább súlyosodó pénzügyi bajait; ki mint volt kereskedő igen jól tudhatta, minő különbség 12 vagy 17 mérfölddel rövidebben s így olcsóbban szállíthatni hazánk nyers terményeit, melyeknek értéke, Bon-toux jóslata szerint idővel felülhaladja a 100 milliót.

A józan politiskusnál nem a rokon és ellenszenveknek kell irányadóknak lenniök, hanem a valódi állam-érdekeknek: s ha mégis más irányt követ — emberek lévén és így rokon- vagy ellenszenvünket egészen le nem vetkezhelvén — némikép menthető eljárása.—De a pénzügyi és kereskedési érdekeknél az állam valódi hasznát ignorálni, sőt annak egyenes érdekei ellen cselekedni, mindig menthetetlen.

Oly birodalomnak mint Ausztria, mely pénzügyi zavarokban sanylik, s hol a megörökölt agio ingadozása minden magán és közvagyonra nyomasztólag és vagyont emésztőleg hat; mely sok éven át passiv külkereskedést mutat fel, mely ha három ezer milliónyi adósságára tekint, még azon vigasztalása sem lehet, a mi valódi vigasztalás más eladósodott államokban, mint Angliában, Franciaországban, hogy legalább maga-magának adós, állam-polgárok lévén az állam hitelezők, s az állam-adósságok kamatai végett kivetett nagyszerű adók legalább benn maradnak, saját adózóik zsebébe folynak, holott az austriai állam-kötvények sőt az iparvállalatok részvényeinek nagy része is külföldiek birtokába jutott; — egy oly államban, mondjuk, hol minden

nagyobbszerű vállalat létesítése külföldi tőkepénzre szorúl, a közlekedési és kereskedési ügyek vezetésénél, még inkább mint másutt, a nemzetgazdaság és kereskedés valódi érdemeinek kellene mindenek felett döntő befolyással birniok. Már pedig ki fogja tagadhatni, hogy mérőnként 12 vagy 17 kr. szállítási különbség, s ehhez a triezsti ki- és berakodási nagyobb költség, mint az valószínűleg Fiumében kerülne, — egy nagyszerű kiviteli kereskedésnek nem lehet-e akadálya? Sőt ámbár Bontoux ur kiszámításai az odessai árúk és verseny iránt valók lehetnek — nem jöhet-e elő nem egyszer oly időszak, midőn a fekete tengeri kikötők a magyar gabonával győzelmesen versenyezhetnek, — minek épen ezen 12—17 krnyi szállítási ár-különbség lehet majd oka?

Ha egy kis tengerparti állam egyetlenegy kikötőjében akarja monopolizálni minden kiviteli kereskedését, megfogható; de hogy az osztrák birodalom 36 millió lakossával, 12 ezer négyszeg mértföldnyi területével minden tengeri kereskedését erővel egy pontra akarhatja szorítani: ez megfoghatatlan. Nem egyéb ez, mint készkartva zsibbasztásban tartása egy nagyra növekedhető forgalomnak, közvetve megadóztatása az összes magyar és horvát termesztoőknek, a magánosak és az állam kárával, egy város érdekében; megadóztatása közvetve annyival, a mennyit a szállítási árkülönbség tesz, s közvetlenül mind azon *lucrum cessans*sal, melyet e megszorítás eredményez.

Triesztnek is meg van hivatása. Mint minden kikötőnél, ott is a hátvidék termelésétől föltételeztetik az. A triezsti vonal európai fontosságú vonal, miután a legrövidebb vonal az éjszaki és földközi tengerek közt. — Forgalmának ezen irányban még sok akadálya van, de nem kétkedünk, hogy azokon idővel győzedelmeskedik, s

ezen alapon virágozhatik fel valódilag és állandóan. A magyar forgalomnak oda erőltetése tarthat egy ideig, és Triestnek sok hasznot hozhat; de ezen természetellenes, az állam és kereskedés érdekeivel ellentétben levő állapot örökös nem lehet. A valódi közérdek — mint az örök igazság — végre is utat fog törni magának, s akkor a mesterséges jóllét, mint az üvegházi plánta, el fog sorvadni a szabad verseny egészséges és természetes fuvalma alatt.

Mindezt, mint végeredményt, ha a déli állampálya-társaság belátná, saját érdekében feküdnék már most — midőn még a nemzet törvényhozási útján nem nyilatkozhatik, midőn még nem szerezhethet érvényt a fumei vonal kiépítése iránti jogos igényeinek — szószóllóul lépni föl a fumei vonal kiépítése mellett, és azon számos milliót, melyeket a nagy forgalom s ki- és berakodás lehetővé tételére kiadni szándékozik, inkább a fumei vonal kiépítésére kellene fordítania. Mert nem meszsze azon idő, midőn nálok nélkül is megépül ez s talán a sziszek-károlyvári vonal is, s akkor azon hibás vonal forgalmának emelésére kiadandó milliói holt tőkét fognak képezni.

IV.

Bontoux ur hazánk külkereskedésének csak egy, az igaz legtekintélyesebb ágát vette tekintetbe. Egyetértünk vele, hogy a szemesélet lesz még sokáig hazánk kivitelének legtekintélyesebb tétele, — noha be fog következni az idő, midőn Európa élelmezését czélszerűbb alakban eszközölni, ha majd egyszer hazánkban a tőkék megszorodván, az olcsóbb kamatláb mellett iparvállalatokban fognak elhelyezést keresni; akkor jövedelmes üzletté fog válni, hazánk kivitelre szánt gabonáját megőrleni és liszt alakban — úgy mint ez többnyire Amerikában történik

— küldeni a világ piacára. A gabona árában tekintélyes összeget képez a termelés helyétől a felhasználás helyéig való elszállítás díja, még pedig az idézett adatok szerint a tengerpartig való szállítás közép számítás szerint hectolitreként 3, és az felhasználási helyre 4 frankba, összesen 7 frankba kerül, ami pozsonyi mérőnként körülbelől $1\frac{1}{3}$ forintot tenne; — már pedig tudjuk mily nevezetes része az életnek válik az őrlésnél korpává, s az őrlés által mennyire növekszik egyenlő súlynál az árú értéke. Lehetnek tehát idők, midőn a liszt kivitele még megbirja a szállítás és kiállja a versenyt, de a gabona szemes alakban már nem képezhet kiviteli cikket, feltéve hogy a lisztnek szállítás díja egyenlő a szemes életével. A termelő ország nagy hasznára válnék a liszt alakbani kivitel, mert a munkadíjon kívül benmarad az országban a korpá is, mely nevezetes takarmány lévén, szaporitáná a trágyát, ez pedig a termelést. — Bontoux ur érdekes dolgozatában figyelmeztethette volna társaságát ezen nevezetes nemzet gazdasági körülményre, s inthette volna tenne egyenlő árszabást a liszt- és életnemekre nézve; jelenben mint értesülünk, nevezetesen drágább a lisztre vetett szállítási ár.

Valóban mindnyájunkat, kik hazánk anyagi fölvirágzását lelkünk mélyéből óhajtjuk, örvendetesen leptek meg B. ur adatai. Hazánk földmivelő osztályára s ez által az összes nemzetgazdaságra szép jövő vár. Ha egyszer a jelenben fenálló nyomasztó viszonyok és akadályok megszűnnek, nem látjuk merész számításnak azon 100 millió értéket, melyet idővel egyedül a szemeséletből bevehetőnek jósol. De mennyi más nevezetes cikk van még, a mi hazánk kivitelét képezhetné a szemeséleten kívül! Az olajmagvak már is nevezetes kiviteli cikket képeznek. A dohány, szabad termelés és szabad kereskedés mellett

milliókat hozhatna országunkba, mindenek felett milliókat jövedelmezhetne a bor, tökélesített kezelés és kedvező vámviszonyok mellett. Egyedül a szorosán vett Magyarországon, Erdély nélkül, Fényes hazánk évenkénti közép termelését 28 millió akóra teszi. Ha csak ezen mennyiség $\frac{1}{5}$ -dét vinnők is ki, s akójáért a természet egyremásra csak hat forintot kaphatna, 42 millió értéket képviselne az. A gyapjú volt régtől fogva az ország legnevezetesebb és legértékesebb kiviteli cikke. A szarvasmarha és sertés eddig is nevezetes kiviteli cikket képezett s képez a földmivelés felvirágzásával mindinkább. Fa-kivitelünk, különösen a tenger felé, dongákban, hajó-építési fáknak, a tengerhez vezető vonal megnyílta után nagyban szaporodott. De vannak és lehetnek még számos földmivelési nyers termények, mint kender és kereskedelmi növények stb. melyek bár egyenként kisebb kiviteli cikkek, de együtt véve nagy összegre mennének. Szóval, hazánk áldott földje, munkás népe s kedvező éghajli és geographiai fekvése mind oly hatalmas tényezők, melyek feljogosítanak azon reményre, hogy jövőre országunk hatalmas kiviteli kereskedésnek örvendhet, s hogy eddig is azzá nem lett, a századokig tartó mostoha helyzetnek tulajdonítható. S ámbár már eddigi vasúti összeköttetése a tengerparttal igen nevezetes és szép reményre jogosító eseménynek vehető: ez még nem elég anyagi felvirágzására. Bontoux ur nem ismervén azon zsidbasztó akadályokat, melyek földmivelésünkre nyomasztólag hatnak, — igen is vérmes reményt táplál, midőn a déli állam-vaspálya megnyitásától oly nagyszerű kivitelt vár, mely még az osztrák pénzügy helyreállítására is hatalmas factorként működne.

A főbb közlekedési vonalak kiegészítése, s ezáltal folytonos jó vásár biztosítása, bizonyára a földmivelés

fölvirágzásának első föltétele; de arra, hogy a termelés nagyban növekedjék, sok más akadályokat kell elhárítani. Lássuk a főbbeket.

Magyarország tőkeszegény ország; pedig mily nagy összeg beruházását igényelné még a földmivelés, hogy hazánk termékeny területein a termelés nagyban növekedjék. Fordithatna a földbirtokos nagy tőkét hasznos beruházásokba, gazdasági épületekbe, az ígás marha szaporítására, a cselédtartás növelésére, gépekre, földjei trágya-erejének növelése végett kellő marhaszám és takarmány előállítására, — ha biztos és jó áron vevőket kap; az évenként netalán meggazdálkodandó jövedelmi feleslegből mind ezt előállítani — évtizedek kellenek.

Az e részbeni segélyezésre a magyar földbirtoki hitelintézet van hivatva — bár ez egyetlen intézet ily nagy kiterjedésű termelő országra nézve kevés — többeknek létre jötte igen szükséges volna.

Bontoux ur bizonyára egyetért velünk, hogy valameddig hazánkban a hitelintézmények kellőképp ki nem fejlődnek, a földmivelés oly nagyszerű felvirágzására, mint a minőt ő vár — reménység nem lehet. Fog emelkedni igenis biztosított vásár által, de csak oly mértékben, a mint a meggazdálkodott tőkékből beruházások lassanként megengedik. Bontoux urat bizonyára meg fogja lepni azon adat, hogy az összes magyar birodalom 48 millió katastrális hold productiv területén 1858-ban hivatalos adatok után csak 120 millió pfrint jelzálogi teher volt bejegyezve, tehát egy hold productiv területre alig esik harmadfél forint terheltetés. Megengedjük, hogy már most a telekkönyvek végleges behozatalával sokkal nagyobb összeg teher lesz bejegyezve, de ha kétszereződött is: minő csekélység ez, miután ha egy kat. hold árát egyremásra 40 ftra vesszük, az összes productiv terület két

ezer millió értéket képvisel. Ily nagy területen a földmívelés gyors kifejlesztése nagy tőkék berubázását igényli.

Minden állam anyagi felvirágzásának, a tökéletes közlekedési eszközökön kívül, másik hatalmas tényezője a czélszerű hitelintézmények. — Elmondtuk, mily kevés történt a földhitel tekintetében; de hiányzik a személyes hitel czélszerű megalapítására nézve is minden intézkedés. Az egyes takarékpénztárak és a bécsi bank néhány fiókja bizonyára nem képesek mindazon hitelszükségnek megfelelni, a mi a magyar kereskedés és forgalom élénkítésére megkívántatik. A bécsi bank birja a bank-kibocsátás kizárólagos szabadalmát s azt természetesen leginkább a birodalmi főváros forgalmának és az állampénzügynek támogatására használja fel.

Ha mind az állam, mind a magános adósokra nézve sokszor előnyös lehet belértékében alább szállt papírpénzzel fizetni terheit és azok kamatait: az egészséges forgalomnak, kereskedésnek, úgy a földmívelés állandó felvirágzásának — nagy akadály a agió ingadozása.

De földmívelésünk kifejlődésének nem csekély akadályai a súlyos, évről évre növekedő egyenes adók is; s mindenek felett a földadónak a kiigazítások útján eszközölt örökös emelése; végre az onegyenetlenség, melylyel az adó vidékenkint és egyénekkint ki van mérve. A magyar földbirtokos soha sem tudja, nem hoz-e ajövő adóév, tudta és kihallgatása nélkül — tetemes adóemelést?

Ki fogja tagadhatni, hogy már maga ezen bizonytalanság zsiбbasztólag hat: mert a földadó emelkedését a termelő az emésztőre nem háríthatja, birtoka annyival kevesebbet ér, a mennyi tőkének az adó-emelés, mint rendes kamat, megfelel. — A hol háborús időben azon határozott igérettel vettetett ki a hadi pótlék, hogy az ideigle-

nes lesz — s mégis állandó tehernek bizonyult: nem lehet a beruházásokat tenni kívánó gazdának bizalma a jövőben.

Abban igaza van Bontoux urnak, hogy hazánk évi termelési összege tetemesen növekedhetik, sőt könnyen kétszereződhetik, hogy a búzából, biztos és jó eladási áránál fogva, aránylag több fog természetni; sok eddig legelőnek használt föld eke alá fog vétetni, sőt a belterjes gazdálkodás behozatalánál fogva, miként Angliában, Németországon és Belgiumban tapasztaljuk, az elvetett föld több s növekedő termést adand; hogy sok, eddig hasznavehetlen tér, mint p. o. a kétszáz □ mért földet haladó dúserejű tiszai ártér, ha az nem csak az áradattól mentesítették, de a kiszántási munkák is véghez vitetnek, tetemes évi termelést eszközlendenek; de hogy hazai földmívelési iparunk felvirágozzék, sok más intézkedés mellett a tagosításoknak országszerte leendő bevégzése, és mindenek felett, mint fentebb említők, sok beruházandó tőke: azaz a szükséglethez mért olcsó földhittel kívántatik meg.

Maga azon rendszer is, mely 12 éven át folytonos rémitő deficitet eredményezett, s az államterheit, az államjavak eladása mellett, ezen rövid idő alatt majdnem háromszorozta; mely adója és kölcsönei által, minden újonnan támadt forgó tőkét elemészt, kivált miután az állam háztartásban az egyensúly helyreállítására, a súlyos helyzetből végleges és állandó kibontakozásra okvetlenül megkívántató eszközöket igénybe venni mindeddig nem sikerült; — maga ezen rendszer, mondjuk, súlyosan nehezkedik az egyes országok anyagi fölvirázásán és még számos nemzetgazdászati bonyodalmat eredményezhet.

De a biztos társadalmi s kormányzati viszonyokon, a tökéletesített közlekedési eszközökön s hitelintézménye-

ken kívül, van még egy más hatalmas tényező is a nemzeti készítés előmozdítására, és ez — az ipar-növelés. Nevelni kell az új nemzedéket, hogy mind a kereskedelem és ipar, mind a földmivelés mezején, a tudomány és gyakorlat kincseit magáévá téve, azon nagyságra fejlessze gyári, kézmű és különösen földmivelési iparunkat, melyre szerencsés helyzeténél fogva képes. Nemde hihetlenné tetszenék minden idegen előtt, hogy a magyar korona alatt, melytől Európa élelmezését várják, mely kitünőleg földmivelő ország, mely egyenes és közvetett adókban évenként közel 100 millióval járul az állam közös kiadásaihoz — csak egyetlen egy gazdasági intézet van, mely az állam segélyében részesül; s ez is idegen rendszer, idegen kezelés, idegen nyelven tanítás mellett szerveztetett, és hogy egészen hiányoznak azon alsóbb rendű vidéki földmivelési iskolák, melyek másutt a jobb gazdálkodás előmozdítására oly hathatósan közreműködtek.

Azon szép remények valósításához, melyeket Bontoux ur táplál, úgy hiszszük, nem elegendő hazánknak tökéletlen irányban eszközölt vasúti összeköttetése a tengerrel. — A közlekedési eszközök tökéletesítésére nézvemég igen sok kívánni valóink vannak. — Legszebb folyamaink néhány beleesett fatörzsök miatt alig hajókázhatók; hazánk legnagyobb része, még a rendes kereskedelmi vonalokon sem bír kő-utakkal. Mit használ gyakran a legjobb kereskedelmi combinatio, ha egy eső minden tengelyen való szállítást hetekig lehetlenné teszen; ha egy száraz nyáron a Tisza nagy része és a Dráva, nem azért mintha elegendő vizök nem volna, hanem mivel már félni lehet a mederben levő százados fák égfelé nyuló galyjaitól, nem hajózhatók; — ha oly vizek hajózásának előmozdítására, mint a Maros és Szamos, semmi sem történt; ha az állam által pártolt, mindnyájunk zsebéből subventio-

nált nagy gőzhajózási társulat — mert czélszerűtlen adminisztrációja mindent sokba kerülővé tesz — az oly hatalmas folyam rendes hajózását, mint a Tisza elhanyagolja, a személyszállítást egészen megszünteti, a Maros és Szamos hajózását egy kis kísérlet után abba hagyja.

De talán elég is volt ennyi a még hosszan folytatható sorozatából a létező visszás helyzeteknek. Fő oka ezen bajoknak mindenesetre ott keresendő, hogy ezen ország alárendelt állapotánál fogva belügyi és anyagi érdekei felett is gyakran ellentétben álló vagy is inkább ellentétbe állított érdekek gyakorolnak döntő befolyást.

V.

Nehogy tisztelt olvasóink, a komor képek miatt, melyeket fentebb idéztem, az elégedetlenség bizonyos érzetével tegyék le értekezésünket, engedjék meg, berekesztésül még néhány vigasztaló szót szólnunk jövőnk reményeiről anyagi tekintetben.

A reményre jogos igényeket már mióta táplálunk? Remélt az ország és tudta, mi kellett volna reményei valóítására. Ha a fontos 179 $\frac{1}{4}$ -diki országos választmányok ez iránti munkálataikat átvizsgáljuk, ott is feltűnni látjuk a szép reményeket anyagi jobblétünk előmozdítására. Ha visszagondolunk hazánk nagy fia gróf Széchenyi István évtizedeken át folytatott ernyedetlen működésére, az 184 $\frac{5}{4}$ -diki országgyűlési-, kerületi- és országos-választmányok munkálataira, sőt magokra az országgyűlési tárgyalásokra: meg lehetünk arról győződve, hogy a nemzet törvényhozói tudták és ismerték hazánk anyagi felvirágzásának föltételeit, belátták akadályait s azokon segíteni igyekeztek.

Reméljük, hogy eljő ismét azon idő, midőn saját ügyei intézésében beleszólása lesz a nemzetnek s kezei közt

lesznek a módok, a létező akadályokat elhárítani, a jövőről gondoskodni. A nemzetben gyakorlati munkásság életrevaló jeleit látjuk, magán és társadalmi úton, a közös jólét felé törekedni, s föl lehetünk jogositva jobb jövőt is remélni, melyre a kedvező anyag oly bőmértékben félreismerhetlenül megvan.

Nagy előny, hogy vasúti közlekedési főbb vonalaink már nagy részt léteznek. Meg vagyunk ugyan arról győződve, hogy ha a mult évtized alatt törvényeink értelmében a hazai törvényhozás határozott volna vasúti hálózatunk felett, e vonalok sok helyt czélszerűbben jelöltettek volna ki. Sőt az engedményezési s különösen a szállítási árszabályokra nézve is kedvezőbb föltételek eszközölthetnek. Azonban sok marad még teendő, míg a vasúti hálózat kiépítése bevégeztetik hazánk sikságain, hol — kőutat építeni igen sokba kerül — idővel ha az olcsó amerikai vasut-építési modor alkalmaztatnék, minden irányban vasútak hasíthatják. De azon világforgalmi fontosságú vonalok közül, melyeknek feladatuk Pesten csomósulni, van még egy megkezdetlen vonal, melyre már ugyan társulat alakult, ez a „Magyar éjszaki vaspálya“, mely hazánk gyáriparra alkalmas vidékeit érintve, legegyszerűsebb vonalon csatlakoznék az éjszaki felé fekvő vasútakhoz. — De még a kelet-déli vonalnak kiépítése is, Erdélynek és a Fektetenger felé, végtelen fontos feladat. Nem kevésbé fontos a déli vonalnak a magyar tengerparttal leendő összeköttetése.

A szerencsés geographiai fekvésnél fogva négy világvonallal fog idővel Pesten központosulni; hozzá a hatalmas Duna, melynek hajózási akadályai elháríthatók. Mindez fővárosunkat Európa egyik legnevezetesebb kereskedelmi központjává teendi.

Ama négy világvonallal: mindenekelőtt a bécsi-pesti,

mely nyugatról jöve egyenesen összeköti fővárosunkat a birodalom fővárosával, a kitünőleg iparos Morva és Csehországokkal, a birodalom határain túl nyugati irányban déli Német- s Franciaországgal, nyugat éjszaki irányban éjszaki Németországgal és annak nevezetes kikötőivel. Mindezen vidékek Pesten át a kelet-déli irányban vezető vonal által jönnek jövőben egyenes vasúti összeköttetésbe a Feketetengerrel. Mennyire fontos ezen nyugati irány, azt az eddigi élénk forgalom bizonyítja; sőt mind a mellett, hogy a pest-triesti vonal a legkedvezőbb az életneknek Pestről a tengerre szállítására, a „Triesti Zeitung“ számítása szerint is a nyugati vonal a délivel versenyezhet a szállítási árakra nézve. Ezen lap kimutatja, hogy midőn Pestről Triesten át Párisba való szállítása egy mázsának 2 frt 90 krba kerül, akkor az Erzsébetvasúton át egyenesen vasúton Párisig bankjegyen 1 frt 9 kr. és továbbá ezüstben fizetve 1 frt 36 krba kerül. — Oderbergen át Hamburgba egyenesen vasúton 2 frt 32 krba jön, úgy oda az Elba hajózás felhasználásával 1 frt 43 kr. és $10\frac{1}{4}$ ezüst garasba kerül, — mindezt 137 ágio mellett számítva, Pesttől Párisig 2 frt 95 kr., Hamburgba az Elba hajózás használatával 2 frt 2 kr. és egészen vasúton 2 frt 32 krba jön. — A Hamburgon át teendő szállítás az angol piacra nézve fontos, miután onnétegy mázsá szállításá bármely angol kikötőbe 30—50 új krnál többbe nem jó. Nemde ezen adatok is világosan feltűntetik, hogy a déli állampályára nézve 12—17 mérfölddel rövidebb vonalon az Adriát elérni nem csekély fontosságú feladat.

A másik nevezetes világvonala a Pestről délkeletnek a Feketetenger felé vonuló. Nem lehet kétségünk, hogy az aldunai tartományokon át ezen vonal elkészül, s akkor ez leendő a hazánkon keresztül vo-

nuló legnevezetesebb európai vonal, mely úgyszólván az előbb említett világvonálnak, mint legeggyenesebb irányban való folytatása, Pesten át összekötöndi Német, Francia és Angolországokat s Németalföldet a délkelettel; a legeggyenesebb út Londonból Indiába, mely az egész keletre nézve Pestet minden gyártmányok fővárosává teheti, annnyival inkább, mert a vaskapui akadályok elhárítása után Pest lesz azon véghajózási pont, a meddig a nagy terhek fel és le biztosan szállíthatók.

A harmadik világvonala a pest-adriai, melynek hazánkra nézve való végtelen fontossága az előbb mondottak által eléggé igazolva van. — De ha a magyar éjszakai vaspálya elkészül, a távol éjszakot, Lengyel és Oroszországokat ezen vonal hozza az Ádriai kikötők déli világkereskedésével egyenes érintkezésbe. — Hazánkra nézve ezen vonal már azért is nagy fontossága, mert ezen vonal idővel épülendő szárnyvonalaival Pestet és a Dunát hozza szoros kapcsolatba a felső-magyarországi gyár-iparral és bányászatra annyira alkalmas felfölddel, azon vidékkel, melynek érdekében még semmi sem történt; mely nagyobb népességénél, bő vas- és kőszén-telepeinél, nagy erdőségeinél és vizerejénél fogva, hivatva van hazánk gyár és kézmű-ipar által virágzó vidékévé válni.

Képzeljük ezen vonalakat kiépítve, ezenkívül Erdélyt két vonalon Pesttel kapcsolatban, a fővonaloiktól olcsón épített minden nevezetesebb kereskedési és üzleti központokhoz szárnyvonalakot vezetve, — hazánkban az államtartást egyensúlyba hozva; a földmivelő osztályt az egyenes adó-emelés félelme ellen biztosítva; a földhitelt a földmivelési fontos érdekekhez mérten megalapítva; az ipar és földmivelési oktatást czélszerűleg szervezve; a birtokviszonyokat mindenütt rendezve, az általános hitelintézményeket az eddigi bankjegyi szabadalom decentrali-

satiója által egyrészt a kereskedelem és gyárműipar javára teljesen és biztosan kifejlődve, másrészt ez által az agio bajainak visszajövetelét jövőre nézve örökre kizárva: mi nagy, még most nem is gyanított virágzásnak indulhat így anyagi jobblétünk; s mivel az anyagi jólét a független hazafiúi érzelmek legjobb biztositéka, alkotmányos intézményeink megrendíthetlen alapon fognak nyugodni.

Buda-Pest, ha a mostani politikai nehézségek megszűnnek, minden nagyobb és hosszú időre visszalökő megrázkódtatások nélkül, igen nagy jövőnek néz elébe. Jövő nagyságának minden alapfeltételei megvannak. Fővárosa, társadalmi, tudományos és kereskedelmi s idővel kormányzati központja egy nagy területű országnak; csomópontja jövőre négy világ-vasutvonalnak, partján a hatalmas Dunának. — Polgársága a hazafiság és értelmiség kellő képzettségével bir, párosulva a kereskedői józan számítás és gyakorlatiság tulajdonaival, melyeknek tanubizonyossági az általuk alkotott és vezetett sikeres működés minden intézeteknél és vállalatoknál s különösen azon körülmény, hogy a pesti piac minden pénzváltások alkalmával ingatlanul meg tudott állani: mindezekhez páratlan szépségű fekvése feljogosítja arra, hogy idővel a szárazföld első rangú fővárosai közt méltó helyet foglaljon!

Fővárosunk egy erőteljes ifjú növény, mely eddig is, maga magától lett azzá a mi, mely minden mesterséges ápolás nélkül, sőt akadályok daczára nőtte ki magát, s bármily viszások legyenek még egy darabig a belviszonyok, bár a féltékenységek még egy darabig gátokat is vesse felvirágzásának, végre is azzá nővi ki magát, a mire természeti fekvése s az isteni gondviselés szánta, úgy mint: kelet felé a polgárisodás és világkereskedés utolsó nagy központjává.

De hogy ezen czélt bizton elérje, szükség minden erőnket megfeszítenünk az arra hiányzó kellékek mielőbbi megnyerése végett, nehogy a hosszú tespedés alatt valamely hasonló kedvező fekvésű al-dunai város több előnyöket elragadjon.

Mi minden kívántatik még meg Buda-Pesten, hogy az mind kereskedelmi, mind nagy városi kényelem tekintetében az első rangú városok közé emelkedhessék — arról sokat lehetne írni; ez azonban nem a jelen szűk értekezés köréhez tartozik. Csak röviden említjük meg azokat, a miket közlekedési és kereskedelmi szempontból első rendű szükségeknek kell ismernünk.

Létesíteni szükséges a már megpendített szerencsés eszmét, egy szabad kikötőt és raktárt, hova minden külföldi árucikk szabadon bemehetvén, a kelet vevői itt se-regelhessenek össze.

Hazai terményeinkre nézve is bizományi tárlatokat kell állítani, hová minden termesztő vagy kereskedő be-küldhesse természetményei vagy áruai mintáit sőt termé-nyeit is; a hol minden külföldi vevő az ország minden vidékeiből láthassa a példányokat, hol megrendeléseket tehessen; s a termesztő, kész áruira kedvező feltételek mel-lett előleget nyerhessen.

A Duna bal parján levő vasutvonalakat egy álló hid által, például a Margit-sziget déli sarkánál, össze kell kötni a jobb partival; az összekötő vasutvonal mellett lé-tesíteni kell elegendő mennyiségű dokkokat, hová a ter-velt hajók bémenvén, akár a raktárakba, akár a vasúti ko-csikra olcsón és gyorsan rakodhassanak.

A két testvér főváros szoros kapcsolata megkívánja, hogy mihelyt az ország pénzereje megengedi, a buda-pesti lánczhid országos költségen megváltatván, a szabad forgalomnak adassék át.

A kereskedelmi piacz fontosságához képest czélszerű hitelintézménynyel s így jegybankkal is láttassék el.

Hogy minden kereskedelmi összeköttetésben levő állam itt consulokat tarthasson, kik alattvalóik védelmére, a külkereskedési érdekek ellenőrzésére és előmozdítására működhessenek.

Csak a főbb dolgokat említők, a miket idővel magán és társulati erőkkal s álladalmi segélylyel létesíteni kell, hogy a testvér főváros gyors emelkedésnek nézhessen elébe: s hiszszük, hogy ezen és még annyi számos erre czélzó intézkedések előbb utóbb életbe fognak léptettni.

VI.

De már ideje, hogy bezárjuk értekezésünket; ámbár igyekeztünk egészen az anyagi s különösen a közlekedési érdekek körében maradni, mégis elég kitéréseket tettünk.

Végezetre elemezzük röviden azon tételeket, melyek a „Magyarország szerepe Európa élelmezésében“ czimű munka zárszávaiban foglaltatnak.

A zárszóban az mondatik:

„Kimutattuk, hogy Magyarország gabnatermésének rendelkezés alá bocsátható fölöslege, mely jelenleg is tetemes, igen nagy mérvben és gyorsasággal emelkedhetik, s hogy ezen igen termékeny földön a gazdasági termelés oly áron történhetik, mely lehetségessé teszi, hogy állandó bevásárló piaczokra szabályos legyen a kivitel!“

A ki hazánk termékeny téreit ismeri, befogja azonnal látni, hogy nálunk nevezetes fölösleg természetetik; de viszont, a ki azon mostoha viszonyokat ismeri, melyekkel földmivelésünk küzdeni kénytelen, s a melyekről főnebb emlékeztünk, az az író reményeit — nagy mérvben és gyors emelkedésről: igen vérmeseknek fogja mondani. Hazánk nagy részében a birtok viszonyok

rendezetlenek, — a folytonosan növekedő földadó súlya igen nyomasztó, de különösen a tőkehiány oly nagy, a földhitel oly kevésbé kifejtett, hogy oly nagyszerű emelkedést, mint Bontoux ur vár, igen tetemes beruházások nélkül képzelni sem lehet; erre sok, igen sok pénz, még pedig olcsó kamatú pénz kívántatik.

De az idézett tétel másik része sem áll, hogy t. i. a termelés olcsó áron történhetik. Ki hazánk legdusabb vidékein gazdálkodik s a legnagyobb munka idején a munkáskéz hiányával küzdeni kénytelen; a ki jól tudja, minő nagy költséget szerez maga az aratás s mennyi veszteség éri a gazdát gyakran már akkor, midőn fáradalmai gyümölcsét majdnem biztosítva hívé, az által: hogy az aratást és takarítást idején be nem végezheti — a mi legjobb esetben is három hétig szokott tartani; ki számos és költséges cselédséget családotól tartván, tudja mennyire nehezedik az a termelésre, kivált ha összehasonlítja más bőnépességű földművelő országokkal, hol könnyen, idejében, egyszerű napszámért végeztethetik minden munka: el fogja ismerni, hogy azon állítás, mintha a gazdasági termelés nálunk olcsó áron eszközölthetnék, alaposnak alig mondható.

Hogy tehát az állandó bevásárlási piacokra szabályos legyen a kivitel, mindent el kellene követni az államnak, hogy birtok és adóviszonyaink rendezettek legyenek, és földhitel viszonyunk valahára szabadon kifejlődhessék; másrészt azon kellene a vasút-társulatoknak igyekezniök, hogy lehető legnagyobb árakat kaphassanak a termesztők; a mi olcsó, tehát a legrövidebb vonalon eszközölt szállítás és kedvező árszabás által érhető bizton el.

Másképp a külföldön előjövendő termékeny évben, ha ez olcsó árt eredményez, a hazai földművelőnek, költsé-

gein kívül kevés fog a szemesélet termesztés mellett nyereményül maradni, s akkor senkinek sem lehet kedve termelését szaporítani drága pénzen és nagy költséggel.

Azon állítást sem oszthatjuk, hogy ezen állandó és szabályos kivitelre s nagyobb termelésre elég ha: „az ország belseje a tengerrel szabályos és könnyű közlekedési utakkal van összekötve”; mit, úgy hiszszük, megmutattunk ez értekezés folyama alatt, sőt azt hiszszük B. ur is elismeri, hogy az összeköttetés koránt sem szabályos és természetes, de szabálytalan és természetellenes, még pedig egy kikötő emelésének érdekében erővel tétetett azzá, s hogy bármennyire alaposnak hiszszük is az odeszai árak párhuzamba állítását, valószínűleg ezen szabálytalanság lehet okozója annak, hogy bizonyos kereskedési conjuncturák közt a győzelmes versenyt a magyar gabona ki nem fogja állhatni, mi által bizonyára a déli állampálya társulat is nevezetes haszontól fog eleshetni, kivált midőn a fentebb közlött adatok azt bizonyítják, hogy jelenben is a szállítás nyugati irányban Pestről Párisnak, Hamburgnak a triestivel versenyezhet. Ha tehát a társulat saját érdekét tekinti, építse ki mielőbb a kottori-fiumei és sziszek-károlyvári vonalat.

E szerint B. ur zárszavait, melyekben azt mondja, hogy társulata gondoskodjék szállítási képességének a forgalomhoz mért emeléséről, és Triest egy perczig se késsék egy millió tonna forgalmára szükségelt intézkedésekkel — inkább oda kellene módosítani, hogy a társulat az európai élelmezés, a hazai földmivelés és különösen saját érdekében egy perczig se késsék vonalait a legrovidebb és legtermészetesebb irányban kiépíteni.

Végre a zárszavak következő tételeit sem hagyhatjuk említés nélkül:

„A mi Austriát illeti, az évenkénti kivitelnek 100 millióval lehető növekedése a rendes pénzviszonyok régen óhajtott és sokféleképp elérni igyekezett helyreállítását közelebb hozhatja.“

Továbbá:

„Austriának pénzügyi helyzete most minden európai piacokon bizalmatlansággal tekintetik; ezen bizalmatlanság előttünk azért látszik alaptalannak: mert ezen állam segédforrásai külföldön vagy fel nem ismertettek vagy értékükön alóliaknak becsültettek. — Ellenben ki azokat alapos tanulmánya tárgyává teszi, abból azon meggyőződést meritendi, hogy a birodalom termelő ereje több, mint elégséges a jelen válságot győzelmesen legyőzhetni.“

Ugy látszik, szerző, ki gabona-kereskedési viszonyainkat alaposan tanulmányozta, Ausztria pénzügyi bajainak valódi okát és gyökeres orvoslásának egyedüli gyógyszerét fel nem ismerte, s így természetes, hogy eredményei itt is túlvérmesek.

Tizenkét éve, hogy ezen és ezekhez hasonló frázisokkal altatták magokat az osztrák pénzügyérek, nem is gyanítva, hogy folytonosan circulus vitiosusban mozognak; és ezért maradt el az oly rég várt és hirdetett pénzügyi rendezés s el is fog maradni mindaddig, míg a valódi orvosi szer következetesen nem alkalmaztatik. — Mi pedig azt állítjuk, hogy az anyagi felvirágzásnak, a productiv erők teljes mértékben kifejlődésének egyik főakadálya a rendezetlen pénzügyben és folytonos pénzválságban keresendő. Azt állítjuk, hogy nagyszerű készítő erők rejlenek a birodalomban s különösen áldott földű hazánkban: de ezek csak akkor fognak egész mértékben nyilvánulni, ha a pénzügyi bajok alapoka elhárítatván, a pénzválság megszűnik; és adja az isteni gondviselés, hogy ezen bajok, viaszás körülmények és viaszás cselekvények ne növekedjenek és oly válságot ne idézzenek elő, mely az anyagi erők kifejlődését évekre visszalökhetné.

ÚJABB ADATOK
A MAGYAR BIRODALOM

FÖLDTERÜLETÉRŐL S ADÓVISZONYAIRÓL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
1215 EAST 58TH STREET, CHICAGO, ILL. 60637
LONDON: ROUTLEDGE Kegan Paul, 11 BEDFORD SQUARE, W.C.1

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
1215 EAST 58TH STREET, CHICAGO, ILL. 60637
LONDON: ROUTLEDGE Kegan Paul, 11 BEDFORD SQUARE, W.C.1

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
1215 EAST 58TH STREET, CHICAGO, ILL. 60637
LONDON: ROUTLEDGE Kegan Paul, 11 BEDFORD SQUARE, W.C.1

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
1215 EAST 58TH STREET, CHICAGO, ILL. 60637
LONDON: ROUTLEDGE Kegan Paul, 11 BEDFORD SQUARE, W.C.1

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
1215 EAST 58TH STREET, CHICAGO, ILL. 60637
LONDON: ROUTLEDGE Kegan Paul, 11 BEDFORD SQUARE, W.C.1

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
1215 EAST 58TH STREET, CHICAGO, ILL. 60637
LONDON: ROUTLEDGE Kegan Paul, 11 BEDFORD SQUARE, W.C.1

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
1215 EAST 58TH STREET, CHICAGO, ILL. 60637
LONDON: ROUTLEDGE Kegan Paul, 11 BEDFORD SQUARE, W.C.1

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
1215 EAST 58TH STREET, CHICAGO, ILL. 60637
LONDON: ROUTLEDGE Kegan Paul, 11 BEDFORD SQUARE, W.C.1

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
1215 EAST 58TH STREET, CHICAGO, ILL. 60637
LONDON: ROUTLEDGE Kegan Paul, 11 BEDFORD SQUARE, W.C.1

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
1215 EAST 58TH STREET, CHICAGO, ILL. 60637
LONDON: ROUTLEDGE Kegan Paul, 11 BEDFORD SQUARE, W.C.1

I.

A MAGYAR BIRODALOM TERÜLETI NAGYSÁGA.

Hazánk régibb területi kiszámítása Lipsky térképei után vétetett fel, mely szerint, mint Fényes idézi, Dalmátiával együtt 6175 négyszeg mérföldet tenne; azonban, ha a „General-Quartiermeisterstab“ pontos számításait vesszük fel, melyek legelőbb 1782-től 1784-ig felvételtek és Magyar s Horvát-Tótországban 969 térképen újra kiszámítottak, akkor úgy találjuk, hogy ezen országokra nevezetes különbség mutatkozik. Az Erdélyről és határörvidékről tett kiszámításai Lipskynek csekély különbséggel helyeseknek találtattak. A határörvidéken azonban több mocsár, folyó és a carlopagoi község területe a számításból kihagyattak. Az új adatok szerint a magyar korona területe Dalmátiával együtt 5822 osztrák négyszeg mérföldet és 5900 katasztralis holdat vagyis közel 6117 geographiai négyszeg mfdet tenne.

Az elmúlt szomorú emlékü 11 év alatt a magyar koronához tartozó országokról számos adatok gyűjtettek; leginkább azon adatok számosak, melyek a földadó behozatala végett, nagy költséggel állítottak össze, s ámbár ezek egészen biztosaknak nem mondhatók, miután sok helyt részint az érdekeltek által nem egészen hiven adatok elő, részint a pénzügyi hatóságok által, saját érdekekben, önkényes szabályok szerint megmásítottak, — mégis igen sok beceszt és valószínűt tartalmaznak.

Mostani közlésem adatait leginkább azon terjedelmes munkából vevém, melyet az osztrák pénzügyministerium, az 1860-ban összehívott, ugynevezett „Immediats-Commision“ elébe terjesztett.

A hazánkat illető adatok az akkori közigazgatási kerületek szerint állítottak össze, s noha ezen felosztásról való emlékezés minden magyar hazafira nézve sajnos, s bár ezen felosztás már tényleg megszűnt, mégis a fontosabb adatoknál idézni kívántam hazánk ekkép megkülönböztetett részeinek egymáshoz állását, hogy hazánk különböző részeinek állapota egymáshoz hasonlítható legyen.

Mindenütt szükségesnek véltem a többi örökös tartományoknak is hasonló tételeit sommáson megemlíteni és a magyarországi tételekkel szembe állítani, hogy így a közös fejedelem által velünk viszonyban álló többi tartományok állapota is kitünjék.

Meg kell még jegyezmem, hogy a terület mindenütt osztrák négyszeg mérföldekben és katasztrális holdakban van kitéve s nem úgy, mint más külföldi munkákban, hol geographiai mérföldek szerint tétetik a számítás. Egy osztrák mérföld 4000 bécsi öl, holott egy geographiai mérföld csak 3911,6 bécsi öl, tehát 100 osztrák mérföld $102\frac{1}{4}$ geographiai mérföldet tesz, és egy ausztriai négyszeg mérföldre 10,000 katasztrális, azaz 1600 □ ölet tartalmazó hold megy.

A következő egybeállítás kimutatja a magyar korona országai területének termékeny, s így adó alá vetett — valamint terméketlen földmennyiségét, s annak százalékokban kifejezett arányát az ausztriai ház uralkodása alá jelenleg tartozó összes területhez, Lombardia kivételével.

A magyar koronához tartozó országok termékeny s terméketlen összes területe s százalékos aránya az egész osztrák monarchia területéhez.

Ország neve	Termékeny terület			Terméketlen terület			Összesen		
	osztrák □ mért- föld	k. hold	százaléka az egész monarchiai területnek	□ mért- föld	k. hold	százaléka az egész monarchiai területnek	□ mért- föld	k. hold	százaléka az egész monarchiai területnek
Magyarország	3217	3789	31.91	427	911	37.16	3644	4700	32.47
Erdély	852	4688	8.46	201	8012	17.56	1054	2700	9.39
Horvát- és Tótország	291	5947	2.87	26	6653	2.32	318	2600	2.83
Dalmátország	216	8701	2.15	5	4379	0.47	222	3080	1.98
Határőrvidék	462	4800	4.59	120	5200	10.48	583	"	5.19
Összesen	5040	7925	49.98	781	4155	67.99	5822	3080	51.85

E szerint az öszves monarchia 11,227 □ mflid és 9135 kat. hold területének felénél többet tesz a magyar korona, azaz a magyar korona országai tesznek 51.₈₅ százalékot, holott a többi tartományok 48.₁₉ százalékot.

A productiv területnél majdnem egyenlően áll a magyar birod. a többi osztrák tartományokkal; t. i.

A magyar korona országai 49.₉₈

A többi tartományok 50.₀₂

A terméketlen területekre nézve ellenben :

A magyar korona országai 67.₉₉%

A többi tartományok 32.₀₁%-jét teszik az egész monarchiai területnek.

Ugy látszik, hogy a határőrvidék legnagyobb arányú haszonvehetlenségei onnan származnak, mert itt a katonai hatóság irányában az adó-biztosságok nem igyekeztek a haszonvehetlenségek szerfölötti kevesbítésén.

Mivelési ágak és

Az egyes mivelési ágak kiterjedése katastrális

Ország, s ille- tőleg közigaz- gatási kerület	Szántóföld			Kaszálók és kertek			Szőlők		
	Terület katastr. holdak- ban	Egyre-másra 1 hold tiszta jövedelme frt kr	Összes jöve- delem	Terület katastr. holdak- ban	Egy hold átalános jövedelme frt kr	Tiszta összes jövede- lem	Terület katastrális holdakban	Egy hold átalános jöv. delme frt kr	Összes jövedel- me
Budai kerület	2245775	4 49	10807693	760263	4 16	3238609	144198	12 49	1848529
Pozsonyi „	1933747	4 1	7777324	608304	4 52	2957016	47871	13 16	634768
Sopronyi „	2331425	3 37	8423911	763070	4 37	3519963	158806	10 22	1646480
Kassai „	1522382	2 10	3289266	803178	2 28	1978332	28338	7 52	223298
N.-Váradi „	2118432	4 —	8488522	925520	3 13	2983317	50294	8 57	450098
Temesvári „	2501698	7 31	3442510	480713	4 23	2107770	75269	9 33	719069
Összesen : Magyarország	12653359	4 33	57601523	4440048	3 46	16784907	504776	10 57	5522238
Erdély . . .	2161345	2 22	5106190	1575635	3 37	5709012	46989	9 14	433692
Tót- és Horvátor.	890147	3 52	3442510	374984	5 20	1998153	57124	8 13	468949
Dalmátia . . .	244154	2 36	576280	48177	3 —	144133	63258	3 39	230284

azok jövedelmei.

holdakban s az azután kiszámított tiszta jövedelem.

Legelő k				Erdők				Nádas. és sás. tav.				Össz. mind. mivel. ágak			
Terület katastrális holdakban	Egy hold jövedelme		Összes tiszta jövedelem	Terület katastrális holdakban	Egy hold al- talános tiszta jövedelme		Összes tiszta jövedelem	Terület katastrális holdakban	Egy hold al- talános tiszta jövedelme		Összes tiszta jövedelem	Terület katastr. holdak- ban	Egy hold jövedelme		Összes tiszta jövede- lem
	frt	kr			frt	kr			frt	kr			frt	kr	
1471512	1 46	2610686	609661	1 18	797010	82338	3 5	254649	5313747	3 41	19557176				
653493	1 37	1059532	1738872	1 12	2090826	5893	4 20	25587	4988180	2 55	14545053				
786512	1 35	1252653	1520491	1 10	1770666	57029	2 27	140016	5617333	2 59	16753705				
581549	— 28	267856	2222642	— 30	1347366	8852	1 26	12752	5666941	1 15	7118870				
1001397	1 44	1732920	1157005	— 45	872319	100047	1 18	130355	5352695	2 45	14657531				
886457	2 32	2247394	669117	1 1	677990	74193	2 31	187286	4687447	5 17	24754316				
4380910	2 6	9160051	8417788	— 52	7556177	328356	2 14	740645	31626343	3 4	97387651				
913775	— 57	874796	3563511	— 17	1028266	4037	2 21	9514	8265292	1 36	13161470				
325888	1 26	469052	1253260	— 34	715332	20330	— 43	14449	2921733	2 42	7108465				
1254521	— 3	70966	475592	— 5	38626	23025	— 7	2595	2168792	— 36	1296130				

A magyar korona országainak művelés alatti területe, mint láttuk, 5040.₈ osztrák □ mérföldet tesz. Ezen terület minő művelési ágakra oszlik, erről a kútfőül idézett munkában, kivéve a határörvidéket, igen érdekes adatok foglaltatnak.

Hogy ezen adatok egészen megegyeznek a valósággal, azt alig állíthatnók. Ezen adatok a földadó provisorium behozatala alkalmával készültek s ámbár sok kiigazításokon mentek keresztül, számos vizsgálatok tárgyait képezték, azon természetes indokoknál fogva, hogy az adózók igyekeztek a művelési ágakat úgy bevallani, mint érdekük kíváná, viszont az adóbiztosok a magasabban megadóztatott művelési ágakat igyekeztek szaporítani. De miután minden határ térképe lemásoltatott, vagy hol nem léteztek térképek, nagyjában a határok és dűlők felméréettek, tehát a valóságot megközelítőknek tartjuk ezen adatokat, melyek mindenesetre a statistikának, eddig nem bírt, becses adatait képezik.

A fentebbi táblázat szerint a magyar koronához tartozó vidékek közül a legtöbb eke alatti föld a bánszágban van, hol az összes productív terület 53.₄ része szántóföld, holott Magyarország többi részeiben a szántóföld 37.₂, Horvát- és Tótországban 30.₅, Erdélyben 26.₁ százalékot tesz. — E tekintetben a bánság Ausztria minden tartományait felülmúlja; legközelebb áll hozzá Morvaország 49.₂, Csehország 48.₅, nyugoti Galiczia 48.₈, Szilézia 47.₂ és Alsó-Ausztria 40 száztólival.

A kaszállók aránylagos mennyiségében Erdély áll elől 19.₁, Magyarország a bánzágon kívül 14.₃, Horvát- és Tótország 12.₈ és a bánszág 10.₃ száztólival.

A szőlők aránya következő:

Horvát- és Tótország 2, Magyarország 1.₆, Erdély 0.₆, Dalmátia 2.₉ százalékot mutat fel.

A legelők aránylag legnagyobb mennyiségben a bánszágban fordulnak elő, t. i. 18.₉, Horvát- és Tótország 16.₇, a többi Magyarország 15.₈, Erdély 11, Dalmátia 57.₉ százalékot mutat.

Az erdőségek Erdélyben 43.₁, Horvát- és Tótországban 42.₉, Magyarországon a bánszág nélkül 28.₈, a bánszágban 14.₃, Dalmátiában 21.₉ részét teszik a productív területnek.

Végre a nádas és sásas tavak a bánátban 1.₆, Magyarországon a bánát nélkül 1.₀, Horvát- és Tótországban 0.₇, Erdélyben 0.₀₅, Dalmátiában 1.₁ százalékra mennek.

Termények műveltetnek katasztrális holdszám szerint:

Buza :

Magyarországban	1,341,125	kataszt. h. területen
Erdélyben	197,972	" "
Horvát- és Tótországban	52,822	" "
Dalmátiában . . .	26,026	" "
Összesen	1,617,945	kat. holdon.

Tenkely :

Erdélyben	21,420	kat. holdon
Horvát- és Tótországban	3,629	" "
Összesen	25,049	k. holdon.

Kétszeres :

Magyarországban . .	912,262	kat. holdon
Erdélyben	141,700	" "
Horvát- és Tótországban	44,468	" "
Összesen	1,098,530	k. h.

Rozs :

Magyarországban . .	1,874,131	kat. holdon
Erdélyben	222,465	" "
Tót- és Horvátországban	123,756	" "
Dalmátiában	8,813	" "
Összesen	2,229,165	k. h.

Árpa :

Magyarországban . .	1,021,072	kat. holdon
Horvát- és Tótországban	55,582	" "
Erdélyben	39,228	" "
Dalmátiában	87,865	" "
Összesen	1,203,747	k. h.

Zab :

Magyarországban . .	2,046,004	kat. holdon
Erdélyben	271,072	" "
Horvát- és Tótországban	71,072	" "
Dalmátiában	18,177	" "
Összesen	2,406,325	k. h.

Tengeri :

Magyarországban . .	1,709,438	kat. holdon
Erdélyben	430,559	" "
Horvát- és Tótországban	245,889	" "
Dalmátiában	24,361	" "
Összesen	2,410,247	k. h.

Hüvelyes vetemények, u. m. köles, tatárka, borsó,
lencse, paszuly, bükköny :

Magyarországban . .	117,328 kat. holdon
Horvát- és Tótországban . .	76,996 " "
Erdélyben	5,754 " "
Dalmátiában	37,231 " "
Öszvesen	237,309 k. h.

Olajos növények, mint repce, kender, len :

Öszvesen	39,750 kat. holdon
Dalmátiában olivák	" 41,676 " "

Ugy látszik, hogy e tekintetben a felvett terület tetemesen kevesebb a valónál.

Burgonya műveltetik :

Magyarországban . .	299,448 kat. holdon
Horvát és Tótországban	3,169 " "
Erdélyben	1,554 " "
Dalmátiában	1,998 " "
Öszvesen	306,169 k. h.

Vetett takarmánynövények, mint luczerna, lóhere, bükköny, muhar stb.

Magyarországban . .	168,991 kat. holdon
Horvát- és Tótországban	4,692 " "
Erdélyben és Dalmátiában ily térek nem irattak össze.	

Ezekben elősoroltuk mindazon területek mennyiségét, melyek szántás-vetés által műveltetnek.

A kaszálók, szőlők, legelők, erdők és nádasok területi kiterjedése a II. táblázatban már elősoroltatott.

A volt felosztás szerinti 5 magyar közigazgatási kerületben és Erdélyben a dohányművelés alatti területek évről évre változtak; ugyanis 1851-ben 31,136 hold; 1856-ban 60,241; 1857-ben 89,000; végre 1858-ban 133,000 kataszt. holdra ment a Magyarországon és Erdélyben dohánynyal beültetett terület; ez az első osztályú szántóföldek sorába igttatott. — A földadó ideiglenes összeírásában csupán a bánatban iratott össze a folytonosan dohánynyal beültetett terület, mely 8624 holdat tett, Horvát és Tótországban pedig 293 kat. holdra számítottatott.

Ezen adatok szerint a szántóföld-terület őszi és tavaszi vetésre és ugarföldre osztva következőleg áll :

Ország neve	Őszi vetések katastrális holdakban	Tavaszi vetések katastrális holdakban	Ugar katastrális holdakban	J e g y z é s
Magyarország	4158234	5377794	2803258	Az olajfákkal beültetett terület nincs beszámítva.
Erdély	583557	750272	821502	
Tót- és Horvátorsz.	224665	457683	122882	
Dalmatia	34829	169632	Nincs	
Összesen	4999335	6755381	3757642	

E szerint mindenütt több tavaszi vettetik mint őszi. Dalmátiában majdnem 5-ször annyi, Horvát- és Tótországokban 2-szer annyi. Meglepő, hogy a hivatalos adatok szerint Erdélyben több ugar fordul elő, mint őszi vetemény.

Egy 1600 □ öllel számított kat. holdba elvetett mag
középvétermése.

Mint már fentebb megjegyeztük, különös pontosságot nem tulajdonítunk az adóbiztosságok munkálatainak, miután tapasztalásból tudjuk, mennyire függött az az alkalmazás módjától; néhol elég ügyesek voltak az adózók saját érdekeiket megvédeni; másutt az adóbiztosságok eljárása önkényesen egész vidéket, az íróasztalnál készített jövedelmi kiszámítások alapján, majdnem elviselhetlen teherrel rótt meg. — Azonban egyremásra véve, egy-egy volt közigazgatási kerületben, a föld termékenysége iránt tett kiszámítások a valóságot megközelítőeknek mondhatók, s a mennyiben más adatokkal nem bírunk és ezek képezik a jövedelemkiszámítás s így az adó alapját, érdekesnek tartjuk ezen tételek megismertetését, azért a nevezeteseket a következő táblázatban közöljük.

Közép számítás szerinti évi termése egy 1600 négyszög öllel számított holdnak.

Terület neve	Buza	Kétszeres	Rozs	Árpa	Zab	Köles	Tengeri	Tatárka	Repcze	Burgonya					Széna	Lóhere	Bükköny	Muhar	Szilő	Erdő
	B é c s i m é r ő										B é c s i m á z s a				B é c s i					
															akó		öl			
Budai kerület	14 ¹¹ / ₆₄	12 ⁷ / ₆₄	10 ¹⁵ / ₆₄	12 ⁶² / ₆₄	12 ³¹ / ₆₄	8 ³ / ₆₄	12 ³ / ₆₄	„	13 ¹⁸ / ₆₄	45 ¹² / ₆₄	8 ¹³ / ₁₀₀	31 ²⁰ / ₁₀₀	22 ³⁷ / ₁₀₀	14 ⁵⁷ / ₁₀₀	17 ²⁶ / ₄₀	6 ⁴ / ₁₀₀				
Pozsonyi „	14 ¹⁶ / ₆₄	13 ¹⁰ / ₆₄	11 ⁶¹ / ₆₄	14 ³⁸ / ₆₄	10 ⁵⁰ / ₆₄	15 ³³ / ₆₄	15 ⁵ / ₆₄	7 ¹⁵ / ₆₄	„	61 ¹² / ₆₄	9 ²⁸ / ₁₀₀	27 ³⁰ / ₁₀₀	21 ⁹⁹ / ₁₀₀	16 ²² / ₁₀₀	16	7 ¹ / ₁₀₀				
Soproni „	12 ⁴ / ₆₄	13 ²³ / ₆₄	9 ⁵⁴ / ₆₄	13 ²⁸ / ₆₄	12 ¹ / ₆₄	12 ⁵¹ / ₆₄	10 ⁶² / ₆₄	7 ¹⁸ / ₆₄	6 ⁵⁴ / ₆₄	44 ⁴ / ₆₄	10 ⁹¹ / ₁₀₀	17 ⁶⁷ / ₁₀₀	15 ⁷³ / ₁₀₀	19 ⁶⁴ / ₁₀₀	17 ⁸ / ₄₀	5 ³ / ₁₀₀				
Kassai „	11 ⁴⁷ / ₆₄	11 ³³ / ₆₄	10 ²¹ / ₆₄	10 ⁴³ / ₆₄	9 ⁵⁹ / ₆₄	5 ³⁹ / ₆₄	10 ¹⁰ / ₆₄	5 ⁵⁹ / ₆₄	8 ⁴¹ / ₆₄	46 ¹⁶ / ₆₄	7 ²⁵ / ₁₀₀	18 ⁸⁸ / ₁₀₀	10 ⁴² / ₁₀₀	11 ³⁷ / ₁₀₀	8 ⁹ / ₄₀	7 ⁹ / ₁₀₀				
N.-Váradi „	11 ⁴⁹ / ₆₄	11 ³⁵ / ₆₄	9 ⁷ / ₆₄	12 ⁴⁴ / ₆₄	11 ⁴¹ / ₆₄	„	12 ³⁰ / ₆₄	„	„	31 ²⁹ / ₆₄	9	„	„	„	19 ¹² / ₄₀	6 ¹ / ₁₀₀				
Temesvári „	14 ²² / ₆₄	15 ³⁶ / ₆₄	16 ⁹ / ₆₄	17 ²⁸ / ₆₄	18 ²⁹ / ₆₄	18 ²⁹ / ₆₄	15 ²⁴ / ₆₄	„	12 ³⁶ / ₆₄	53 ⁵¹ / ₆₄	11 ⁴⁴ / ₁₀₀	22 ⁶¹ / ₁₀₀	15 ⁶² / ₁₀₀	19 ⁵³ / ₁₀₀	16 ²⁸ / ₄₀	7 ² / ₁₀₀				
Erdély	9 ⁵⁷ / ₆₄	13 ¹⁴ / ₆₄	12 ¹⁷ / ₆₄	13 ⁷ / ₆₄	10 ⁶⁰ / ₆₄	11 ²⁶ / ₆₄	14 ¹⁵ / ₆₄	9 ³⁸ / ₆₄	„	63 ⁵⁶ / ₆₄	10 ⁶³ / ₁₀₀	„	„	„	21 ³⁶ / ₄₀	9 ⁰ / ₁₀₀				
Horv. és Tót.	12 ²⁹ / ₆₄	13 ⁵⁰ / ₆₄	10 ⁴² / ₆₄	12 ¹⁵ / ₆₄	13 ⁶⁰ / ₆₄	8 ⁵⁶ / ₆₄	14 ¹⁸ / ₆₄	7 ⁴⁷ / ₆₄	10 ¹¹ / ₆₄	53 ⁵⁴ / ₆₄	11 ⁸⁸ / ₁₀₀	16 ²⁸ / ₁₀₀	13 ⁶⁹ / ₁₀₀	„	17 ³ / ₄₀	8 ² / ₁₀₀				
Dalmátia	5 ⁶ / ₆₄	„	5 ²⁴ / ₆₄	5 ¹ / ₆₄	3 ¹⁴ / ₆₄	3 ²⁰ / ₆₄	9 ⁶ / ₆₄	1 ⁵⁸ / ₆₄	„	40 ²⁶ / ₆₄	11 ⁹⁴ / ₁₀₀	„	„	„	9 ²⁴ / ₄₀	1 ⁸ / ₁₀₀				

Az összes évi közép termés-mennyiség következőleg számíttatott ki :

Évenkénti közép-termés.

Ország	Buza	Tenkely	Kétszeres	Rozs	Árpa	Zab	Köles	Tengeri	Tatárka	Lencse, Borsó, Paszuly és Büköny	Repeze	Kender- és Lenmag	Burgonya	Kender	Len	Dohány
	B é c s i m é r ő									B é c s i m é r ő			B é c s i m á z s a			
Magyarorsz.	18195471	—	12219229	19641101	13825357	26425190	53509	22324202	494726	338646	373238	52734	14230502	984	10104	8 év alatt 1851—1859. egy évre esik 586087 mázsa ; összesen : 4688692 mázsa.
Erdély	1957414	283219	1739509	2861865	514099	2965147	7948	6125570	46454	1280	—	2901	990257	2032	1454	
Horvát- és Tótország	657895	29795	616760	1318903	711246	990831	335661	3511985	299242	268	5185	"	62484	—	—	
Dalmatia	132520	125099	"	48692	440213	58452	92370	221448	8676	33670	"	"	80756	—	—	
Összesen	20943300	438113	14575498	23870561	15490915	30439620	489488	32183205	849098	373864	378423	55635	15363999	3016	11558	

A jövedelemkiszámításnál következő katasztrális ár vétetett fel a négy legnevezetesebb szemes életről minden bécsi mérő után :

	Buza		Gabona		Árpa		Zab	
	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.
Magyarország a Bánság nélkül	1	26 ³ / ₄	"	49	"	37	"	27 ³ / ₄
Bánság	1	13 ³ / ₄	"	43	"	32 ³ / ₄	"	25 ¹ / ₄
Erdély	1	15 ³ / ₄	"	44 ¹ / ₄	"	35 ² / ₄	"	24 ² / ₄
Horvát- és Tótország . .	1	33	"	53	"	42	"	30
Dalmátia	1	57 ³ / ₄	"	13 ² / ₄	"	"	"	40 ³ / ₄

A birtokosok száma s egyremásra hány hold esik egy birtokosra.

Áttérünk egy nemzetgazdászati tekintetben igen érdekes tárgyra, úgy mint hazánk területe hány birtokos által biratik s hány hold terület esik egy-egy birtokosra. — Az erre vonatkozó adatokat alaposaknak mondhatjuk, mert mindenütt a birtoktestek mennyisége pontosan bemondatott és csak annyiban tér el a valóságos számtól, a mennyiben vannak egyének, kik több helyt is bírnak, viszont vannak osztatlan birtokok, melyek különösen hazánk némely vidékein, hol a földművelő családok közösen művelik földeiket, tetemes számot tesznek.

Kevesebb fontosságot tulajdonítunk az úgy nevezett helyrajzi számok „Grundparcellen“ számainak, miután tapasztalásból tudjuk, hogy a kiküldött becselő biztosok még a tagosított birtokoknál is igyekeztek lehetőleg szaporítani a helyrajzi számok összegét, azon természetes okból, mert szorgalmuk a kimutatott helyrajzi számok mennyisége után íteltetett meg előjáróik által.

Volt közigazgatási terület	Mennyisége a parcelláknak	Összes prod. és inprod. ter. k. hold	Birtokosok száma	Egy o. mfldre esik parcella	Egy parcellára esik katastrál. hold	Egy birtokosra esik	
						parcell. hold	kat. hold
Budai kerület	2556459	6061900	300104	4217	2.37	8.5	20.2
Pozsonyi „	6220306	6029900	314757	10316	0.97	19.8	19.2
Soproni „	4194090	6166200	377928	6802	1.47	11.1	16.3
Kassai „	3901344	6856600	263221	5690	1.76	14.8	26.0
N.-Váradai „	2029775	6118900	278808	3317	3.01	7.3	21.9
Temesvári „	1932564	5211200	255449	3708	2.70	7.6	20.4
Erdély	8994520	10542700	600500	8532	1.17	15.0	17.6
Horvát- és Tótorsz.	2152610	3182600	171403	6764	1.47	12.0	18.6
Dalmátia	2460910	2223080	168000	11070	0.90	14.0	13.2

Ezen táblázat szerint az öszves birtokosok száma

Magyarországban	1,790,267
Erdélyben	600,500
Horvát- és Tótországban	171,403
Dalmátiában	168,000
Öszvesen	2,730,170 birtokos.

Ezek bírnak productiv és inproductiv területben kat. holdat :

Magyarországban	36,444,700
Erdélyben	10,542,700
Horvát- és Tótországban	3,182,600
Dalmátiában	2,223,080
Öszvesen	52,393,080

Még pedig ezen terület a helyrajzi számok, azaz parcellák lehető szaporításánál fogva, következő öszvegben iratott össze az adóbizottmányok által :

Magyarországban	20,834,538
Erdélyben	8,994,520
Horvát- és Tótországban	2,152,610
Dalmátiában	2,460,910
Öszvesen	34,452,578

Valóban bámulatos öszveg! azonban a monarchia másik — területileg majdnem hasonfelében még nagyobb parcella számot mutat

fel a katasztrális összeírás, ugymint 49,298,213. Az öszves monarchiában pedig, Lombardia és a határörvidék nélkül, 83,750,795.

A földbirtok a monarchia másik felében sokkal inkább szét van osztva, mint a magyar koronához tartozó tartományokban, mert midőn ezen területet tevő 52,393,080 holdat 2,730,170 birtokos, akkor a többi 48,966,055 holdat 3,417,762 birtokos bírja.

Még pedig midőn egy birtokosra esik hold :

	Magyarországban . . .	20. ₆
	Erdélyben	17. ₆
	Horvát- és Tótországban . . .	18. ₆
akkor	Velenczében	7. ₆
	Morvaországban	9. ₆
	A tengerparton	10. ₇
	Alsó-Ausztriában	10. ₇
	Csehországban	12. ₁
	Karinthiában	13. ₉
	Sziléziában	14. ₀
	Felső-Ausztriában	17. ₀
	Stiriában	17. ₃ kat. hold esik.

A magyarországi birtok kiterjedési általános hold mennyiségget felülmulják következő koronaországok, u. m.

Salzburg hol	egyre	esik	47. ₃	kat. hold
Karinthia	"	"	28. ₃	" "
Bukovina	"	"	28. ₀	" "
Nyug. Galiczia	"	"	24. ₀	" "
Keleti Galiczia	"	"	21. ₉	" "

A magyarországi volt közigazgatási kerületek az egy birtokosra eső holdmennyiség aránya szerint egymásután következőleg állanak : Kassa, Nagyvárad, Temesvár, Buda, Pozsony, Horvát-Tótország, Erdély.

Mennyiben tarthatjuk ezen adatokat alaposaknak.

Hazánk földmívelési viszonyairól, földjének tiszta jövedelméről és így adóképeségéről, az 1848-dik előtti időkben igen hiányos, sőt mondhatni semmi biztos adataink nem voltak. Az addig divatozó adózási rendszer szerint minden törvényhatóság igyekezett anyagi állapotát mentől mostohább viszonyok súlya alatt levőnek előttüntetni, nehogy a portai szám, mely után az adó a törvényhatóságok között

kivettetett, valahogy az országgyűlés által növeltessék. Ezért minden az előbbi időkben történt összeírások a valósággal egyenesen ellentétben állottak. A Bárándi, Fényes, Galgóczi statisztikusaink által összeállított becses adatok inkább csak fáradságos combinatiók eredményei.

Miután tehát a régibb időből biztos és részletes adatok nem léteztek, a földadó behozatala végett tett munkálatok eredménye statisztikai tekintetben nagy fontossággal bír. Azon több milliók, melyek e célra kiadattak, a majd egy évtizeden keresztül számos császári tisztviselő által véghez vitt munkálatok bizonyára sok igen becses adatok összeállítását eredményezék. Nagy szorgalommal igyekeztek a felsőbb hatóságok az egyenetlenségeket elméleti uton kiegyenlíteni. Ennyi munka és fáradság mégsem hozta egész mértékben a várt eredményt, mert a szerencsétlen kormányzási rendszernél fogva, olyanok folytak be végeredményben a közigazgatás ezen ágába is, olyanok adták ki a szabályokat és utasításokat, kik rendesen honunk határain át nem lépve, nem ismerték helyzetünket és körülményeinket; másrészt minden módon azon törek mind fenn mind lent fejöket, mikép lehetne az állam jövedelmét minél inkább növelni: és ez oka azon végtelen egyenetlenségeknek, melyek vidékről vidékre tapasztaltattak. Sok vidék csak anyagi romlásával rövhatá le a szerzett adatok után kivetett adókat, másutt ellenben a nagy adó súlya annyira érezhető nem volt.

Midőn tehát egy részt képes volt egy minden áron előmenetel után vágyódó, csekély lelkiismeretű adó-biztos egész vidéket tönkrejuttatni, másutt a lelkiismeretes s ügyes biztos egy egész vidékre az adó behozatalát és folytonos emelkedését elviselhetővé tehetette.

Azonban átalánvéve a művelési ágak területére stb. vonatkozó tételek mégis megközelítik a valóságot; mi leginkább annak tulajdonítható, hogy a nagyobb birtokosok átalloztak az adó-hivatalokkal érintkezésbe jóni és így saját érdekekben az adó-provisorium ügyében kiadott pápens egyes paragraphusait ügyesen felhasználni elmulaszták. Az értelmiség majdnem mindenütt egészen kihuzván magát a részvételtől, az adóbizottmányok a nép által tétették a munkálatokat; népünk pedig annyira őszinte, hogy többnyire a valóságos állapotot vallá be. Sőt néhol nem fogván fel az általános évi termés kérdését, a bővebb évek termékenységet mondák be. Másutt nem értvén el a holdankénti termés mennyiségét, a megszaporodást mondák be, mi, miután egy holdba ritkán vettetik egy köből, a vidék

nagy hátrányára ütött ki, min azonban a reclamatiók, rectificatiók és revisiók útján később igyekeztek segíteni.

Mindenütt, hol a föld tiszta jövedelmét az adózási kules kidolgozása végett igyekeztek megállapítani, azt mutatá a tapasztalás, hogy a legnagyobb egyenatlenségek állottak elő. Mert az állam pénzügyérdeke egyenes ellentétben állott az illetők érdekeivel s így nem csuda, hogy hazánkban is úgy, mint más nagyobb terjedelmű államokban, a földadó végett tett munkálat nagy hiányokban szenved. Vegyük a közlött adatokat egyenként s mondjuk el, melyeket tartunk a valósággal inkább megegyezőeknek.

A productiv és inproductiv terület mennyiségét illető adatokat alaposaknak tarthatjuk, mert ezek többnyire felméréseken alapulnak; azon megjegyzéssel, hogy az ős termelés értelme igen szélesen alkalmaztatott, t. i. a productiv területek sorába vétettek mindazon térek is, melyek igen csekély, kétséges, sőt bizonytalan hasznot hajtanak.

Az egyes művelési ágak területe iránti adatokat hasonlókép alaposaknak vehetjük; ezek is a felmérések és felülvizsgálatok által alapítottak meg, s ha egyes helyeken sikerült is az adózóknak a kevesebb adóval rótt művelési ágakat a magasabban adózottak rovására növelni, a különbségek nagy összevekre nem mennek. Az adóprovisorium behozatala óta leginkább a legelők mennyisége kevesebbedhetett és annyiival a szántóföldeké növekedhetett, mi leginkább a tagosztályok behozatalának tulajdonítható. Továbbá a folyók szabályozása és a védgátak készítésénél fogva tetemes terület, mi a nádasok és improductiv területek sorában jön elő, jelenben mint legelő, szántó- és kaszálóföld használtatván, ezen művelési ágakhoz tartozik.

Azon táblázat, mely kimutatja, hogy a szántással művelt térek minő terményekkel vettettek be, ha nagyban a valóságot meg is közelíti, mégis az előbb említetteknél hiányosabb, miután a termények évenként változnak, tehát azok minőségét constatirozni nehezebb, és az illető táblázat csak a bemondások alapján készülhetett. Az érdekelt ügyvezetők igyekeztek mindenütt azon termények nemeit, melyek több tiszta jövedelmet adnak, kevesíteni, s a kevésbé jövedelmezőket növelni, innét van, hogy például a zabot minden kalászos növények közt legnagyobb területtel látjuk feljegyezve. — Mindemellett ezen adatokat is érdekeseeknek tartjuk.

A holdankénti évi termés közép-számítását nem mondhatjuk épen túlzottnak. A katasztrális árak a rendes áraknál alacsonyabbak;

de a tiszta jövedelem kiszámításánál állanak elő a legnagyobb egyenetlenségek, miután ezen számítás a végeredményben egészen az adó-biztosságok önkényétől függött. — Tudjuk, hogy a pénzügyministerium Bécsből határozta meg a száztólit, mit művelési költség fejében lehete különböző viszonyok közt beszámítani; tudjuk, hogy Bécsben számították ki, mennyi adót várnak egyes közigazgatási kerületektől, tehát mennyire kellett az adó-biztosságoknak a tiszta jövedelmet emelni; és így a bureaukban egészen önkényesen emelék a tiszta jövedelmi tételeket, s a földeket alsóbb osztályokból a felsőbbekbe tévék; ennél fogva minden munkálati alap tisztán illuszióssá vált. Innét származtak a legnagyobb egyenetlenségek s az keseríté leginkább a birtokos osztályt, hogy soha sem volt bizonyos, évről évre mennyivel fog adója növeltetni.

II.

AZ EGYENES ADÓK.

A földadó mennyisége.

Ezen elébb említett önkéntes emelés legjobban kitűnik, ha összehasonlítjuk azon éveket egymással, melyekben 1851-től fogva az adó kivételre nézve változás történt. Tudjuk, hogy az adó-provisorium által megalapított tiszta jövedelemnek 16 száztólója vétetett egyenes adóul. Az 1859-dik évben jelenik meg legelőször a hadi pótlék. Az emelést illetőleg a hivatalos adatok következő eredményt mutatnak: (l. a k. táb.)

Ezen kimutatás szerint 1851-től 1856-ig az egyenes földadó változás nélkül $13\frac{1}{2}$ milliót tett. 1856-ban már $16\frac{1}{2}$, 1857-ben $19\frac{1}{4}$, 1859-ben $20\frac{1}{2}$ millióra növekedett, az 1861-diki közigazgatási évben az előszámítás szerint már 22 millióra vétetett, s így e cím alatt 9 év folytán 155 milliót haladó összeg vettetett ki a magyar koronához tartozó országokra.

Kivetett egyenes földadó azon közigazgatási évekről, midőn a kivetett összeg változott.

Közigazgatási kerület vagy ország neve	1851				1856				1857				1859				1861			
	rendes adó		rendes adó		rendes adó		rendes adó		hadi pótlék		össze- sen		rendes adó		hadi pótlék		össze- sen			
	o s z t r á k é r t é k ü f o r i n t o k b a n																			
Budai kerület	2390718	3285638	3290878	274240	3565118	3286000	547667	3883667												
Pozsonyi	2293650	2443568	2466315	205526	2671841	2488530	414755	2903285												
Soproni	2507483	2815927	2828385	235699	3064084	2868300	478050	3346350												
Kassai	1071026	1202324	1199707	99976	1299683	1208570	201430	1410000												
N.-Váradi	1818024	2467462	2487792	207316	2695108	2514860	419143	2934003												
Temesvári	3886140	4158726	4178642	348220	4526862	4211870	701978	4913848												
Összesen Magyarország	11838992	13967041	16373647	16452319	1370977	17823296	16578230	2763023	19341153											
Erdély	1148691	1395188	1405200	1398900	116575	1515475	1225710	204285	1429995											
Horvát- és Tótország	695301	1202499	1193907	1197474	99789	1297263	1188410	198068	1386478											
Összesen	13682984	16569728	19272754	19048693	1587441	20636034	18992350	3165376	22157626											
Az egész monarchia	59040870	62020119	66369423	"	"	70860977	"	"	64877607											

Egyenes földadó fejében a magyar korónához tartozó országok adója tette az összes monarchiára kivetett adónak :

1851—1855-ig 25
 1856-ban $26\frac{1}{2}$
 1857-ben 29 és végre
 1859-ben $29\frac{1}{2}$ százalékát.

A ház-adó.

Statistikai szempontból kétségekivül alaposak azon adatok, melyek a ház-adóra vonatkoznak, miután e tekintetben eltitkolása a valódi állapotnak majdnem lehetetlen. Ezen adatok annyiban is érdekesek, hogy kimutatják hazánk több városainak lakbér-összegét; másrészt kimutatják a vidéki városok és helységek házai és lakrészei számát. Ez adatok minden oly városban, hol rendes lakberek fizettetnek, kimutatják az évi lakbér összegét és a népesség számát, miután a lakbér szolgált adókulcsúl; hol pedig rendes lakberek nem fizettetnek, a házak a felállított osztályok szerint adóztatván meg, ott a házak, lakrészek és a népesség száma is összeállítatott.

Ezen összeírások szerint :

Budán, Pesten és Ó-Budán 186,945 lakossal (Dr. Tormay szerint közel 200,000 lakost számlálnak jelenleg) az összes lakbér 7,244,990 forintra megy, mely után egyenes házadó fejében fizetett 791,524 o. ft, ennél fogva a lakbérből egy főre 38 ft 75 kr, a házadóból 4 ft 23 kr. esett. Mellőzve helyszűke miatt a többi kerületi főhelyeket, érdekes tudnunk, mennyire ment az összes országban a városok lakbéri összege s az azután kivetett egyenes házadó, mi a következő táblázatban foglaltatik, úgy a többi helységekre kivetett adó-összeg is.

Ország neve	Azon városok évi lakbérösszege, melyek a lakbér után adóztattak	A lakbér után kivetett adó	Kivetett adó- összege azon többi házakért, melyek osz- tály szerint adóztattak	Összes házadó	Esik egy lélekre
	oszlárak értékű forint				oszl. ért. krajczár
Magyarország . .	14082299	1417988	1023436	2441414	25
Erdély	1255540	116629	208476	325104	15
Horvát- és Tótorsz.	1373529	127742	109225	236967	27
Összesen	16711368	1662359	1341137	3003485	23

Azon városok és helységekben levő házak és lakrészek számát, melyek nem a lakbér, de osztály szerint adóztatnak, a következő táblázat mutatja :

Közigazgatási kerület	Az összes házak száma			Ezen összegből		Az adó alá vetett házak lakrészeinek száma				Összes házadó o. é. ftban a hadi pótlékkal együtt	Ebből esik		
	minden városokban és helységekben, melyek osztály szerinti adó alá vettettek			adómentes középület	adózás alatti	szobák	kamrák	össze- sen	egy házra esik		egy házra		egy lak- részre
	föld- szinti	eme- letes	össze- sen								frt	kr.	
Budai kerület	261663	489	262152	2541	259611	377986	69142	447129	1.7	182842	—	70.4	40.9
Pozsonyi „	252249	1475	253724	3247	250477	356858	99223	456081	1.8	190958	—	76.2	41.9
Soproni „	266424	1103	267527	3515	264012	417174	43415	460589	1.7	189418	—	71.8	41.1
Kassai „	222620	960	223580	2800	220780	287801	25401	313202	1.4	127148	—	57.6	40.6
N.-Várad „	272453	213	272660	2656	270010	377312	10208	387520	1.4	155566	—	57.6	40.1
Temesvári „	258319	518	258837	2609	256228	394830	42517	437347	1.7	178949	—	69.8	40.9
Összesen Magyarorsz.	1533728	4758	1538486	17368	1521118	2211957	289906	2501863	—	1024881	—	—	—
Erdély	421286	893	422179	4707	417472	507984	38850	546838	1.3	212765	—	51.0	38.9
Horvát- és Tótország	140341	1442	141783	915	140868	143969	119616	263585	1.9	109225	—	77.5	41.4
Dalmátia	64143	924	65067	182	64885	90235	—	90235	1.4	34337	—	52.9	38.0

Az összes monarchia nevezetesebb városai az egy lélekre eső lakbér magassága szerint következőleg állanak :

Bécs . .	50 ft 44 kr
Temesvár . .	39 „ 50 „
Buda-Pest . .	38 „ 75 „
Triest . .	35 „ 13 „
Prága . .	29 „ 57 „
Zágráb . .	29 „ 57 „ stb.

A közigazgatási főhelyek közül legkevesebb esik :

Spalato . .	6 ft 72 kr
Ragusa . .	8 „ 17 „
Zára . .	10 „ 92 „

A ház-adó is időről időre feljebb emeltetett, még pedig :

Ország neve	1851	1852	1857	1859	1861
	o s z t r á k é r t é k ű f o r i n t				
Magyarország	1272677	1263028	1754564	2158964	2475724
Erdély	189767	195230	225774	280131	325137
Horvát- és Tótorsz.	150265	150534	174157	207718	237213
Összesen	1612709	1687792	2154494	2646813	3038074
Az összes Monarchiában	8560405	9489362	12283130	14610021	16644320

Tirol, Vorarlberg és a lombard-velencei tartományokban a ház-adó a föld-adóval vettétven ki, az összes házadónak a magyar korona országaira 1851-ben 19⁰/₀, 1852-ben 17⁰/₀, 1857-ben 17⁰/₀, 1859-ben 18 százaléka esett; az 1861. évre tett előszámítás szerint is 18 százaléka esnék.

Az elmúlt 9 év alatt ház-adó fejében kivetett egyenes adó a magyar koronához tartozó országokban összesen közel 13 millió ftot tett.

Személyes kereseti adó.

Midőn az osztrák örökös tartományokban a kereseti adó egyedül a kereskedés- és iparral foglalkozókat éri : akkor a magyar koronához tartozó országokban a személyes kereseti adó valóságos fej-

adó alakjában hozatott be, s minden nem- és állapotkülönbség nélkül megadóztattak 3 osztály szerint mindazok, kik 16-ik évöket meghaladták.

Ezen adó az utolsó 1861-ki kivetés szerint tenne :

Budai kerület	750,000	frt ;	egy lakosra esik	42. ₄
Pozsonyi "	537,000	"	"	34. ₁
Soproni "	700,000	"	"	38. ₆
Kassai "	425,000	"	"	31. ₆
N.-várad	533,000	"	"	34. ₄
Temesvári k.	515,000	"	"	33. ₄
Öszv. Magyarország.	3,496,000			
Erdélyben	1,680,000	"	"	77. ₃
Horvát- Tótországban	260,000	"	"	30. ₇
Összesen	5,436,000			

Az elmúlt 9 év alatt a magyar korona országaira összesen kivettett személyes kereseti adó 17 millió forintot halad meg, s minden évben többet tett azon összegnél, melyet az összes többi országok kereseti adó fejében fizettek.

Jövedelmi adó.

A személyes kereseti adón felül kivettett jövedelmi adó az utolsó 1858-dik évi kivetés szerint következőleg áll :

Budai kerület	627,888	pft ;	esett egy lélekre	21 ¹ / ₄ pkr.
Pozsonyi "	254,025	"	"	9 ³ / ₄ "
Soproni "	379,800	"	"	12 ³ / ₄ "
Kassai "	137,655	"	"	6 ¹ / ₄ "
N.-várad ker.	182,430	"	"	7 "
Temesvári "	274,595	"	"	10 ³ / ₄ "
Öszv. Magyarország.	1,856,393			
Erdély	205,125	;	esett egy lélekre	5 ³ / ₄ pkr.
Horvát- és Tótország	168,045	"	"	11 ³ / ₄ "
Összesen	2,229,563			

Miután e cím alatt az összes monarchiában 19,202,287 forint folyt be, a magyar koronához tartozó országok e cím alatti adója az összes jövedelmi adónak alig tette 12 száztlóját.

Az összes egyenes adók mennyisége.

Az 1859-dik közigazgatási évre kivettett adó szerint :

Egyenes földadó . .	20,636,034	ft.
Házadó	2,646,813	"
Személyes kereseti adó	5,436,000	"
Jövedelmi adó (1858)	2,229,563	"
Összesen	30,948,410	

Az összes monarchiára a fentebbi tételek következőleg állanak : 1859-ben kiírva volt Lombardiával együtt :

Földadó	70,860,977
Házadó	14,610,021
Személyes kereseti adó	10,953,412
Jövedelmi adó	19,202,287
Összesen	115,626,697 ft.

E szerint az utóbbi évben kiirt összes egyenes adóból a magyar korona országai viseltek 26. százdtól. — A kiirt és valósággal bevett összeg közt azonban tetemes különbség adta magát elő, mert Lombardia elveszett, mely 1858-ban egyenes adókban majdnem 13 millió, s minden adónemeket összevéve 27,344,735 forintot jövedelmezett. — 1859-ben a valósággal bevett egyenes adó összege volt 99,155,025 forint, az összes adóbevétel pedig 283,088,383 ft. A összes kiadás ezen háborús évben 533,718,327 ftot tett, ide nem számítva az adósság törlesztésére és beruházásra kiadott 24,485,883 ftot.

Az egyenes adó után kiirt pótlékok.

Ezek kétfélék, az országos pótlék, mely az egyes közigazgatási kerületek szükségére; a másik meg az urbéri váltság fejében kiadott kötvények alapjának képzéséül vettettek ki. Ennélfogva a pótlékok minden közigazgatási kerületben különbözők voltak. Még pedig 1859-ig pft után pkrban vettettek ki, 1859-től pedig minden osztrák értékű adóforint után osztrák krajczárookban a decimalis rendszer szerint állapítottának meg.

A d ó p ó t-

Ország és közigaz- gatási kerület neve	E g y p e n g ő													
	1852		1853			1854			1855			1856		
	ország- pótlékok	ország- pótlékok	ország- pótlékok	földteher- ment. pótlék	összesen	ország- pótlékok	földteher- ment. pótl.	összesen	ország- pótlékok	földteher- ment. pótl.	összesen	ország- pótlékok	földteher- ment. pótl.	összesen
p e n g ő														
Budai kerület . .	3	3	9	12	3.5	10	13.5	4	11	15	7	14	21	
Pozsoni " . .	3	3	9	12	4	10	14	4.5	10.5	15	8	13	21	
Soproni " . .	3	3	9	12	4	10	14	3.25	11.75	15	6	15	21	
Kassai " . .	3	3	9	12	5	10	15	5	10	15	9	12	21	
N. Váradi " . .	3	3	9	12	4.25	10	14.25	4.5	10.5	15	8	13	21	
Temesvári " . .	3	3.25	6	9.25	2.5	8	10.5	2.5	12.5	15	2	19	21	
Erdély	3	3	6	9	4.25	6.75	11	4.25	10.75	15	5	16	21	
Tót- és Horvátorsz.	12.75	12.5	"	12.5	11	3	14	2.75	12.25	15	8.5	12.5	21	

l é k o k.

forint után												vagy o. é. forint után					
1857				1858				1859				1859			1860		
ország- pótlékok	földteher- ment. pótl.	összesen		ország- pótlékok	földteher- ment. pótl.	összesen		ország- pótlékok	földteher- ment. pótl.	összesen		ország- pótlékok	földteher- ment. pótl.	összesen	ország- pótlékok	földteher- ment. pótl.	összesen
k r a j c z á r												o. é. krajczár					
4.5	31.5	36	2.75	32	34.75	2.5	32	34.5	2.7	27.9	30.6	4.2	53.3	57.9	4.5	46.5	51
6	30	36	2.75	32	34.75	2.5	32	34.5	3.6	27.9	31.5	4.2	53.3	57.5	6	46.5	52.5
3.5	32.5	36	2.75	32	34.75	2.5	32	34.5	2.1	27.9	30	4.2	53.3	57.5	3.5	46.5	50
11	25	36	4	32	36	4	32	36	4.8	27.9	32.4	6.7	53.3	60	7.5	46.5	54
5.25	30.75	36	2.75	32	34.75	2.5	32	34.5	3	27.9	30.9	4.2	53.3	57.5	5	46.5	51.5
3	27	30	1.25	26.75	28	0.25	26.75	27	1.2	22.8	24	0.4	44.6	45	2	38	40
6.5	18.5	25	3	19	22	2.5	22.5	25	3.6	28.5	32.4	4.2	37.5	41.7	6	48	54
10.5	29.5	40	7.5	30	37.5	7.75	28.25	36	7.2	24.9	32.1	12.9	47.1	60	12	41.5	53.5

A többi tartományokban az országos pótlék 1859-ben változott 3.₃-tól — 19.₆-ig. A földtehermentesítési pótlék, 5-től 50-ig. Az összes 5.₄-tól — 57.₉-ig.

Mennyit tett ezen adatok szerint a magyar koronához tartozó országokban az összes pótlék 1859-ben?

A földadó után :

Magyarországban . . .	8,713,672 ftot
Erdélyben	641,953 „
Horvát- és Tótországban	779,357 „
Összesen	10,134,982 ftot

A házadó után :

Magyarországban . . .	1,217,350 ftot
Erdélyben	116,814 „
Horvát- és Tótországban	124,628 „
Összesen	1,458,792 ftot

A személyes kereseti adó után :

Magyarországban . . .	1,956,450 ftot
Erdélyben	699,560 „
Horvát- és Tótországban	156,000 „
Összesen	2,812,010 ftot

A jövedelmi adó után :

Magyarországban . . .	837,542 ftot
Erdélyben	85,537 „
Horvát- és Tótországban	100,827 „
Összesen	1,023,906 ftot

Tehát az összes pótlékok 15,429,690 ftot tettek. A magyar korona országaira 1859-ben kivetett egyenes adók és pótlékok együttvéve, a hivatalos adatok szerint, 46,378,100 ftot tettek.

Az egyenes adó behajtási költségei 1859-ben.

E cím alatt értve mindennemű egyenes adóval foglalkozó hivatalokat s azok költségeit, kivéve a ministeriumnál levő központi igazgatás költségeit.

Magyarországban . . .	1,335,923 ft
Erdélyben	299,800 „
Horvát- és Tótországban	184,307 „
Összesen	1,820,030 ftot

Ennélfogva tette e költség az évi egyenes adónak 7⁰/₁₀-ját, a pótlékokkal együtt 4.⁰/₁₀-ját, ide nem számítva az ezen célból tett községi kiadásokat.

Az adóhátrálékok s adóbehajtási esetek.

Az adóképesességről legvilágosabb tanuságot tesznek az adóhátrálékok és az erőltetett adóbehajtási esetek. Ha végig tekintünk az adóhátrálékokon, melyek a monarchia egyes országaiban mutatkoznak, meg kell arról győződnünk, hogy a közvagyonossághoz képest a magyar korona országai valójában túlterheltek, mert itt mutatkozik a legnagyobb adóhátrálék. Az 1858-ki közigazgatási évben az egész monarchia egyenes adóhátráléka volt 8 millió 314,479 ft, az adópótlékokat ide nem értve.

Ebből be nem hajtathatott :

Magyarországban . . .	3,728,985 ft
Erdélyben	787,667 „
Horvát- és Tótországban . . .	455,655 „
Összesen	4,972,207 ft

Legjobb fizető volt a soproni kerület, hol az adónak 4⁰/₀ maradt hátrálékban, azután a pozsoni, hol 8⁰/₀; a nagyváradi és budai 17⁰/₀, a kassai s a temesvári kerület és Erdély 21⁰/₀, Horvát- és Tótország 24⁰/₀ maradt tartozásban.

Az örökös tartományokban legrosszabb fizetők voltak : Bukovina és nyugoti Galiczia, melyek 20, a tengerpart 15, keleti Galiczia 14, Dalmátia 10, Velenceze 9 és Karinthia 7⁰/₀-tólival maradtak tartozásban; a többiek ²/₁₀-től 4 száztólíg maradtak adósok.

Az 1859-diki évben Tirolt, Vorarlberget és a velencei tartományokat ide nem értve, erőszakos behajtás útján bejött 31,724,297 forint. Ebből esett :

Magyarországra . . .	18,903,173 ft
Erdélyre	1,046,297 „
Horvát- és Tótországra . . .	698,541 „
Összesen	20,648,011 ft

Általában adóbehajtás által, azaz nem önkéntes befizetés útján bevétetett 53,414,292 forint, ebből esett a magyar koronához tartozó országokra 39,728,277 ft.

Ezen behajtásra az egész monarchiában 147,640 katona és büntető küldött alkalmaztatott, ezekből a magyar korona országaira 120,473 esik.

Az exequált egyének (Partei) száma volt 3,852,702, ebből esik a magyar koronához tartozó országokra 2,879,093.

A megzálogolt egyének összes száma volt 1,227,743, ebből esett a magyar korona országaira 1,023,831.

Az adó végett sequestrált földbirtokok összes száma 25,251, melyből esik a magyar korona országaira 18,439.

E számok tagadhatlan bizonyosságai oly állapotnak, mely a nemzetgazdászati és pénzügy történeteiben talán hallatlan. Göthe azt mondja : „Man sagt oft : Zahlen regieren die Welt. Das aber ist gewiss : Zahlen zeigen, wie die Welt regiert wird.“ Bizonyára azon kormányrendszert nem mondhatjuk helyesnek, mely mellett egy év alatt a birodalom egyik felében az adó behajtására 120,473 katona és büntető küldött alkalmaztatott, 1,023,831-szer ingóságok vétettek el zálogul, s 18,439-szer fekvő birtok tétetett zár alá. Ha valami, úgy ezen számok a legmegkövesültebb lelkű börzeüzért is meggyőzhetnék arról, hogy a monarchia pénzügyi eljárásának elveit lényegesen meg kell változtatni.

III.

KÖZVETETT ADÓK.

A statistikának hivatása mind azon adatokat szorgalmasan gyűjteni és összeállítani, melyek a nemzeti élet oly momentumaira vonatkoznak, melyekből mind anyagi, mind szellemi állapota felismerhető.

Ily czélból állítam össze ezen értekezés előbbi részeiben mind azon érdekes és még eddig a nagy közönség által nem ismert adatokat, melyek az egyenes adókra és az egyenes adó végett tett földjővedelem-becslési munkálatokra vonatkoznak. Úgy hiszem, ezen adatok elég világot vetnek hazánk földmívelési viszonyaira, s azt mindenestre bebizonyítják, hogy az egyenetlenül szétosztott és súlyos egyenes adók elérték azon határt, midőn sok helyt annak behajtása már csak a nemzetgazdászati tőkeértékek rovására történhetik.

Az értekezés jelen részében a hazánk által viselt közvetett adókról szándokom közölni a legérdekesebb adatokat. Ezek is sok tanulságot tartalmaznak, melyet részletesen összeállítani nem egy szűkkörű statistikai értekezésnek feladata.

Az 1848-diki idő előtt hazánkban a közvetett adóknak sokkal kevesebb nemei divatoztak. A pereknél fizetett pertaksák; a Curiánál és Cancelláriánál bizonyos okmányokért fizetett díjak oly csekélyek voltak, hogy azok tekintetbe sem vehetők, s egészben véve nem az állam jövedelmét szaporíták, de bizonyos hivatalnak vagy bíróságnak ősi szokás és gyakorlat szerinti mellékjövedelmét képezék.

A beviteli és kiviteli vámok, úgynevezett harminczadok; a só-egyedáruság, a bányászati regale, s a posta- és lotteriaráulékok képezték előbb is a közvetett adók egyes nemeit. Az ezen forrásokból bejött összegek csekélyek azokhoz képest, melyek 1850 után hazánkban bevétettek. — A behajtási mód egyszerű és könnyű volt, ellenkezőleg a tíz éven át divatozó rendszerrel, melynek kivitelére egy egész sereg új hivatal és tisztviselő és több ezer pénzügy-őr (finanz) igényeltetett.

Egyébiránt a volt és a mostani adó-nemek közti számlagos hasonlatot az értekezés végére fentartva, lássuk egyenként a közvetett adók nemeit.

I. FOGYASZTÁSI ADÓ.

A fogyasztási adó (Verzehrungs-Steuer) minden közvetett adó-nemek közt Ausztriában legtöbbet jövedelmezett. A múlt év-tizedben a pénzügy-ministerium fő gondjai közé tartozott ezen adó-nemet is minden kitelhető és rendelkezése alá eső módok által folytonosan növelni, mi valójában sikerült is. Ugyanis midőn ezen adó-nem 1847-ben már 20,508,299 forintot hozott, a folytonos emelés és a magyar birodalomnak a többi tartományokkal egyenlő megadóztatása által sikerült azt már 1859-ben 44,516,256 forintra emelni; sőt 1861-ben, ha minden úgy sikerül, mint azt a pénzügy-ministerium kiszámítá, azon adónak 54,468,000 forintra kellett volna emelkednie.

A fogyasztási adó terhelé a bort, mustot, sert, pálinkát, húst és a czukrot; néhány nagyobb — úgynevezett — kerített városokban más fogyasztási cikkek is terheltetnek a fogyasztási adóval; sőt a velencei királyságban — előbb Lombardiában is — a búza-kenyér is a fogyasztási adó alá van vetve.

A mostani alakjában 1829. november 1-jén hozatott be ezen adó-nem az örökös tartományokban; 1847-ben a krakói területre, és 1851-ben a magyar birodalom országaira is kiterjesztetett.

Ezen értekezés célja nem lehetvén a fogyasztási adóról elméleti megjegyzéseket tenni, sem az eziránti állam-intézkedéseket megbírálni, csak az idevágó statistikai adatok összeállítására szorítkozom.

A fogyasztási adó nemei.

a) Pálinka-adó.

A pálinka-adó megvétele a főzésnél legelőbb életbe lépett 1835. nov. 1-sőjén, és 1849. oktob. 31-ig változatlanul a német szövetséghez tartozó örökös tartományokban minden akó kavarás-térre (Mischraum) 9 p. kr., Gallicziában 6 kr. vettetett. A syrupbóli főzésnél 3 ft., Gallicziában 2 ft. A magyar birodalomra nézve, ide értve a határörvidéket is, ez adó behozatala 1850. szept. 20-dikán mondatott ki, és 1851. márcz. 1-jén lépett életbe. 1853. szeptembertől egyformán az egész monarchiában emeltetett: 10, 14, 15, és 21 p. krokra, és végre 1859-ben 20% rendkívüli pótlék által növeltetett. Jövedelmezett pedig 1847-ben az egész monarchiában 1,818,630 forintot, azon években pedig, midőn a magyar korona országaira kiterjesztetett, a következő összegeket hozta:

A pálinka-főzésre vetett fogyasztási adó hozott :

Ország neve	1851.	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.	Jegyzés
	f o r i n t o t									
Magyarország . .	785.366	1.916.671	2.276.698	2.388.195	2.863.475	3.463.186	3.623.810	3.474.717	3.670.038	A magyarországi rovát alatt a horvát-bánáti határorsvidék, a horvát-szlavon-országi alatt a horvát-szlavon határör-vidéken fizetett összegek be vannak tudva.
Horvát-Szlavónország . .	41.347	104.618	132.105	232.496	87.631	148.355	135.922	91.388	84.219	
Erdély	236.031	626.334	622.301	576.266	734.746	881.002	1.159.947	877.666	1.183.797	
Összesen	1.062.744	2.647.623	3.031.104	3.196.957	3.685.852	4.492.543	4.919.679	4.443.771	4.938.054	
Az egész monarchiában	4.311.521	6.237.619	6.894.109	7.304.858	8.015.925	9.393.336	10.517.973	10.159.649	11.560.766	

b) S ö r - a d ó.

A sörnél az adó hasonlókép a főzés alkalmával szedetik, de azonkívül a kerített városokban külön fogyasztási adóval rovatik a bevitt készítmény; ugyanannyival emeltetik a város bel-területén főzött sörre vetett adó, a készítésnél.

A sörre vetett fogyasztási adó hozott :

Ország neve	1851.	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.	Jegyzés
	f o r i n t o t									
Magyarország . .	316.345	561.352	450.285	300.669	367.544	414.039	431.613	554.809	736.191	1847-ben jövedelmezett 5.587.441 forintot. — Itt is a határőr-vidék az illető helyen betudott. Pest, Buda és Pozsony tekinteték zárt városoknak, s ezek sör-adója 1859-ben tett 148.943 fttot.
Horvát-Szlavónország . .	34.968	60.029	46.433	41.852	37.954	37.817	37.062	38.967	47.664	
Erdély	32.997	57.625	51.683	42.334	63.627	53.694	44.631	63.527	68.136	
Összesen . . .	384.310	679.006	548.401	384.855	469.125	505.550	513.306	657.303	851.991	
Az egész monarchiában	8.033.036	7.826.450	8.103.580	6.669.859	6.484.998	7.588.639	9.266.486	12.009.593	13.270.938	

c) Bor- és must-adó.

Ezen adó-nem nemcsak a borra, de egyszersmind a gyümölcs-mustra is kiterjed. Szabadon hagyván 1 akóig a saját használatra készült italt, eleinte leginkább a városok fogyasztására volt számítva; így a Bécsbe bevitt minden akó bor után fizettek 2 ftot, — más zárt városokban 1 ft. 40 krt. p. p., faluhelyen 1 ft. 20 krt. p. p., a gyümölcs-musttól 20 krt. p. p. Azonban ezen adó 1848-ban lejjebb szállíttatott 1 ft. 40 kr. p. és 1 ft. 24 kr-ra.

Magyarországba és Erdélybe behozatván a fogyasztási adó, a 2000 lakost, vagy azon felül számláló helységeekben rendszeren egység útján váltattott meg ezen fogyasztási adó; a községek félve a finanszok, vagy a fogyasztási-adó-bérlők lehető zsarolásaitól, rendszeren meg is egyeztek a váltság iránt, ennél fogva igen meg volt könnyítve ezen adó bevétele, miután az a megváltás által valósággal egyenes községi adópótlékká vált. Ezen könnyű kezelés arra bátorítá a miniszteriumot, hogy 1859. máj. 12. kelt rendeleténél fogva a többi tartományokban és a nem kerített városokban is ezen alapra fekteté az adózást; sőt az úgynevezett községi abfindungok sikerülése által bátorítva, azon helységekre is, melyek 2000 lakosnál kevesebbet számlálnak, behozatni rendelé. Ezen adónem, mely 1847-ben az egész monarchiában 2,461,716 forintot hozott, következő bevételi forrást mutat 1851-től:

Bor- és must-adó.

Ország neve	1851.	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.	Jegyzés
	f o r i n t o t									
Magyarország . .	310.929	968.046	1.149.304	1.430.875	1.475.260	1.636.714	1.762.740	1.865.580	1.716.967	Horvát-Szlavonország e czím alatt adót nem fizetett. A magyar zart városok : Pest, Buda, Pozsony 1859-ben e czím alatt 384.287 forintot fizettek.
Erdély	12.726	36.348	50.405	58.101	63.381	68.187	77.763	84.011	87.183	
Összesen . . .	323.655	1.004.394	1.199.709	1.488.976	1.538.641	1.704.901	1.840.503	1.949.591	1.804.150	
Az egész monarchiában .	4.352.098	5.019.689	4.931.166	4.923.279	4.776.773	4.778.585	5.451.298	6.019.333	5.284.856	

d) Húsfogyasztási adó.

Ezen cím alatt már 1829-ben szabályoztatott a fogyasztási adó; falu-helyen $\frac{1}{4}$ krajczárra egy font hús után, 2 ft. egy ökörért, 8 kr. egy borjúért, 30 kr. egy sertésért, 15 kr. egy malaczért; zárt városokban kétszeres, Bécsben még magasabb díj vétetett. Magyarorszában és Erdélyben ez adónem szintén 1851-ben hoztatott be azon különbséggel, hogy — a kerített városokat kivéve — rendesen egyezés-szerinti összeg fizettetett.

Horvát-Szlavonország s a Határőr-vidék ezen adó alól menttek maradtak, úgy általában a 2000 lakosnál kevesebbet számláló helyek is; 1859-ben 20% hadi pótlékkal neveltetett az adó, de 1860. május 1-jétől fogva a 2000 lakoson alúli községekre is kiterjesztetett ez adó. Horvát- és Szlavonországra s a határőrvidékre a bor- és húsfogyasztási adók 1861. nov. 1-jétől fogva voltak kiterjesztendők.

A húsfogyasztási adó 1847-ben 2,853,639 ftot tett.

Ország neve	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859
	f o r i n t o t								
Magyarország	300.836	742.885	874.204	919.532	993.382	1.107.201	1.144.234	1.161.778	1.227.581
Erdély	23.530	67.686	92.147	100.636	104.450	112.314	123.175	131.604	142.113
Összesen . .	324.366	810.571	966.351	1.020.468	1.097.832	1.219.515	1.267.409	1.293.382	1.369.694
Az egész monarchiában . .	4.278.569	4.769.054	4.984.458	5.112.323	5.089.189	5.360.383	5.557.798	5.676.925	5.260.069

A fogyasztási adók fentebb elősorolt nemei az
összes monarchiában következő összevegeket
jővedelmeztek:

1847-ben	{	Nyílt helyek	11,453,673	ftot.
		Zárt városok	9,054,621	"
		Összesen	20,508,299	"
1851-ben	{	Nyílt helyek	16,530,962	"
		Zárt városok	9,117,520	"
		Összesen	25,648,482	"
1852-ben	{	Nyílt helyek	19,194,238	"
		Zárt városok	9,540,009	"
		Összesen	28,734,247	"
1853-ban	{	Nyílt helyek	20,093,891	"
		Zárt városok	9,708,576	"
		Összesen	29,802,467	"
1854-ben	{	Nyílt helyek	19,782,424	"
		Zárt városok	9,523,527	"
		Összesen	29,310,951	"
1855-ben	{	Nyílt helyek	20,535,318	"
		Zárt városok	9,567,954	"
		Összesen	30,103,272	"
1856-ban	{	Nyílt helyek	23,450,245	"
		Zárt városok	10,169,877	"
		Összesen	33,620,122	"
1857-ben	{	Nyílt helyek	26,781,943	"
		Zárt városok	11,015,709	"
		Összesen	37,797,652	"
1858-ban	{	Nyílt helyek	30,905,691	"
		Zárt városok	11,850,692	"
		Összesen	42,756,383	"
1859-ben	{	Nyílt helyek	34,183,682	"
		Zárt városok	10,332,574	"
		Összesen	44,016,256	"

Még pedig az előbbi évben hozott a pálinka-adó 11_{,7560}; a ser-
adó 13_{,270}; a bor-adó 5_{,284}; a hús-adó 5_{,260}; a cukor-adó 5_{,447};
és vegyesek 3_{,692} milliót.

Az 1861-dik évre 54_{,468} millióval előre számított fogyasztási adóból esett volna:

e) A belföldi cukorgyárakra vetett adó.

A külföldi cukor és cukor-lisztre vetett beviteli vámok fogyasztási adóként azelőtt az államnak tetemes jövedelmet hajtottak. Azonban a magasabb cukor-árak és a répa-cukor-gyártás tökéletesítése számos répa-cukor-gyárnak keletkezését eredményezvén, a külföldi colonialis cukor behozatala csökkent. Hogy ezen hiány fedeztessék, 1849. évi nov. 19-kén kiadott rendeletnél fogva a belföldi cukor a gyártásnál adó alá vettetett, még pedig minden mázsa répa után 5, a szárított répa után 27 1/2 p. krral. Ezen adó 1853-ban már 8 s illetőleg 44; 1855-ben 12, s illetőleg 1 ft. 6; végre 1860-ban 18 kr., s illetőleg 1 ft 39 krra emeltetett pengő pénzben. A hadi pótlék 20⁰/o-jével a répa-gyártást is érte. Az adóbevételek 1851-től következő emelkedést mutatnak:

Ország neve	1851.	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.
	f o r i n t o t								
Magyarország . .	21,506	32,584	41,125	109,377	157,347	213,039	330,865	629,840	776,017
Erdély	623	550	960	1,584	2,456	3,680	1,778	4,151	4,602
Horvát-, Slavon-ország . .	5,134	3,420	2,603	5,141	5,066	11,883	13,141	28,118	43,825
Összesen	27,263	36,554	44,688	116,102	164,869	228,602	345,784	662,109	824,444
Az egész monarchiában . .	368,340	485,772	521,354	821,540	1,038,156	1,576,879	2,124,241	3,804,432	5,447,536

Magyarországra	10,688
Erdélyre	1,860
Horvát- Szlavonországra	0,247
Összesen	12,795 millió ft.

Hasonlítva az összes jövedelemhez, a magyar birodalomra számított adó tette volna a jövedelem 23,5 százdtőlját, mi a birodalomnak mind népességi mind területi nagyságához képest csekély arány, minek oka nem annyira abban keresendő, mintha hazánkat nem kívánták volna, a mennyire csak lehet, megadóztatni, de részint a került városok hiánya, a csekélyebb vagyonosság, a tőke-szegénységben s a fogyasztási adó alá eső gyári beruházások csekélyebb számában keresendő.

A fogyasztási adó kimutatásokból kivont nevezetesebb statisztikai adatok.

Azon érdekes s nagy terjedelmű munkában, mely 1860-ban az indirect adók tárgyában a pénz-ügy-miniszterium által kiadatott, számtalan még ismeretlen statisztikai adatok találhatók; érdekesnek vélem a legfontosabbakat — hazánkat illetőleg — közölni.

Minden, mi fő-városunkra vonatkozik, statisztikai szempontból nevezetes, s így első helyen lássuk a hazánk fővárosára vonatkozó adatokat.

Budapesten az 1859-dik évben a fogyasztási adó alá vetett tárgyak következők voltak :

A behozott tárgy mennyisége s az attól fizetett fogyasztási adó :

Bor	325.555 akó	325.555 frt
Must	19.723 "	14.861 "
Lőre	902 "	433 "
Ürmös	128 "	128 "

Vágó szarvasmarha :

Ökör, tehén, borjú, 1 éven felül	49.385 darab	197.571 "
Borjú 1 éven alól	43.510 "	20.200 "
Juh, kecske	35.974 "	9.060 "
Bárány 25 font alatt, és malacz 35 font alatt	38.431 "	6.425 "
Disznó és süldő	4.798 "	2.392 "
Disznó 35 font felett	80.378 "	80.378 "
Hús	15.128 mázsa	12.618 "

Összesen 678.630 frt

Ezenkívül a vám-vonalon belül készített s fogyasztási adóval meg-
rovott tárgyakért fizettetett :

Serfőzéstől	127.171	frt
Szeszfőzéstől	172.307	„
Egyéb anyagoktól	26	„
Hadi pótlék a behozottaktól	85.655	„
Tehát Buda-Pest városa 1859-ben fogyasztási adó fejében fizetett	1.063.789	„

Czukor gyárak.

A czukor-gyártás egy igen fontos ipar-ágat képezvén, érdekes
tudni, hány czukor-gyár létezik hazánkban; a következő adatok az
1859-ik évről vannak kivéve, még pedig a volt közigazgatási kerü-
letek szerint.

Közigazgatási kerület neve	Gyár száma	Feldolgozott mázsa répát		Fizetett adót frtban
		nyerszet	szári- tottat	
Budai	5	377,137	—	122.792
Pozsonyi	9	712,234	14.400	249.873
Sopronyi	10	1.225.978	—	397.083
Kassai	1	19.470	—	6.269
Magyarországban összesen	25	2.334.819	14.400	776.017
Erdélyországban	1	15,340	—	4.602
Horvát-Szlavonországban	2	131.538	—	43.825
Magyar korona országaiban összesen	28	2.481.697	14.400	824.444

A Bánátban 1859-ben egy czukor-gyár sem volt. A budai ke-
rületben 1851-ben volt 1, már 1854-ben 5. A pozsonyiban 1851-ben
volt 10, tehát 1-el több, mint most. A sopronyiban 1851-ben volt 2,
s így emelkedett 10-re. A kassaiban 1. — Erdélyben és Horvát-Szla-
von-országban 1851-ben létezett annyi mint most.

Az összes monarchiában 1859-ben üzletben volt 158 czukor-
gyár, melyek feldolgoztak 16,137,528 mázsa nyers, 160,137 mázsa
száritott répát, 15,077 mázsa más anyagot.

Pálinka-házak. Szeszgyárak.

Mint mindenütt, hol a pálinkafőzés nagyobb fogyasztási adónak
van alávetve, tapasztalták, úgy nálunk is az adónak behozatala azt
eredményezé, hogy a kisebb pálinka-házak száma lejjebb szállt, sőt a
főzéssel az ezen üzletre nézve kedvezőtlen vidéken egészen felhagy-
tak. A fogyasztási adó behozatalakor a magyar korona országaiban

pálinka-főzés 104,494 volt, e szám 1859-ben leszállt 71,097-re. A Bánságban a pálinka-főzések száma változatlanul maradt; Horvát-Szlavonországban számuk még növekedett, mi arra látszik mutatni, hogy azon közigazgatási kerületekben a pénz-ügy-ország kevésbé szigorú és kevésbé kellemetlen módonban gyakorolta felügyeletét.

A pálinka- és szeszfőzések száma és adó összege 1859-ik évben.

Ország vagy kerület	Pálinka- és szeszfőzések			melyek 1 év alatt adóztak			Egy évi összes adó forint
	melyek mint ipar- üzletek ál- lanak fenn	mint nem- ipar- üzletek	Összesen	100 frttól 1000 frtig	1000 frttól 8000 frtig	8000 frt felül	
Budai kerület	358	5.482	5.840	233	66	—	517.034
Pozsonyi kerület	1.127	4.768	5.895	236	188	5	780.980
Sopronyi „	555	9.268	9.823	485	66	—	414.411
Kassai „	641	695	1.336	113	158	6	468.150
N.-Várad „	354	6.830	7.184	92	122	34	1.090.250
Temesvári „	26	16.780	16.806	3	8	13	395.467
Magyarország összesen . . .	3.061	43.823	46.884	1.162	608	58	3.666.292
Erdélyország „	934	12.075	13.009	618	427	19	1.183.797
Horvát-Szlavonországban . .	29	11.175	11.204	26	1	—	75.469
Magyar birodalomban	4.024	67.073	71.097	1.806	1.036	77	4.925.558
Egész monarchiában	5.965	97.603	103.568	2.978	2.196	230	11.560.766

Sör-főzések.

A sörfőzések számánál is csökkenés tapasztalható, noha a készített sör-mennyiség nem kevesedett.

A serfőzések száma és az azoktól fizetett adó
1859-dik évben.

Ország és kerület neve	Összes száma	Hány sörfőzés mennyi évi- adót fizetett forint				Összesen fizetett	Összesen főzetett bécsi akó sör
		100 forintól 5000-ig 5000 forint. 1000-ig felül					
		100 forintól 1000-ig	1000 forintól 5000-ig	5000 forintól 5000 forint. felül			
Budai kerület	37	9	19	7	239,114	304,567	
Pozsonyi "	121	63	33	1	105,000	130,141	
Sopronyi "	58	24	28	3	104,080	120,709	
Kassai "	60	37	8	"	40,329	53,363	
Nagyvárad "	43	26	13	2	59,483	74,029	
Temesvári "	55	13	29	11	145,509	176,253	
Bánáti határőr- vidék	"	"	"	"	42,675	49,670	
Magyarországban	374	172	136	24	736,190	888,732	
Erdély "	92	51	23	1	68,136	84,086	
Horvát-Slavon- országban	25	11	11	1	39,223	49,122	
Horvát-Slavonha- tárőrvidéken	20	16	3	"	8,441	11,661	
Egész magyar bi- rodalomban	511	250	173	26	851,990	1,033,601	
Az egész monar- chiában	3,343	1,040	1,522	596	13,270,038	13,456,233	

A fogyasztási adó-nemek behajtási és kezelési költségei csekélyebbek, mint más államban szoktak lenni; azonban ennek oka egyrészt az, hogy a pénzbeszedéssel és kezeléssel a rendes adó-pénztárak foglalkoznak, s így e cím alatt a fogyasztási adó terhére semmi sem tudatott be; másrészt az, hogy a fogyasztási adónak tetemes mennyisége egyesség (Abfindung) útján szedtetvén be, a kezelést egyszerűsíteni lehetett.

Az 1858-diki évben az összes kiadás tett . . .	2,381,749	ftot
Ebből levonva a visszafizetett díjakat . . .	1,511,442	"
Marad a kezelés terhére	770,308	"
mi az összes bevétel 1,82 ⁰ / ₁₀ -ját teszi.		

Ehhez jöne a pénzügy-örség (Finanzwache) összes költségeiből, melyek 7¹/₂ milliót tettek, az e célra számítható 3¹/₂ millió, s így az összes költségek az adó 10⁰/₁₀-ját emésztik fel.

II. DOHÁNY-EGYEDÁRUSSÁG.

Minden közvetett adó-nemek közül a dohány-egyedárusság népünk szokásaival leginkább ellentétben van. Azon pénzügy-minister, ki hazánkba az összes közvetett adó-nemeket és így a dohány-egyedárusságot is behozta, köz-pályája kezdetén egy egyszerű vegytani tanár volt, kit később porcellán- és dohánygyár igazgatójává tettek. Ezen tanár úr kész volt, nem csak a nehéz pénzügyi tárczát, de még a köz-munka és kereskedés ministeriumát is egyszerre felvállalni, s nem vette tekintetbe, hogy az osztrákokat már 1670-től szoktatták a dohány-monopoliumra, holott az nálunk egészen ismeretlen volt; nem nézett arra, hogy a dohány-mívelés hazánkban foglalatossága volt kisebb nagyobb mértékben minden egyes földmivelőnek, és hogy a dohány a kiviteli kereskedésnek egyik nevezetes és szép jövőnek elébe néző ágát képezé, és hogy a dohány-gyártmányok is, a szivar, burnót, melyek készítése az utóbbi években nálunk kitünő előmenetelt tett vala, nevezetes kiviteli cikket fognának képezhetni, mint erre biztos kilátás volt. Természetesen azt sem tekinté, mennyire ellenkezők a dohány-monopolium behozatala egy kíválólag földmivelő- és pásztor-nép szokásaival és életmódjával. Feljogosítva érezték ma-

gokat az osztrák államférfiak egyszerre behozni és egész mértékben alkalmazni mind azon adó-nemeket, melyeket a német, szláv tartományokban lakó népekkel lassan-lassan szoktattak volt meg. — A dohány-monopolium behozatala néhány év hián kétszázados esemény Ausztriában. I-ső Leopold császár udvari vadász-készletei rossz állapotba jöttek; hogy ezek rendbe jöjenek és rendben tartassanak, 1670-ben 12 évre szerződött gr. Kevenhüller Keresztélyvel, s a vadász-készletek rendbehozásáért, neki engedményezé felső Ausztriában a dohány kizárólagos behozatalának jogát mázsánkénti 40 kr. vám fizetésének kötelezettsége mellett.

Hat év mulva Enns városa polgárai nyertek szabadalmat a dohány-gyártás és dohány-termés kizárólagos bevásárlására.

1786-ban gr. Königsseggek nyertek 15 és további 10 évre szabadalmat a dohány-kereskedésre.

Alsó-Ausztriában a dohány-monopolium 1679-ben 2,400 forintért adatott bérbe; később a többi osztrák örökös államokra is kiterjesztetvén, a bérleti összeg 2,400 ftról 1783-ban 2,838,108 forintra emelkedett fel.

Állami kezelés alá 1783 vége felé vétetett, midőn egyszersmind a dohány-készlet fedezésére Magyarországon legelőbb megkezdett az államrészéről dohány-bevásárlás.

Ez képezi a monopolium történetében a második időszakot, mely tartott egész 1851-ig; ekkor beállott a harmadik, midőn a monopolium a magyar korona országaira is kiterjesztetett. A második időszakban folytonosan növekedvén a jövedelem, már 1850-ben a valóságos tiszta haszon 11,227,357 forintot ért el.

1851-ben behozatván a magyar korona országaiba is a dohány-egyedárusság, az első években a Magyarországon kifejlett ellen-szenv nem kissé zavarta meg a minister számításait; mert, midőn előbb Magyarország nemcsak saját szükségére, s kivitelre a francia, piemonti, toscáni udvarok számára és Németország néhány helyeire, sőt az összes monopolium főbb dohány-szükségei számára képes volt elegendő dohányt termelni: 1851-ben a termesztés csak 35,136 hold térre szorítkozott, melyen termett 271,649 mázsa dohány; ekkor annyira nem volt képes a legalább 400,000 mázsát igénylő kincstári dohány-gyárak és egyedárusság évi szükségleteit fedezni, hogy ezüst pénzzel fizetve Németországból és Amerikából kellett dohányt behozni.

Külföldről behoztak:

1851-ben . . .	86,621 mázsa dohányt,	3,061,154 p. ftért.	
1852- " . . .	184,697 " "	4,802,290 " "	
1853- " . . .	374,315 " "	7,289,930 " "	
1854- " . . .	252,690 " "	5,562,141 " "	
1855- " . . .	182,200 " "	4,333,679 " "	
1856- " . . .	341,579 " "	7,627,398 " "	
1857- " . . .	310,651 " "	9,461,930 " "	

Ezek azon évek, midőn közönséges fajta dohányokat is a külföldről hoztak be.

Azonban a kormány mindent elkövetett, hogy a dohánytermesztést előmozdítsa; buzdítások, jutalmak, előlegezések, jó árak, végre lassanként a termesztés emelkedését eredményezték, annyira, hogy 1854-ben hazánkban már 49,898 hold, Galicziában 6,507 hold volt dohánynyal beültetve, s Magyarországon 518,352, Galicziában 89,745 mázsa adatott át a dohány-beváltó hivataloknak.

Azonban az élet-árak lejjebb szállása 1856-ban sokakat a jövedelmes dohány termesztésére indítván, már a magyar koronához tartozó országokban 60,244 holdra, 1857-ben pedig 89,463 holdra növekedett. Sőt 1858-ban a pénzügy-ministerium meglepetésére, mely azon év őszi időszakában a háborús készületek miatt nagy pénzügy-ségben szenvedett, 125,712 holdra növekedett.

Ámbár ezen évben szoros és gyakran igazságtalan osztályzás által olcsóbb árak mellett igyekeztek a termesztési kedvet lankasztani, félvén a jövő év hasonló nagy mennyiségű termesztésétől, a monopolum behozatalakor adott nyilvános ígéret daczára 1859-re 76,000 holdra adtak csak engedélyt, s azoknak, kiknél megszorították a termesztést, holdanként 20 forint kárpótlást ígértek és részben ki is fizettek.

Ez eljárást a magyar gazdasági egyesület igen érdekesen jellemezte, s az e tárgyban fölterjesztett emlékirata nyomán Bécsben új tárgyalás alá vették a dohánykérdést, s ekkor kiadták az engedélyt, hogy jövőben a külkereskedés számára is lehessen dohányt termeszteni.

A monopolum alatt természetesen majdnem egészen megszűnt a virágzásnak indult külkereskedés; a pénzügy-ministerium nem volt képes 50,000 mázsánál többet a külföldön évenként eladni a magyar dohányból.

1857-dik év után kevesebb külföldi dohány vásároltatott. 1858-ban még valószínűleg az előbb kötött szerződések folytán 175,181 mázsa 6,130,961 forintért, 1859-ben már csak 60,767 mázsa, 2,828,214 forintért hozatott be, mely mennyiség többnyire amerikai levelekből (52,254 mázsa), leginkább a drágább szivarok gyártása végett hozatott be.

Bennünket azon számos adatok közül, melyek az osztrák pénzügy-ministerium által összeszedettek, leginkább azok érdekelnek, melyek hazánkra vonatkoznak. Ennélfogva a következőkben összeállítam azon adatokat, melyek a múlt évtizedben a termesztésre s dohánybeváltásra, a magyarországi dohányfogyasztásra, és végre a dohány-egyedárusság pénzügyi eredményére vonatkoznak.

a) A dohány termesztését és beváltását illetőleg első helyen érdekes tudnunk, 1851-től 1859-ig — azontúl az adatokat nem ismerjük — hány dohányos van, hány holdon termesztetett dohány, mily terület esik egy dohányosra, és összesen mennyi dohány adatott be, ezért mennyi pénzt kaptak a termesztők, mennyi pénz adatott ki összesen, mibe került egy mázsa, és mi jövedelmet hozott 1 hold?

Termesztési év. J e g y z é s. Az azt követő a beváltási év.	Dohányo- sok száma	Termesztetett		Esik egy dohányos ra □ öl	Beadatott dohány mennyi- sége mázsa	Fizettetett		Került általában 1 mázsa		Egy katastr. hold jövedel- mezett	
		kat. hold	□ ölön			a termes- tőnek be- váltási díj	a költsé- gekkel együtt	frt	kr.	dohányt, mázsát	pénzt, fortot p. p.
1851	40.489	35.145	253	1.388	271.649	1.742.414	1.770.035	6	30	7. ₇₀	49. ₄
1852	56.200	41.415	1.223	1.179	213.937	1.698.713	1.716.201	8	1	5. ₁₆	81. ₆
1853	72.115	44.961	387	997	481.477	3.836.474	3.924.523	8	9	10. ₇₀	85. ₈
1854	79.941	49.898	256	998	518.352	4.349.678	4.432.510	8	33	10. ₃₈	87. ₂
1855	78.142	50.145	1.184	1.026	529.352	5.592.550	4.675.401	8	49	10. ₅₅	91. ₅
1856	85.578	60.244	328	1.126	489.916	4.425.761	4.499.662	9	11	8. ₁₃	73. ₄
1857	108.031	89.463	1.598	1.325	704.068	6.326.063	6.419.778	9	7	7. ₈₇	70. ₇
1858	124.495	125.712	151	1.615	1.479.941	11.619.795	11.803.539	7	58	11. ₇₇	92. ₄
Összesen	644.991	496.986	550	—	4.688.692	38.591.448	39.241.649	—	—	—	—
Általában egy évre jön	80.624	62.123	469	1.232	586.087	4.823.931	4.905.206	8	22	9. ₄₂	79. ₆

A nyolcz évi idő-szak alatt fentebb idézett eredményekhez járultak az egyes országok következő arányban :

Általában véve egyremásra esett dohánykertész :

Magyarországban	69,337
Erdélyben	9,155
Horvát-Szlavonországban	2,130

Mívelés alatt volt általában egyremásra katastralis
hold:

Magyarországban	59,877
Erdélyben	1,304
Horvát-Szlavonországban	941

Termett egyremásra egy évben dohány:

Magyarországban	606,371 mázsa
Erdélyben	15,490 "
Horvát-Szlavonországban	12,650 "

Az 1858-dik évben :

Magyarországban	1,409,425 mázsa
Erdélyben	49,292 "
Horvát-Szlavonországban	21,224 "

Fizettetett a termeszőknek általában egy évben :

Magyarországban	4,972,290	frt p. p.
Erdélyben	140,688	" "
Horvát-Szlavonországban	90,185	" "

Az 1858-dik évi termésért :

Magyarországban	11,067,657	frt p. p.
Erdélyben	406,808	" "
Horvát-Szlavonországban	145,333	" "

Hozott egyremásra egy hold:

Magyarországban :

a bánát nélkül termést	10. ₀₀	mázsát és	82. ₉	frtot p. p.
a Bánátban	6. ₈₀	"	"	55. ₅ " "
Erdélyben	11. ₈₇	"	"	107. ₈ " "
Horvát-Szlavonországban	13. ₄₂	"	"	95. ₇ " "

Még pedig az összes beváltott 4,688,692 mázsából esett szivar-takaróra való dohány 300,857 mázsa. Finom dohány csetneki fajtájú 7,050 mázsa; első osztályú 122,380 mázsa; második osztályú 232,912 mázsa; harmadik osztályú 210,615 mázsa; negyedik osztályú 11,819 mázsa; — debreczeni 778,597 mázsa; pécsi 372,754 mázsa; szolnoki 184,441 mázsa; szegedi és tiszai 2,144,516 mázsa; cserbeli 110,981 mázsa; károlyi 110,981 mázsa; közönséges levelek 62,309 mázsa.

Nagyrészt a magyar-korona országai termesztették az egyed-árúság számára a dohányt, még pedig különösen Magyarország; — Erdély, és Horvát-Szlavonország sokkal kisebb összegekkel járultak hozzá.

Ezenkívül termesztett még Galiczia és Velence, de csekélyebb mennyiségben, mert midőn általában egy évben a magyar-korona országaiban 586,087 mázsa termett, akkor Galiczia 83,678, Velence 4,773 mázsát adott. — De az egy holdra eső termés és az ettől bevett pénzoszveg jóval nagyobb volt, mint Magyarországon; ugyanis egyremásra termett egy holdon Galicziában 13₉₆ mázsa, és jövedelmezett 125 forintot; Velenczében 19₇₉ mázsa, és jövedelmezett 262₂ forintot.

b) Érdekes adatok azok, melyek kimutatják, hogy a mult évtized utolsó 9 éve alatt mennyi dohány-gyártmányok adtak el a magyar koronához tartozó országokban, és azért mennyi pénz folyt be az osztrák állam pénztárába, mit az alább következő táblázat mutat ki.

É v	E l k e l t				A z é r t b e j ö t t			
	Szivar	Pipázó dohány	Burnót	Mind a három összesen	Szivaéokért	Pipázó dohányért	Burnótért	Összesen
	darab	m á z s a			f o r i n t p. p é n z b e n			
1851.	92.491.441	48.874	3.311	57.175	1.438.772	1.199.252	179.566	2.817.590
1852.	180.315.785	172.859	5.636	192.070	3.037.652	4.127.180	292.189	7.457.021
1853.	229.982.540	164.505	5.632	188.679	8.819.304	4.902.521	300.237	9.022.062
1854.	259.772.363	172.163	5.585	198.805	4.483.724	5.475.446	310.913	10.270.083
1855.	279.504.610	202.252	5.664	230.437	5.066.911	6.483.364	311.045	11.861.330
1856.	302.986.456	217.208	5.782	246.650	5.672.495	7.048.982	319.316	13.040.793
1857.	329.980.220	187.115	4.091	216.102	6.179.103	7.174.868	419.977	13.773.948
1858.	317.971.808	183.598	4.211	212.280	6.345.728	7.079.105	435.252	13.860.885
1859.	243.606.128	160.332	3.829	184.234	5.525.909	6.498.027	403.290	12.427.226
Összesen	2.236.711.351	1.508.906	43.341	1.726.432	41.469.608	49.988.745	2.971.891	94.530.138
Összesen az egész monarchiában . .	7.320.054.351	4.454.645	563.246	5.587.754	143.703.206	181.428.963	55.315.702	380.447.871

Ezen táblázatból láthatjuk, mily nagy összegek voltak azok, melyek a dohány-egyedárusságból az elmúlt 9 év alatt befolytak, s kivéve az utolsó idézett évet, minő növekedése mutatkozott a fogyasztásnak, és így az állam jövedelmének is.

A szivar-fogyasztás, az utóbbi évet kivéve, folytonosan növekedett 92 millió darabról 243 millióig; egyedül a burnót-fogyasztás nem növekedett.

A pénzbevételre nézve, ha a kilencz év alatt befolyt összeget 100-al fejezzük ki, ebből esik :

1851. évre . .	7,1;	ebből a magyar-korona országaira .	0,7
1852. " . .	9,1;	" " " " .	1,9
1853. " . .	9,8;	" " " " .	2,4
1854. " . .	11,9;	" " " " .	2,6
1855. " . .	11,6;	" " " " .	3,1
1856. " . .	12,4;	" " " " .	3,4
1857. " . .	13,1;	" " " " .	3,6
1858. " . .	13,4;	" " " " .	3,7
1859. " . .	12,6;	" " " " .	3,3
Összesen	100;		24,7

Azaz, 9 év alatt minden bejött 100 forintból 24 ft. $4\frac{1}{5}$ kr. p. p. esett a magyar-korona országaira.

A fogyasztási arányok.

A szivar-fogyasztásból és az ezért bejött pénzoszevből a népesség száma szerint esett egy főre :

Ország neve	1859-dik évben		1851—1859-ig, 9 év alatt	
	darab	forint	darab	forint
Magy. kor. országaiban . .	17,27	0,89	161,10	2,993
Német-Szláv tartományokban	28,83	0,58	227,28	4,78
Olasz tartományokban . .	19,99	0,50	209,76	4,519
Az egész monarchiában . .	20,88	0,555	195,34	2,835

A pipázó dohányból egy főre esett font súlya azért bejött pénz-összev:

Ország neve	1859-dik évben		1851—1859-ig, 9 év alatt	
	font	forint	font	forint
Magy. kor. országaiban . .	1, 14	0, 45	10, 86	3, 55
Német- Szláv-tartományokban	1, 71	0, 78	15, 08	6, 38
Olasz-tartományokban . .	0, 42	0, 25	3, 47	2, 55
Az egész monarchiában . .	1, 32	0, 59	11, 88	4, 92

A burnótból egy főre esett font és forint.

Ország neve	1859-dik évben		1851—1859-ig, 9 év alatt	
	font	forint	font	forint
Magy. kor. országaiban . .	0, 02	0, 02	0, 30	0, 19
Német- Szláv-tartományokban	0, 19	0, 20	1, 92	1, 91
Olasz-tartományokban . .	0, 29	0, 31	3, 00	3, 17
Az egész monarchiában . .	0, 14	0, 18	1, 47	1, 45

Összesen a 9 évet felvéve, a magyar-korona országaira egy év alatt, mindennemű dohányért fizetett összevegekből egy főre esett 6,74; a német- szláv-országokban 12,47; az olasztartományokban 10,59 forint.

A dohány-neműek elkészítésével foglalkozott 1859-ben 25 gyár; a magyar korona országaiban 8; még pedig Pesten 2; továbbá egyegy: Temesvárt, Kolosvárt, Kassán, Pozsonyban, Fiumében és Varasdon. Összesen alkalmazva volt 252 tisztviselő, 318 szolgál és 20,098 munkás.

Az eladás végett fel volt állítva:

Raktár . . . 69, a magy. korona országaiban 27.

Főtőzsde . 506, " " " . . . 159.

Tőzs . . 70,162, " " " . . 21,022.

A központi dohány-igazgatóságnál és dohány-beváltó hivataloknál alkalmazva van 69 tisztviselő és 9 szolgál.

A dohány egyedárusságnak pénzügyi eredményéről a következő táblázat ad egy világos képet :

Közigazgatási év	Eredménye az egész monarchiában			Eredménye a magy. koron. országaiban			J e g y z é s
	Bevétel	Kiadás	Jövedelem	Bevétel	Kiadás	Jövedelem	
	f o r			i n t			
1851.	28,747,907	14,821,204	13,926,703	2,949,760	3,077,482	„	Hiány 127,722
1852.	36,586,255	19,375,278	17,210,977	7,917,181	4,530,124	3,386,057	
1853.	38,708,138	17,320,513	21,382,625	9,440,366	4,333,505	5,106,861	
1854.	42,407,931	20,278,016	22,129,915	10,720,073	7,160,110	3,559,963	
1855.	46,227,525	20,361,034	25,866,491	12,190,493	7,752,217	4,438,276	
1856.	49.043,449	22,485,932	26,557,517	13,654,153	8,114,056	5,540,097	
1857.	51,920,761	25,274,582	26,646,179	14,495,608	8,011,709	6,483,399	
1858.	52,616,161	25,709,836	22,886,952	14,321,670	9,988,132	4,335,538	
1859.	49,748,803	26,858,851	22,886,952	13,108,092	14,725,520	.	Hiány 1,617,528
Összesen	395,998,930	192,485,296	203,513,634	98,797,396	67,692,855	31,103,541	

Végezetre még érdekes lesz megemlíteni, évtizedről évtizedre azon tiszta jövedelmet, melyet a dohánymonopolium Ausztriában behozott.

1679-ben hozott	2,400 forintot.
1689. " "	7,500 "
1699. " "	8,500 "
1709. " "	100,000 "
1719. " "	66,000 "
1729. " "	460,000 "
1739. " "	665,000 "
1749. " "	536,666 "
1759. " "	778,000 "
1769. " "	1.238,221 "
1779. " "	1.995,840 "
1789. " "	3.454,136 "
1799. " "	4.528,809 "
1809. " "	1.429,024 "
1819. " "	2.636,105 "
1829. " "	5.145,120 "
1839. " "	6.314,173 "
1849. " "	10.537,875 "
1859. " "	22.886,952 "

III. SÓ-JÖVEDELEM.

A só-jövedelem most is a közvetett adók egyik nevezetesebb jövedelmű ágát képezi; az 1848-dik előtti időkben pedig az állam közvetett jövedelmei közt első helyt foglalt.

Szerencsére hazánk annyira meg van áldva végtelen bőségű sótelepekkel, hogy képes lenne nem csak hazánkat, de Európát századokra sóval ellátni.

Kősó-bányák vannak Máramarosban, Rónaszéken, Szlatinán és Sugatagon; Erdélyben Deésaknán, Marostújvárt, Parajdon, Thorán és Vizaknán.

Só-főzés Magyarországon Sóváron.

Közép-számítás szerint évenként forgalomba hozatott:

Magyarországon kősó	871,491 mázsa
" " főtt só	124,921 "
Erdélyben kősó	1.068,737 "
Összesen	2.065,150 mázsa.

Miután az egész monarchiában forgalomba jö :

kő-só	3.322.406 mázsa
főtt-só	2.319.866 "
tengeri-só	1.091.378 "
Összesen	6.733.650 bécsi mázsa.

Ennélfogva az összes kősónak, mely a monarchiában egy év alatt a forgalomnak átadatik, teszi a

magyar kősó	23 ₂₃ % -ját
az erdélyi kősó	32 ₁₆ % -ját
Összesen	55 ₃₉

A magyar főtt-só az összes monarchia főtt-só mennyiségeinek 5₃₉ % -ját teszi.

A legnevezetesebb só-akna a bochniai és vielicskai Galicziában évenként 1,348,364 mázsa sót ad, utána mindjárt az erdélyi s azután a máramarosi következik.

A máramarosi sóval elláttatik Máramaros s a Tisza-mente Szolnokig, és hazánk felső vidéke; azonkívül évenként 70,000 mázsa 2 ft. 30 kr. p. p-ért Szerbiába adatik el, 1859-dik év october 31-dikén kelt szerződés értelme szerint.

Az erdélyi sóval láttatik el egész Erdély; az alsó Tiszamente; a bánáti megyék; Magyarország déli megyéi; Szlavonország és egy része a szlavin határőr-vidéknek. Innét is 56,000 mázsa só 2 ft. 30 kr. p. p-ért mázsánként Szerbiába adatik el.

Hazánk Vág-vidéke, Árva, Turóc és Liptó megyék a sót Galicziából kapják.

Egy lélekre esik a monarchiában	15 ₃₂ font só.
Az összes só-előállításból Magyarországra esik	18 ₄₀ % -tól
Erdélyre	18 ₅₂ "
Összesen	36 ₉₂ "

A só a régi rendszer szerint kincstári sótárakban árultatott, hol a vevő jó mértékről és szabott árról biztosítva volt.

Jelenben a só-áruló társulat és más magánosok szállítják és árulják a sót a fő lerakó-helyekről meghatározott árakért.

Még pedig legolcsóbb :

Erdélyben : a parajdi, vízaknai, marosújvári, tordai és déésaknai rakhelyeken, hol eladatik évenként 300,000 mázsa, mázsánként 4 frtért oszt. értékben.

A Maros-rakodánál és

Maros-Sólymoson . . .	83.100 mázsa 4 frt 25 kr. o. é.
Sóváron	130.000 " 6 " — " "
Máramarosban	750.000 " 6 " 50 " "
A só-szállító-társulatnál . . .	263.000 " 6 " 50 " "
Szilágy-Somlyón	10.000 " 7 " 75 " "
Mohácsen	120.000 " 8 " — " "
Zimonyban	14.500 " 8 " 25 " "
Mitroviczban	12.800 " 8 " 25 " "
Földváron	30.300 " 8 " 25 " "
N.-Bányán	12.500 " 8 " 25 " "

Az évenkénti só-előállítás volt a magyar birodalomban és az összes monarchiában, a vett sót is ide értve, a kő, főtt és tengeri sót összevéve:

É v	Magyar- országban	Erdélyben	összesen a magyar biro- dalomban	az összes monarchiában
	b é c s i m á z s a			
1847.	871.500	958.110	1.829.610	5.662.073
1850.	814.541	662.930	1.477.471	5.567.213
1851.	941.373	1.028.645	1.970.018	6.605.118
1852.	803.763	1.257.989	2.061.752	6.989.043
1853.	965.111	1.068.919	2.034.030	6.228.544
1854.	1.107.729	1.028.141	2.135.970	6.532.389
1855.	1.212.402	1.134.795	2.347.197	7.335.138
1856.	1.141.335	1.126.851	2.268.186	7.531.143
1857.	1.103.549	1.166.875	2.270.424	7.340.675
1858.	929.978	1.290.354	2.220.332	7.354.325
1859.	1.069.275	1.032.591	2.101.866	6.924.496
Összesen	10.960.526	11.756.200	22.716.726	74.070.157
Általában egy év alatt . .	996.412	1.068.737	2.065.149	6.733.650

Ugyanezen években a bevétel, kiadás és maradvány következőleg áll egymáshoz a magyar birodalomban és az összes monarchiában: a) jelenti a bevételt; b) a kiadást; és c) a maradványt.

S ó - e g y e d á r u s s á g i j ö v e d e l e m .

304

K ö z - i g a z g a t á s i		Magyar- országban		Erdélyben		Horvát-, Szla- vonországban		Összesen a ma- gyar birodal- omban		Az összes monarchiában	
é v		p e n g ö				p é n z b e n					
		forint	kr.	forint	kr.	forint	kr.	forint	kr.	forint	kr.
1847.	a)	10,339,666	—	4,480,768	—	a magyaror- szági tételben foglaltatik	—	14,820,434	—	35,854,677	—
	b)	6,209,595	—	3,009,972	—		—	6,519,567	—	10,828,800	—
	c)	4,130,071	—	4,170,796	—		—	8,300,867	—	25,771,877	—
1850.	a)	9,137,172	19	927,897	38	1,007,437	57	11,072,507	54	30,407,365	33
	b)	2,915,269	29	345,052	55	253,766	12	3,514,088	36	8,154,654	33
	c)	6,221,802	49	582,844	—	753,671	45	7,558,328	34	22,252,771	—
1851.	a)	11,480,042	23	1,222,751	51	1,242,499	10	13,945,292	44	34,999,424	36
	b)	2,828,570	42	380,936	52	133,136	15	3,342,643	9	8,107,972	3
	c)	8,657,471	41	841,814	59	1,109,362	55	10,608,648	55	26,891,452	—
1852.	a)	9,568,863	36	1,243,107	47	1,192,656	31	12,004,627	14	33,723,814	13
	b)	2,318,578	59	610,895	54	126,724	51	3,056,198	64	8,690,527	32
	c)	7,250,284	47	632,211	53	1,065,931	40	8,948,428	20	25,033,286	41
1853.	a)	9,046,683	3	1,188,213	3	1,395,839	52	11,630,735	58	33,468,586	59
	b)	2,170,848	50	547,050	25	119,162	33	2,837,061	48	8,826,956	—
	c)	6,875,834	13	641,162	27	1,276,677	19	8,793,673	59	24,641,630	58

HAZÁNK FÖLDTERÜLETI-

1854.	a)	10,177,488	29	1,834,538	46	1,480,776	28	13,492,803	43	36,490,285	59
	b)	2,531,128	4	526,503	6	127,068	53	3,184,700	3	8,721,034	8
	c)	7,646,360	25	1,308,035	40	1,353,707	34	10,308,103	39	27,769,251	51
1855.	a)	7,103,267	49	2,880,958	46	1,495,236	46	11,479,463	21	35,523,008	24
	b)	2,529,890	53	577,298	57	121,095	51	3,228,285	41	9,038,624	35
	c)	4,573,376	55	2,303,659	49	1,374,140	54	8,251,177	38	26,484,334	49
1856.	a)	10,606,462	49	3,091,675	44	1,605,545	12	15,303,683	45	39,955,181	15
	b)	3,250,683	40	611,182	30	132,967	51	3,994,734	1	9,787,881	57
	c)	7,436,779	17	2,480,493	14	1,472,577	21	11,389,849	52	30,167,299	18
1857.	a)	8,528,312	34	1,786,258	39	1,338,924	31	11,653,495	44	35,479,731	16
	b)	2,923,348	39	777,528	14	169,753	58	3,870,630	51	9,476,228	58
	c)	5,604,963	55	1,008,730	24	1,169,170	32	7,782,864	51	26,003,502	18
1858.	a)	9,406,878	40	2,976,332	12	1,539,302	12	13,922,518	4	40,669,955	24
	b)	3,268,860	42	1,044,911	6	86,801	39	4,400,573	27	11,447,417	17
	c)	6,138,017	58	1,931,426	6	1,452,500	33	9,521,944	37	29,222,538	6
1859.	a)	7,675,721	54	1,839,239	31	1,426,921	—	10,971,882	25	33,862,690	39
	b)	764,026	40	464,040	57	129,477	32	1,357,545	9	5,876,392	46
	c)	6,911,695	14	1,375,198	34	1,297,443	28	9,584,337	16	27,986,297	53
Össze- sen	a)	103,071,559	39	23,471,747	—	13,725,139	42	140,268,446	21	396,434,721	12
	b)	31,404,801	40	6,195,372	59	1,399,955	37	39,000,130	16	98,210,480	51
	c)	71,366,757	59	17,276,375	1	12,325,184	4	100,968,317	4	292,224,231	21
Álta- lában	a)	9,370,143	—	2,133,800	—	1,247,740	—	12,751,683	—	35,494,066	—
	b)	2,882,254	—	563,218	—	127,270	—	3,572,742	—	8,928,226	—
	c)	6,487,909	—	1,570,582	—	1,120,470	—	9,178,961	—	26,565,840	—

IV. BÉLYEG, EGYENES ILLETÉKEK ÉS DÍJAK.

A bélyegadó nálunk egészen ismeretlen volt. Ha egy magyar ember a határon túl vetődött, s ha tapasztalta, hogy minden kártya, naptár, újságlap, sőt árjegyzék vagy hirdetés, mely a Lajtán túl kezébe került, mulaszthatlanul a díjfizetést tanúsító kétfejű sassal van ellátva, kezdett magának fogalmat szerezni a civilisált állam okvetlen kellékeiről; könnyebbnek érzé magát, ha ismét a fekete-sárga sorompót háta mögött látva a bélyeg- és közvetett adó-illetékektől ment országba jutott. Az ausztriai tartományokban már régen divatban voltak minden, velünk a múlt 11 év alatt gyakorlatilag megismertetett adónemek, csak hogy akkor még ott sem voltak oly nyomasztók. A 11 év tehát abban különbözött, hogy ezen adónemek is az elviselhetés végső határáig vitettek; — holott szegény népünk egyszerre minden szoktatás nélkül az adó egész súlyával ismertette meg.

Vegyük a bélyeg-adó egyes nemeit, — elsőben azon bélyeg-adót, mely az elhasználási adó (Verbrauchs-Abgabe) természetét viseli magában. Ez a kártya, naptár, hírlap, hirdetés és hírlapi hirdetés rovataira oszlik. Ámbár az ezen bélyegekért bejött összegek nem oly tetemesek, de miután a nemzet belső életére a felhasznált mennyiség jellemző, a hazánkra vonatkozókat idézni kívánom.

Ausztriában legrégebb bélyeg-adó az, mely a kártyára vettetett 1692-ben. 1850-ben még kétféle díj volt 5 és 10 kr. p. p. — 1857-től minden játék kártyára egyenlően 15 osztrák értékű krnyi díj vettetett.

A magyar koronához tartozó országokban a két utolsó évben, melyekről kimutatást bírunk, összesen készült:

1858-ban 604,014 játék kártya, melyektől a bélyeg 80,521 frt. tett.

1859-ben 530,105 " " " 75,728 " "

Ugyanakkor az összes monarchiában az összes tételek voltak:

1858-ban 1,588,486 játék bélyegdíj 212,442 ft.

1859-ben 1,348,762 " " 192,680 "

Úgy látszik, hogy a háborús évben, 1859-ben, midőn annyi pénz, erő és érdek kockára volt téve, a magánosok kártyázás vágyát csillapítja.

Naptár „kalendárium“ bélyeg már 1721-ben volt az ausztriai tartományokba behozva, és 1850-től tett 3 p. krt., most 6 új krt. Hazánkban

1858-ban bélyegeztetett 688,192 naptár . . bélyegdíj 34,910 ft

1859-ben " 492,362 " " 28,135 "

Az összes monarchiában :

1858-ban bélyegeztetett 2,647,514 naptár, . bélyegdíj 133,097 ft

1859-ben " 1,920,913 " " 120,340 "

Hírlapok bélyege. 1789-ben hozatott be és divatozott egész 1848-ig. Ezen időtől egész 1858. január 1-jéig, tehát majd tíz évig, hatáson kívül volt. Minden cautióval illetett lapnál 1858-ban jan. 1-jétől fogva tett a belföldi lapoknál 2, idegen lapoknál 4 új krt. — 1858. november 23-dikai rendelet szerint minden nem-hivatalos lapnál 1 és idegennél 2 új krt.

Még pedig az 1859. évben a belföldi lapokat tekintve, volt :

Ország neve	Megjelent hírlap száma	Fizetett díj fo- rintban	J e g y z é s
Magyarország	5,393,414	59,626	Két hónapban még a magasabb díj volt alkalmazásban.
Erdélyország	334,507	3,545	
Horvát-Szlavónország .	81,069	826	
Összesen a magyar-ko- rona országaiban .	5,817,990	63,997	
Az egész monarchiá- ban	45,523,940	500,468	

Ugyanazon időben az egész monarchiába bejött külföldi lap — külföldinek véve mindazon államokat, melyek Ausztriával postaszereződésre nem léptek, — 149,000; Magyarországra pedig 25,260.

Hirdetések, falragaszokban adott hirdetéseket értve. Ezen bélyeg 1850-ben hozatott be, és minden falragasztól a nagyság szerint 1 és 2 új kr. vétetik, és 1859-ben előfordult hirdetés Magyarországon 2,358,756; Erdélyben 337,240; Horvát-szlavón országban 186,384; az ezért befolyt bélyegilleték 31,645 ft, az egész monarchiában több mint 6 millió hirdetésért összesen bejött 73 ezer forint.

A hírlapokbani hirdetések díja 1850-ben hozatott be, és tett eleinte 10 kr. p. p. 1857-től 15 p. krt. és most 30 új krt. A magyar-korona országaiban hozott 1859-ben 16,666 ftot; az egész monarchiában 105,754 ftot.

A bélyegek és közvetlen illetékek (Stempel und die unmittelbaren Gebühren) nevezete alá tartoznak azon valóban

tekintélyes összegű megadóztatott iratok, melyek részint a tárgy szerint meghatározott osztályú bélyeggel ellátandók; vagy melyek mint közvetlen illetékek örökösödés, adás-vétel, ajándék, nyert per, betáblázás, vagy bár minemű birtok változás után, a tárgy és ügylet értékéhez képest bizonyos százalék alá esnek.

Ausztriában 1675-ben hozatott be legelőbb a bélyeg ezen nemre; későbbi szabályozások, melyek mindig emeléssel jártak, 1762. 1802. 1840. és 1850. évben jelentek meg. Azonban noha már az 1840-diki szabályozás tekintélyes emelést okozott, még is 1840-ben az összes bélyeg-jövedelem következő volt:

A nyers jövedelem volt:

Bélyegért	2,912,949	frt.
Taksákért	1,641,667	"
Örökösödési díj	782,167	"
Összesen	5,336,763	"

Lombard-Velenczében pedig:

Bélyeg	956,205	"
Taksák	905,182	"
Összesen	1,861,387	"

Mily csekély összegek ezek azon korból, midőn még az állam kiadásai a bevételekkel egyensúlyban voltak, azon közelmúlt korszakhoz képest, midőn évről-évre oly végtelen nagyságú deficit örökített meg.

A bélyegadó, mint már említém, vagy egyenesen a bélyegzett papír, később bélyegjegy (Marke) eladása által jött be; vagy az úgynevezett járulékoknál a tárgy szerint határozottat meg a bélyegilleték a tárgy értékének nagysága szerint.

A bélyeg-papír vagy bélyeg-jegy eladásából az egész monarchia bevétele következőleg mutatkozott.

Midőn még a magyar-korona országai ezen adó alá vetve nem voltak, azaz 1850-ben, hozott 3,465 milliót.

B é l y e g - j ö v e d e l e m.

Ország neve	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859
	f o r i n t o t								
Magyarországban . .	1,145,975	1,213,101	1,455,044	1,475,479	1,719,054	1,921,072	2,012,450	1,871,072	2,560,053
Erdélyben	142,980	162,659	219,489	235,943	256,802	283,499	273,914	284,224	342,506
Horvát- Szlavonország- ban	121,617	134,023	149,532	146,592	163,194	178,051	187,161	168,725	229,614
Összesen a magyar birodalomban	1,410,572	1,509,783	1,824,065	1,858,314	2,139,050	2,384,622	2,473,525	2,224,021	3,132,163
Az egész monarchiában .	6,058,910	6,200,435	6,826,905	6,917,005	8,659,733	9,182,336	9,361,407	8,833,986	10,355,271

Ezen, a bélyeges papír és bélyegjegyek árulásából bejött nyers jövedelemből levonandók a költségek, melyek 1854-ig bezárólag, midőn még a bélyeg a papírra nyomtatott, nagyobbak voltak, mint 1855-től kezdve, midőn már a bélyeg-jegyek árultattak.

E költségek az egész monarchiában tettek: 1850-ben: 79,311; 1851-ben: 140,038; 1852-ben: 143,229; 1853-ban: 130,910; 1854-ben: 136,318; 1855-ben: 60,110; 1856-ban: 37,818; 1857-ben: 54,572; 1858-ban: 36,645; 1859-ben: 83,831 forintot.

Az úgynevezett egyenes illetékek 7 osztályba sorozandók:

I. A birtok átruházásoktól, továbbá élvezeti és használati jogok átadásától az érték $1\frac{1}{2}$ és $3\frac{1}{2}$ százalék vétetett. Ezen cím alatt az egész monarchiában 1850-ben még csak 875,117 ft jött be; holott a jövedelem 1859-ben már 8 millió 889,518 ftot tett. Ezen évben esett ez összegből a magyar korona országaira, 2,448,188 forint.

II. Az illetéki kiegyenlítés (Gebühren-Aequivalent) községek és testületek alapítványainak díjai, melyek minden 10 évben vagy $\frac{1}{10}$ rátákban évenként fizetendők az érték 2% után, mely 1851-ben 17,357 ftot hozott; nemsokára 1853-ban egy milliót megközelített; 1856-ban másfél milliót tett, és 1859-ben 882,032 forintra leszállt, — mely összegből 1859-ben esett a magyar korona országaira 348,094 ft.

III. A halálozás következtébeni birtok-átruházásokért járó díjak 1, 4 és 8% teszik az értéknek. Az összes monarchiában 1850-ben 47,670; ezután 1851-ben 0,933; 1852-ben 1,888; 1853-ban 0,918; 1854-ben 3,194; 1855-ben 3,280; 1856-ban 4,071; 1857-ben 4,273; 1858-ban 4,626; és végre 1859-ben 3,644 milliót jövedelmeztek. Az utolsó évben a magyar-korona országaiban 779,877 forintot hoztak.

IV. Élők közti adománytól 1, 4, és 8% kellett fizetni. E díjak 1850-ben 4,452 ftot hoztak; később hat-százezer forintot haladtak meg, 1859-ben 505,821 forintot tettek, miből a magyar korona országaira esett: 96,400 ft.

V. Nyilván-könyvi bejegyzések után az érték $\frac{1}{2}\%$ -ja szedett. Ez 1850-ben hozott 289,523 ftot, s folyton emelkedve 1858-ban

már 1,346,723 forintnyi összeget ért el, hogy 1859-ben 1,065,300 ftra lesszálljon. A magyar korona országaira esett ebből : 96,400 ft.

VI. Birói ítéletek után $\frac{1}{2}\%$ szedettet; ez 1850-ben 4,892 ftot tett, és folyton emelkedett, míglen 1858-ban elérte a 323,168 forintnyi összevet, hogy 1859-ben 266,550 forintra szálljon. A magyar korona országaira ez utóbbi összegből esett 212,274 forint.

VII. Meghatározott illetékek hoztak 1850-ben 3,011 ftot, 1858-ban 138,558 ftra emelkedtek, 1859-ben 127,815 ftot tettek. A magyar korona országaira esett 12,240 forint.

Érdekesnek tartván közölni mind a 7 rendbeli cím alatt évenként mennyi öszveget fizetett hazánk, és mennyi jött be az egész monarchiában — azt a következő táblázat mutatja. Miután 1850. évben még hazánkban be nem volt hozva a bélyeg, egy summában teszem ki az összes bevételt, s ez az örökös tartományokban csak 1,224,665 forintot tett.

Az úgynevezett közvetlen illetékek hoztak :

Ország neve	1851.	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.
	f o r i n t o t								
Magyarországban . . .	685,515	1,211,769	2,258,505	2,775,324	2,981,231	3,534,122	3,625,784	3,584,639	3,382,085
Erdélyben	32,848	59,443	115,097	196,321	308,205	423,144	394,822	382,685	393,571
Horvát-, Slavon-országban	18,375	55,618	109,805	141,334	234,674	234,434	218,785	216,317	219,490
Összesen a magyar birodalomban	736,738	1,326,830	2,483,407	3,112,979	3,524,110	4,191,700	4,239,391	4,183,641	3,995,146
Az egész monarchiában .	6,370,776	9,993,203	14,821,358	15,864,260	16,296,779	17,516,665	18,712,205	18,806,787	15,381,356

A díjak, taksák nevezete alatt előforduló államjövedelmek még a bélyeg és illetékek közé sorolhatók. Ezek 6 osztály alatt könyveztetnek, úgymint: I. Díjak kegyelemosztásoknál (Gnaden-Verleihungen); II. Hivatali kinevezéseknél (Dienst-Verleihungen); III. Javadalmak engedményezésénél (Pfründen-Verleihungen). IV. Szabadalmak kiadásánál (Privilegien-Verleihungen); V. Letéti díjak (Depositum-Taxen) és végre VI. Vegyes díjak.

Minden díjak fejében ez utóbbi 9 év alatt következő összegek folytak be az állami pénztárba.

Ország neve	1851.	1852.	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.
	f o r i n t o t								
Magyarországban . .	124,387	272,168	190,405	228,082	398,401	191,414	210,314	163,240	157,152
Erdélyben	10,396	34,772	30,112	29,011	117,401	45,996	33,034	28,946	24,145
Horvát-Szlavónországban	32,955	37,130	31,454	21,229	47,485	19,851	22,682	17,993	21,908
Összesen a magy. kor. orsz.	167,738	344,070	251,971	278,322	563,287	257,261	266,030	210,179	203,205
Az egész monarchiában .	2,205,475	1,746,052	1,133,252	1,065,154	1,490,199	1,422,643	1,950,722	1,151,552	1,154,389

Ezekből láthatjuk, mily tetemes részét tették a múlt évtizedben a bélyegek és illetékek díjai az állam-bevételének; világosan mutatják a számok a folyvásti növekedést, s azon nagy ugrást, melyet ezen adóztatás az 1850-diki év után tett.

Azonban ezen adó-nem, mely kellőleg kezelve és a méltányosság (ve) szerint mérsékelten alkalmazva más államok egyik tekintélyes és könnyen elviselhető adó-nemét képezi, Ausztriában, miután mindenütt egyedül csak a jövedelem-emelés érdeke tartatott szem előtt, nyomasztó közvetett adó-nemnek tekintetik.

A bélyegek és illetékek erőltetett növelése végett kiadott rendeletek és szabályok annyira költségessé és nehézkessé tévék az igazság kiszolgáltatását, megnehezíték a politikai hatóságokhoz folyamodást, hogy valójában el lehet mondani: miszerint minden kisebb per anyagját felemészték sőt felülmúlták, a bélyeg és az illetéki terhek, hozzájárulván még az ügyvédi osztály privilegiált állása és az ebből következő árjegyzéki terhes liquidatiók is.

De mi még nehezebben vétetett hazánkban, s mélyen sértett minden magán-jogérzetet, az az illeték biztos megvétele végett hozott örökösödési eljárások és árva-ügyi kezelések, melyek hosszú, nehézkes és önkényes tárgyalása gyakran egészen felemészté a kisebb örökségeket.

Az ily módon bélyeg-díjak és illetékek fejében összesen bevett összegek az egész monarchiában az 1858-dik évben 33,194,209 forintot tettek; az 1859-dik évben 31,481,794 forintot; az 1861-ik évre pedig előszámításba hozatott 35,549,200 forint, melyből esett volna a magyar koronához tartozó országokra következő összeg o. é. forintokban:

A d ó n e m e	Magyar-országban	Erdélyben	Horvát-Szlávországban	összesen a magyar birodalomban
Bélyeg . . .	3,054,400	424,800	253,600	3,732,800
Díjak és illetékek . . .	4,674,100	497,800	295,400	5,467,300
Összesen . . .	7,728,500	922,600	549,000	9,200,100

V. VÁM-JÖVEDELEM.

A magyarországi vám-jövedelmek tisztán meg nem határozhatók; — míg a vám-sorompók a magyar birodalom és az osztrák tartományok között főnállottak, akkor kiszámítható volt ezen belső vámok jövedelme, de nem azon vámok jövedelmei, melyek a külföldi be- és kivitelre vonatkoztak, miután azok közösen kezeltettek; jelenben pedig, midőn a közbülső sorompók megszűntek, a vámok jövedelméből valójában mennyi illeti Magyarországot, azt épen nem tudjuk. Ily viszonyok közt azon adatokat kell elfogadnunk, melyeket a pénzügy-minister a birodalmi tanácsnak tett előterjesztésében megemlít.

Azon visszás helyzetnek, melybe hazánk az ausztriai tartományokkal kapcsolatnál fogva jutott, az lett a következménye, hogy a közbülső vám-szabályzatok mindig Bécsből, országunk érdekével sokszor ellentétben álló nézponctokból határoztattak. A külföldi határ-szélre nézve azon egy vám-szabályzat volt felállítva az egész monarchiában, és így annak tételei szintén a bécsi kormány által határoztattak meg.

A közbülső vámok Magyarország és az örökös tartományok között az 1850-dik évi január 7-dikei pátens által töröltettek el, — ezelőtt csupán egyszer t. i. 1786-tól 1793-ig voltak a német kiviteli és a magyar beviteli vámok megszüntetve.

A régibb időkben a vám-szabályzatoknál egyedül a jövedelmi tekintet döntött. Az első szabályzat a mercantilrendszer elvei szerint 1659. január 27-ikén keletkezett, mely szerint az ércz-pénz nagyobb vagy kisebb mennyiségében vélvén az akkori államférfiak a nemzetek gazdagságát feltalálhatni, minden a fényűzésre vonatkozó áruk behozatala tilalmaztatott.

Később a gyár-ipar előmozdítása végett a külföldről behozott gyártványok tetemes behozatali vámmal terheltettek; mi rendesen ez érték 20% száztólját tevé.

Azonban több árukra nézve a tilalomrendszer egész 1852. évi január végéig kisebb vagy nagyobb mértékben fenállott; azóta a vám-szabályzás, a más államokkal kötött vám és kereskedési szerződések következtében a tilalomrendszertől egyenesen eltérve, inkább a szabadabb kereskedés elveihez alkalmazkodott.

A régi vám-szabályzat 1784-ből igen részletes volt s 1,300 tárgyat tartalmazott, melyek közül 200 tárgy volt az egyenes behozatali tilalomnak alávetve. 1838. november 1-sején a sok tekintetben egyszerűsített vámszabályzat jelent meg, mely már csak 654 tárgy-számot foglalt magában, melyek közül a bevitelnél 70, a kivitelnél 10 tárgy volt a kereskedési tilalomnak alávetve. Ezen szabályzat egészen 1852-ig volt érvényben.

A magyar birodalom és a többi tartományok közti közbenső vámvonalok 10 évi közép-számítás szerint 1841-től 1850-ig, 3,100,000 forintot p. p. hoztak évenként.

A vám-reform eredményeit mellőzve, lássuk mi volt a vám-jövedelem hazánkban, mi az egész monarchiában.

A közbenső vámok hazánk és Ausztria között az utolsó 10 évben, 1848-at mint rendkívülit nem számítván, hoztak nyers jövedelmet:

É v	Volt az összes jövedelem a monarchiában p. pénzben	Ebből tett a magyar birodalom és Austria közti közbenső vám- jövedelem ft. p. pénzben	Maradt összesen tisztá jövedelem
1838	19,180,350	2,796,281	16,803,297
1839	19,181,783	2,906,218	16,800,876
1840	19,942,754	2,643,525	17,599,915
1841	19,515,517	2,979,272	17,051,876
1842	19,770,231	2,721,011	17,093,176
1843	21,216,331	3,417,458	18,510,306
1844	21,836,427	3,803,694	19,168,580
1845	20,652,762	3,774,413	17,773,200
1846	22,137,253	3,605,727	19,003,506
1847	22,609,545	3,156,632	19,627,223
1850	23,208,391	2,422,903	20,753,605

tehát a kiadások tették a nyers jövedelem 12—14%-ját.

1851 óta pedig következőleg állott a vámjövedelem:

V á m - j ö v e d e l m i b e v é t e l .

K ö z - i g a z g a t á s i é v	bevitelért	átvitelért	kivitelért	Mellékes és egyéb bevé- tel	Nyers bevétel czukorra ve- tett vámmal együtt	Összes k i a d á s	Tiszta jövedelem	Aránya a kiadásnak a nyers jö- vedelemh.
	p e n g ö f o r i n t							
1851 . . .	19,693,197	71,899	1,155,427	658,071	22,093,674	2,338,005	19,687,229	10.,
1852 . . .	22,126,072	81,857	1,135,790	611,983	24,441,474	2,301,005	22,140,469	9.,
1853 . . .	21,541,860	87,668	1,054,382	608,677	23,813,941	2,498,049	21,315,892	10.,
1854 . . .	20,164,089	71,135	682,355	519,030	22,438,158	2,457,940	19,980,218	11.,
1855 . . .	20,286,634	91,453	683,487	503,558	22,603,288	2,340,636	20,262,652	10.,
1856 . . .	21,196,417	79,922	624,755	833,921	24,311,894	2,603,682	21,708,212	11.,
1857 . . .	19,465,728	59,852	502,755	750,528	22,818,591	2,483,193	20,419,911	11.,
1858 . . .	20,759,956	64,069	586,479	761,110	26,063,608	3,133,527	22,882,519	14.,
1859 . . .	14,530,063	62,245	382,918	515,318	21,042,158	2,420,728	18,517,352	15.,

A vámok jövedelme 1860-dik évre 17.226.500 forintra volt előszámítva. Az 1861-dik évre azonban csak 14.746.900 forint tiszta jövedelem volt előszámítva.

Még pedig ebből esett Magyarországra .	3,764,400 ft.
Erdélyre	813,500 „
Horvát-Szlavonor.	576,500 .
Összesen	5,154,400 „

VI. ÚTVÁMOK.

Az út-vám, mely 1821-ben hozatott be a monarchiában, Magyarországba, noha itt kész, jó karban levő útvonalak nem találtattak, az 1853. február 10 dikei rendelet által hozatott be. Azonban a bécsi pénzügyérek, kik a mappából számolák ki hazánk útvonalait, s akár volt kész országút akár nem, a vámok beszedését decretálták, az országszerte nyilvánult elégedetlenségnek és megbotránkozásnak engedni voltak kénytelenek, és az 1855-diki közigazgatási évre csak az oly állami kőútvonalon rendeltetett szedetni a vám, hol egyfolytában legalább 6 mértföld jó útvonal létezik, minden más, nem-állami útvonalnál az út-vámok teljesen megszüntettek.

Innét magyarázható, hogy midőn az egész monarchiában 1861-re ezen kútforrás tétele 2,863,000 forintra volt előszámítva, akkor Magyarországon csak 52,800. Erdélyben 94,800. és Horvát-Szlavón-országban 52,800 forint tiszta jövedelem volt ezen forrásból előszámítva.

VII. LOTTERIA.

A sorsjáték iránti hajlamát a népnek felhasználni, abból nevezetes államjövedelmet teremteni, a múlt században kezdett divatba jöni. Ez mindenestre egy könnyű módja az állami jövedelemszerzésnek, és ha mind vagyonos emberek vennének a sorsjátékban részt, kiknek ezen célra szánt garasaik s forintjaik nem a legszüksége-

sebb életfentartási szükségékből vonathának el, úgy igen helyeslendő jövedelem-ágot képezne az állami háztartásban; de rendszeren a kis lotteriába betett öszvegek a napi szükséggel küzdő néposztálytól kerülnek; noha ismét nem lehetne állítani, hogy a collecturába hordott fillérek, ha azok oda nem tétetnek, mind a takarékpénztárba vándoroltak volna.

Velenczében állíttatott fel legelőbb 1734-ben az úgynevezett pénz-sorsjáték, nemsokára azután az osztrák államokba hozatott be 1751-ben, midőn gr. Cataldi a sorsjáték egyedárusságát bérbe vévén 10 évre, ezért évenként 260,000 forintot fizetett, a bérlet további 8 évre meghosszabbítván, annak lejártával „Bratta és társa“ kereskedőház már 400,000 forint bért fizetett, s még az államot a haszon $\frac{1}{5}$ -ben részesíté.

1787-ben átment az állam kezelése alá, mely alatt mai napig megmaradt.

A mostani rendszeres alakba az 1813 évi martius 13. és 1817 évi június 22-diki pátensek helyezék.

Hazánkba is ezen idő tájban hozatott be nagyobb mértékben.

Az állami kezelés első évtizedeiben 1805-ig a sorsjáték évi jövedelme egy millióra ment; azután egész 1,800,000 forintig is szaporodott (1805), majd ismét egy millióra leszállt; 1832-ben már két milliót tett, 1843-ban három milliónál is többet.

Mennyiben járult hozzá a régibb időkben Magyarország, azt bizony megmondani nem lehet, miután nem az eladási, de a húzási helyek szerint vétettek a jövedelmek számításba. Az összes monarchiában 1851-től a jövedelem tetemesen növekedett s 5 és 6 millió közt volt; sőt 1857-ben már a 7 milliót is meghaladta. Ezen év volt a legkedvezőbb ezen jövedelmi ágánál. De hogy ily jövedelem előálljon, a bevételeknek 20 milliót kelle meghaladniok.

A kifizetett nyereményöszvegek a betétekhez arányosítva, hosszú évi tapasztalás szerint, a betételek $56,5\%$ -ját tevék.

Érdekes feljegyeznünk, mi volt a jövedelem hazánk területén ezen üzletből 1848. előtt. Felvéve az 1847-diki évet, úgy találjuk, hogy az összes jövedelem volt:

Magyarország és kapcsolt részeiben . . .	944,952 ft.
A Határőrvidéken	57,426 „
Erdélyben	198,171 „
Összesen	1,100,549 „

Az összes kiadás, nyeremények és más kiadások tettek : Magyarországon és kapcsolott részeiben		525,573 ft.
A Határőrvidéken		29,438 „
Erdélyben		111,664 „
Összesen		666,705 „

Maradt ennél fogva tiszta jövedelem összesen	533,844 „
midőn az összes monarchiában a lotto tiszta jövedelme tett	4,837,040 „

Az 1850-dik évben az egész monarchiában a tiszta jövedelem leszállt 2,123,842 forintra, melyből Magyarország, a kapcsolott részek és Erdély csak 76,116 forintot viseltek.

Az ezután következő évekről a következő tiszta jövedelmi tételeket találjuk :

É v	Összes tiszta lotto jövedelem forintokban	Abból esett a magyar-korona orszá- gaira forint
1851	3,793,523	455,700
1852	5,154,194	703,112
1853	5,225,462	671,854
1854	6,272,793	873,872
1855	6,448,376	907,114
1856	5,729,618	900,427
1857	7,315,808	1,128,560
1858	6,826,236	1,223,112
1859	5,416,583	1,132,651
Összesen	52,182,598	7,996,402

Az 1861-dik évi előszámításban az összes jövedelem 5,709,400 forintra van becsülve; ebből a magyar-korona országaira 910,100 forint; — még pedig Magyarországra 631,600, Erdélyre 191,600 és Horvát-Szlavón-országra 86,900 forint esnék.

A KÖZVETETT ADÓK ÖSSZES NYERS ÉS TISZTA JÖVEDELME, ÉS
AZOK BEHAJTÁSI, KEZELÉSI ÉS ELLENŐRKÖDÉSI KÖLTSÉGEI.

Az államok háztartásában alig van több figyelmet igénylő kérdés, melynek megoldásán következetesen munkálni minden pénzügyi ministeriumnak fontos feladata, mint azon lenni, hogy az adók kezelési költségei, mentül kevesebb részét emésztsek fel az állami jövedelemnek. — Különösen a közvetett adók behajtási, kezelési s ellenőrködési költségei szoktak a dolog természeténél fogva nagy összegeket igénybe venni.

Az osztrák monarchiában, jóllehet még mindig aránylag nagy költségekkel járt a kezelés, a meggazdálkodásra nézve nevezetes előhaladás történt.

Midőn 1819-ben a közvetett adó nyers jövedelme 83 milliót tett, a kezelés, ide számítva az anyagok beszerzési költségeit is, 48 millióba került, tehát a nyers jövedelem 57°/_o-ját emésztette el.

Minő előmeneteleket tettek egyrészt az adójövedelem emelésében, másrészt a közvetett adók költségeinek leszállításában, meglátjuk, ha az 1847-diki évet, midőn a magyar birodalomra a közvetett adók minden nemei még nem voltak kiterjesztve, az utolsó évtized eredményeivel egybehasonlítjuk.

A pénzügy-űrség pedig állott :

1853-ban 25,013,

1859-ben 20,517 emberből, melyből Magyarországon alkal-
mazva volt 4,094,

Erdélyben 1,343,

Horvát-Szlavon-országban 1,070,

Összesen . . . 6,507.

Esett pedig egy főre a közvetett adókból:

1851-ben nyers jövedelem	3. ₄₂	. . .	tiszta jövedelem	2. ₉₁	p. frt.
1852- " " "	3. ₈₄	. . .	" "	3. ₃₀	"
1853- " " "	4. ₀₈	. . .	" "	3. ₅₀	"
1854- " " "	4. ₂₇	. . .	" "	3. ₆₇	"
1855- " " "	4. ₃₈	. . .	" "	3. ₇₉	"
1856- " " "	4. ₇₁	. . .	" "	4. ₀₄	"
1857- " " "	4. ₆₇	. . .	" "	4. ₀₀	"
1858- " " "	4. ₈₀	. . .	" "	4. ₁₇	"
1859- " " "	4. ₄₈	. . .	" "	3. ₉₂	"

A KÖZVETETT ADÓK ELŐSZÁMÍTÁSA 1861-DIK ÉVRE.

A birodalmi tanács számára készített előszámítás szerint az 1861-diki közigazgatási évben a közvetett adóknak a következő összegeket kellett volna hozniok :

I. A fogyasztási adó az előszámítás szerint tett volna :

Magyarországban . .	10,688,200	ft. o. é.
Erdélyben	1,860,100	" "
Horvát-szlavón-orsz. .	247,700	" "
Összesen	12,796,000	" "
Az összes monarchiában .	54,468,000	" "

II. A dohány-egyedáruság:

Magyarországban . .	6,836,800	" "
Erdélyben	1,360,700	" "
Horvát-szlavón-orsz. .	945,000	" "
Összesen	9,142,500	" "
Az összes monarchiában .	30,049,700	" "

A közvetett adókból nyers bevétel, nyers adó-jövedelem, tiszta jövedelem és kezelési költségek kimutatása az egész monarchiában ;

Köz- igazgatási év	A közvetett adók összes nyers jövedelme	Ebből tettek az anyag be- szerzés és ke- zelési költség	Maradt nyers bevétel	Ebből tett az adó-keze- lési költ- ség	Maradt valóságos tiszta jövedelem
	pengő forint	száztólit	pengő forint	száztólit	pengő forint
1847 . . .	121,339,369	17. ₅₂	102,801,525	19. ₉₆	89,924,309
1850 . . .	121,482,966	15. ₁₅	104,515,529	17. ₆₁	94,364,494
1851 . . .	142,366,784	14. ₈₀	118,242,851	17. ₃₃	107,174,073
1852 . . .	159,401,827	14. ₁₅	132,610,181	10. ₀₁	120,280,133
1853 . . .	168,584,410	13. ₆₁	139,937,584	16. ₃₉	127,549,538
1854 . . .	177,388,942	13. ₅₉	146,624,961	16. ₄₄	133,563,792
1855 . . .	181,322,389	13. ₂₀	150,538,696	15. ₈₉	137,945,346
1856 . . .	195,865,369	13. ₃₀	161,089,972	16. ₁₆	147,153,219
1857 . . .	201,601,645	13. ₁₉	165,004,824	16. ₁₀	151,136,900
1858 . . .	211,995,719	12. ₂₆	171,024,964	15. ₁₉	157,477,608
1859 . . .	190,582,918	12. ₃₁	153,864,252	15. ₂₃	142,502,074

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ezen költségekben nem foglaltatnak a pénzügy-ministeriumnál a központi vezetésre tett kiadások, továbbá még az adóhivatalok költségei se vétettek számításba, noha azok nem csak az egyenes, de a közvetett adók pénz-kezelésénél is vannak elfoglalva.

1858-ban a pénzügyi országos és kerületi igazgatóságok 5,211,440 forintba kerültek.

III. A só-egyedárusság:

Magyarországban . .	9,383,400 ft. o. é.	
Erdélyben	2,027,600	" "
Horvát-Szlavón-orsz. .	1,436,900	" "
Összesen	12,847,900	" "
Az összes monarchiában .	32,010,900	" "

IV. A bélyeg-jövedelem.

Magyarországban . .	3,054,400	" "
Erdélyben	424,800	" "
Horvát-Szlavón-orsz. .	253,600	" "
Összesen	3,732,800	" "
Az egész monarchiában .	13,234,000	" "

V. A törvénykezési díjak:

Magyarországban . .	4,674,100	" "
Erdélyben	497,800	" "
Horvát-Szlavón-orsz. .	295,400	" "
Összesen	5,467,300	" "
Az egész monarchiában .	22,315,200	" "

VI. A lotteria-jövedelem.

Magyarországban . .	631,600	" "
Erdélyben	191,600	" "
Horvát-Szlavón-orsz. .	86,900	" "
Összesen	910,100	" "
Az egész monarchiában .	5,709,400	" "

VII. A posta-jövedelem.

Magyarországban . .	435,400	" "
Erdélyben	" "	hiány 53,200 frt.
Horvát-Szlavón-orsz. .	" "	" 79,800 "
A hiányokat levonva a felel-		
legből marad tiszta jövedelem 302,400 ft. o. é.		
Az egész monarchiában .	2,807,000	" "

VIII. Az út-vám.

Magyarország bánáti részében . .	52,800 ft. o. é.	
Erdélyben	94,800	" "
Horvát-Szlavón-országban	77,300	" "
Összesen	224,900	" "
Az egész monarchiában . .	2,863,000	" "

IX. A v á m o k.

A bevétel- és kivitelnél úgynevezett harminczadok :

Magyarországban . . 3,764,600 ft. o. é.

Erdélyben 813,500 „ „

Horvát-Szlavón-orsz. 576,500 „ „

Összesen . . . 5,154,600 „ „

Az egész monarchiában . 14,746,900 „ „

A z ö s s z e s k ö z v e t e t t a d ó k :

Magyarországban . . 39,521,100 „ „

Erdélyben 7,217,700 „ „

Horvát-Szlavón-orsz. 3,839,500 „ „

Összesen . . . 50,578,300 „ „

Miután pedig az összes monarchiában az előszámított közvetett adók 178,287,900 o. é. ftot. teendettek, tehát a magyar birodalom a közvetett adók 28.₄ száztóliját viselte volna.

A KÖZVETETT ÉS KÖZVETLEN ADÓKON KIVÜLI JÖVEDELMEK.

Értekezésünk első részében láttuk az egyenes adók tiszta jövedelmi tételeit; második részében a közvetett adók jövedelmeit soroltuk elő. Az államjövedelmek ezen két legfontosabb ágát részletesen ismertetni szükségesnek véltük. Ezen jövedelmeken kívül vannak még egyéb jövedelmi kútforrások, melyekkel szintén szükséges megismerkednünk; de a hely szűke miatt ezeket csak az 1861-dik évi előszámítás szerint sorolandjuk elő.

Ezen jövedelmek :

- a) Az államijavak, a bányászat és pénzverés.
- b) A különböző bevételek.
- c) Végre azon jövedelmek, melyek az állami vagyon eladásából bejött jövedelmi tételek alatt szoktak a pénzügyi kimutatásokban előfordulni.

Lássuk egyenként.

Az a) alattiak következőleg számíttattak elő :

Az állami jószágok jövedelmei, ide értve azokat is, melyek a bécsi banknak elzálogosítottak:

Magyarországban	3,229,200 ft. o. é.
Erdélyben	59,500 „ „
Horvát-Szlavón-országban	118,200 „ „
Összesen	3,406,900 „ „
Az összes monarchiában	5,135,000 „ „

Só-uradalmi erdőszet rovata alatt a német tartományokban kitétetett 105,800 „ „

Az állami-gyárak jövedelmei
a német tartományokban 106,600 „ „

Táv-írdai jövedelem ugyan-
ott 319,000 „ „

Ezen három utolsó tétel alatt a magyar birodalom nem jövedelmezett semmit.

A bányászati jövedelem.

Magyarországban	135,700 ft. o. é.
Erdélyben	176,800 „ „
Horvát-Szlavón-országban	3,100 „ „
Összesen	315,600 „ „
Az egész monarchiában	1,509,400 „ „

A pénzverési jövedelem.

Magyarországban	282,400 „ „
Erdélyben	111,700 „ „
Összesen	394,100 „ „
Az egész monarchiában	860,500 „ „

Mindezen tételek összesen:

Magyarországban	3,607,300 „ „
Erdélyben	348,000 „ „
Horvát-Szlavón-országban	121,400 „ „
Összesen	4,126,700 „ „

És miután az összes monarchiában hoztak 8,036,300 „ „
a magyar birodalom az ezen cím alatti tételnek 51. százdtólát viselte.

b) Különfélék rovata alatt elfordúlnak:

Fiscálítások a magyar birodalomban összesen	27,600 ft. o. é.
Az egész monarchiában	94,600 „ „

Az egyházi és tudományi alap feleslegei:

A magyar birodalomban összesen . . .	132.100 ft. o. é.
Az egész monarchiában . . .	235,400 " "

Járulékok különböző alapokból.

A magyar birodalomban összesen . . .	112,200 " "
Az egész monarchiában . . .	614,500 " "

A katonai szolgálat-váltság fejében.

A monarchiában	870,000 " "
Egyéb vegyes bevételek a monarchiában, melyek nincsenek országonként megkülönböztetve	5,250,400 " "

Mindezen b) alatti tételek

összes jövedelme tett	7,129,900 " "
Melyből esett Magyarországra	239,300 " "
" " Erdélyre	25,500 " "
" " Horvát-Szlavón-orsz.	7,100 " "
" " Összesen	278,900 " "

Ez összeg tehát ezen összes jövedelem 3_o szántólját tette.

c) Eladott állami jószágokból.

Magyarországban	38,500 " "
Erdélyben	78,500 " "
Horvát-Szlavón-országban	160,400 " "

Összesen 277,400 " "

Az egész monarchiában 457,700 " "

Tehát a magyar birodalomra számíttatott 60_o szántóli.

A MAGYAR BIRODALOMNAK AZ 1861. ÉVRE ELŐSZÁMÍTOTT ÖSSZES JÖVEDELME.

Értekezésünk első részében az egyenes, ezen részben a többi adó-nemek jövedelmi állását láttuk; ha már most mindent egybefoglalunk, akkor a következő tételek jönnek ki:

Egyenes adó	Magyarország	27,539,500 ft.
" "	Erdély	3,673,900 "
" "	Horvát-szlavón-ország	2,058,900 "
Összesen		33,272,300 "

Közzvetett adó	Magyarország	39,521,100 ft.
" "	Erdély	7,217,700 "
" "	Horvát-szlavón-ország	3,839,500 "
	Összesen	50,578,300 "

Állami javak, bányák és

pénzverés	Magyarország	3,657,300 "
"	Erdély	348,000 "
"	Horvát-Szlavón-ország	121,400 "
	Összesen	4,126,700 "

Különfélék	Magyarország	239,300 "
"	Erdély	23,500 "
"	Horvát-Szlavón-ország	7,100 "
	Összesen	278,900 "

Eladott jószágok	Magyarországban	277,400 "
	Összesen	89,503,100 "

Miután tehát az egész monarchia előszámított adó-jövedelme tett 299,554,300 "

ennek 26₃ száztólja rovatott a magyar birodalomra.

Az összes magyar birodalom fentebbi jövedelmeiből különösen esik

Magyarországra	79 ₃₅₄
Erdélyre	12 ₃₅₉
Horvát-Szlavón-országra	7 ₃₈₇ száztóli
Összesen	100 ⁰ / ₀

A MAGYAR BIRODALOM ORSZÁGAINAK A VOLT RENDSZER SZERINTI
KÖZIGAZGATÁSI KÖLTSÉGEI AZ 1861-DIKI ELŐSZÁMÍTÁS SZERINT.

Valójában a sorstól megérdemelnők, hogy sem mi, sem utóda-ink az elmúlt rendszerrel újonan megismerkedni többé ne legyünk kényszerülve. E rendszernek töméntelen hiányai és árnyékoldalai közt közönségesen azt is hallottuk emlegetni, hogy igen költséges. — Hadd lássa az utókor a centralisáló civilisatorok gépészetének forgásbáhozatala mennyibe került. — A közigazgatás egyes ágai az 1861-diki előszámítás szerint :

I. A belügy-ministeriumnak összes költségeire szá-	
mított	39,807,500 ft. o. é.
Ebből esett Magyarországra	10,052,200 „ „
Erdélyre	2,135,400 „ „
Horvát-szlavón-orsz.	1,330,300 „ „
Összesen	13,517,900 „ „
II. A pénzügy-ministerium	
összes költségeire számított	23,728,800 „ „
Ebből esett Magyarországra	4,849,000 „ „
Erdélyre	1,206,300 „ „
Horvát-Szlavón-orsz.	1,330,300 „ „
Összesen	7,385,600 „ „
III. Az igazságügy-ministerium összes költségeire számít-	
tott	14,465,700 „ „
Ebből esett Magyarországra	4,172,800 „ „
Erdélyre	681,100 „ „
Horvát-Szlavón-orsz.	353,500 „ „
Összesen	5,207,400 „ „
IV. A vallás és közoktatási összes költség számított	
egészben	4,984,700 „ „
Mintán hazánkban számos fundatiók léteznek, tehát	
Magyarországra	264,800 „ „
Erdélyre	136,900 „ „
Horvát-Szlavón-orsz.	134,500 „ „
Összesen	536,200 „ „ esett
V. A rendőrségimisterium	
egy évi költségcszámítása	2,733,000 „ „
Ebből esett Magyarországra	322,800 „ „
Erdélyre	34,300 „ „
Horvát-Szlavón-orsz.	22,300 „ „
Összesen	379,400 „ „
VI. Ellenőri hivatalok (számvevőség)	
Összesen	4,608,600 „ „
Ebből összesen Magyarországra	507,700 „ „
Erdélyre	135,200 „ „
Horvát-Szlavón-orsz.	123,800 „ „
Összesen	766,700 „ „
Egyéb más közigazgatási költségekhöz nem tartozó kiadások	
összesen	1,315,300 ft. o. é.
Ebből esett Magyarországra	72,800 „ „
Erdélyre	30,700 „ „
Horvát-Szlavón-orsz.	9,800 „ „
Összesen	113,300 „ „

Összesen esik minden köz-igazgatási ágakból:

Magyarországra	26,242,800 ft. o. é.
Erdélyre	4,359,900 " "
Horvát-Szlavón-orsz.	3,042,200 " "
Összesen	27,644,900 " "

Itt meg kell jegyeznünk, hogy ezek csupán a hazánk területén létezett hivatalok számára adattak ki, tehát semmi központi hatóságok és közös költségek nem foglaltatnak a fentebbi összegekben.

Tett pedig ezen központi költség az egész monarchiában összesen :

Udvartartás	5,917,800 forint.
Cabineti iroda	72,900 "
Bírodalmi tanács	289,600 "
Külügy-ministerium	2,461,600 "
A belügy " közpon. hivatala	801,200 "

A többi kiadások úgy ezen mint a következő ministeriumoknál már az egyes országok terheiül tétettek ki.

Pénzügy-ministerium	2,075,300 forint
Igazságügy	739,800 "
Közüktatási és nevelési ministerium	228,800 "
Hadügy-ministerium	100,000,000 "
Tengerészeti "	6,000,000 "
Rendőrségi "	570,800 "
Ellenőri hatóság	1,748,000 "
Vegyések ¹⁾	361,300 "
Kamatbiztosítások és subventiók	300,000 "
Adósság kamatja	110,045,800 "
Adósság lerovása	12,427,900 "
Beruházásra ²⁾	3,707,000 "
Összesen	250,464,700 "

¹⁾ A vegyesek fő tételei : a bécsi tudományos akadémia, a disponibilitásban levő tisztviselők fizetései, a quiescáltak díja- és nyugdíja, s olyanoknak fizetései, kik egy ministeriumhoz se sorozhatók sat.

²⁾ Ezen elnevezés már egészen helytelen, mert noha állami vasút-építési kiadások előfordulnak és magán vasútak beváltásáérti fizetések is kitétetnek, mégis ezen vasútak már eladottak ; továbbá az úgynevezett beruházások nagy részét az úrbéri kárpótlási alapnak segítése teszi, mit inkább az onnét elébb vett pénzek visszafizetésének lehetne nevezni.

Nevezetes az eredmény, melyhez ezen adatok után jutunk. Egy oly pénzügyi előszámítás adatait idéztem, mely a legutolsó év-

ben azért készült, hogy a birodalmi tanács elé terjesszessék; — tehát azon évben, midőn a gazdálkodás elvét akarták lehető szigorral életbe léptetni. Mindazáltal az egyes országok minden névvel nevezendő közigazgatási kiadása . . . 89,155,200 ft.

A központi költségek pedig . . . 250,464,700 „ tett.

Tehát összesen . . . 339,619,900 ft.

Ezen központi költségek ismét feloszlanak három főrovatra, úgymint : a) az udvartartás s közigazgatás központi kiadásai; b) a hadsereg és tengerészet, végre c) az adósságok rovata. A kamatok, a kamatbiztosítások, kötelezett visszafizetések, különösen a sorsolási kölcsönöknél, függő tartozások lerovása, úgy hiszem mind egytermészetű és ezen utóbbi rovat alá tartozik.

Ennélfogva a) az udvar-tartás és ministeriumok központi kiadásaira számláltatott . . . 18,284,000 forint

A hadsereg és tengerészetre . . . 106,000,000 „

Az állam-adósságok kamatai s egyéb

kötelezettségek teljesítésére . . . 126,180,700 „

Az országok beligazgatására . . . 89,155,200 „

Összesen . . . 339,619,900 „

Vegyük a három fő-rovat szerint :

a) Az udvar-tartás és összes közigaz-

gatásra . . . 197.⁴³⁹ millió.

b) A katonaságra . . . 106.⁰⁰⁰ „

c) Az állami adósságra . . . 126.¹⁸⁰ „

Melynek fedezésére az előszámított összes állam-bevételnek kellett volna tenni 299.⁵⁵⁴ milliót, s így a rendes kiadások fedezése az ezen előszámítás szerint várt összes jövedelmeken felül, a központositott államnak legszigorúbb gazdálkodási szándokkal megkezdett évében is 40.⁰⁶⁵ millió deficitet mutat.

Miután a bevételek bizonyára kisebbek lesznek és másfelől számos rendkívüli kiadások is folyvást tétetnek, a deficit valósággal valami 100 milliót fog tenni. Egybehasonlítás kedvéért lássuk az 1858. és 1859. közigazgatási évekről a valóságos pénzügyi eredményeket.

Állami bevételek és kiadások	1858-dik	1859-dik évben	1839-ben mennyivel többre vagy kevesebbre megy	
	forint osztrák értékben			
B e v é t e l e k .				
Egyenes adókból .	89,093,573	94,450,409		
Közvetett adókból .	150,636,811	149,128,331		
Államjavak, bányá- szat, pénzverés . .	4,628,952	7,466,421		
Törlesztési alaphól .	6,729,494	8,859,484		
Eladott államjavak- ból	972,920	924,551		
A bevételek összes. .	262,084,275	270,331,979	több	8,247,704
K i a d á s o k .				
Háztartás és köz- igazgatás	109,945,545	106,884,023	kevesebb	3,061,522
Hadsereg és tenge- részet	111,317,973	301,150,720	több	189,832,747
Államadósság kamat- jai, törlesztés, sub- ventiók és beruhá- zás	136,948,487	143,235,759	több	6,257,272
Kiadások összege .	358,212,005	551,271,192	több	193,059,187
A deficit tett . .	96,127,730	280,939,213	több	184,811,483

De érdekes lesz még azt is tudnunk, mennyire számíták azon felesleget, melyet a monarchia egyes országai saját közigazgatási költségeik fedezésén felül az 1860-diki évre beszolgáltatnak volna.

Ország neve	Bevétel		
	forint osztr. értékben		
Magyarország	71,196,100	20,242,800	50,953,300
Erdély	11,272,100	4,359,900	6,912,200
Horvát-Szlavón-orsz.	6,034,900	3,042,200	2,992,700
A magyar birodalom össz.	88,503,110	27,644,900	60,858,200
Alsó Austriában	40,068,000	6,991,700	33,076,300
Felső „	8,308,400	2,345,300	5,963,100
Salzburg tartományban	1,728,000	888,400	889,600
Tirol és Vorarlberg	5,678,500	3,256,300	2,422,200
Stájerország	9,558,800	3,130,400	6,428,400
Karinthia	2,905,100	1,140,800	1,764,300
Karniolia	3,443,300	1,314,200	2,129,100
Tengerpart	5,625,500	2,666,000	2,959,500
Dalmátország	1,569,500	1,838,000	hiány 268,500
Csehország	49,209,900	9,537,900	39,663,000
Morvaország	19,254,200	3,467,700	15,786,500
Szilézia	4,358,700	968,400	3,390,300
Keleti Galiczia	16,064,800	6,426,000	9,638,300
Nyugoti Galiczia	7,722,300	3,255,300	4,467,000
Bukovina	2,103,800	912,500	1,191,300
Velenceze	23,103,800	13,421,400	10,243,000
Összesen	289,757,300	89,155,200	200,602,100

AZ ÚRBÉRI KÁRPÓTLÁSBÓL EREDŐ TEHER ÁLLÁSA.

Az összes monarchiában az 1861-diki előszámítás szerint 35,983,251 forint szükségeltetnék a hűbéri viszonyok megszüntetéséből származó kötelezettségek egy évi teljesítésére.

A magyar birodalomban következőleg állanak ezen szükséglet fedezésének összes tételei :

Magyarországban	12,003,642	frt.
Erdélyben	2,089,227	„
Horvát-Szlavón-országban	1,015,266	„
Összesen	15,108,135	„

ül az úrbéri kárpótlási bizottság és az úrbéri
geire számíttatott :

Magyarországban	559,086 o. fr.
Erdélyben	105,227 „
Horvát-Szlavón-országban	64,613 „
Összesen	728,926 „

Az úrbéri kárpótlási teher törlesztésére sorsolás, beváltás és
kiegénylítés végett szükségeltetett :

Magyarországban	2,088,694 „
Erdélyben	115,227 „
Horvát-Szlavón-országban	180,613 „
Összesen	2,384,534 „

A kamatok fizetésére pedig kívántatik :

Magyarországban	9,815,414 „
Erdélyben	1,974,000 „
Horvát-Szlavón-országban	824,653 „
Összesen	12,614,067 „

Ezenkívül még Magyarországot illetőleg mint szenvedőleges
kamattartozása az alapnak 99,534 ft. fordul elő.

Az úrbéri kárpótlási államikötvények 5⁰/₀-t kamatoznak és
rendszeres évenkénti sorsolás mellett visszafizettetni ígértettek.

Az utolsó hiteles kimutatás az összeg mennyiségéről az 1860.
évi ápril utolsóján levő állapotot mutatja ki; — úgy hiszem, érde-
kes lesz a volt közigazgatási kerületek szerint ismerni az úrbéri
kárpótlási tőkeösszegeket; ezeket a következő táblázatban állítot-
tuk egybe :

A magyar birodalom urbéri kárpótlási terhének kimutatása :

Volt k ö z i g a z g a t á s i kerület és ország neve	A teher állapotja 1859 october végével	Szaporodás újabb liqui- datio által	F o g y á s			A teher állapotja 1860 april végével
			vásárlás által	sorsolás útjáni beváltás által	megsem- misítés által	
	f o r i n t p e n g ő p é n z b e n					
Budai kerület	21,099,630	294,410	88,850	51,350	30	21,253,810
Pozsonyi "	27,872,770	1,277,580	—	127,730	20	29,022,600
Soproni "	39,761,410	661,540	—	145,140	450	40,277,360
Kassai "	19,359,550	190,800	—	76,670	520	19,473,160
N.-Váradí "	24,112,090	261,270	—	74,500	1,950	24,296,910
Temesvári "	38,376,120	39,260	80,450	86,700	—	38,248,230
Összesen Magyarorszáiban . .	170,581,570	2,724,860	169,300	566,090	2,970	172,572,070
Erdélyben	22,780,640	5,262,100	—	—	890	28,041,850
Horvát-Szlavón-országban . . .	14,556,520	66,020	—	44,900	260	14,577,380
Összesen a magyar birodalomban .	207,918,730	8,052,980	169,300	610,990	4,120	215,191,300

Az egész monarchiában az úrbéri viszonyokból eredő adósság összege 482,806,690 forintot pengő pénzben, azaz 506,947,024 ft. és 50 krt. osztrák értékben tesz.

AZ OSZTRÁK CSÁSZÁRSÁG ÁLLAMI ADÓSSÁGAI.

Két kimutatást bírunk az osztrák állami adósságokról ; az egyik a pénzügy-ministerium kimutatása, a másik az említett bizottmányé ; azonban a bizottmánynak adatait kell hitelesebbnek tekintenünk, miután az független és a pénzügyekben jártas férfiakból állott s minden részrehajlás nélkül járt el.

Mindenesetre különös és szokatlan jelenség, hogy az állam terhe oly kevéssé volt evidentiában tartva, miszerint annak nagyságáról különböző vélemény állíttatható föl, — s miszerint a pénzügyminiszter 63 millióval csekélyebb összeget terjeszthetett elő, mint mennyit a bizottmány talált.

Nincs állam, melynek terheit nehezebb volna folytonos nyilvánosságban tartani, mint épen az osztrák birodalméit ; ez onnét magyarázható, hogy nincs állam, melynek annyfélé különböző természetű, különböző kamatú, és különböző kötés és szabály szerinti kölcsönei lennének mint Ausztriának.

El lehet mondani, hogy alig van törtszám az 1 és 5 százalék közt, melyet az osztrák állami adósságok kamatai közt nem találunk.

Csak röviden sorolom elő a különmemű és minden nemben szám szerint levő különböző állami terheket.

A bankó forinttal (Wiener Währung) kamatozó és sorshúzás által beváltandó államadósság 24 különböző alakú és természetű államkötvényt foglal magában ; $1\frac{1}{2}$ száztólitól 3 száztólig kamatoztatik, és névbeli értéke szerint 79,863,603 bankó forintról szól ; mely összevegtől kamatúl 730,035 forint osztrák értékben fizettetik.

A sorsolás alá nem eső, hasonló eredetű, bankó forintról szóló kötvények 6 formájúak és $1\frac{1}{2}$ —5%-ig kamatozó ; az e rendbeli adósság 3,424,779 bankó forintra rúg, évi kamatja 44,440 osztr. ért. forint.

Visszafizetendő kamarai szenvedőleges tőkék 5 félék, 4—5% kamattal ; 1,867,898 bankó forintról szólók.

A pengő vagy osztrák értékű forintokról szóló adósságok, melyekért 1—5 százalékos kamat fizettetik, 47-félék, s összesen 1,629,057,667 pengő fra rúgnak, az évi kamatok 79,798,024 pengő ftot tesznek.

Az osztrák összes állam-adósság osztrák értékre számítva következő összegeket mutatott.

Az osztrák állami adósságok állapota.

	Meghatározott visszafizetési kötelezettség nélkül		Meghatározott visszafizetési kötelezettséggel		Összesen					
	kamatozó	kamatozás nél- kül	kamatozó	kamatozás nél- kül						
o s z t r á k é r t é k r e á t s z á m í t v a										
Közönséges állami adósság bankó értékben (W. W.)	frt 74,095,885	kr. 14 ₃	frt 162,881	kr. 88	frt 738,198	kr. 11 ₁	frt 46,319	kr. 39 ₂	frt 75,643,284	kr. 52 ₃
Consolidált { régibb (p. pénz.)	16,839,732	—	—	—	—	—	—	—	16,839,732	—
	1,573,717,142	—	28,197	21 ₆	110,747,537	47 ₇	28,499,957	20 ₃	1,712,992,834	1 ₁
Consolidált { újabb { " "	55,534,011	—	—	—	3,376,000	—	25,300,059	55 ₁	84,210,070	97 ₃
	—	—	—	—	261,505,340	93 ₅	118,703,955	65	380,209,296	58 ₅
Függő adósság osztr. értékben	—	—	—	—	376,367,076	52 ₃	172,550,291	79 ₃	2,269,295,218	9 ₄
Összesen	1,720,186,770	68	191,079	9 ₄	—	—	—	—	—	—
Lombard-velencei adósság.										
Consolidált . . . pengő for.	29,282,953	7	55,408	76	10,105,795	—	1,951,710	18	41,395,867	1
Függő adósság { osztr. érték.	—	—	—	—	26,653,810	—	—	—	26,653,810	—
	—	—	—	—	856,196	97	1,003,665	5	1,859,862	2
Összesen	29,282,953	7	55,408	76	37,615,801	97	2,955,375	23	69,909,539	3
Fő-összeg az 1860. évi ápril állapot szerint	1,749,469,723	75	246,487	88 ₆	413,982,878	49 ₃	175,505,667	2 ₅	2,339,204,757	12
Azóta tett kölcsön :										
5% lotteria kölcsön 1860, május 15.	—	—	—	—	200,000,000	—	—	—	200,000,000	—
Legújabb kölcsön	—	—	—	—	35,000,000	—	—	—	35,000,000	—
Urbéri kárpótlási teher 1860 állapot szerint	—	—	—	—	506,947,024	50	—	—	506,947,024	50
Minden terhek fő összege	1,749,469,723	75	246,487	85 ₆	1,155,829,802	99 ₃	175,505,667	2 ₅	3,081,151,781	62

Ezen 3,081 milliót haladó összegeből leszámítandó elsőben a 200 millió lotteriakölcsönből a banknál levő függő adósság törlesztésére fordított 123 millió, s továbbá nem az osztrák császárságot, de jogilag egyedül a magyar birodalmat terhelő összeg, t. i. az úrbéri kárpótlás fejében kiadott 216 millió p. s. 5% adósság.

AZ 1848-DIK ÉV ELŐTTI ÁLLAPOT ADÓZÁSI TEKINTETBEN.

Az 1848-dik év előtt, hazánk adózási viszonya a régi egyszerű állapotban volt, a közigazgatás költségeinek főbb részét a megyék viselték; ezen célra szolgált az úgynevezett *domestica* vagyis házi adó, mely Magyar-, Horvát- és Szlavonországokban 4,395,244 p. forintra számíttatott.

A kincstár egyenes adózás útján húzta a hadi adót, mely országgyűlésről országgyűlésre meghatározottnak tett: — 5,453,125 p. ftot. és toborzási adó fejében 75,000 pftot.

Ezen kívül az állami jövedelmek kerültek a só egyedárúságból, harminczad, kamarai jószágok jövedelméből, a lotteria, posta, bányászat, zálogház jövedelmeiből; továbbá a királyi városok és a XVI. szepesi város censusából, a kath. egyház vár-építési segedelméből. Az ezen forrásokból bekerült összes jövedelmek, Fényes fel-
számítása szerint, a következő összevekre rúgtak:

Az egyenes adók:

Hadi adó	5,453,125 pengő forint		
Toborzási adó	75,000	"	"
A királyi városok censusa	18,041	"	"
A szepesi 16 város „	18,231	"	"
Az egyház vár-építési segedelme	68,000	"	"
A katonai végvidékek jövedelme	2,053,774	"	"
Az egyenes adók összesen	7,688,161	"	"

A közvetett adók:

Só egyedárúság	10,092,725	"	"
Harminczad	5,380,975	"	"
Koronai és kamarai uradalmak	3,895,019	"	"
Bányák	952,986	"	"
Lotteria	513,000	"	"
Posta	180,000	"	"

Zálogház	72,705 pengő forint
Rendkívüli jövedelem	1,089,063 „ „
Összesen	22,176,483 „ „
Az egyenes és közvetett adók összesen	30,864,634 „ „

Kiadások:

Budán az udvar számára	129,000 ft. p.
Királyi kormány- és ítélő-székek	1,529,600 „
A só felemelt árából útakra	288,000 „
Az országban lévő rendes katonaság számára	8,540,000 „
A határőr-vidéki beligazgatása és építése költségeire	1,042,405 „
A határőr-vidéki katonaság kintartása	1,351,551 „
Adó-restantiák	225,000 „
Jövedelem kezelési költségek	6,706,598 „
Összesen	19,812,154 „

E szerint a jövedelem-fölösleg, mely az udvartartás és más közös kiadásokra fordítottatott, közel 11 milliót tehetett évenként a negyvenes évtizedben.

Ezenkívül a katonaélelmezési ügynevezett „deperdita,” mely a házi adót terhelte, legalább egy milliót tett.

AZ OSZTRÁK CSÁSZÁRSÁG JELEN ÉS AZ 1848-dik ÉV ELŐTTI PÉNZ-ÜGYI VISZONYAINAK EGYBEHASONLÍTÁSA.

Számos adatokat közöltem a magyar birodalom eddig fenállott egyenes és közvetett adózásainak viszonyairól, s ezeket mindig az összes monarchia hasonló tételeivel egybeállítottam.

Ha más nem, bizonyára azon haszna leend ezen adatok előadásának, hogy megismertet bennünket a múlt évtized adó- és pénzügyi viszonyaival; s miután a jövőben teendő intézkedéseknél mindazoknak, kik arra majd befolyást gyakorlandnak, szükséges a közel-múltat ismerniök, azért úgy hiszem, hogy nem hiába való dolgot tettem, midőn ezen volt adózási állapotunkra s különösen az ország adó-képességére világot vető adatokat — lehető röviden, de még is elég részletesen — összeállítám.

Minden statistikai munka bizonyára elég száraz olvasmány, s valószínűleg többen, kik a számok kérlelhetlen logikáját tanulmányozni nem szokták, a jelen értekezést is talán mint unalmas olvasmányt figyelmökre alig méltatandják, — pedig mind annak, ki hi-

vatva van egy vagy más téren saját nemzete anyagi kifejlődésére befolyást gyakorolni, úgy hiszem, kötelessége mindent, mi saját nemzete anyagi életének viszonyaira világot vet, tanulmányozni.

Az, ki felületesen tekinti a statistika által gondosan egybe gyűjtött és egybeállított számokat, dolgozatomban bizonyosan csak kevés érdekléssel bíró kisebb-nagyobb számsorozatot fog látni; de a nemzetgazdászban jártas honfi előtt, ki mérlegezni tudja a vagyonosság s így a polgárosodásban tett előmenetelt, minden szám, mely azt constatirozza, nemzete jobb jövőjének biztosítását mutatja; viszont az elszegényedés, elerőtlenedés, az erkölcsi süllyedésnek szomorító jeleit is a számok mutatják meg a nemzeteknél, s az államok emelkedését vagy süllyedését előre kiszámíthatóvá teszik.

Mint a magánosoknál tapasztaljuk, hogy azok, kik gondosan számokban állítják össze anyagi állapotjokat s azokat folytonosan nyilván (evidentiában) tartják s minden lényeges s irányadó cselekedetöknél tanúságot és arányt merítenek belőlük, előre szoktak menni: úgy a nemzeteknél s államoknál is csak ott várható biztos előmenetel, hol azok, kik sorsukat intézik, a múlt eredményeit mérlegezik, hogy a jövőt bizton előkészíthessék.

Befejezésül szabad legyen még az ezen fejezet homlokára írt egybeállítás elöadnom, hogy számokban lássuk, mibe került Ausztriának a 12 évi központosítási rendszer.

A középkor szülte az osztrák ház emelkedését; azon időben kezdett lassan alakulni, erősödni s nagygyá nőni azon állam, mely csak azon századok szüleménye lehetett, melyekben szerencsés házasságok, ügyesen intézett szerződések s különösen a hagyományos szerencse, még különböző természetű népeket és államokat is egy uralkodás alá egyesíthettek.

A mint a köztapasztalás szerint, azon egyén, ki örökösen szerz s foglal, s a szerzeményt minden körülmények közt makacs következetességgel megtartani igyekszik, rendesen kész-pénzbeli ügyekben sokszor zavart helyzetbe jut: — úgy az osztrák uralkodó ház is mióta a nagyhatalmasságok sorába jutott, pénzügyi tekintetben többnyire zavart helyzetben volt.

A régibb idöket nem is említve, a hét éves háború bevégezte után, midőn a magyar nemzet hősies vitézsége és áldozatkészsége az ingadozó és minden oldalról megtámadott trónt megmenté, 1763-ban az osztrák birodalmat már 150 millió adósság terhelte, mely összevetve Európa akkori pénzértékét és az államok akkori pénzügyi

viszonyait, valójában igen nagy, kivált ha meggondoljuk, hogy 1739-ben az összes monarchia jövedelmei alig tettek 30 milliónál többet.

Az állami jövedelmek a háború után ugyan tetemesen növekedtek, annyira hogy 1780-dik évben már 90,408,075 forintra tételenek, de ezen összeveg egészen tiszta jövedelemnek nem vehető, s e mellett 1779-ben az állami adósságok már 342 millióra rúgtak.

Ezen időszaktól az állami adósságok roppant mértékben növekedtek, és a papírpénz behozatala és annak kényszerített elfogadása által beállott azon hosszú évek sora, midőn az ércz-pénz a forgalomból egészen eltűnt s a devalvatio és kétszeres állami bukás szomorú mütételei egymásután bekövetkeztek, s ekkép minden birtokviszony zavarba hozatott, s a magán és köz-hitel évtizedekre megrendítettett.

A francia háború folytatása és ismételt megújítása mennyi pénz- és véráldozatba került a közös uralkodó ház alatti nemzeteknek?

A leghatározottabb ígéretek meghiusultak. Így az 1806-dik évben megígértetett a fejedelem aláírása mellett, hogy a papírpénz valódi értékében fentartatni fog; még 1811-ben február hóban egy császári rendelet ezt mondja: „Császári szavamat adom, hogy a bankó-czédulák (az állami papírpénz) névbeli értékükről soha le nem fognak szállíttatni:” még is miután a papírpénz névbeli értékének $\frac{1}{17}$ -dére szállott vala, úgy hogy, egy forint ezüstben annyit ért, mint 17 forint bankó-czédulában, — hat héttel ezen ünnepélyes nyilatkozat után 1811-ben marc. 26-dikán kénytelennek látta magát a kormány a 1,060 millióra szaporodott papírpénzét egy ötödére leszállítani.*)

Ezen értékcsökkentés által, melynél fogva 1 forint helyett 12 kr. adatott, még pedig nem ezüstben és aranyban, de ismét csak papírpénzben, a papírpénz mennyisége 212 millió forintra szállíttatott le.

Azonban a folytonos háborúk ismét a papírpénz növelését tévén szükségessé, négy év múlva, 1815-ben a papírpénz már megint 650 millióra szaporodott, — minek következtében ezen papírpénz is névbeli értéke egy negyedére süllyedt le, úgy annyira, hogy az összes eredeti érték utáni veszteség $\frac{19}{20}$ részt tett, vagyis az érték, mely eredetileg 1 ftot tett, 3 krajczárra szállt le.

Ezen értékcsökkenés után nemsokára t. i. 1816-ban az utolsó devalvatio következett be, midőn azt hirdették, hogy a papírpénz

*) Kolb: Handbuch der Statistik.

birtokosainak szabadságában áll, vagy a kezeiknél lévő bankókért a névbeli érték $\frac{2}{7}$ deért újabb bank jegyet fölvenni, a többiért pedig $1\frac{0}{10}$ állami kötvényeket elfogadni; vagy pedig a papírpénzért az akkor fellállított, úgy nevezett osztrák nemzeti bank részvényeit venni.

Az utolsó devalvatio tehát 1816-ban felállítá ugyan a bécsi bankot, mely az ezüst értéket ismét forgalomba hozá, de az állam tetemes adóssággal kezdette meg a bekövetkezett békés időszakot. Természetes, hogy a háromszoros devalvatio után csak lassan állott vissza az állami hitel, s noha be kell vallani, hogy a béke időszakában az osztrák állami háztartásban nagyobb szerű pazarlások nem követték el, mégis az 1821-diki olasz háború a kormányt már ismét új kölcsönre kényszeríté, mit a francia király előlegezett.

Fölszedtek ugyan később is kölcsönöket, részint az évenkénti csekélyebb deficit és a régibb adósságok kötelezett törlesztésére, de már a harmadik évtizedben az állam hitelét megszilárdúlva látjuk ismét, sőt V. Ferdinánd uralkodásának korszakában 1836-tól bezárólag 1843-ig az osztrák állam pénzügyében azon hallatlan eset adta magát elő, hogy nemcsak a megígért törlesztések rendesen folytattak; nemcsak deficit nem volt, de még tetemes jövedelemfölsleg is mutatkozott; sőt 1844 és 1845-ik években a mutatkozott csekélyebb deficit is csak látszólagos volt, mert sokkal nagyobb összegek hasznos beruházásokba, vasutak építésére fordítottak. De azután a mutatkozó olasz zavarok miatt tett hadi készülétek előidéztek a deficitet azon nagyszerű sorozatát, mely a Magyarország ellen viselt háború alatt tetemesen növekedett, de még inkább az egységes állam érdekében egy egész évtizedig fentartott ostromállapot miatt rémítő összevre szaporodott.

Az 1836-dik évtől 1846-ig való évtizedet, melyet annyi pazarlás előzött meg és követett, az osztrák pénz-ügy arany korának nevezhetjük. Érdekesb ezen kor pénzügyi eredménye, mintsem hogy e helyen meg ne ismertessük.

Az 1836—1847-ki pénzügyi állapot.

Az 1836—1847-ki pénzügyi állapot.

Közigazgatási év szám	Összes bevétel	Összes kiadás	Hiány (deficit)	Fölösleg	Hasznos befek- tetések, vasútak és telegraphok
f o r i n t o k b a n					
1836	136,776,530	131,817,450	—	4,959,680	—
1837	144,165,901	132,449,704	—	11,716,197	—
1838	141,229,036	135,622,154	—	5,606,881	—
1839	144,162,150	136,273,247	—	7,888,903	—
1840	146,212,261	141,133,349	—	5,078,912	—
1841	146,583,264	141,460,238	—	4,123,026	—
1842	149,378,450	140,177,504	—	9,200,946	323,102
1843	150,285,202	148,795,503	—	1,489,899	6,373,143
1844	150,203,159	152,058,569	1,855,410	—	9,688,569
1845	150,842,676	155,988,649	5,145,973	—	12,341,318
1846	154,078,185	163,128,185	9,050,559	—	9,367,329
1847	151,545,561	193,640,831	42,095,561	—	35,034,936

Ezen 12 év előzte meg az újabb időszakot, mely alatt a monarchia pénzügyi tekintetben is romlásnak indult.

Az első 7 év 1836—1843 50 milliónál többre menő fölösleget mutat fel. Az azután következő évek közül egyedül az utolsó mutat valóságos deficitet, miután a látszólagos deficitet a vasútakba évenként tett hasznos beruházások tetemesen felülmúlják. Az utolsó évben már a háborús viszonyok által igényelt nagyobb kiadások okoztak nagyobb szerű deficitet, mert midőn az előbbi években a hadügyre tett kiadások 50 milliónál csak valamivel többet tettek, 47-ben e célra már 63 millió igényeltetett. — De ha az utóbbi évek deficitjét, betudva az 1847-diki évet is, a vasúttakra fordított öszvegekkel szembeállítjuk, még akkor is tetemes felesleg mutatkozik, mert ezen évek deficitje 58 milliót tett, holott a vasúti beruházások több mint 73 millióra rúgtak.

Mennyivel különböző képet mutat a következő időszak. — Jóllehet az állami jövedelem az adónak megkétszereztetése folytán tetemesen növekedett, az állami vasúttak eladattak, az annyi évek során gyűjtött adósság-törlesztési alap elköltetett, sőt az úrbéri kárpótlási alap első évi feleslegei is elköltettek: mindaz által az évenkénti deficitek roppant öszvegekre rúgtak.

A deficit tett:

1848-ban . . .	58,600,726	pengő forintot,
1849- " . . .	135,478,756	" "
1850- " . . .	86,376,073	" "
1851- " . . .	86,767,620	" "
1852- " . . .	77,856,664	" "
1853- " . . .	84,810,367	" "
1854- " . . .	177,058,339	" "
1855- " . . .	157,224,214	" "
1856- " . . .	87,492,247	" "
1857- " . . .	30,533,809	" "
1858- " . . .	96,127,750	oszt. ért. "
1859- " . . .	280,939,213	" "

E számokat közlöm az 1858-diki évig Hübner szerint, a két utóbbi évről a pénzügyministerium kimutatása szerint. — 1857-ben azért mutatkozik csekélyebb deficit, mert mind ezen mind az előbbi években a rendkívüli bevételek, az állami javak és vasúttak eladásából befolyt öszvegek is a jövedelemhez számíttattak, holott ez az állami vagyon valóságos csökkentésével járt.

A két fölyvett időszak közötti különbség még szembeötlőbb, ha az állami adósságok állapotját hasonlítjuk össze.

1848-ban júniusban az osztrák országgyűlés elébe terjesztett pénzügyi jelentésnél fogva az összes államadósság 913,872,775 pengő az az 959,566,413₇₅ osztr. ért. forintot tett; most tehát az állam terhét az úrbéri kötvényekkel több mint háromszorozva látjuk. Az úrbéri kötvények nélkül a jelen állami adósság 2,600 millióra tehető; szaporodott tehát több mint 1,600 millióval.

Azon kívül eladattak a vasútak, melyekben már 1848 előtt 71 millió volt beruházva; eladattak állami jószágok több millió értékig; más állami javak elzálogosítottak 100 millióig; — s mind ezek mellett még az adók minden nemei felcsigáztattak igen nagy mértékben — egész az elviselhetlenségig.

Mindezekhez járulnak az áldozatok, melyek a nemzetgazdaság minden ágait súlyosan érték; az állandóvá lett agió, mely bizonytalanlanná tett minden forgótőkét. — Ez újabb rendkívüli terhek miatt mérettek reánk; hogy az egységes monarchia eszméjének, ezen a népek erejét és az állam tekintélyét egyaránt aláásó — telhetetlen bálványának — minden haszon nélkül — sőt a korona egyik legdíszesebb és legvirágzóbb királysága elvesztésével is áldozzanak.

1849-ben ősszel a háború bevégezte után, ha azok kik a monarchia sorsát intézték, igyekeznek, — a régi történeti alapok és kötelek megtartása; — nem az erő, hatalom és rettegés, de a viszonyos jogok tekintetbe vétele, a méltányosság és a népek ohajtása szerint közös megelégedés eszközlése mellett helyreállítani a monarchiát, — csakhamar helyreáll az állam háztartásában az egyensúly; rendeztetik pénzügye; megszűnik az agió; s már eddig anyagilag nagy mértékben felvirágzik az állam és visszanyeri régi tekintélyét.

A háború bevégezte után az állami adósságok kamatainak fedezése és a kötelezett törlesztési díjak évi fizetései, — a törlesztési alap fölöslegei nélkül, — még 1850-ben is csak 40 millió p. ftot kívántak meg, az előbbi évekhez hasonlítva alig 6 millióval többet. Ha tehát a hadsereg a régi alapra állíttatik s 60—70 millióval megéri; ha a közigazgatási és udvartartási költségek, melyek az előbbi időszakban 40—43 milliót igényeltek, megtartatnak, akkora 150—160 milliót tevő állami bevétel tökéletesen elegendő lett volna az állam háztartásában az egyensúlyt helyreállítani.

Mily roppant vagyon maradt volna meg az azt előállító népeknél, mely ha nagyobbbrészt productiv beruházásokra fordíttatik, páratlan vagyonosodást és anyagi jobblétet lett volna képes előállítani nemcsak a német-szláv országokban, de a magyar államban is.

Kísértjük meg összeállítani, mennyire megy azon összevág, mely ezen rendszer mellett a nemzetek kezeinél maradhatott volna. Az 1850-dik évben tett nagyobb adózást nemis számítva, a systema véggett fizettetett nagyobb adó, mint kellett volna:

1851-ben	30 ₅₆₇	millió forint p. p.
1852- "	52 ₁₆₃₇	" " "
1853- "	64 ₁₁₄₅	" " "
1854- "	74 ₁₆₃₈	" " "
1855- "	88 ₁₁₀₆	" " "
1856- "	98 ₁₃₄₅	" " "
1857- "	102 ₁₉₆₁	" " "
1858- "	129 ₁₄₂₉	" " "
1859- "	123 ₁₀₈₈	" " "

Hasonló összevágat 1860-ra számítva, ezen 10 évi időszakban 887 millióra megy ezen adóösszevág, mely megkímélthetett volna. Ha a szaporodott állami adósságok összevágát, az eladott s elzálogosított állami javak értékét, az eladott vasutak azon összevágát, melyre az ezen időszak előtti beruházások tétettek, hozzászámítjuk, akkor látjuk, hogy 2,600 milliót tetemesen meghalad azon összevág, melybe az egyseges monarchia eszméjének eddig hiába megkísértett kivitele legalább került. — Igaz, hogy a háborúra való készület és a rövid háború növelék a költségeket : azonban, úgy hiszem, ha a monarchia, mint azelőtt, természetes alapokon kifejlődhetett és megerősödhetett volna, oly tekintélyes állást foglalhatott volna el, melyet fenyegetni s így hadi kiadásokra készíteni bizonyára a legszilárdabban álló nagyhatalmasság is óvakodott volna.

Midőn mindezen számokat a berekesztés előtt végig lapozom, újra egész nagyságában feltűnik előttem azon anyagi áldozatok összevege, melyet nem csak a monarchia örökös tartományainak népei viseltek, de különösen nemzetünk is szenvedni kénytelenített.

Alig van az összes világtörténetben eset, melynél világosabban meghazudtoltatott volna a végeredmény által azon cél, melyet annak teremtői maguk elé tűztek.

A rendszer rövidlátó teremtői egy hatalmas, anyagilag virágzó egyseges államról álmadoztak, s ime annak makacs és erőhatalommal úgy szólván gátolatlanul történt 12 évi alkalmazása után, a népek anyagi jólétében megingatva, belsőleg meghasonolva és elgyengülve, a külföldi viszonyokat illetőleg minden tekintélyt és erőt veszelve

látjuk azon birodalmat, — mely, a történelem bizonyossága szerint még nemrég a monarchismus kegyeletteljes erős kötelékei által megszilárdúlva, az europai legsúlyosabb események közt is győzelmesen küzdött és megállott. Ebben is az isteni gondviselés már annyszor bebizonyított tényét látjuk megújúlva, hogy minden oly államrendszernek, mely nem a népek rokonszenvében, kívánataiban, hajlamaiban és szokásaiban keresi rendíthetlen alapját, de néhány vaksággal megvert, ábrándozó államújító természetellenes agy rémei után terveztetett, jövőt ígérni nem lehet, sőt minden hatás ellenhatást idézván elő, homlokegyenest ellenkező következményeket szokott előidézni.

Dr. BALLAI GEZA

AZ 1862. ÉS 1863. ÉVI ÁLLAMKÖLTSÉGVETÉS.

A „Hazánk földterületi és adóviszonyairól“ irt dolgozatnál felhasználtam azon adatokat, melyek akkor nyerhetők voltak. — Most újabb adatok birtokában jutván, az előbbi dolgozatnak folytatása gyanánt azokból a reánk nézve tanulságosokat össze állítva közlöm. — Ezen adatok leginkább vonatkoznak az 1862- és 1863-dik évi állam költségvetésre, de mielőtt ezeket elősorolnám, vessünk egy rövid pillanatot az 1860. és 1861-iki évek állampénzügyének valódi eredményére.

A fentemlitett dolgozatban ezen évek költségvetéséről volt szó, most már ismerjük azon éveknek e tekintetben valódi eredményét. Ezen adatok ugyan részleteseknek nem mondhatók, mert az osztrák birodalomban a hivatalos statiskai adatok csak hosszabb időközökben szoktak megjelenni. *)

Az 1860-dik évi államháztartás eredménye 1861-ben december 17-én terjesztetett a birodalmi tanács elé, mely szerint az 1860-dik évi eredmény következő volt:

Kiadás volt	366,652,000 forint.
Bevétel volt	301,589,000 forint.
A hiány tett:	65,063,000 forintot.

mely fedeztetett a lombard-velelenczei államadóssági kárpótlás által 21 millió erejéig; — a nemzeti kölcsönre tett fizetések, az 1859-ki

*) Az évi államháztartás eredményeit az administratív s statistika igazgatósága szokta összeállítani 1829-től fogva; kiadattak azonban csak az 1848-dik évtől kezdve; az utolsó összeállítás 1862-től—1857 évig terjed, tehát majd öt év múlva közli az évi eredményeket.

lombard-velencei kölcsön, az 1860-dik évi lotteria kölcsön és végre a hypothekális utalványok kiadása által. Öszvehasonlítva az előszámítást a valóságos állapottal: a valóságos bevétel több volt 3,245,000 forinttal, a valóságos kiadás 19,395,000 forinttal kevesebb; tehát ezen év pénzügyi eredménye 22,640,000 forinttal volt kedvezőbb mint előszámított.

A pénzügyminiszter ezen alkalommal előterjeszté egyzersmind az 1861-dik évi valóságos eredményeket, melyek következők voltak kerek összegekben.

Az előszámításban. — Valósággal.

A közigazgatási költségek . . .	99,200,000 fr. —	98,700,000 ft.
Katonai " . . .	100,000,000 ft. —	150,500,000 ft.
Tengerészeti " . . .	7,500,000 fr. —	15,000,000 ft.
Kamatbiztosítás és subventió . . .	3,000,000 ft. —	4,500,000 ft.
Államadósság kamatai	113,500,000 ft. —	113,500,000 fr.
Kamattörlesztés	13,000,000 ft. —	10,101,000 ft.
Tőkeberuházás	3,700,000 ft. —	7,200,000 ft.

Öszves kiadás 340,000,000 ft. — 399,000,000 fr.

Öszves bevétel 299,500,000 ft. — 109,500,000 ft.

A hiány: 40,500,000 ft. — 109,500,000 ft.

B. Czörnig szerint *) ezen több kiadás okoztatott az olaszországi háborus viszonyok miatt, melyek 50 millióval emelék a katonai kiadásokat; hasonló okból kellett a tengerészeti kiadásokat 7 1/2 millióval emelni, a kamat biztosítás és subventiók is nagyobbra rugtak, a bevételek pedig csökkentek a magyarországi adómegtagadás folytán, mely összeg — miután a Magyarországból remélt 67,470,000 frt. adó helyett 55,810,000 frt folyt be — 11,660,000 ft. különbséget tett.

A 109 1/2 millió deficit a következő módon fedeztetett:

A lombard-velencei államadóssági kárpótlásból: . . .	21,000,000 ft.
Az 1860-ki lotteria kölcsön fizetéseiből	12,600,000 ft.
Az 1861-ki adókölsön által	26,400,000 ft.
Hypothekális utalványok kiadása által	23,000,000 ft.
A 10 kros papírpénz kiadásából	12,000,000 ft.
A függő adósság szaporításával	10,000,000 ft.
Rendkívüli bevételek és a rendkívüli kiadások kevesítése folytán	1,500,000 ft.

Öszvesen: 106,500,000 ft.

A 4 millió hátralék a pénztári maradványokból került össze.

*) Das Österreichische Budget für 1862, 4-ik füzet.

Az 1862-ik és 1863-ik évi államköltségvetés, úgy mint az a Reichsrathban megállapítottatott fekszik előttünk. *)

Ezen költségvetés nevezetesen különösen reánk vonatkozó tételeit kívánom megismertetni, ez által befejezve az utolsó időig az osztrák állam pénzügyi viszonyainak adatait, minden okadatolás nélkül.

Az összes szükséglet és fedezés a két évben következőleg áll:

Az 1862-dik évi szükséglet tett: . . . 388,772,222 ft. 94 kr.

A fedezés 294,650,334 ft. —

Ennélfogva az 1862-ki deficit . . . 94,121,888 ft. 94 kr.

Az 1863-ik évi szükséglet tett: . . . 367,087,748 ft. —

A fedezés 304,585,094 ft. —

Fedezendő hiány 62,502,654 ft. —

Ezen hiány fedezésére szolgál a föld-, épület-, kereset- és a jövedelmi adókra vetett rendkívüli pótlék megkettőztetése, az állam-, nyilvános- és rendi-értékpapírok kamatai után eddig fizetett 5 % jövedelmi adónak 7 %-ra való emelése, a bélyeg és illetéki adók emelése; ezenkívül még eladatnak az 1859-diki angol, és 1860-diki sorsolási kölcsön ki nem adott kötvényei és végre fedeztetett a hiány hátra levő része azon kölcsön által, melyet a szabadságom meghoszabításaért a bécsi bank adott.

S z ü k s é g l e t

T á r g y a	1862-dik k. i. évre		1863-ik k. i. évre		leszállott	emelkedett		
	o s z t r á k é r t é k b e n							
	ft.	kr.	ft.	ft.			ft.	
A I. Udvar tartás	6,127,200	—	7,458,700	—	1,331,500			
kiadások a birodalmi képviselőre	320,000	—	726,537	—	406,537			
II. Kabineti iroda	72,900	—	76,000	—	3,100			
III. Államtanács	142,680	50	151,837	—	9,156,50			
IV. Ministeri tanács	62,540	50	68,500	—	5,959,50			
V. Külügy ministerium	2,644,382	—	2,486,150	158,232	—			
VI. Állam ministerium								
Politikai közigazgatás	26,547,013	—	25,727,580	819,433	—			
Vallás és közoktatás	4,570,250	—	4,724,500		154,250			

*) Az 1862-diki államköltségvetési törvény feltalálható a Wiener Zeitung 1862-diki november 5. számában és a Reichsgesetz Blatt 1862. novemb. 5. kiadott XXXV. darab 6-ik száma alatt. Az 1863-iki a Wiener Zeitung 1862. decemb. 24. számában, a Reichsgesetz Blatt ugyanazon napon kiadott XLIV. darab 101. szám a. és végre a „Statistikai közlemények“ IV. köt. 1. füzetében.

T á r g y a	1862-dik k. i.		1863-ik k. i.	leszállott	emelkedett
	évre		évre		
	o s z t r á k é r t é k k e n				
	ft.	kr.	ft.	ft.	ft.
VII. Magyar udvari kancellária	13,785,404	—	13,109,000	676,404	—
VIII. Erdélyi udvari kancellária	3,229,171	—	3,441,160	—	211,989
IX. Horvát Szlavon udv. kancellária	1,903,410	—	2,022,025	—	112,715
X. Pénzügy ministerium	22,150,098	—	21,584,766	565,332	—
XI. Igazságügy ministerium	9,126,614	70	9,150,567	—	23,952,30
XII. Rendőr miniszterium	2,627,400	—	2,645,676	—	18,276
XIII. Kereskedelmi és népgazdasági miniszterium	383,400	—	618,108	—	234,708
XIV. Ellenőri hatóság	4,862,512	—	4,613,142	249,370	—
XV. Más, a fenálló kormányzati ágak egyikéhez sem tartozó kiadások	1,405,200	—	1,386,200	19,000	—
B. I. Hadügy ministerium	122,876,849	—	107,023,000	15,853,849	—
II. Tengerészeti miniszterium	16,933,114	—	10,481,619	6,451,495	—
C. Subventiók és kamatbiztosítások	4,503,743	—	4,843,050	—	339,307
D. Államadósság	112,666,400	—	113,698,750	—	1,032,350
E. Államadósságtörlesztés	18,005,700	—	18,870,500	—	864,800
F. Tőke befektetés	5,203,655	—	5,061,961	141,694	—
G. Földtehermentesítés	—	—	—	—	—
H. Pénz és váltó veszteség	12,704,800	—	7,113,420	5,586,380	—
Összesen	392,860,336	70	367,087,748	—	—

A hivatalos bécsi újságban kijött rendeletben 1863-dik évre 388,772,222 forint 94 kr. fordul ugyan elő, azonban az 1862-dik évi december 17-diki határozat szerint következő két tétel által emeltetett, ugymint a birodalmi tanácsra tett kiadásokkal, melyek tettek 320,000 frtot, továbbá a tengerészeti miniszterium költségei emeltettek 3,768,114 ftal, melyek ennél fogva a fentebbi táblázatba a szükségletekhez számítottak.

A mint az előbbi táblázatból látszik, az 1863-diki szükséglet kedvezőbb az előbbi évinél, a meggazdálkodások leginkább a had és tengerészeti miniszteriumoknál fordulnak elő.

Lássuk már most minő jövedelem számított az
1862. és 1863. évekre.

F e d e z e t

T á r g y	1862-dik évben	1863-dik évben	szállott	emelkedett
	o s z t r á k é r t é k b e n			
	ft.	ft.	ft.	ft.
I. Egyenes adók				
1. Földadó	62,576,618	62,481,200	95,418	—
2. Épület adó	18,984,400	19,261,300	—	276,900
3. Kereseti adó	5,814,900	5,814,900	—	—
4. Személyes kereseti adó	5,417,700	5,271,000	146,700	—
5. Öröklési adó	29,500	29,500	—	—
6. Jövedelmi adó a földön és épületen kívül más jöve- delmi ágakból	15,567,000	15,157,700	409,300	—
7. A katonai végvidék egye- nes adói *)	—	1,799,100	—	—
Öszves egyenes adók	108,390,118	109,814,700	—	—
II. Közvetett adók				
1. Általános fogyasztási adó	53,524,943	57,678,700	—	4,153,757
2. Nemzetközi vám	14,260,213	15,247,515	—	987,302
3. Só	32,638,800	33,059,600	—	420,800
4. Dohány	30,421,900	30,901,470	—	479,570
5. Bélyeg	16,116,519	13,116,519	3,000,000	—
6. Díjak s illetékek jogügyle- tektől és jogszerzésektől	21,271,639	21,271,639	—	—
7. Sorsjátékok	5,666,500	6,034,400	—	367,900
8. Posta	3,074,875 ¹ / ₂	3,714,200	—	639,324 ² / ₃
9. Belvámok	2,921,300	2,928,600	—	7,300
10. Mérték igazolás	67,759	66,500	1,259	—
11. Egyesített vámok a lom- bard-velencei királyságb.	102,010	106,564	—	4,554
12. Katonai végvidék közvet- len adói	„	155,564	—	—
Öszvesen	177,066,458	184,208,717	—	—
III. Bevételek az állam- tulajdonból a bányá- szati és pénzverési ügyekből				
1. Államjavak és erdők	4,472,600	4,909,500	—	496,900
2. Sóbányai javak erdei	58,800	hiány 6,000	64,800	—
3. Az elkobzott vagyon jöved.	121,000	183,954	—	62,954
4. Kincstári gyárak	67,895	106,353	—	38,458
5. Távirata üzlet	403,200	541,700	—	138,500
6. Bányászat	1,640,863	1,970,077	—	329,214
7. Pénzverésből	760,900	hiány 90,427	851,327	—
Öszvesen	7,465,258	7,615,157	—	—

*) Az 1862-ki költségvetésnél itt elő nem fordul, miután a hadügyi kiadások
a 2,214,700 ftba betudattak.

T á r g y	1862-dik évben	1863-dik évben	szállott	emelkedett
	o s z t r á k é r t é k			
	ft.	ft.	ft.	ft.
IV. Különböző bevé- telek:				
1. Fiscalítások és visszaszál- lások	100,000	100,000	—	—
2. Némely vallási és tanulmá- nyi pénzalapok többletei	217,900	86,320	131,580	—
3. Járulékok némely földte- her mentesítési alapokból	"	643,400	—	—
4. Járulékok különböző pénz- alapokból	199,500	194,900	—	—
5. Az egyes korona országok más járulékai	411,700	390,300	21,400	—
6. Az állam letételi pénztár jövedelmei	59,600	58,500	1,100	—
7. A megszüntetett törleszté- si pénzalap vagyonából származó némely értékek kamat jövedelmei	130,300	121,200	9,100	—
8. A lombard-velencei tör- lesztési alap jövedelmei	12,500	209,500	3,000	—
Összesen	1,331,500	1,804,120	—	—
V. Bevétel az elidegenített államjavak és bányászti enti- tásokból	397,000	1,070,400	—	673,400

A különböző rovatok közé tartoznának még a katonai igazga-
tás saját bevétele:

mely 1862-re tett 5,175,700 ftot.

1863-ra előszámítva 5,777,336 ftot.

továbbá a tengerészet bevételei:

1862-re tett 35,000 ftot.

1863-ra előszámítva 39,700 ftot.

ezen tételek a bevételek sorába nem jöttek, miután ezen bevételek
már az illető kiadási rovatokból levonattak.

Az összes fedezés tesz:

1862-ik évre 294,650,334 ftot

1863-ik évre 304,585,094 ftot

tehát növekedett rendes jövedelem van előszámítva: — 9,934,760
frt, ide nem értve a rendkívüli adóemelést.

Az 1863-dik évi államköltségvetést véve tekintetbe ugy talál-
juk, hogy a kiadások következő főrovatokra oszlnak:

1. Államadósságok . . .	144,530,720	frt.
2. Hadügy	117,504,619	"
3. Közigazgatás	99,990,448	"
4. Beruházások	5,061,961	"

Ennélfogva az összes kiadásokból

Az államadósságok . . .	39, ₅
A hadügy	32, ₁
A közigazgatás	27, ₂
Beruházások	1, ₄ száztólit

vesznek igénybe.

A bevételeknél első helyet foglalnak el a

közvetett adók 184, ₂₈₀ millióval, mi az összes betételek 60 ₅

Egyenes adók 109, ₈₁₄ " " " " 36 ₀

Különböző bevételek 10, ₄₈₀ " " " " 3 ₅
százalékát teszi.

Az 1863-dik évi előszámítás ugyan még mindig 62 $\frac{1}{2}$ millió hiányt mutat, de mindenesetre kevesebb mint az 1862-diki, mely 94 milliót halad, és még kevesebb mint az 1861-diki mely 109 $\frac{1}{2}$ milliót tett.

Ezen hiány nevezetes részét fedezni remélik a fentebb említett adó emelések által, s a maradvány a bécsi bankkal kötött egyezmény szerint általa fedeztetik.

Ezen, az előbbi évtized eredményeihez aránylag kedvezőbb eredmény reménye és a bankkali szerződés nevezetes befolyást gyakorolt az agio lejjebb szállására, azonban ép ezen körülmény bizonyára neheztőleg fog hatni az adóbeszedésnél; mert valójában az agio olly nevezetes leebb szállása — mint a tapasztalás a jelenben már mutatja — minden árú névbeli árának leebb szállását eredményezvén, úgy hat az adóképessegre, mint az adó emelés; tehát ha az agio megtartja jelen állását, vagy ha még leebb szálland, hasonlítva az 1861. vagy az 1862-ik év kezdetéhez — midőn az agio 40 körül volt, tehát 25 % különbség mutatkozott, — sok esetben az adónak ugyan annyival való emeléseként nehezedik az adózókra; hozzá véve az elhatározott rendkívüli adópótlékok megkészszerzését: a jelen közigazgatási évben az adófizetés tagadhatlanul nehezebben fog telyesítenni.

Azonban nem csak azon kiadások léteznek, melyek az állam kiadásai között elősoroltatnak, miután többek közt a pénzügminiszterium a jövedelmi forrásokból levonja a behajtási költségeket. Br. Czörnig, ki részletes munkájában közli azon előszámítást,

mely a Reichsrathnak az 1862-diki budgetről előterjesztetett, s mely szerint az előszámított kiadások 354 $\frac{1}{2}$ millióra tétetvék, holott az öszves költségeket 457 $\frac{1}{4}$ millióra teszi; mi 102 $\frac{1}{2}$ millió többletet mutat. Br. Czörnig — a pénzügyministerium öszves szükségletét 114,852,089 ftra teszi, holott a megalapított költségvetésben a pénzügy miniszterium számításba vett kiadásai 22,150,098 frtot tesznek, mi szükségkép megkívánja, hogy leginkább a közvetlen adónemeknél 92 $\frac{2}{3}$ millióval több vétessék be. Ezek szerint az elhatározott adó emelés nélkül már 400 milliót haladó öszvegnek kell befolyjni az állam pénztárba. Számítsuk hozzá az országos pótlékokat, az egyes országok költségei és az urbéri papírok kamatainak fedezése fejében, mi a magyar korona országában 16,961,589 ftra, a monarchiában öszvesen 32,139,983 ftra volt előszámítva, s tudjuk hozzá a községi adókat: nem mondunk sokat, midőn közel fél milliódra tehető azon öszveg, mely mindennemű fizetés után a birodalmi, országos és községi pénztárakba bejön.

Ha a megállapított költségvetésben a kiadásokat tekintjük, megkülönböztethetők a közös költségek azon költségektől, melyek az egyes országok közigazgatási és egyéb szükségerei végett igényeltettek; sőt a mennyiben a magyar korona országainak közigazgatás, igazságkiszolgáltatás, vallás, közoktatás, közmunkákra vonatkozó költségei mind az illető udvari cancelláriák szükségleti rovata alá soroztattak, — az 1863-ik évi költségvetés sok érdekes új adatot nyújt, — melyek közül közöljük a legérdekesebbeket.

Hazánk közigazgatása, igazságügy, vallás, közoktatás és közmunka kiadásai mind egy öszvegbe foglalva az udvari cancelláriák kiadásai közt feltalálhatók. E szerint ezen czélokra az 1863-dik évi állam költségvetésben előfordul.

Magyar udvari cancellaria	13,109,000 frtal
Erdélyi „ „	3,441,160 frtal
Horvát-Slavón „	2,022,025 frtal
Öszvesen	18,572,185 frtal

A többi országok költségei e czélokra következők:

Államministerium

Politikai közigazgatás 25,727,580 ft.

Vallás és közoktatás 4,724,500 ft.

Öszvesen 30,452,080 ft.

Igazságügyministerium 9,150,567 ft.

Öszvesen 39,602,647 ft.

Pénzügyministeriumnál

központi vezetés 1,021,843 ft.

Az egyes tételek a következők:

Az erdőségi és bányászati tanintézetekre hazánkban az állam közös bevételeiből semmi se adatik, a többi országokban 79,400 ft.

Az országos pénzügyi adó, és pénzügykerületi igazgatóságokra kiadatik hazánkban öszvesen 1,719,597 ft.

A többi tartományokban 3,822,413 ft.

A pénzügyőrség és főpénztárnok nincsenek országanként megkülönböztetve, a pénzügyőrség kerül 6,861,600 ft.

A főpénztárak 327,361 ft.

Az országos pénztárak kerülnek nálunk 200,843 forintba

a többi országokban 430,696 ft.

Adóhivatalok

Magyar korona országaiban 1,191,298 ft.

Az örökös tartományokban 2,864,202 ft.

Adófelügyelők

Magyar korona országaiban 301,882 ft.

Az örökös tartományokban 374,212 ft.

Pénzügyi ügyészek

Magyar korona országaiban 219,827 ft.

Az örökös tartományokban 363,273 ft.

Az állandó katasterre kiadatik jelenben

az örökös tartományokban 1,460,000 ft.

Más pénzügyi hatóságokra kiadatik

Magyar korona országaiban 82,699 ft.

Az örökös tartományokban 133,014 ft.

A rendőr ministerium kiadásai közt a központi vezetés kétszáz-ezer forintot, az államrendőrség háromszázhatvanezeret halad; öszvesen ezek 560 ezer forintot igényelvén.

A kiadások a magyar korona országaira következők:

Magyarország 170,943 ft.

Erdély „ 33,072 ft.

Horvát- és Szlavónországok 20,728 ft.

Öszvesen 224,743 ft.

A többi országoké, betudva a katonai rendőrséget	1,860,873 ft.
Kereskedelmi és népgazdasági ministeriumnál	
A központi vezetés kerül	224,408 ft.
A magyar óvári gazdasági intézet	20,800 ft.
A földmívelési szak	144,800 ft.
A bánya regáléra hazánkban	93,314 ft.
" " többi országokban	134,786 ft.

Az ellenőrségi hatóságok négy és félmilliót haladó kiadásából az egyes országok könyvviteli hatóságai igényelnek 1,752,100 forintot, melyből esik:

A magyar korona országaira	364,500 ft.
A többi országokra	1,387,600 ft.

Más főnálló igazgatási ágak egyikéhez sem tartozó kiadások

közösen van kitéve nyugdíjakra	669,400, ft.
a feloszlott kereskedelmi ministerium központi hivatalnokaira	43,200 ft.
az egyes országok kiadásai pedig tesznek	673,184 ftot.
Melyből esik hazánkra	17,184 ft.
a többi országokra	656,416 ft.
A kamatbiztosítási kiadás	4,843,050 ft.
Melyből csak egy hazai vállalat, úgy-mint a tiszai pályára kell	400,000 ft.

Marad a többiekre 4,442,050 ft.

Mennyi jövedelem számítottatott elő minden országra az 1863. évre, az eziránti adatok a Reichsrath-tal ugyan közöltettek, de nyilvánosságra ezen adatok nem jöttek. Azonban az 1862-diki évre tudva van azon költségvetés, melyet a pénzügyministerium a Reichsrath elé terjesztett; közöljük annak főbb adatait milliókba kifejezve.

Az egyenes adók 1862-dik évre előszámítottak

Magyarországra	27, ²⁵⁷ millió
Erdélyre	3, ⁹¹⁰ "
Horvát-Szlavónországokra	2, ³⁰⁶ "
Öszvesen a magyar korona országaira	33, ⁴⁷³ "
A monarchia többi országaira	69, ⁵⁶⁰ "
Központi bevétel a közalapítványi és országos kötvények után	1, ³⁹¹ "
Határőrvidék adója	2, ²¹⁴ "

Ezen 1862-diki előszámítás azonban a Reichsrath által 108, ³⁰⁹ millióba állapítottatott meg, és 1863-ra 109, ⁸¹⁴ millióra emeltetett; — a rendkívüli emelés folytán még több leend.

Közvetett adók 1862-ik évre előszámítottak:

	nyersjövedelem	tisztajövedelem.
Magyarországra	45, 166 millió	— 39, 409 milló
Erdély	9, 047 „	— 8, 077 „
Horvát Szlavonországek	5, 077 „	— 4, 157 „
Összesen	59, 290 „	— 50, 643 „
A többi országokban	175, 146 „	— 147, 528 „

Összes közvetett adó fel volt véve nyersjövedelemben 234, 438 millióra, tiszta jövedelemben 176, 560 millióra. — A Reichsrath megálapította 1862-re 177, 066 millióba; 1863-ra 184, 208 millióba.

Bevételek az állam tulajdonából előszámítva 1862-re

Magyarországban	3, 182 millió
Erdélybe	0, 408 „
Horvát és Szlavón országokban	0, 130 „

Összesen . 3, 720 „

A többi országokban 3, 370 „

a központi betételt is hozzá számítva, előszámítva volt összesen 7, 474 millió. Az 1863-ra elfogadott tételek e tekintetben csak keveset különböznek. — Különböző bevételek rovata alatt:

A magyar korona országaira 0, 920 millió, a többi országokra 0, 645, a központi különböző bevételekre 5, 606; összesen 6, 527 millió volt előszámítva.

Az összes bevételek előszámításánál — 1862-re esik a magyar korona országaira 88, 114 millió, a többi országokra 220, 104 millió, összesen a katonai hatóság bevételeivel tenne 308, 219 milliót, de ebből letudva a központ bevételeinek kevesebletét, tesz a valódi lag előszámított jövedelem 296, 202 milliót, — a Reichsrath megalapítása szerint 1862-re valósággal 294, 650 és 1863-ra 304, 585 milliót.

Ha pedig hozzá vesszük az országos és földtehermentesítés fejébe fizetett pótlékokat: (nem számítva a községi pótlékokat): előszámítva volt összesen 370, 993 millió, melyből

Magyarországra esik	85, 479
Erdélyre	15, 631
Horvát Szlavónországekra	8, 617
A katonai végvidék jövedelme	2, 379

Összesen . 112, 106 millió

Sok tanulságos körülmény merül fel néha egyes, jelentéktelennek látszó tételekből; ha a Reichsrath elébe tett pénzügyi előterjesztményt, annak végzéseit — vagy br. Czörnig nagy terjedelmű

munkájában a töméntelen számokat és összeállított kimutatásokat gondosan vizsgáljuk, a jelen viszonyok között ezekről részletesen szólni: túl haladná a jelen közlés feladatát; a többek között elég legyen a következő két feltűnőbb körülményt említeni:

Az államkiadások közt foglaltatnak a bécsi tudományos akadémia 63,000 ft., — a bécsi geológiai intézet 39,000 ft. — a művészeti akadémia Bécsben 52, 800 ft., — Velenczében 35, 35 ft. és a tudományos és művészeti intézet Velenczében 16,900 forinttal évenként; ily intézetek a Monarchia másik részében a magánosok adakozásaiból tartatnak fenn.

A különböző bevételek, még pedig az állami bevételek 3-ik pontja azt mondja: „járulékok némely földtehermentesítési alapokból: 643,400 ft.” Ha részletesen vizsgáljuk a földtehermentesítési ügyet, úgy találjuk, hogy ezen összevnek a magyar korona országaiból kell kikerülni, ugyan is még bejegyezve találjuk a szükségletek rovatai közt az urbéri törvényszékeket, melyek költségei előszámítva és kivette voltak s valószínűleg kivette vannak most is (miután az adópótlék nem változott), még pedig

Magyarországra	481,567 ft.
Vojvodinára *)	47,736 ft.
Horvát Szlavón országokra	36,936 ft.
Erdélyországra	123,742 ft.

Összesen . 689,981 ft. **)

pedig ezen törvényszékek már 1861-ik elején megszűntek, és még is az 1862-be, sőt — a pótlék nem változván — 1863-dik évre kivették, s valószínűleg képezik ezen fentebbi tételt. Ha már a rendes adón kívül kivett országos pótlékoknak feleslege bármi czim alatt mutatkozik, az országos kormányhatóság feladata közé tartoznék, annak az illető ország javára leendő fordítását eszközölni.

Általában azt látjuk, hogy a földtehermentesítési teher, mely egyenesen az egyes országokra háramlík, az államtól segélyt nyer némely országokban, így az összes laudemialis kárpótlás Austria, Salzburg, Tirol, Stiria, Karinthia, Karniolia és Tengerparti korona országokban évenként másfél milliót halad, egyenes segélyt nyer harmadfél milliót haladó összegben Gallicia, a magyar korona orszá-

*) A bevételeknél és pénzügyministeri kiadásoknál a Vojvodina külön fordul még elő.

**) B. Czörnig az österreichisches Budget czimű munkájának IV. kötetének 419-dik lapján.

gai közül segélyben egyedül Horváth és Slavon országok részesülnek; pedig ha a segélyre való jogosultságot az országos pótlék nagysága után mérnök, első helyen állana Erdély, hol a pótlék 62⁵/₅ kr., aztán Bukovina hol 55 kr. és Magyarország hol a pótlék 51⁵/₅ kr., holott Tirolban csak 3⁵/₅ kr. és alsó Austriában 8 kr. minden adóforint után.

Természetesnek találjuk, hogy az udvari cancellariák tartózkodtak az államköltségvetés megállapításánál tényező befolyást gyakorolni. — Azonban ha a fentebb említett kifejezésnél: „járulék némely földtehermentesítési alapokból,” a némely alatt a magyar korona országai értetnek: az esetben úgy hisszük ezen feleslegnek, az ország saját céljaira való fordítását az udvari cancellariák kívánhatták volna.

Ezen felesleg, mely két év alatt Magyarországon egy milliót, Erdélyben kétszázezeret haladó összeget tesz, czélszerűleg fordíthatott volna például, a kitünőleg földmivelő országokban annyira elhanyagolt földmivelési tanintézetek és oskolák felállítására: — vagy a dolog természeténél fogva fordíthatott volna a földtehermentesítési értékpapírok gyorsabb törlesztésére — mire nézve eddig úgy is aránytalanul kevés történt; — ugyan is br. Czörnig szerint 1860-dik évben összesen 513,581,660 fr. kötvény közül midőn a magyar korona országaira esett 223,940,090 ft., a többi országokra 289,641,570 ft., még is az összes törlesztésből, mely addig 24,751,130 ftot tett (még pedig kisorsolás 11,363,130 ft., a börzényi beváltás útján 13,388,300), a magyar korona országaira esett 3,454,850 ft., a többi országokra 21,293,580 ft.

Az államok nemzetgazdászati kifejlődésére semmi se gyakorol oly mély hatást, mint a fenálló adózási rendszer; — ezért tartám szükségesnek a hazánk adó viszonyaira vonatkozó adatokat összeállítani. Jöhet oly idő, midőn minden erre vonatkozó adatok ismerete gyakorlati hasznot hozand, tanulmányozzák tehát azok, kik hivatva lehetnek ezen fontos tárgyhöz hozzá szólni.

